A. H. TAMMSAARE

A. H. TAMMSAARE

A. H. TAMMSAARE

Kogutud teosed

14

A. H. TAMMSAARE

Kogutud teosed 14. köide

TALLINN • „EESTI RAAMAT" • 1985

A. H. TAMMSAARE

Näidendid Vested Varia

TALLINN • „EESTI RAAMAT" • 1985

E
T18

Väljaande kolleegium:
K. Itra, P. Kuusberg, H. Puhvel, E. Sõgel, E. Teder, J. Toomla, A. Vinkel

Koostaja *H. Puhvel*, tekstikriitiline toimetaja *L. Uustalu*

Kunstiliselt kujundanud *R. Pangsepp*

T $\frac{4702700100—344}{901(15)—85}$ 506—85

© Kirjastus «Eesti Raamat», 1985

NÄIDENDID

Juudit

OSALISED:

JUUDIT, noor naine Petuuliast.
SUSANNA, tema ümmardaja.
OSIAS, Petuulia peavanem.
KABRIS, Petuulia vanem.
SIIMEON.
RABI.
OLOVERNES, Assuri väejuhataja.
PAGOAS, tema telgiülem.
AKIOR, Ammoni pealik.
NIMETU.
NAINE.
NAINE lapsega.
KÄSKJALG.

Rahvas, rahvaste vanemad ja vürstid, pealikud, sõdurid, pidulised, hääled, I, II, III ja IV väravavaht.

Esimene vaatus

(Eestuba Juuditi juures. Pahemat kätt välisuks, paremat kätt uks siseruumi, kust tuleb Juudit. Kohe pärast seda Susanna välisuksest.)

JUUDIT. Käisid sa müüril?

SUSANNA. Tulen sealt, emand. Hommikuti on mu esimene teekond ikka müürile.

JUUDIT. Mis teeb Assur?

SUSANNA. Assur seisab nagu ikka. Hobuseid ja sõjavankreid on kõik kohad täis, piigi- ja ammumehed kõnnivad nende keskel.

JUUDIT. Tormijooksu ei kardeta veel?

SUSANNA. Ei, emand, sellest ei teadnud keegi midagi rääkida. Assur loodab, et me heaga alla anname, et me läkitame saadikud Olovernese juurde. Eilegi on jälle müüri taga pasunat puhutud ja inimesi müürile kokku meelitatud kuulama Olovernese kiitust. Nad räägivad temast, nagu polekski muid vägevaid maailmas kui aga tema, Olovernes. Tema kuulsus liigub kõigi meeltes, tema nimi ei anna enam inimestele rahu, tema nimi kustutaks nagu nälja ja janu.

JUUDIT. Jah, Olovernese nimi ei anna enam kellelegi rahu; varsti räägitakse temast müüri sees niisama sagedasti nagu müüri tagagi. Raske on inimestel Olovernese nimele vastu seista, kui nad kuulevad teda nii sagedasti... Aga kaevud on ikka veel kinni?

SUSANNA. Kaevud on kinni; nagu ennegi hoiavad neid Olovernese sulased. Ümberkaudsed mäed on täis sõjamehi; seal istuvad ikka veel Eesavi ja Ammoni lapsed. Nad istuvad nagu näljased rongad, kes ootavad

kõngeja looma viimast hingetõmbust. Nälgiva ja närbiva Petuulia järel käivad nende himud.

JUUDIT (*endamisi*). Kõik nagu ikka, nagu eile ja tunaeile, nagu sel ja viimasel nädalal... Mis on linnas näha ja kuulda? Mis teeb rahvas?

SUSANNA. Linn on täis ulgumist ja hädakisa; rahvas rõkkab tänavail, turul ja katusel Jehoova poole, rahvas on meeleheitel. Süüdistatakse vanemaid, miks pole nad alla läinud ja Assuriga rääkinud, miks pole nad Olovernese jalgade ette heitnud ja temaga lepingut teinud, nagu tegid Moabi vürstid ja Ammoni pealikud ning kõik need rahvad, kes elavad mere ääres suurtest mägedest kuni alla Egiptusest saadik. Neil kõigil on nüüd hea põli: nad istuvad oma kojas, puhkavad viigipuu all ja söövad oma leiba. Nende kaevud on vabad ja allikate juures ei seisa piigimehed vahiks. Miks peab siis ainult Iisrael nälgima? miks peab Iisrael janu kannatama? nõnda küsitakse.

JUUDIT. Oleme meie siis paganad, et peaksime tegema nagu Moabi vürstid ja Ammoni pealikud ning kõik need teised rahvad, kes elavad mere ääres?

SUSANNA. Rahvas on meeletu häda pärast, emand. Nägin surijat sõdurit, keda vaenlase nool osavasti tabanud. Ta kannatas hirmsasti, aga ümberseisjatele seltsimeestele ütles ta naeratades: vennad, surm on valus, aga tema on ainuke abimees näljas; ärge lootke mujalt abi: Jehoova on kõrgel, Jeruusalemm kaugel.

JUUDIT. Jehoova nõuab alandlikku meelt.

SUSANNA. Oleme põrmus Jehoova ees. Eks ei ole kõik oma riided lõhki käristanud ja eks ei kanna ka vanemate ja preestrite niuded kotiriideid? Vanakestegi hallidest juustest tuisutab hommikutuul tuhka. Aga ometi oleme nõrkemas rammutuses. Nagu hundid otsivad näljased saaki põlevail silmil. Emad tuiguvad janus lastega lävelt lävele, aga neid saadetakse tühjalt ära. Ükski ei halasta teise peale, igaüks muretseb ainult iseenda eest — võõra valu on puu küljes. Nõdrad ja väetid ei liiguta enam kellegi meelt.

JUUDIT. Õndsad on tänapäev need, kel pole isa ega ema ja kelle lapsekoda Jehoova pole avanud.

SUSANNA. Jah, emand, õndsad on sigimatud,

(Vaikus.)

JUUDIT. On meil veel astjas vett?
SUSANNA. Vett jatkub nii mõnekski päevaks. Ehk annab Jehoova seni vihma. Õlist ja leivast saab ka tulevaks nädalaks.
JUUDIT. Hoia seda kõike, kuni ma saan käskinud.
SUSANNA. Mõtleb ehk emand näljaste ja januste peale? Täna hakkas mul nende ees õudne. Kõik tänavad, tänavate nurgad, kogu turg oli neid täis. Igal pool koltunud palged, igal pool kilavad silmad, igal pool laste nutt ja emade pisarad. Tilk vett pikendaks nii mõnegi lapsukese elupäevi.
JUUDIT. Tilk vett pikendaks nii mõnegi surija piina, sest keda suudaksime päästa, kui Jehoova ei saada vihma! Kui ühele annaksime, miks peaksime siis teisele keelama! Või kui üks tilga saab, kas ei tea sellest siis varsti terve linn? Aga mis saaks meie veest linnale? Sellepärast hoia, mis meil on, seda läheb Jehooval tarvis. Mine, kutsu rabi ja vanemad minu kotta, sest mina tahan neile imelikku asja ilmutada.
SUSANNA. Teen, nagu sa käskinud, emand. (*Väliuksest ära.*)

(Enne kui Juudit jõuab eestoast lahkuda, astub sisse lapsega naine.)

NAINE (*laps süles*). Jumala rahu olgu . . .
JUUDIT (*vahele*). Mis sa tahad?
NAINE. Jehoova õnnistus olgu Juuditi majale.
JUUDIT. Räägi, mis sul vaja.
NAINE. Tilk vett!
JUUDIT. Minu astjad on tühjad.
NAINE. Üksainus tilk! . . . Jehoova nimel . . . ma palun.
JUUDIT. Ütlesin juba — minu kruusid on kuivad.
NAINE. Halasta, Juudit, sest sa oled ikka lahke ja helde olnud. Sa oled vaeseid toitnud ja paljaid katnud, sa oled peavarjutuile ulualust andnud . . . Vaata, mu lapsukese silmad on juba suletud, palgekesed lohku vajunud, kurtunud keel ei liigu enam veretute huulekeste taga. Ta on mu ainuke ihuvõsu, mu ainuke Jehoova õnnistus, — olen lesk.
JUUDIT. Ka mina olen lesk ja mul pole ainustki last. Aga Iisraelis on veel mehi küll.
NAINE. Emand, olen vaene, olen vana, olen inetu; mind ei taha enam ükski iisraeli mees.
JUUDIT. Mis võin siis mina, olen naine nagu sinagi.

NAINE. Anna ainult pisut vett, et korrakski oma lapse suud kastaksin; siis võib ta surra, kui see on Jehoova tahtmine.
JUUDIT. Pista talle rind suhu.
NAINE. Ta suu ei ime enam.
JUUDIT. Siis lüpsa end ja jooda oma last.
NAINE. Näljast ja janust olen aher juba kolmat päeva.
JUUDIT. Niisuta siis silmaveega ta huuli.
NAINE. Silmad on kuivaks saanud suure nutu pärast.
JUUDIT. Sa tunned vagajuttu emast, kes suure põua ajal päästis vallale oma keha tuiksooned, et joota oma ihusugu. Kui sa oma last armastad, siis mine tee niisamuti. Sina ise oled vana, tema on noor; sina oled sigimatu, aga tema võib kord Iisraelile sugu saata.
NAINE. Juudit, sul on vagaduse ja tarkuse kuulsus iisraeli naiste seas, kasvades istusid vana Siimeoni jalge ees, aga ometi räägib sinu suu hirmsat asja Jehoova vastu. Sinu sõnad on täis pattu.
JUUDIT. Jehoova on meile katsumispäevad saatnud, Jehoova tahab suurt armastust, Jehoova nõuab rasket ohvrit, ja kes midagi keelab, see peab kõik ohvriks tooma; kui sa pattu kardad, siis mine ja sure ühes oma lapsega.
NAINE. Verd ei pea teie mitte sööma — ütleb Jehoova —, sest kes verd söönud, selle vastu tahab ta oma palge panna ja teda oma rahva seast kaotada. Veri on liha hing ja hinge ei pea teie mitte sööma — ütleb Jehoova.
JUUDIT. Veri ehk päästab tänapäev su lapse. Miks ei taha sa oma ihusugu lunastada?
NAINE. Kes olen mina, et peaksin oma ihusoo lunastama! Olen vana, olen vaene, olen inetu, olen sigimatu, olen alatuim iisraeli naiste seas. Palun ainult piisakese vett, Juudit. Otsi oma kruusid läbi, ehk leidub ometi kuskil tilgake; pööra oma astjad uurakile, armuline emand, ehk nõrgub niiskust uurdesse. Ehk pani ümmardaja su linased riided ööseks kaste alla, ehk viis ta sinna su kallid egiptuse lõuendid; too, ma katsun neid väänata lapsukese suu kohal, ehk puserdub kuskilt piisake. Näe, alles liiguvad teise huulekesed, käed kerkivad, silmalaud paotuvad . . . Juudit, halasta, heida armu! . . .
JUUDIT. Jehoova ei anna kastet ega vihma, Jehoova

on taeva ja maa Iisraeli eest lukku pannud, Jehoova meel haub kättemaksmist. Mine, et ma palvetaksin.

NAINE. Enne tilk vett, emand, piisakenegi! . . . Ma orjan sind selle eest eluaeg.

JUUDIT. Mul on muidugi orje küll. Ma tahan paluda.

NAINE. Anna enne vett, palu siis . . . Palu ka minu lapse eest.

JUUDIT. Ma palun Iisraeli eest.

NAINE. Mis on mulle Iisrael, kui mu laps sureb! Oleks Iisrael minu päralt, siis annaksin terve Iisraeli tilga vee eest.

JUUDIT. Naine, sa räägid arutuid sõnu, kurbus on su meeli puutunud.

NAINE. On see siis ime, Juudit? Kogu Petuulia olen läbi joosnud, et lapsukesele tilga vett saada, aga nüüd saadad sinagi mu tühjalt ära. Inimeste meeled on kivist ja nende südamed on pinnitud vask. Ennem leiab rikka silmas armu koerapoeg kui lesknaise laps.

JUUDIT. Tänapäev on Jehoova katsuma tulnud rikkaid ja vaeseid. Ainult kelmid ja petised lähevad rasva nagu murdjad suure katku ajal.

NAINE. Emand, sa ütled: kelmid ja petised. Aga kes võib Petuulias sellega hoobelda, et ta on aus ja õiglane? Kelm on igaüks, kes sööb, kui naaber nälgib; kelm on igamees, kes veel elab, kui seltsimees juba võitluses langenud; petis on iga naine, kes end ehib, kui võitlejad on alasti. Aga kas närbivad ja nälgivad Petuulias juba kõik? Kas on juba kõik mehed linnamüüril võitlemas või kas on naised juba ehtimise jätnud? Eks ole kõrvus alles rõngad, kaelas keed, jalus ehitud kammitsad, et oleks tippamisi käik! Vähe puudub, siis neaksin Petuulia.

JUUDIT. Naine, ära nea parem, ära nea mind ühes Petuuliaga mu enda kojas.

NAINE. Anna tilk vett, Juudit, halasta meeletu ema peale! Muidu lähen turuplatsile, lähen lausa taeva alla, lähen sinna, kus on palju teisi nälgijaid, ja nean seal . . . nean kõikide kuuldes . . . nean oma lapsukese pärast, kellele ei saa tilgakest vett kogu Petuuliast.

JUUDIT. Ära nea ka turuplatsil, naine; ei ole hea, kui neetakse tilga vee pärast.

NAINE (*pöördub minema, uksel tuleb talle vastu tudisev vanake väikese poisiga käekõrval. Naine neile*). Ärge tulge parem — mine tagasi, Siimeon: Juudit on

nagu teisedki, tema halastus on kurt, tema heldus on surnud. Juudit tahab palvetada, aga mu laps tahab juua, mu laps tahab vett . . . Kust leian oma lapsele tilga vett? Siimeon, juhata sina ometi, heida armu, halasta!

SIIMEON. Turul müüakse vett, räägiti.

NAINE. Turul? Turul müüakse vett! Issand jumal! Ja mina olen siin! Müüakse vett ja mina ei teadnud. Jään jällegi ilma . . . (*Välja.*)

SIIMEON. Rahu olgu Juuditi majale.

JUUDIT. Siimeon, sa elad alles! Pole sind ammugi näha olnud.

SIIMEON. Istusin kodus, ootasin surma, aga surm on mu unustanud, ei saada mulle ei katku ega nälga järele; need armastavad nooremaid, tugevamaid.

JUUDIT. Mis ajas sinu siis täna välja?

SIIMEON. Otsin poisile abi ja armu.

JUUDIT. Ah Siimeon, Siimeon! Kohatul ajal otsid sa abi ja armu. Puhtest videvikuni koputavad abipalujad ustele, aga kes suudab neid tänapäev aidata. Kus on Petuulias see, kes jõuaks kõiki januseid joota ja kõiki nälgijaid sööta? Siimeon, Jehoovalt peab abi otsima, Issandat peab paluma, mitte inimesi; nõnda õpetasid ise kord mind.

SIIMEON. Nõnda õpetasin kord, aga häda unustab kõik õpetused. Jehoovat olen kogu eluaja palunud, nüüd pöördun inimeste poole, nüüd palun sind, Juudit.

JUUDIT. On siis Jehoova kurdiks jäänud, et pöördud inimeste poole?

SIIMEON. Jehoova on Iisraeli vastu kurjust täis, tema meel on ärritatud tulisest vihast.

JUUDIT. Mis võin siis mina? Ega ometi naine pea Jehoova juures eestkostjaks hakkama?

SIIMEON. Varja mu lapselast, hoia mu poissi, anna talle ulualust, kaitse teda.

JUUDIT. Ei mõista, Siimeon, kelle eest pean teda varjama, kelle eest kaitsema.

SIIMEON. Varja mu poissi omaste ja sugulaste eest — nemad ihkavad ta hinge.

JUUDIT. On siis omaksed metsalisteks saanud, et ihkavad poisi hinge? Nälg on su meeltele liiga teinud, sa jampsid!

SIIMEON. Ei, ma ei jampsi ja mu aru on selge. Inime-

sed on näljased nagu kõrvehundid ja saaki otsivad nad kui noored lõvid. Prohveti sõna on tänapäev tõeks saanud: liisku heidavad nad oma laste peale.

JUUDIT. Halastaja Issand! Vägede Jehoova! Su rahvas on meeletu rahvas, su rahvas on õnnetu rahvas! *(Haarab end peast.)* Mu meeled lähevad segi... *(Istub.)* Iisraeli häda ei mahu mu südamesse. Peaks midagi võimatut sündima, meie igaüks peaksime midagi võimatut tegema; muidu läheme kõik hukka ja Iisrael ühes meiega... Nad söövad juba oma ihusugu! Siimeon, miks ei ole Jehoova noormees, et naine oma liikmetega võiks ta meelt muuta!

SIIMEON. Miski ei või tema meelt muuta, mitte miski; kunagi pole ma näinud, et keegi oleks tema meelt muutnud. Sellepärast pöördungi inimeste poole, tulen sinu juurde, Juudit, palvega oma poisi pärast. Ema suri tal nälga, isa katku, nõnda jäi ta minu hooleks. Tahaksin teda hoida, et ta kannaks mu ihusugu tulevatesse põlvedesse, kui see on Jehoova tahtmine.

JUUDIT. Siimeon, ka sina mõtled ainult iseenda ja oma poisi peale, ka sina mõtled nagu kõik teised. Keegi ei muretse Iisraeli pärast, kõik mõtlevad ainult iseendale.

SIIMEON. Ei, Juudit, mina mõtlen Iisraeli peale, mõtlen, et lapsed on tulevane Iisrael. Endast ei hooli ma, aga poisi, selle päästaksin, sest iga päästetud laps võib tänapäev saada tulevase Iisraeli isaks või emaks.

JUUDIT. Minu maja oleks lapsele halvaks varjuks, siin sureks ta nälga.

SIIMEON. Veel elab ta mõne päeva ja seni näitab ehk Jehoova Iisraelile oma palet.

JUUDIT. Janu tapab ta.

SIIMEON. Mitte täna, ja homme võib juba päästja tulla. Halasta, Juudit! Võta poiss oma kotta, siit ei leita teda niipea, siin ei teata tema hinge varitseda. Tule, pojuke, langeme Juuditi ette maha, ehk võtab ta meid siis kuulda, ehk nõrkub ta süda. *(Põlvili.)*

JUUDIT (*Siimeoni juurde, härdalt*). Tõuse üles, Siimeon, minu ees ei pea sa mitte põlvitama, minu ees mitte. *(Tõstab vanamehe ja poisi jalule.)*

SIIMEON. Siis kuule meid, kuule mind, keda nimetasid millalgi oma isaks, ja ära pööra oma silmi kõrvale, nagu pöörab Jehoova Iisraelilt.

JUUDIT. Mu koda pole ju kindlus, kus hädalised võiksid varju leida.

SIIMEON. Siia ei tea nad nii pea tulla ja küllap leiad poisile mõne salaurka, kus ta kellelegi silma ei puutu.

JUUDIT. Mu koda jääb tühjaks, ma lähen ära. Nii tõesti, kui ma siin seisan, tahan minna.

SIIMEON. Aga kuhu siis, mu tütar? Kuhu tahad sa minna, Juudit?

JUUDIT. Mõtlen Iisraelile. Iisrael õhkab päästja järele.

SIIMEON. Peab siis naine Iisraeli päästma?

JUUDIT. Miks ei peaks ka naine Iisraeli päästma, kui see on Jehoova tahtmine? Igaüks meist peab katsuma Iisraeli päästa. Sellepärast jätan oma koja maha ja lähen.

SIIMEON. Kuhu?

JUUDIT. Siimeon, ära päri. Kui see on jumala tahtmine, siis kuuled, kui kõik saab sündinud. Seni õnnista mind, Siimeon, õnnista ja palu, et Jehoova juhiks mu jalaastumisi.

SIIMEON. Kuhu pean siis küll oma poisi viima!...

JUUDIT. Vii ta mõnda teise kotta. Petuulias on suuri ja vagu kodasid veel küll.

SIIMEON. Kus on tänapäev see koda, mis võõrast vanakest varjaks ja mis annaks vaeslapsele ulualust? Ennem tuleb jumal jälle maa peale meie keskele, kui et vaeslast keegi varjaks. Ei, Juudit, enam ei tea ma kuhugi minna, kui sina mu ära ajad; sina olid mu viimane lootus. Inimeses on inimene surnud, inimene ei tunne enam inimest.

JUUDIT. Rahvas on Jehoova unustanud.

SIIMEON. Jehoova on oma rahva unustanud, ta on oma kuulmed sulgenud laste nutukisa eest.

JUUDIT. Issand nõuab alandust.

SIIMEON. Rahvas ihkab halastust ja armu.

(Susanna välisuksest.)

JUUDIT (*ümmardajale*). Mis ütlesid vanemad?

SUSANNA. Nad tulevad, nad on teel siia. Ka rabi tuleb, nad tulevad üheskoos.

JUUDIT. Vii siis vana Siimeon ühes poisiga tagatuppa ja otsi neile pisut leiba ja vett.

SIIMEON. Mitte minule, minule mitte, mina olen vana; poisile anna, temale on vaja.

SUSANNA. Lapsed karjuvad süüa ja juua, emand.
JUUDIT (*ümmardajale*). Tee, mis ma käskinud. Mine, Siimeon, söö ka sina, sööge ja jooge mõlemad.
SIIMEON. Sinu jalgu tahaksin suudelda ja sinu jalajälile suud anda, mu tütreke. (*Tahab maha langeda.*)
JUUDIT (*teda takistades*). Isake, päevade poolest olen sinu lapselaps — minu jalgu ei pea sa mitte suudlema. Minu jalgu pole veel ükski mees suudelnud, ega ometi sina taha esimene olla. Võta poiss ja vii ta tagatuppa.
SIIMEON. Õnnistatud olgu sa iisraeli naiste seas ja . . . (*Sõnad katkestab rabi, Osiase ja Kabrise sisseastumine, kuna Siimeon ja poiss teise ukse kaudu kaovad.*)
RABI. Rahu olgu Juuditi majale.
JUUDIT. Tere, rabi. Tere ka, Osias ja Kabris. Palun vabandust, et teie kallist aega raiskan sel raskel silmapilgul.
OSIAS. Mis on emandal rääkimist? Meie aeg on kasin; ahastus ja meeletus kipuvad võimust võtma.
JUUDIT. Kui kaua mõtlete veel vastu panna?
OSIAS. Veel ehk päeva viis.
JUUDIT. Miks just viis?
RABI. Seni pöörab ehk Jehoova oma viha.
KABRIS. Ehk tuleb meile seniks abi.
JUUDIT. Miks peab Jehoova just viie päevaga abi saatma? Eks ei või ta seda ka kuuendal päeval teha.
RABI. Hiljem pole meil vist enam Jehoova abi tarvis.
OSIAS. Hiljem sureme nälga.
KABRIS. Janus närbivad juba nüüd me lapsed.
JUUDIT. Ons Jehoova teie võlglane, et te talle tähtaja määrate?
RABI. Me palume ja loodame ainult.
JUUDIT. Milleks siis see tähtaeg?
OSIAS. Me kaotame võimu rahva üle, me võime ta juba enne viit päeva kaotada, kas või täna, homme; me ükski ei tea, kui ruttu võime kaotada võimu rahva üle.
JUUDIT. Te olete vanemad, te käsite.
OSIAS. Sagedasti on raskem käskida kui käsku täita.
JUUDIT. Kas ei ole teie Jehoova asemikud maa peal?
RABI. Jehoova on oma rahva maha jätnud, nälgijad jätavad Jehoova maha.

OSIAS. Nälgiv vanem on ainult nälgija nälgijate seas, ja sellepärast võib sündida, et rahvas meid varsti mikski ei pane: meie käsu vastu avab ta linnaväravad ja läheb alla Olovernese leeri paluma suutäit leiba ning rüübet vett. Juba praegu maksab Olovernese nimi paljude suus rohkem kui paljud iisraeli nimed, varsti ei taheta enam ühtegi iisraeli nime kuulda Olovernese nime kõrval.
JUUDIT. Nii tõesti kui Jehoova elab, seda ei tohi sündida.
RABI. Iisraeli jumal teeb mõnikord imelikke asju.
OSIAS. Imetegudeks on tänapäev kõik käed nõrgad Iisraelis.
JUUDIT. Usku on tarvis, Osias; Jehoova on usus, usk saadab abi.
OSIAS. Kutsusid sa meid selleks, Juudit, et usule manitseda? Siis raiskame asjata kallist aega.
JUUDIT. Ei, Osias, manitseda ei taha ma teid, vaid imelikku asja teile ilmutada.
OSIAS. Siis räägi.
RABI. Me ootame, emand.
JUUDIT. Ma ei tea, millal või kus see oli, aga see oli . . .
OSIAS. Mis nimelt?
JUUDIT. Magasin nagu rasket und, väga rasket. Äkki puudutas mind keegi — ma polnud tema juurdeastumist kuulnud — puudutas ja ma tundsin seda lihas, luus, üdis ning kargasin üles. Minu ümber oli lõpmatu lagendik, pimedus kattis maad ja tähed sirasid taevas; kaugel, kaugel helendas mingisuguse mäe lumine tipp. «Sinu laps karjub, Juudit,» ütles puudutaja. Ja nüüd kuulsin pimeduses lapse nutuhäält ning see hääl oli mulle tuttav ja armas. Hakkasin huupi hääle peale edasi minema, kord-korralt sammu ikka kiirustades, kuni viimaks joostes hingetult maha langesin, ilma et nutjani oleksin jõudnud, nagu põgeneks ta minu eest pakku. Mul hakkas hirmus kahju sest nutjast lapsest, nii hirmus kahju, et endalegi nutt peale kippus pimeduses. Kui ma nõnda hingeldades keset lagendikku kummuli lamasin, puudutas mind jälle keegi — ja tema puudutamine oli kui tuleleek — puudutas ja ütles: «Juudit, mitu korda peab sind äratama, kui su laps karjub!» Ehmunult

kargasin maast ja vahtisin pärani silmi enda ümber, aga pimeduse pärast ei seletanud mu silm midagi, kui aga siravaid tähti ja kaugeid lumiseid mäetippe. Võtsin oma viimse jõu kokku ja jooksin sinnapoole, kus karjus ikka veel laps. Väga kaua ei võinud see kesta, sest hingetult langesin uuesti maha. Aga siis rääkis endine hääl: «Juudit, miks ei taha sa oma last aidata?» Meeletult hüüdsin talle vastu pilkasesse pimedusse: «Mu ihuramm on otsas, ma ei jaksa enam!» Aga tema vastas mulle: «Juudit, Juudit, tänasest peale pead sa palju jaksama ja sinu ihurammul ei pea lõppu tulema. Iisrael ootab sinult ilmvõimatut. Iisrael ootab päästmist, sest Iisrael on saanud kui väetiks lapseks, kes nutab pilkases pimeduses, ja ükski ei kuule tema häält. Tähed siravad kõrgel, aga nemad ei tule alla aitama; mäed istuvad kaugel, aga nemad ei astu ligi nuttu vaigistama; pimedus on Iisraeli ümber, aga tema ei varja teda vaenlaste eest. Seepärast tõuse üles, ehi end ja võta kaasa leiba ja õli, nagu valmistuksid pikale teekonnale, ning mine alla Assuri leeri — astu Olovernese palge ette, sest seal pead sa Iisraelile abi saatma.» Nõnda rääkis see hääl, kui ma kummuli maas lamasin ja mind ümbritses pimedus. Suur hirm tuli minu peale ja ma küsisin, ilma et silmi oleksin julgenud tõsta või paotada: «Kes oled sa, et sa minuga nõnda räägid?» Ja hääl vastas: «Olen see, kes ikka olnud ja kes jääb igavesest ajast igavesti. Sellepärast ära viltsi minu sõnu täitmast, sest ma olen rääkinud ja Iisraelil on häda suu juures.» Nõnda vastas ta mulle ja vaikis, ning see vaikus oli mu kuulmeis, nagu puhuksid kümme suurt pasunat väehulkade ees. Nüüd lasksin teid kutsuda, et kuulda, mis peab sest kõigest arvama?

RABI. See, kes sulle seda imelikku asja näitas, küllap see ka sind õpetab teda õieti mõistma — tema nimi olgu kiidetud.

OSIAS. Kuidas peab sellest aru saama: oli see unes või ilmsi?

JUUDIT. Ma ei tea, oli see unes või ilmsi; tean ainult, et see oli.

RABI. Osias, milleks see küsimine? Eks ole uni niisama Jehoovalt kui ilmnegi elu.

JUUDIT. Uned on mul sagedasti ilmsemad kui päevane askeldus, uni on mulle nii mõnigi kord olnud elu-

lisem kui ilmne olemine, uni saab mulle elu unistuseks.

RABI. Unes räägime oma jumalaga.

(Sisse astub naine nuttes.)

JUUDIT. Mis sa tahad?

NAINE (*toetub jõuetult vastu piita ja nuuksub*).

JUUDIT. Miks sa nutad?

NAINE. Mind juhatati siia.

JUUDIT. Milleks? Räägi ometi.

NAINE. Otsin peavanemat Osiast.

OSIAS. Ma olen siin. Mis on sul rääkimist?

NAINE. Nad tapsid mu mehe, lõid maha.

OSIAS. Kes tappis? millal? kus?

NAINE. Tulid ja tapsid; ma ei tea kes, ei tundnud neid.

OSIAS. Miks nad tapsid? Räägi, et mõistaksin.

NAINE. Olime kahekesi ... Uks oli kinni ... Alles teist päeva elasime koos ... pidasime mesinädalaid ... Nõnda tulid ja tapsid nad.

OSIAS. Mida tahtsid siis tapjad?

NAINE. Tahtsid süüa ... Meil oli viimne suutäis leiba laual, viimne tilk vett kruusis. Tahtsime viimset korda üheskoos süüa ja rõõmsad olla, et siis üheskoos surra, kui see on Jehoova tahtmine. Aga meid nähti, uks murti maha ja, kui mees võõrastele vastu läks, lõid nad teda, nii et ta sinnasamasse suri.

JUUDIT. Metsalised!

RABI. Leivamurdmine on tänapäev kuritööks saanud.

OSIAS. Kus on su maja?

NAINE. Turu lähedal.

OSIAS. Miks ei tõtanud sa turule? Sinna jäi vanem Karmis korrapidajate sõduritega.

NAINE. Esiteks jooksin sinna, hakkasin ta põlvede ümbert kinni, palusin, nutsin, aga tema vastas: pole tema asi, tema valvab ainult turgu ... Meeletult jooksin oma kotta tagasi, kus tapjad alles vett ja leiba otsisid. Mind nähes võtsid nad mu kinni ja naersid mu ära ... mehe surnukeha juures, tema veres naersid mu ära ... (*Nuuksub ägedamalt.*)

OSIAS. Kabris, mine ja rutta, võta müürilt mehi ja katsu pööraseid tabada. On naisel õigus, siis olgu surm kuritöö lunastuseks.

KABRIS (*naisele*). Tule, lähme!

NAINE. Mu mees lamab alles koristamata põrandal.

OSIAS. Küll Kabris muretseb kõige eest.
NAINE. Olen naerdud naine ... eluajaks naerdud.
KABRIS. Ruttame, iga silmapilk on kallis.

(Kabris ja naine ära.)

JUUDIT. Rahvas unustab Jehoova seadmised.
OSIAS. Rahvas on koer, kes ainult söötja künnisel valvab.
JUUDIT. Sul peab rahvast halb arvamine olema, et teda võrdled koeraga.
OSIAS. Keegi pole meeletum kui hulk ja kellegi ees ei pea rohkem roomama kui hulga ees, kui sa tema üle tahad käskida. Mul on mõnikord tundmus, nagu oleksin tänapäev kõige naeruväärsem inimene Petuulias.
JUUDIT. Sa oled Petuulia peavanem, Osias.
OSIAS. Nõnda on mu kohuste nimetus ja neid täites olen kõik unustanud, mis noores eas aususest ja mehisusest õppisin. Nüüd tean, et käskija voorused on silmakirjalisus, salalik meel ja kõrk edevus, kuni isegi end selleks hakkad pidama, kelleks sind totter hulk tahaks pidada.
JUUDIT. Õnnetu mees!
OSIAS. Seda mitte: ma täidan oma kohust.
RABI. Meie kõik täidame oma kohust.
JUUDIT. Mis on siis minu kohused? Pean ma oma kotta jääma või pean ma tegema, nagu kästud?
RABI. Julged sa käsu täitmisest loobuda või julgeme meie sind sellest tagasi hoida! Iisraelil on rasked päevad, nüüd peavad kõik oma kohust täitma.
OSIAS. Peab siis naine minema vaenlase leerist Iisraelile abi otsima?
RABI. Ka laps peaks seda tegema, kui see on Jehoova tahtmine.

(Sisse tormab käskjalg.)

KÄSKJALG. Kabris kutsub peavanemat Osiast.
OSIAS. Mis on lahti?
KÄSKJALG. Rahvas on arust ära, rahvas lõhub.
OSIAS. Kus? miks? Räägi, vasta!
KÄSKJALG. Turul müüsid mees ja naine leiba ja vett ... Nad olid tagavaraks hoidnud, et kasu saada. Nad nõudsid kõrget hinda, aga neile pakuti veel kõrgemat. Kõik anti ära tilga vee ja suutäie leiva eest. Kes vaene, see ülgus, sest ta ei jaksanud osta. Siis

pakkus keegi end kaupmehe teenistusse ... aastaks, kaheks, kolmeks, kümneks aastaks, alatiseks, ja seda ainult suutäie leiva eest. Varsti leidus teisi, kes olid valmis ka oma naise ja lapsed, kogu oma sugukonna tükikese leiva eest päriseks kirjutama. Aga äkki hakati ütlema, hakati rääkima, karjuma: pole õige, et leiva ja veega inimesi orjastatakse; maha orjastajad! Hääl leidis poolehoidjaid, toetajaid, heakskiitjaid ja ägedus kasvas ...
OSIAS. Kus oli siis Karmis? Miks ei astunud ta vahele?
KÄSKJALG. Karmis oli seal, ta püüdis kaupmeest kaitsta: leib ja vesi olevat tema omad, ta võivat nende eest võtta, niipalju kui saab, niipalju kui tahab.
OSIAS. Ja rahvas?
KÄSKJALG. Rahvas karjus: müüdud hing! Ta on kaupmehelt meelehead saanud, sellepärast kaitseb ta teda. Ta on orjastajate sulane! Maha orjaperemehed! Maha meeleheavõtjad! Ja siis välkusid rusikad, tõusid kaikad, lendasid kivid. Silmapilguga oli kaupmehe laud ümber, veekruusid purud ja leib tallati jalgega ära; vaevalt sai keegi midagi. Kaupmees ja tema naine aga ning Karmis lamasid oma veres; nad tallati ära ühes leivaga.
OSIAS. Neid on Jehoova sõrm puudutanud. Juuda mees ei pea juuda meest oma orjaks tegema, nõnda seisab käsuõpetuses; ammugi ei pea ta seda tegema raasukese leiva ja tilga vee eest. Karmis on oma kohused unustanud, sellepärast on Jehoova teda nii karmilt katsuma tulnud.
RABI. Jehoova nimi olgu kiidetud!
KÄSKJALG. Aga rahvas lõhub edasi.
OSIAS. Mida tahab ta veel?
KÄSKJALG. Rahvas on arust ära, ta purustab meeletuses, hävitab mõtteta; sellepärast palub Kabris abi.
OSIAS. Tänapäev paluvad Iisraelis kõik abi, nagu oleksid nad väetiks lapseks saanud. Kui ometi keegi oleks, kes ka mind aitaks, mulle head nõugi annaks!
JUUDIT (*ärevalt, vaimustuses*). Võta minu nõu kuulda, Osias, mina annan sulle head nõu.
OSIAS. Lase kuulda, emand, käskjalg ootab.
JUUDIT. Hea sõna on mõnikord vägevam kui terav mõõk. Sellepärast mine rahva juurde ja ütle talle, et

abi tuleb, et ta on ligi ja et kõik saavad varsti süüa ja juua, niipalju kui süda kutsub. Ütle, lase kuulutada müüril ja tänavanurgil: Jehoova on märku andnud, Jehoova on sõna saatnud, et päästmine on ligi.

OSIAS. Juudit, tahad ka sina mind õpetada rahvale valetama?

JUUDIT. Mitte valetama, Osias, vaid tõtt tunnistama. Lase pasunaid puhuda ja kõigile kuulutada, et Jehoova on end Juuditile ilmutanud ja temale tõotanud Iisraeli päästa. Sest nii tõesti kui ma siin seisan, veel täna tahan Olovernese palet näha.

OSIAS (*rabile*). Rutta siis sina, püha isa, ja vii see rõõmusõnum rahvale, sest sinu päralt on sõna riik.

RABI (*õnnistades Juuditile*). Õnnistatud oled sa iisraeli naiste seas ja õnnistatud olgu su ihusugu. Jehoova valgustagu sinu teerada ja olgu sulle abiks.

(Rabi ja käskjalg ära.)

OSIAS. Juudit, tahad sa tõesti Olovernese palge ette ilmuda?

JUUDIT. Ma pean, muidu läheme kõik hukka ja Iisrael ühes meiega.

OSIAS. Aga nõnda lähed sina hukka.

JUUDIT. Mis olen mina, kui aga Iisrael elab!

OSIAS. Juudit, sa räägid raskeid sõnu. Ma palun, ära mine alla Assuri leeri, ära mine. Tee kõik, mis süda kutsub, aga ära mine: sa ei tule sealt enam kunagi tagasi.

JUUDIT. Mis võiks mulle juhtuda, kui Jehoova on minuga!

OSIAS. Ma ei tea, mis juhtuda võib, aga ma aiman midagi hirmsat. Sellepärast — jää siia, jää oma rahva juurde, jää oma kodulinna.

JUUDIT. Minu rahvas ja mu kodulinn lähevad nõnda hukka.

OSIAS. Kui see nõnda olema peab, siis hukku ühes meiega, kes me siia jääme, hukku ühes minuga, sest mina jään, nii tõesti kui Jehoova elab.

JUUDIT. Osias, ma ei mõista sind; ma ei mõista, miks peaksin siia jääma, kui see tooks meile kõigile hukatuse. Ja miks ei peaks ma alla Assuri leeri minema, kui seal võiksin pöörata Jehoova palge Iisraeli poole?

OSIAS. Aga sina, sina ise, sa unustad iseenda.

JUUDIT. Osias, räägid sina nõnda! Sa oled Petuulia

peavanem, aga õpetad mind mõtlema ainult iseendale. Ei, Osias, mina mõtlen ainult Iisraelile.

OSIAS. Aga mina mõtlen ainult sinule, Juudit, sellepärast palungi sind: ära mine alla, ära mine Olovernese palge ette. Sinule mõtlesin juba siis, kui oma naisele andsin lahutusraamatu.

JUUDIT. Osias, sa oled arust ära, nagu kogu Petuulia, nagu terve Iisrael, et sa võid tänapäev rääkida niisuguseid sõnu, mõelda niisuguseid mõtteid!

OSIAS. Ei, ma ei ole arust ära, mu mõistus on selge. Aga sa kuulsid, mis ütlesin rahvast ja oma kohustest, ja sa mäletad, et nimetasid mind õnnetuks meheks. Sul oli ja on õigus: olen õnnetu mees. Mul pole Petuulias ega kogu Iisraelis paika, kus võiksin olla ma ise, kus võiksin olla, nagu ma olla tahaksin. Igal pool piiravad mind mu kohused. Väljas olen rahva tujude ja edevuse ori, kodus peavad mind silmas ümmardajad ja sulased ning hädа mulle, kui silmapilgukski unustan, et olen Petuulia peavanem. Isegi oma naisega üksi jäädes pidin meeles pidama, et ma pole ainult Osias, vaid ka majaisand ja mees, kel oma kohused, mida peab täitma. Pean magamagi teisiti, kui seda teeks Osias, kui seda teeks inimene minus. Juudit, oled sa kunagi tundnud, mis tähendab, kui inimene ei või kuskil olla ta ise? Oled sa kunagi paika otsinud, kus sa võiksid olla sa ise?

JUUDIT. Olen, Osias, olen seda teinud.

OSIAS. Siis pead mõistma, miks ma oma naisele andsin lahutusraamatu: vähemalt iseenda kojas tahtsin luua salajase nurga, kus võiksin olla ma ise. Sellepärast palun sind, Juudit: ära mine alla Assuri leeri; jää siia, tule minu kotta, sest sind tahaksin näha oma salajases kodunurgas, kus olen, nagu ma olen. Sina oled tark, sina kuulasid juba lapseeas vana Siimeoni õpetussõnu. Sina üksi naiste seas võiksid mõista, kui hirmus kodutu ja võõras võib inimene olla inimeste keskel. Iisrael võib täna-homme hukka minna ja mina ühes temaga; aga mis tähendab mulle surm, kui olen päevagi, silmapilgugi täie teadmisega saanud olla ma ise ja kui olen võinud öelda seda kellelegi teisele.

JUUDIT. Peab siis see teine tingimata olema naine?

OSIAS. Ma ei tea, Juudit, tean ainult, et see teine oled sina, ainult sina. Kui sina ei taha, siis ei tea ma enam, milleks elada.

JUUDIT. Iisraeli pärast peab elama, Jeruusalemma pärast.

OSIAS. Mis on mulle Jeruusalemm, mis on mulle kogu Iisrael, kui ma ei leia nurka, kus võiksin olla ma ise — olla inimene.

JUUDIT. Kohatu aja valisid, Osias, et olla inimene. Tänapäev ei vaja Iisrael inimesi, vaid kangelasi; tänapäev peavad mees ja naine kõik võima, kui ei taha, et hukka läheb Iisrael ja nemad ühes Iisraeliga. Sa kutsud mind sinna salajasse kodunurka, kus sa tahaksid olla inimene. Aga olen siis mina inimene, et sa mind kutsud? Mina olen ju ainult noor naine. Ja ehk oled sa kuulnud, mis vana Siimeon ütleb naiste kohta? Ta ütleb: miks peab naine inimene olema? Ei! Naine ei pea inimene olema, sest inimesi on meil muidugi. Naine olgu ema, naine olgu rõõmutüdruk, naine olgu halastaja õde, aga mitte inimene, sest inimene on igav, inimene elab üksinda, aga naine otsib seltsi. Ära kutsu siis mind, kui sa ihkad inimest; ära kutsu kedagi, kui sul on janu inimese järele. — Inimene elab üksinda, nagu vana Siimeon, kel pole muud seltsilist kui aga koer, sest igast loomast, taimest ja kivistki on inimesel rohkem seltsi kui mehest või naisest, igas loomas, taimes või kivis on rohkem inimest kui üheski mehes või naises — nõnda ütleb vana Siimeon ja elab selle järele.

OSIAS. Ma pole ometi veel päevade poolest vana Siimeon, et peaksin elama nagu tema; ma pole veel vana tudike, et peaksin valima rauga saatuse.

JUUDIT. Miks tahad siis olla inimene? Miks tahad siis olla sa ise? On mehed ja naised kunagi nad ise?

OSIAS. Juudit, sa põikled kavalate ettekäänetega minu sõnade eest kõrvale, nagu ei mõistaks sa mind. Minu sõnad võivad eksida, aga minu tundmused ja tahtmine ei eksi mitte. Ma räägin inimesest, räägin iseendast, aga tõepoolest peaksin rääkima ainult sinust, Juudit, sest mu mõtted käivad ainult sinu järele ja minu himud saadavad sinu jalaastumisi. Tule minu kotta, tule ja käsuta minu kodakondseid, siis tahan mina rõõmuga käskida Petuulia üle.

JUUDIT. Täna ei tule ma, täna mitte.

OSIAS. Millal siis? Tunahomme võime juba kõik hukkuda, seepärast loen silmapilke.

JUUDIT. Ka homme mitte.

OSIAS. Miks?

JUUDIT. Homme olen Assuri leeris.

OSIAS. Siis ikkagi tahad sa minna, minu sõnu ei pane sa mikski!

JUUDIT. Ma pean minema.

OSIAS. Siis tulen mina ühes sinuga, sinu saatus olgu ka minu saatus.

JUUDIT. Osias, sa oled tõepoolest arust ära!

OSIAS. Olgugi nõnda, ma tulen siiski, hiilin salaja sulle järele, nagu oleksin viimane hulgus Petuulias.

JUUDIT. Osias, ma palun, ära tee iseennast, mind, Petuuliat, kogu Iisraeli õnnetuks, sest mis noor naine vaenlase leeris võib, seda ei või ometi mees.

OSIAS. Haa! Sa mõtled oma nooruse peale, sa mõtled oma ilu peale; seda mõtled sa ja selleks tahad sa Olovernese palge ette ilmuda. Sa räägid Petuuliast ja Iisraelist, aga sinu mõtted keerlevad sinu enese ümber, sinu himud piiravad Olovernest. Tema nimi on sinu meeli puutunud, tema nime kõla sinu himusid vangistanud. Sa mõtled tema peale, nagu mõtleb kogu Petuulia, nagu mõtleb varsti kogu Iisrael — nõnda mõtled sa. Nüüd mõistan su nägemust nutjast lapsest ja kellegi puudutamisest, mis oli nagu tuleleek! Sinu liha põleb, sinu naiseilu leegitseb Olovernese poole! Pagana mehe, Iisraeli vaenlase järele kõnnivad sinu õisedki jalajäljed!

JUUDIT. Osias, mispärast teotad sa Jehoovat minu kojas ja miks pöörad sa tema kutsumise tiiraseks himuks! Kui sa tõesti nõnda arvad, siis mine ära minu kojast; mine oma kotta ja teota seal Issandat, kui see sinu südant jahutab; mine ja ära tule enam kunagi!

OSIAS. Anna andeks, Juudit, ma olen tõepoolest arust ära nagu kogu Petuulia, ma olen sinu pärast arust ära. Jää siia, jää kodulinna, siis saan aru tagasi.

JUUDIT. Osias, ära palu seda, ära palu võimatut, palu midagi muud.

OSIAS. Mul ei ole muud palvet kui aga — tule minu kotta, Juudit, aita minu kohuseid kanda, muidu lämbun.

JUUDIT. Täna ei või, homme ei või . . .

OSIAS. Siis luba ometi, et sa millalgi tuled, tulla tahad; muidu ei tea ma, mis teen.

JUUDIT. Seda luban, ainult üks tingimus.

OSIAS. Palun tingimusteta.

JUUDIT. Ei, Osias! Sa pead siia jääma ja talitama kui Petuulia peavanem, sa pead seda tegema Iisraeli pärast, kuni ma olen läinud ja Olovernese palet näinud. Siis tahan tulla, kui see on Jehoova tahtmine.

OSIAS. Sa jääd kauaks, Juudit; kardan, sa viibid, sa unustad minu ja Iisraeli, me läheme hukka sinuta.

JUUDIT. Osias, ole kangelane, ole inimene; täna on silmapilk, kus seda võid. Õhtul, kui pimeneb, oota mind kaevude väraval; sealt läheb minu tee.

OSIAS. Juudit, Juudit!

JUUDIT. Mine; aeg on kasin, ma pean kõik valmis panema.

OSIAS (*ära*).

JUUDIT. Susanna! . . . Susanna!

SUSANNA (*tuleb siseruumist*). Mis soovib emand?

JUUDIT. Kus on vana Siimeon poisiga?

SUSANNA. Tagatoas, emand.

JUUDIT. Mis ta teeb?

SUSANNA. Uinub, pea rinnal. Söötis ja jootis teine poissi ja pani ta magama, murdis ka enesele raasukese leiba ja rüüpas kruusist pisut vett; mõtles lapse juures valvata, kui see magab, aga rammestus võttis ka tema enese üle võimust.

JUUDIT. Vaene rauk! . . . Aga las nad magada, ära sega neid! Nad on vist näljas ja hirmus kaua valvanud. Sule välisuks, et võõrad sisse ei pääseks.

SUSANNA. Aeg on alles varajane, emand.

JUUDIT. Tee, nagu ma käskinud; meil on toimetamist, mis ei salli võõraid.

SUSANNA (*suleb välisukse*).

JUUDIT. Ütle mulle, Susanna, tahad sa minuga kaasa tulla?

SUSANNA. Kuhu, emand?

JUUDIT. Tahad sa minuga ükskõik kuhu kaasa tulla?

SUSANNA. Sa küsid seda nii imelikult, emand. Ma ei taha «ei» öelda, aga ma kardan ka «jaa» öelda.

JUUDIT. Sa kahtled, Susanna; vist pean endale kellegi teise seltsiliseks otsima.

SUSANNA. Ei, ei, emand, ära otsi teist; kutsu mind, kutsu, kuhu tahad.

JUUDIT. Meie lahkume täna linnast.

SUSANNA. Linn on ju kinni, linnast ei pääse keegi, ehk olgu siis, et ta langeb piirajate küüsi.

JUUDIT. Me läheme Assuri leeri, me läheme Olovernese palge ette.

SUSANNA. Armuline Issand! Tahab emand siis armu leida Olovernese silma ees? Aga kõik räägivad, et Olovernesele otsitakse ainult neitsisid, ainult neitsisid viiakse armu leidmiseks tema palge ette.

JUUDIT. Olen kuulnud, et nõnda räägitakse.

SUSANNA. Ja ikkagi tahab emand minna?

JUUDIT. Mu mõrsjasäng oli õnnistuseta.

SUSANNA. Siis oli Manasse sigimatu?

JUUDIT. Tema, mitte mina. Tema kandis oma ihus minu ja iseenda õnnetust. Tema armastas mind, nagu oleksin mõni pühadus, mida ei tohi puudutada; nõnda armastas ta mind, kui me elasime nagu mees ja naine üheskoos.

SUSANNA. Mis on mehe armastus, kui pole lapsi!

JUUDIT. Jehoova teed on imelised, tema arupidamised äramõistmatud. Ilu sai mu õnnetuseks, mu mesinädalad olid nutunädalad ja mu neitsiau sai naeruks maailma ees. Mu elu polnudki elu, vaid nagu mõni kuri unenägu või hirmus ettekuulutus prohveti suu läbi. Ihkasin surma, aga surm ei tulnud meie katuse alla. Nõnda elasime kahekesi, nagu oleksime mees ja naine.

SUSANNA. Siis oli selles ometi tõtt, mis räägiti.

JUUDIT. Ma ei tea, mis räägiti, aga ma tean, et olin hirmus õnnetu. Sellest saab juba varsti kolm aastat mööda. Siis olin väga noor, ainult noorelt jõuame nii suurele õnnetusele vastu panna.

SUSANNA. Emand on ikka alles noor.

JUUDIT. Aga ma olen vanemaks, olen palju vanemaks saanud — kannatus teeb ruttu vanaks.

SUSANNA. Kannatus teeb targaks, ütles mulle kord vana Siimeon.

JUUDIT. Kas sa ei tahaks öelda, mis rahvas minust sel korral rääkis?

SUSANNA. Kardan korrata kurje sõnu.

JUUDIT. Need on ju vanad asjad, nende pärast ei minda ometi kohtusse.

SUSANNA. Emand palunud kadu, räägiti.

JUUDIT. Kellele?

SUSANNA. Oma mehele . . . Ärgu pangu emand neid sõnu mulle pahaks.

JUUDIT. Räägiti tõesti seda?

SUSANNA. Just nõnda, emand.

JUUDIT. Ah, Susanna! Kui sa teaksid, kui meeletu ma siis olin kurbuses! Neitsimure röövis aru peast.

SUSANNA. Siis ometi, emand!

JUUDIT. Sel korral palusin kõigele kadu: endale ja neile, kes minust õnnelikumad. Needsin tähedki taevas, kui nad öösiti särasid, sajatasin vaikset tuult oma hoone katusel, vannutasin päikest, et ta ei soendaks. Mis siis ime, kui oma mehelegi kadu palusin. Jah, ma palusin; mäletan, et palusin. See oli kord õhtul toa peal telgis asemel. Linn sumises alles tasa, tähed särasid, tuul liigutas telgi riideid . . . siis oli see. Unistasin ja igatsesin arutult ja unustasin, et tema lamab mu kõrval. Mu süda kisendas sosistatud armusõnade järele ja mu ihuliikmed himustasid mehe puutumist. Ja kui seda asjata ootasin, hakkasid mu huuled liikuma, suu rääkima, teadmata mida. Temagi kuulis mu rääkimist ja küsis: kellega sa räägid? Jumalaga, vastasin ma. Aga tol korral ei rääkinud ma jumalaga, vaid oma igatsuste ja himudega, nendega ajasin lausa ilmsi juttu, kui telgis oma mehe kõrval lamasin ja kõike needsin, mis minust õnnelikum. Oleksin käe oma elu külge pistnud, sest julgust oli mul; tundsin, et oli, aga ei raatsinud: nii väga ihkasin elu ja himude rõõmu.

SUSANNA. Emand räägib, nagu oleksid tal mehe sõnad.

JUUDIT. Ihkasin ja lootsin, heitsin südame alanduses Jehoova ette, rääkisin ööd läbi vana Siimeoniga ja söötsin ning jootsin nälgijaid, nagu võiksid nemad juhatada, kus on mu igatsuste rahustaja, mu himude kodu. Aga rahu ei leidnud ma ja kodus polnud ma iseendagi kojas.

SUSANNA. Emand, kus oleks parem kui sinu kojas! Siit minnes himustan siia tagasi.

JUUDIT. Aga küllalt neist vanust asjust — me raiskame kallist aega. Peab kohe kõik valmis panema, sest veel täna jätame selle koja maha.

SUSANNA. Juba täna!

JUUDIT. Jah, täna. Kui ilm hakkab pimedaks minema, ootab Osias meid kaevude väraval, et meid sealt välja lasta. Pane leiba valmis kaasavõtmiseks mõne päeva tarvis ja vett lähkrisse. Too ka siia mulle vett; tahan oma ihu loputada, enne kui lähen Assuri leeri,

sest sinna lähen, nagu ilmuksin Jehoova palge ette.

SUSANNA. Linnas on nii palju januseid, ja emand mõtleb pesemisega vett raisata.

JUUDIT. Küll Jehoova muretseb januste eest.

SUSANNA. Petuulias on palju närbivaid lapsi. Väetikeste suust kostab karjumine ja nende silmad on pondunud haledast nutust.

JUUDIT. Ons Jehoova inimeselaps, et tema käskude pärast peab kauplema? Eks pea ma Olovernese ette minnes oma ihu kasima ja oma liikmeid tegema lõhnavaks lilleks. Otsi mulle mürriõli, mida toonud Siidoni kaupmehed; pane valmis kallid rohud, mis lõhnavad magusasti. Kirstust võta mu merisinised riided, mis vilguvad rohekalt, ja peened egiptuse lõuendid, sest ehituna tahan alla minna Assuri leeri ja nagu mõrsja ilmuda Olovernese palge ette. Kaela panen merevahust kaelakeed, mis foiniiklased toonud teiselt poolt maailmaotsast; kõrvu anna mulle mu kõrvarõngad ja too välja kõik muud kallid ehted, mis mulle surres jättis Manasse . . . Alla minnes tahan kandle võtta ja tema keeli helistada meelepäraseks mänguks Olovernesele ja tema sulastele, et neil himu tõuseks naise järele, kes tuleb mägedelt . . . Mine ja tee, nagu ma käskinud.

SUSANNA. Ma lähen, emand. (*Ära.*)

JUUDIT (*langeb põlvili ja palvetab*). Vägede Jehoova, kes sa mind kutsusid, tee ilusaks mu silmade vaade ja himuäratavaks mu liikmete nõtkus. Anna mu häälele sulavus ja juhi mu sõrmi kandlekeelil, et mängiksin meeletuks Assuri leeri ja süütaksin armuihke Olovernese silma. Anna mulle tarkust ja kavalust, et mõistaksin õieti su salanõu ning et ma jällegi ei viiks oma neitsilikke kenadusi maailma naeruks. Kuule, Jehoova, oma ümmardaja häält ja ära jäta teda maha, sest tema on kõvasti nõuks võtnud ei midagi peljata, ei millegi ees kohkuda. Iisrael leinab, Iisrael nutab, Iisraelis on vaikinud vile ja pill, aga mina, iisraeli tütar, tahan alla minna ja kannelt helistada. Tee, Jehoova, et oma kandlemängust rõõmu tunneksin, sest minu rõõm peab olema ka Iisraeli rõõm, minu õnn tema õnn. Kuule mind, Taevane Isa, kui ma põrmus sinu poole hüüan!

(Eesriie juba enne viimaseid sõnu.)

Teine vaatus

(Esitelk. Pahemal käel uks välja, tagaseinas uksed kõrvaltelkidesse, paremat kätt uks sisetelki, kust oodatakse Olovernest. Ootajad on Pagoas, mõned teised aukandjad, sõdurid ja rahvaste vanemad ning vürstid. Olovernes ilmub auvahtide saatel. Rahvaste vanemad ja vürstid kummarduvad maani.)

OLOVERNES (*istet võttes*). On ehk uusi saadikuid rahvaste poolt?

PAGOAS. Ei, Olovernes. Sinu jalge ees on kogu maailm.

OLOVERNES. Mitte minu, vaid Nebukadnetsari jalge ees; mina olen tema sulane. Aga mägedelt pole ometi veel sõna?

PAGOAS. Veel mitte, Olovernes.

OLOVERNES. Olen juba küllalt oodanud.

PAGOAS. Su sulased ootavad käsku, et mägedele minna ja sõna tuua.

OLOVERNES. Kas kuulsite, rahvaste vanemad ja vürstid? Mina ootan ja mu sulased ootavad. Nähtavasti januneb maapind ikka veel vere järele ja maamuld tahab, et peaks ikka veel tapma. Kas ei tea keegi, mis rahvas see on, kes elab neis mägilinnus, ja milles peitub tema jõud ja julgus? On ta uhke oma rikkusele või usaldab ta oma sõjajõudu, oma linnade valle? Kui lugu ehk nõnda, milleks siis oodata, milleks aega raisata! Olen rääkinud ja ootan vastust, rahvaste vanemad ja vürstid.

(Väike kõhelev vaheaeg, siis astub ette Akior.)

AKIOR. Olgu Olovernes mulle armuline, kui ma tema meele pärast ei räägi, aga ma tahan rääkida, mis tean ja mis ma ustavailt esiisadelt pärandusena kuulnud . . . See rahvas on kangekaelne rahvas; isegi oma jumalale paneb ta vastu ja ei võta tema sõna kuulda. Ta eraldub kõigist, kes elavad lagedal maal, mere ääres ja all Egiptuse pool, eraldub ja hävitab teiste jumalaid, altareid ja pühi paiku. Ta on oma jumalaga lepingu teinud elu ja surma peale ja ometi pole ta teda näinud ega tema häält kuulnud. Ja see jumal kaitseb teda, on teda ikka kaitsnud. Tulest ja veest on ta oma rahva tervelt ja elusalt läbi viinud, kõrves on ta teda nelikümmend aastat mannaga toitnud, kaljust on ta temale allikavett andnud ja ta maale viinud, mis jookseb piima ning mett. Ja ep ole ühtki rahvast, kes suudaks selle rahva vastu, kui aga jumal on temaga. Teeb see rahvas aga kurja ja pöörab jumal oma palge temast ära, siis pole temas mingit rammu: ta saab teiste sulaseks, langeb näost ära ja tema mehed ning noormehed on kõikuvad ja painduvad nagu pilliroog meretuules. Sellepärast, Olovernes, kui sa tahad, et see rahvas ennast sinu ees tõesti peaks alandama või sinu sõjavankrite, piikide ja mõõgatera ees langema, siis saada mehed välja, läkita saadikud ja salakuulajad, kes peaksid sõnumid tooma, on see rahvas praegu oma jumala silma ees armu leidnud või on ta tema oma kangekaelsusega tulivihaseks teinud, sest ainult niisugusel korral maksaks tema vastu minna; muidu, Olovernes, on see rahvas võitmatu ja tema tõrkumist ei murra maapealne ramm.

OLOVERNES. Usud sa, Ammoni pealik, ka ise oma sõnu või räägid ainult selleks, et mina ja mu mehed usuksid?

AKIOR. Olovernese jalge ees on mu elu ja surm; olen rääkinud, nagu ise usun ja tõeks pean.

OLOVERNES. Aga teie, rahvaste vanemad ja vürstid, mis arvate teie Akiori sõnadest? (*Liikumine.*)

HÄÄL. Akior on iseenda eest kõnelnud, meie usume ainult Olovernese jõudu.

OLOVERNES (*muigavalt*). Ja sina, Pagoas, mis ütled sina? Kas peame tõesti järele kuulama, kuidas elab see mägirahvas oma jumalaga, või peame ehk hukutajad ja ässitajad välja saatma, kes ajaksid kulla ja ehete abil selle rahva ta jumalaga tülli, et siis oma

võimusesse võtta see kuri jumal kui ka tema kangekaelne rahvas?

PAGOAS (*naeratades*). Olovernesel on ainult käskida; siis sünnib selle rahva ja jumalaga niisama, nagu on seni sündinud kõigi rahvaste ja jumalatega: nad on sinu jalge ees.

OLOVERNES. Kas kuulsid, Ammoni pealik, sina üksi oled meie seas, kes usub seda rahvast ja tema jumalat.

AKIOR. Olovernes olgu mulle armuline, et olen üksi, ja andku mulle andeks, et julgen kinnitada kindlas usus: selle rahva jumalat ei too keegi sinu jalge ette. (*Liikumine.*)

OLOVERNES (*huvitatult*). Miks siis mitte, Akior?

AKIOR. Seda jumalat ei saa silmaga vaadata, kõrvaga kuulda ega käega katsuda — sellepärast, Olovernes.

OLOVERNES. See on ju siis tundmatu jumal. Esimest korda elus puutun kokku tundmatu jumalaga.

AKIOR. Ja ometi tunneb see rahvas teda ja on talle pühakojagi ehitanud Jeruusalemmas.

OLOVERNES. See rahvas meeldib mulle ja tema jumalaga tahaksin silm silma vastu seista. Kuid ometi, Ammoni pealik, et sa meie seas üksi oled, kes seda rahvast ja tema jumalat nõnda usub, siis mine ära meie juurest, mine ära kas või ühes oma rahvaga, mine ära selle rahva ja tema jumala juurde, keda sa usud.

AKIOR. Minu rahvas ei tule minuga, mina üksi langen sinu viha alla, Olovernes.

OLOVERNES. Ma pole vihas rääkinud. Või on mul kuri nägu ja kurjad sõnad?

AKIOR. Sa ajad mu oma silma alt ära, Olovernes?

OLOVERNES. Ammoni pealik, inimene peab minema oma usuga, meie kõik peame minema oma usuga — ainult seda ütlesin sinule. Või ei ole sul tõepoolest usku? Aga miks sa siis rääkisid? Tahtsid sa tõesti minu ja mu sulaste meelt heidutada sõnadega? Siis oled sa kurjategija. (*Liikumine.*)

AKIOR. Mu sõnad olid mu usk, Olovernes, nii tõesti kui ma sinu jalge ees seisan.

OLOVERNES. Siis mine oma usuga. Sinu usk on mägedel, mine mägedele. Auvahid peavad sind saatma ja kuulutajad peavad kogu laagris teatama, et Ammoni pealik läheb oma usuga. Ja kui selle rahva ja tema jumala tund saab tulnud, siis makstakse tuhat kuld-

tükki sellele, kes toob Akiori elusalt ja tervelt minu ette, sest siis tahan sind jällegi näha ja sinuga rääkida, Ammoni pealik. Mine! (*Akior läheb, temaga ühinevad mõned sõdurid saatjaina.*) Pagoas, lase noor vang ette tuua.

PAGOAS (*sõdurite poole*). Tooge vang Olovernese ette. (*Paar sõdurit lahkuvad.*)

OLOVERNES. Vaikib ta ikka veel?

PAGOAS. Tema suust pole keegi sõna kuulnud, nagu oleks ta tumm.

OLOVERNES. On ta süüa saanud?

PAGOAS. Ta ei puuduta ühtegi toitu.

(Vang tuleb sõjameeste saatel, käed seljale seotud, jääb Olovernese ette julgelt seisma. Olovernes tõuseb istmelt ja astub otse tema ette.)

OLOVERNES (*natukese vaatlemise järele*). Mis on su nimi?

NIMETU. Sa küsid, nagu huvitaks see sind.

OLOVERNES. Ometi kord! Sa räägid! Kes sa oled?

NIMETU. Sinu vaenlane.

OLOVERNES. Enam mitte. Nüüd oled veel ainult mu vang. Miks tahtsid mind tappa?

NIMETU (*vaikib*).

OLOVERNES. Mis olen ma sulle kurja teinud?

(Sel silmapilgul tuleb Juudit ühes ümmardajaga sõdurite saatel välisuksest sisse ja jääb rahva varju seisma.)

NIMETU (*ei vasta*).

OLOVERNES. Näen sind esimest korda. Või tundsid sina mind juba varem?

NIMETU (*vaikib endiselt*).

OLOVERNES. Miks sa ei vasta? Haavasin ehk sind kuidagi?

NIMETU. Olen su vang, sunni mind rääkima.

OLOVERNES. Ah nii! Sa nõuad vabadust, enne kui rääkida mõtled. Pagoas, lase vangil käed lahti teha. (*Seda tehakse.*) Nüüd anna temale ka ta sõjariistad tagasi.

PAGOAS. Tema pistoda on mürgitatud.

OLOVERNES. Ma tean.

(Sõjariistad tuuakse, aga niipea kui Nimetu oma pistoda kätte saab, tormab ta välgukiirusel Olovernese kallale,

kelle ta ootamatuses võiks tappa, kui see mitte ise Nimetul sõjariista käest maha ei lööks mõõgaga. Jahmatus. Nimetu jääb norus peaga Olovernese ette seisma, kes põlevail silmil talle näkku vahib.)

OLOVERNES. Juba teist korda! Miks püüad sa tappa, kui sa seda kunsti hästi ei mõista? Aga julgust ja hoogu sul on; oled väärt, et sõpradeks saaksime. Tead sa mu nime?
NIMETU. Tean.
OLOVERNES. Kes ma siis olen?
NIMETU. Olovernes.
OLOVERNES. Miks tahtsid mind tappa?
NIMETU. Ma vihkan sind.
OLOVERNES. Siis võiksid mind ka armastada.
NIMETU. Ma ihkan su verd.
OLOVERNES. Seda ma näen. Aga miks siis?
NIMETU. Olen õnnetu.
OLOVERNES. Teeb siis minu veri su õnnelikuks?
NIMETU (*viivitades*). Ei tea.
OLOVERNES. Siis oled juba päris õnnetu. Ja ometi tahaksid mind tappa?
NIMETU. Praegu lepiksin, kui sina minugi tapaksid.
OLOVERNES. Noormees, sa meeldid mulle. Aga surm tuleb harva, kui teda otsid.
NIMETU. Olovernes, sa paned mu sõnu naeruks.
OLOVERNES. Ei, mu noor sõber. Sa meeldid mulle tõepoolest, sest sa tuletad mulle läinud aegu meelde. Ka mina olin kord niisama noor kui sina praegu.
NIMETU. Annaksin kümme korda oma nooruse, et sinu asemel olla.
OLOVERNES. Sa liialdad, noormees. Sa oled õnnetu ja arvad sellepärast, et teised kõik on õnnelikud. Aga mis on õnn? Kes on õnnelik?
NIMETU. Kõik räägivad ainult sinust. Isegi need, kes sind neavad, räägivad ainult sinust, sest nad kõik tahaksid sinu asemel olla.
OLOVERNES. Tähendab, minu nimi ei andnud sulle rahu; sellepärast tahtsid mind tappa?
NIMETU. Olin kuulus sõjamees omal maal ja ümberringi, minu nimi käis suust suhu vanade ja noorte keskel, meeste ja naiste seas, aga nüüd räägitakse minu kodus ja mujal ainult sinust ning rahvaste kenamad tütred ehivad end ainult sinu pärast.

OLOVERNES. Kodus ollakse harva kuulus. Või teeb sulle tõesti muret naiste eblakus ja nende himur edevus?
NIMETU. Olen noorem sinust, Olovernes, ja minu jalge ees ei seisa maailma varandused ja kenadused maitsmist oodates.
OLOVERNES. Mina ise seisan Nebukadnetsari jalge ees, olen tema sulane.
NIMETU. Aga rahvas räägib ainult sinust.
OLOVERNES. Rahvas, ikka rahvas. Ja naised . . . Liiga ripud sa, noormees, rahva ja naiste küljes. Mis peab sinust nõnda saama? Mis pean sinuga peale hakkama?
NIMETU. Tapa mind või lase tappa.
OLOVERNES. Usud sa, et surmas ootab sind õnn? Oled sa kuulnud, et keegi on surmas õnnelikuks saanud?
NIMETU. Tahtsin ju sind tappa, sellepärast pean surema.
OLOVERNES. Tahad sa ikka veel mind tappa?
NIMETU (*lööb silmad maha, vaikib*).
OLOVERNES. Miks sa ei vasta? See otsustab ehk su saatuse.
NIMETU. Minu saatus on sinu otsustada.
OLOVERNES. Ei, mu noor sõber, mõista ise kohut, õpi iseendale kohut mõistma; see on tarvilik.
NIMETU. Tahan surra.
OLOVERNES. Surra tahtmine pole kohtumõistmine. Tahad sa ikka veel mind tappa?
NIMETU (*vaikib endiselt*).
OLOVERNES. Võta oma pistoda maast, ta on alles mürgitatud; üksainus piste, üksainus veristav puutumine, ja ma olen kadunud.
NIMETU (*vahib ainiti oma ette ja langeb nagu kokku*).
OLOVERNES (*Nimetule lähemale astudes*). Vaata, ma seisan su ligidal, heidan sõjariistad endast (*teeb seda*). Olen kaitseta, nüüd võid mu tappa. Noormees, tee seda, kui sa muidu ei või elada; vala oma sõbra veri, kui sa muidu õnne ei leia. (*Nimetu langeb veel enam kössi.*) Ja avalikult käsin kõikide kuuldes: sinu veretööd ei pea sulle mitte kätte makstama. Minu sulased peavad sinu su koduväravani saatma ja pasunaid peab puhutama ning sõrmilist mängitama igaveseks kiituseks, sest sa oled selle tapnud, kelle nimi on kõikide suus. Täida, mida sa kaks korda püüdnud, ja

sind ootab kuulsus, mis kestab ehk su eluotsani. (*Nimetu jääb liikumatuks.*)

OLOVERNES (*kätt Nimetu õlale pannes*). Miks sa vaikid? Miks saad sa oimetuks? Sa ei ole enam vang, vaid vaba nagu kõik teised, kes mu telgis; sa oled vabam kui kõik teised, vabam kui mina ise. Mina olen käsualune ja nemad kõik on käsualused; sina aga võid teha, mis tahad, võid minna, kuhu süda kutsub. Kogu maailm on sinu päralt, kogu suur maailm, kas kuuled! (*Nimetu langeb Olovernese ette põlvili, haarab ta jalge ümbert kinni ja nuuksub.*)

(Vaikus.)

OLOVERNES (*kätt Nimetu pähe pannes*). Õnnetu noormees! Vastad sa nõnda mu sõnadele! Igatahes on su vastus selge ja ma ei eksinud, kui su vabaks kuulutasin . . . Aga tõuse üles, ma ei aja sind kuhugi; sa võid ka siia jääda, kui soovid. Veel enam: ma palun sind — jää siia, jää minu juurde.

NIMETU (*tõustes*). Kuhu peaksingi minema.

OLOVERNES. On siis maailm nii kitsas?

NIMETU. Igal pool räägitakse ainult sinust. Sina oled minult kõik võtnud, mis mulle armas.

OLOVERNES. Näen sind esimest korda.

NIMETU. Ainult sinu nime kõla riisus mult õe ja mõrsja.

OLOVERNES. Kas sa siis ei tea, et naised on liblikad pimedal ööl: mida heledam tuli, seda rohkem lendab neid kokku. Selleks on neile tiivad antud. Häda sellele, kes neid püüdma läheb, sest see võib kaotada nemad kui ka iseenese. Mina annaksin sinu sulle endale tagasi, muud paremat ei mõista ma teha.

NIMETU. Su and on armuand, Olovernes, ja armusaamiseks ei tulnud ma sinu telki; mul pole midagi vaja.

OLOVERNES. Usun, aga minul oleks sind tarvis.

NIMETU. Siis mitte minu pärast ei kuulutanud sa mind vabaks?

OLOVERNES. Me ei tee midagi teiste pärast, nii või teisiti on me tegusid ikka meile enestele tarvis.

NIMETU. Sa nimetasid mind oma sõbraks, aga kas siis sõprus ei kohusta?

OLOVERNES. Küll ikka. Sellepärast palungi sind: ära tarvita juba esimesel päeval minu sõprust kurjasti.

Jää elama, jää siia, jää minu juurde, jää mõneks päevakski. Tahad sa jääda?

NIMETU. Mul on ükskõik.

OLOVERNES. Küllap me ükskõiksusest jagu saame, kui sa aga jääd. Meid ootab tegevus, see peletab ükskõiksuse. Pagoas, muretse meie noore sõbra eest, juhata talle telk eluasemeks minu läheduses. Ta on täiesti vaba, võib minna või jääda, võib elada või surra, nagu tahab; selleks anna talle tema sõjariistad tagasi. Aga pea meeles, noormees: elavalt armastan sind rohkem kui surnult. Mine!

(Pagoas annab märku ja Nimetu saadetakse kõrvaltelki.)

OLOVERNES. Rahvaste vanemad ja vürstid.

PAGOAS (*vahele rääkides*). Olovernes vabandagu, aga ootamas on naine mägedelt.

OLOVERNES. Naine mägedelt? Lase ette astuda.

PAGOAS (*annab sõduritele märku ja need saadavad Juuditi ettepoole*).

JUUDIT (*kummardub Olovernese ees maani*).

OLOVERNES (*sõduritele*). Tõstke ta üles. (*Sõdurid teevad seda.*) (*Juuditile.*) Mis sa tahad, naine?

JUUDIT. Sind näha, Olovernes.

OLOVERNES. Saadab sind rahvas või tuled ise?

JUUDIT. Tulen ise.

OLOVERNES. Kust oled pärit?

JUUDIT. Petuuliast.

OLOVERNES. Kuidas pääsesid linnast?

JUUDIT. Põgenesin videvikul; sinu sõdurid võtsid mu kinni ja tõid siia.

OLOVERNES (*sõdurite poole*). Oli see nõnda?

PEALIK. See oli nõnda, Olovernes. See naine tuli ühes ümmardajaga mäelt alla ja ütles, et ta sinu juurde tahab tulla, sest temal olla tähtsat teatada.

OLOVERNES. See oleks esimene naine, kel minule tähtsat teatada. (*Juuditile.*) Mis tähtsat asja tulid sa mulle teatama? Või on see saladus?

JUUDIT. Mul pole saladusi, kui Olovernesel neid pole.

OLOVERNES. Mina ajan asju avalikult. Rahvaste vanemad ja pealikud ongi selleks siin koos, et nad mu tegusid näeksid ja mu sõnu kuuleksid. Naised aga armastavad igast asjast saladuse teha ja tühiseist asjust teevad nad suure saladuse.

JUUDIT. Siis olen mina esimene naine, kes teisiti talitab.
OLOVERNES. On mägedel kõik naised niisugused?
JUUDIT. Ei mõista, mis Olovernes mõtleb.
OLOVERNES. Mõtlen, et oled mehelikult sõnakas.
JUUDIT. On see Olovernese ees kiitus või laitus?
OLOVERNES. Naistes kiidetakse ikka kelmikat kavalust, ilu ja edevust.
JUUDIT. Siis pole mina kunagi kiitust otsinud.
OLOVERNES. Sa leiad seda otsimata, kui sa tood mulle mägedelt tähtsaid sõnumeid. Räägi, naine, ma kuulan ja ühes minuga kõik, kes siin kojas. Meil oli alles hiljuti mägirahvast ja tema jumalast juttu, olen huvitatud midagi lähemat kuulma.
JUUDIT. Petuulias on suur nälg; liisku heidetakse seal juba laste pärast ja tilk vett ajab valama inimese verd.
OLOVERNES. Miks ei avata siis väravaid? Miks ei läkitata saadikuid? Meil on kõike küll.
JUUDIT. Meil mägedel on teine jumal, sellepärast.
OLOVERNES. Teil olevat tundmatu jumal, räägitakse.
JUUDIT. Lagedal maal ei tunta teda ja ka mere ääres on ta võõras kuni Egiptusest saadik, aga meie ise tunneme teda, meie küll.
OLOVERNES. Tunnete ja kaitsete teda, heites liisku oma laste pärast ja valades tilga vee juures inimese verd?
JUUDIT. Me anname elu pühaduste eest, jumalat kaitstes läheneme ise jumalale. Ainult siis, kui kurja teeme tema silma ees, põgeneb ta meie eest ära ja me ei leia teda kuskilt.
OLOVERNES. Kuidas nimetate oma jumalat?
JUUDIT. Asjata ei tohi ükski tema nime suhu võtta.
OLOVERNES. Naine, teie jumal seal mägedel hakkab mulle ikka rohkem meeldima. Aga ütle: miks ei kaitse jumal teid minu vastu ja miks ei saada ta teile leiba ja vett? Tema võivat ju ka kalju allikaks muuta.
JUUDIT. Tema võib kõik, aga sinu vastu ei kaitse ta meid.
OLOVERNES (*huvitatult*). Miks siis mitte? Olen mina teie jumala armualune?
JUUDIT. Sina oled jumala sõrm, sina oled tema käskjalg.
OLOVERNES. Mina olen Nebukadnetsari sulane.

JUUDIT (*vaimustuses*). Ei, sa oled jumala käskjalg. Eile veel ei teadnud ma seda, aga täna tean, täna, kus ma su palet näinud. Nüüd mõistan, mis tähendab, et jumal mind öösel hüüdis ja käskis alla tulla sinu palge ette, Olovernes.
OLOVERNES (*muigavalt*). Hüüab teie jumal öösiti naisi ja ajab nendega juttu?
JUUDIT. Olovernes, sa pöörad mu sõnad naeruks.
OLOVERNES. Mulle teeb nalja, et tundmata jumal naise oma käskjalaks valib. Aga mis sõnumeid tood sa siis mulle oma jumalalt?
JUUDIT. Ütlesin juba: sa oled jumala vits.
OLOVERNES. Ah see ongi see tähtis teade, mis sa mulle pidid tooma?
JUUDIT. Mis suuremat oleks mul teatada, kui et sa oled jumala läkitatud.
OLOVERNES. Aga miks ei avata mulle siis väravaid linnadesse, mis mägedel?
JUUDIT. Rahvas on pime, rahvas on kangekaelne, sellepärast.
OLOVERNES (*muigavalt*). Ja jumal ei saa temast jagu?
JUUDIT. Sinu käsivarrega, Olovernes, murrab jumal oma rahva kangekaelsuse.
OLOVERNES. Siin valitsevad teised jumalad ja mägede jumalalt pole ma mingit käsku saanud.
JUUDIT. Minu suu läbi räägib taeva ja maa jumal.
OLOVERNES. Kuulan ja imestan: oleksin noorem, siis usuksin ehk juba. Aga miks räägib teie jumal naise suu läbi? On ta nii heitliku meelega või armastab ta petlikke sõnu?
JUUDIT. Naine peab selle ilmale kandma, kes päästab maailma; naise igatsused lendavad rahva tuleviku pärast sinnapoole maailma otsa, kus on võimalik võimatu. Naine on kuutõbine, kes kõnnib ka seal julgelt, kust mehe arukas samm tagasi kohkub.
OLOVERNES. Sa räägid nagu ettekuulutaja, aga meie naiste kohta ei käi see mitte: nemad armastavad ehteid, lõhnaõlisid ja iluvärve. Nooruses kudrutavad nad mehest, parajas eas kannavad nad lapsi ilmale ja vanaduses istuvad ning porisevad.
JUUDIT. Olovernes, sa tunned ainult maiseid naisi.
OLOVERNES. Naised on ikka maised, sest nõnda meeldivad nad meile kõige rohkem. Nõnda on neis elurõõmu, muretut mängu, uhkavat kirge ja ülevat pidu-

tuju, kui sätendav viin niisutab nende punaseid huuli.

JUUDIT. Olovernes, sa räägid naistest, kes äratavad himu, aga naine peab olema püha.

OLOVERNES. Paljuke on pühadus väärt, mis himu ei ärata või millest osa ei saa! Ei, mägede naine, pühadust peab maitsma. Tean seda, olen seda teinud; sellepärast vihkavad mind mehed, aga naised nimetavad mind oma igatsuseks.

JUUDIT. Sina oled see, kes tulema pidi.

OLOVERNES. Rahvaste vanemad! Teie kuulete selle naise sõnu? Õppige temast, siis on vähem kohtumõistmist. Ja sina, mägede naine, sa räägid hästi; tahaksin sind teine kord veel kuulda, kui mul rohkem aega. Tahad sa meie juurde jääda?

JUUDIT. Tulin, et armu leida su silme ees, Olovernes.

OLOVERNES. Seda oled sa leidnud. Pagoas, juhata talle telk eluasemeks. (*Pagoas ütleb mõne sõna sõdurile, kes astub paar sammu lähemale Juuditi ootamiseks.*)

JUUDIT. Üks palve, Olovernes.

OLOVERNES. Ma kuulan.

JUUDIT. Olen vaga ja tahaksin puhtel palvetamas käia lausa taeva all.

OLOVERNES. Pagoas, selleks olgu talle tee vaba.

JUUDIT. Veel teine palve.

OLOVERNES. Räägi.

JUUDIT. Vagadusekäsk keelab mind muud söömast kui aga seda, mida mu ümmardaja kaasas kannab.

OLOVERNES. See olgu nõnda, Pagoas.

(Juudit kummardab maani ja läheb ühes ümmardajaga juhatatud kõrvaltelki.)

Kuulge nüüd, maade vürstid ja rahvaste vanemad! Ma lasksin teid kutsuda, et teatada: Nebukadnetsar on teel siia, ta on oma pealinna väravaist välja sõitnud suure sõjaväega. Sellepärast läkitage käskjalad oma maade rajadesse, laske saaki koguda ja kõiksugu moona ning kingitusi meelelahutuseks, et ta teid ei hävitaks maa pealt hoopis ära ühes teie naiste ja laste, pudu- ja sarvloomadega. Andke käsud, et kõik ruttu toimetataks; tõtake, sest Nebukadnetsari jalg on kärmas. Olen rääkinud, minge!

(Rahvaste vanemad lahkuvad välisuksest.)
(Olovernes annab märku ja siis lahkuvad ka sõdurid ja auvahid, jääb vaid ainult Pagoas.)

PAGOAS. Olovernes, jälle kord saatsid kiusatusse minu ja teised, kes sind armastavad.

OLOVERNES. Kuidas nii?

PAGOAS. Sa mängisid oma eluga kardetavat mängu.

OLOVERNES (*naeratades*). Õnnelikku mängu, nagu nägid. Eluga mängimine on ainuke mäng, mis mind veel mõnikord köidab.

PAGOAS. Niisuguseil korril oled minule ja ka teistele ainult suur mõistatus — kusagilt teisest ilmast oleksid nagu pärit.

OLOVERNES. Mitte pärit, vaid ma ihkan teist ilma. Iseendalegi olen noil korril mõistatus. See noormees meeldib mulle seletamatult. Tema oleks, nagu olin mina niisama noorelt, ja mul tõusis suur igatsus nende aegade järele. Kuidas ta oma eluga mängib, nagu ei paneks ta teda mikski! Ta kiskus minugi kaasa; tahtsin katsuda, kas ka mina veel sedasama võin, ja nägid — ma võisin, nagu oleksin alles temavanune.

PAGOAS. Raske on jääda pealtvaatajaks niisuguses elumängus.

OLOVERNES. Raske on juba kaasagi mängida, sest mäng ei huvita enam nõnda nagu varemini; see on selles mängus kõige halvem. Sellepärast peaks jätma igasuguse mängu, peaks minema koduorgu, mida piiravad pilvedeni mäed, ja peaks elama, nagu süda kutsub; seda oleks vaja.

PAGOAS. Juba jälle tulevad sul need mustad mõtted; iga kord, kui oma eluga meeletult mängid, tulevad sul mustad mõtted, nagu piinaks sind kuri pohmelus.

OLOVERNES. Ei, Pagoas, need on mu selgemad mõtted, need on mu ilusaimad mõtted; ikka tulevad nad, kui olen elanud, nagu oleksin alles noor.

PAGOAS. Ja sellepärast tahaksid sinna tagasi, kus elasid noorelt? Arvad sa, et Nebukadnetsar seda laseb sündida?

OLOVERNES. Noh, siis pean jälle kord eluga mängima; võib-olla on see viimne mäng. Imelikul viisil on mul täna tundmus, nagu läheneks mingisugune viimne mäng.

PAGOAS. Su oma sõnad teevad su kurvaks, Olovernes.

OLOVERNES. Mitte sõnad, vaid mõtted ... ja tundmused ... jah, just need ... Aga jätame selle, elame kinnisilmil ja oleme rõõmsad. Homme õhtuks kutsu ülemad teenrid ja pealikud kokku; tahan enne nendega lõbus olla, kui läheme mägilinnade ja nende tundmata jumala vastu. Ära unusta ka seda naist mägedelt ning meie noort, nukrat sõpra; ka neid tahaksin pidulauas näha. Kuid ära sunni neid, kutsu neid ainult minu nimel. Mis arvad sellest naisest?

PAGOAS. Ta on sõnakas, kõik imestavad.

OLOVERNES. Peaaegu liig sõnakas, nii et ta ilu tähele ei pane.

PAGOAS. Kõigi silmad ripuvad tema küljes.

OLOVERNES. Lase teda elada, nagu ta tahab. Kogu laager ja selle tagune olgu talle vaba.

PAGOAS. Ta võib põgeneda.

OLOVERNES. Põgenegu, kui ta seda paremaks peab; aga mina arvan, et naised mõtlevad põgenemise peale ainult luku taga, vabana igatsevad nad ikka orjaelu järele.

PAGOAS. Ehk on ta salakuulaja?

OLOVERNES. Sa heidad vist nalja, sest mis saladusi oleks meil selle naise ees.

PAGOAS. Olgu siis nõnda, nagu sa öelnud, Olovernes.

(Olovernes läheb sisetelki, Pagoas välja.)

(Silmapilguks jääb esitelk tühjaks, kostab kandlehelin ja laul; siis lükatakse Juuditi telgi ukseriided ettevaatlikult kõrvale ja nähtavale tuleb Susanna uudishimulik nägu. Leides esitelgi tühjana, võtab ta julgust ja astub sisse, käib ringi, vaatab, imestab. Siis hakkab kostma Juuditi arglik hääl, mis hüüab ümmardajat.)

JUUDIT (*nähtamatuna*). Susanna! ... Susanna! ... Susanna! ...

(Juuditi pea ilmub eesriide vahele; ümmardajat nähes astub ta sisse.)

Sina oled siin! Miks sa mu üksi jätsid?

SUSANNA. Tulin kuulama, kas Olovernes ikka veel kõneleb; aga kõik oli vaikne. Piilusin sisse: tühi, pole kedagi; nõnda olengi siin.

JUUDIT. Jah, kõik on läinud, Olovernes ja teised. Tema seisis siin (*näitab koha*), kui ma tema ette astusin ja kummuli langesin. Esimest korda elus tundsin,

nagu kummardaksin tõesti elavat jumalat. Veel kunagi pole mul seda tundmust olnud, mis mul siis oli. Oleksin tahtnud alatiseks tema ette kummuli jääda, nii imeline oli mul. Ainult teadmine, et tema ees laman, et tema silmad mind vaatavad, tegi mu õnnelikuks. Mulle tuli nagu vaim peale, kui temaga rääkisin; isegi ei tea, mis ütlesin.

SUSANNA. Emand rääkis hästi; kõik imestusid. Ka Olovernes imestus, nägin, et ta imestus.

JUUDIT. Olovernes, Olovernes! Kuidas see nimi kõlab! Ta kõlab rohkem kui ükski teine nimi, ta kõlab rohkem, kui ükski sõna seletada oskab. Aga mis on see nimi tema enda ees! Miski pole midagi tema enda ees, niisugune on tema. Meeletus hakkab meeltesse, kui mõtlen, et on ehk naisi, kes temalt võivad lapsi saada, et on ehk mõned juba saanud temalt lapsi. Susanna, mis sa arvad, kas Olovernesel on juba lapsi?

SUSANNA. Ma ei tea, emand.

JUUDIT. Aga sa võid ometi arvata. Ütle, mis sa arvad.

SUSANNA. Emand andku andeks, aga ma ei tea midagi arvata.

JUUDIT. Sa pead arvama, Susanna, mina nõuan, mina käsin seda; kas kuuled?

SUSANNA. Emand, sa ajad mulle hirmu peale.

JUUDIT. Ma ootan, räägi.

SUSANNA. Küllap vist, emand, Olovernesel võib lapsi olla.

JUUDIT (*kindlalt*). Siis pean ka mina temalt lapse saama.

SUSANNA. Emand räägib, nagu oleks tal selleks õigus.

JUUDIT. Ma pean seda. Juba kummuli langedes tundsin, et pean. Ma saan Olovernese lapse emaks, või ma ei tea, mis ma teen.

SUSANNA. Emand võib seda, sest ta on ilus, meeste himud käivad tema järele.

JUUDIT. Kas nägid, et tal kõrva ääres oli juba hõbedat?

SUSANNA. Ei, seda ei pannud ma tähele.

JUUDIT. Oli, mina nägin, nägin seda veel enne, kui kummuli langesin, nägin juba ukse all seistes. Niipea kui ta häält kuulsin, mõtlesin kohe: tal peab juba hõbedat olema juustes; niisugune oli ta hääl. Kas sa ei kuulnud seda, Susanna?

SUSANNA. Ei, emand, mina ei kuulnud seda, seda ei kuulnud ma.
JUUDIT. Aga mina kuulsin ja mõtlesin selle peale. Ma ei tea, miks ma nii väga selle peale mõtlesin.

(Nimetu ilmub oma telgist.)

NIMETU. Andke andeks, aga ma kuulsin naiste hääli, sellepärast tulin.

(Juudit ja ümmardaja vaatavad nõutult teineteisele otsa ja vaikivad.)

Kui lubate, ma lähen kohe ära. (*Tahab minna.*)
JUUDIT. Palun, jääge.
NIMETU (*peatub, vaatab Juuditile otsa*). Ma ei tunne sind.
JUUDIT. Mina sind küll.
NIMETU (*üllatatult*). Kes ma siis olen?
JUUDIT. Sina oled see, kes tahtis Olovernest tappa.
NIMETU. Kust sina seda tead?
JUUDIT. Nägin.
NIMETU. Aga mina sind ei näinud.
JUUDIT. Muidugi mitte. (*Naeratades.*) Kaks korda taht-sid sa Olovernest tappa ja nüüd armastad surma. Miks sa surma armastad?
NIMETU. Mul pole enam muud, keda armastada.
JUUDIT (*emalikult hellalt, nagu naljatades*). Vaene mees, pole enam muud, ainult surm.
NIMETU. Kes oled sina?
JUUDIT. Naine mägedelt.
NIMETU. Naine mägedelt . . . Mis on su nimi?
JUUDIT. Juudit on mu nimi. Mind tunnevad kõik, minu nimi käib suust suhu. Kas sina pole teda kuulnud?
NIMETU. Juudit . . . Juudit . . . Nagu oleksin, jah, tõe-poolest, vististi olen, muidugi olen . . . jah, ma olen.
JUUDIT. Aga mina sinu nime ei tea, ei ole kuulnud.
NIMETU. Hüüa mind Nimetuks, nõnda olgu mu nimi.
JUUDIT. Nimetu! Siis Nimetu tahtis Olovernest tappa. Mul käis värin kehast läbi, kui sa Olovernese kallale sööstsid.
NIMETU. Miks sa värisesid, Juudit?
JUUDIT. Kartsin.
NIMETU. Kelle pärast sa kartsid?
JUUDIT. Ma ei tea, oli see Olovernese või sinu pärast, Nimetu. Vististi oli see mõlema pärast.

NIMETU. Ka minu pärast, Juudit?
JUUDIT. Usun, et ka sinu pärast. Ja kui te lõpuks kui isa ja poeg teineteise ees seisite, siis hakkas mul ime-likult kahju.
NIMETU. Miks kahju?
JUUDIT. Ei tea, miks, praegu ei tea; võib-olla teine kord, siis tean. Jääd sa kauaks siia?
NIMETU. Ei tea, kui kauaks.
JUUDIT. Aga kui kaua tahad sa veel surma armastada?
NIMETU. Sa heidad minu üle nalja, Juudit?
JUUDIT. Ei, Nimetu, aga ma ei taha, et sa kurb oled, et sa surma armastad.
NIMETU. Ka sina jääd siia, Juudit?
JUUDIT. Jään.
NIMETU. See olid sina, kes oma telgis hiljuti laulis ja kannelt helistas? Ma kuulsin, kostis nagu kaugel, kaugel.
JUUDIT. Jah, mina laulsin. Ja sina oled ikkagi kurb?
NIMETU. Sinu laul ja mäng tegid mu veel kurvemaks. Sinu hääl ajab nukruse peale, Juudit, nagu armastak-sid ka sina surma või nagu seisaksid temale lähe-dal.
JUUDIT. Meie kõik seisame surmale lähedal, kõik, ka Olovernes; sellepärast oleks temalgi nagu kurb hääl ja silmis istuks nagu nukrus.
NIMETU. Tema puutumine on kui härda venna puutu-mine.
JUUDIT. Kas sa tõesti teda enam tappa ei taha?
NIMETU. Juudit, miks sa mind piinad?
JUUDIT. Palun, vasta otsekoheselt: Miks sa teda ei tapnud, kui ta endast sõjariistad heitis ja kaitseta sinu ees seisis? Miks? Sa tahtsid ju teda tappa. Mina sinu asemel oleksin tapnud, oleksin tema tapnud ja siis võib-olla ka iseenda. Aga enne tema.
NIMETU. Kas tõesti oleksid seda teinud?
JUUDIT. Arvan, et oleksin, kui oleksin seisnud sinu asemel.
NIMETU. Juudit, sa oled hirmus!
JUUDIT. Mägedel peetakse mind ilusaks.
NIMETU. Kui sa hirmus oled, siis oled veel ilusam, palju ilusam oled siis; sa oled nii ilus, et saan kur-vaks, nagu kuuleksin su laulu.
JUUDIT. Mul on ka niisuguseid laule, mis teevad rõõm-saks.

NIMETU. Mina armastan kurbi. Tahaksin su jalge ees istuda, kui sa kannelt helistad.
JUUDIT. Tule õhtul minu telki, seal võid seda. Ümmardaja toob sõna. Tahad sa tulla?
NIMETU. Tahan, Juudit.
JUUDIT. Ma lasen telgi katuse avada, et sisse paistaksid tähed ja mäetipult hõbedane kuu, nõnda laulan, kuni saad rõõmsaks, Nimetu.
NIMETU. Kardan, ma ei saa enam kunagi rõõmsaks; sinu juures ei või keegi rõõmsaks jääda, Juudit, nõnda aiman.
JUUDIT. Õhtul siis . . .
NIMETU. Õhtul, kui siravad tähed.
JUUDIT. Ela hästi seni, Nimetu!
NIMETU. Ela hästi, Juudit!

(Juudit kaob oma telki, kuna Nimetu talle üksisilmi järele vahib. Eesriie.)

Kolmas vaatus

(Esitelk pidusaalina lühtrite valgusel. Pidulaud otseti publiku poole. Laua otsas ühel pool esimesena Olovernes, teisel pool Pagoas. Läheduses Juudit lambanahal. Mõned pidulised, muu seas ka Olovernes, õige ülendatud meeleolus.)

OLOVERNES. Veel kord palun sind, Juudit: maitse meie rooga, joo meie viina; muidu oleme sinu ees nagu kerjused, kel kott tühi ja lähker kuiv. Orjad ootavad, et sind teenida.
JUUDIT. Armuline Olovernes, luba, et su ümmardaja ustavaks jääb roale ja joogile, mida käsib vagadus.
OLOVERNES. Aga kui tühjaks saab su teenija kandam, kust võtame sulle siis toitu ja jooki? Meie seas ei ela ainustki heebrealast.
JUUDIT. Küll jumal muretseb toidu eest.
OLOVERNES. Jällegi see tundmata jumal! Juba teist, kolmat päeva segab ta end meie keskel maapealseisse asjusse. Jumalad on väga tüütud loomad, kui neid ustakse. Kahju, et meie noort, nukrat sõpra pole peol; muidu saaksime kuulda, ehk kiusab ka teda mõni tundmata jumal taga ja teeb õnnetuks.
PAGOAS. Võiksin teda veel kord kutsuda lasta, kui Olovernes soovib.
OLOVERNES. Seda mitte, sündku tema tahtmine. Aga veel eile õhtul rääkisid sa, et ta silmad omandanud elurõõmu ja et ta juba küsib juua ning ümiseb laulda arusaadamatul keelel.
PAGOAS. Jah, nii oli see eile.
OLOVERNES. Miks ta siis täna peole ei tulnud?
PAGOAS. Ei tea; ta ei armasta rääkida.

OLOVERNES. Tegi ehk keegi talle ülekohut?
PAGOAS. Ei, Olovernes, ta meeldib kõigile.
JUUDIT. Mulle ka.
OLOVERNES. Aa! Ka sina oled teda näinud?
JUUDIT. Ma rääkisin temaga. Mäed kirgasid loojenevas päikeses; tema armastab kaugeid mägesid vaadata.
OLOVERNES. Tema on nukker, sellepärast.
JUUDIT. Pärast tulid taeva juba tähed.
OLOVERNES. Siis oli see õige hilja. Aga millest te rääkisite?
JUUDIT. Sinust rääkisime, Olovernes, väga palju rääkisime sinust. Ta süüdistab sind.
OLOVERNES. Ikka veel!
JUUDIT. Ikka. Sa olevat tema vastu ülekohtune.
OLOVERNES. Väga võimalik, sest ma armastan teda.
JUUDIT. Mina lohutasin teda ja katsusin tema meelt pöörda.
OLOVERNES. Seda tegid sa hästi, Juudit. Naise sõna võib mõnikord rohkem kui mehe tegu.
JUUDIT. Ta toetas pea mu põlvile ja mina mängisin tema lokkidega. Tal on ilusad juuksed, väga ilusad juuksed on tal.
OLOVERNES. Jah, ainult noortel on mõnikord niisugused juuksed.
JUUDIT. Siis mängisin ja laulsin talle.
OLOVERNES. Millest sa laulsid talle, Juudit?
JUUDIT. Sinust laulsin, Olovernes.
OLOVERNES. Seda tegid halvasti: mina olengi vist tema suurim nukrus.
JUUDIT. Mul ei tulnud midagi muud meelde kui aga sina, Olovernes, ja nõnda laulsin ja mängisin sinust.
OLOVERNES. Miks sa ei laulnud talle noorusest, armastusest, tulevikust, temast endast?
JUUDIT. Ma laulsin kõigest, mitte temast.
OLOVERNES. Nõnda tegid ta veel nukramaks, kui ta oli, sellepärast polegi teda täna peol.
JUUDIT. Aga ta palus: laula veel, laula veel!
OLOVERNES. Vaene, nukker sõber! Tõstan karika sinu auks. Aga kuidas on ta nimi, Pagoas?
PAGOAS. Ta ei öelnud oma nime.
OLOVERNES. Teab ehk keegi tema nime?
HÄÄLED. Ei tea! Ei!
JUUDIT. Aga mina tean, mulle ütles ta.

OLOVERNES. Kuidas on siis ta nimi? Või on see saladus?
JUUDIT. Ta käskis end Nimetuks hüüda.
OLOVERNES. Nimetuks! Tähendab, ta tahab olla nagu mõni noor jumal, keda veel ükski ei tunne. Nii siis tõstan karika Nimetu terviseks. (*Teeb seda.*)
HÄÄLED. Ta elagu! Nimetu elagu! (*Juuakse.*)
PAGOAS. Saagu ta oma vaenlasest, nukrusest, võitu, nagu Olovernes seda soovib.
OLOVERNES. Tema vaenlane on naine. Naise pärast jättis ta kodu ja omaksed maha, naise pärast tahtis ta mind tappa, naise pärast nõudis ta, et mina tema tapaksin, ja naise pärast põeb ta oma telgis nukrust.
JUUDIT. Nimetu armastab nukrust.
OLOVERNES. Nimetu armastab naist ja nõnda peab ta kõike armastama, mida naine kaasa toob. Kaks kibedat vitsa on ilmas: naine ja jumal. Meie ainukeseks lohutuseks nende vastu on teadmine — ilma nendeta ei saa läbi. Kumb on halastamatum ja alatum, kas naised või jumalad, seda ei tea, aga mina ei usaldaks ei ühte ega teist, kui ma neid kardaksin.
PAGOAS (*naljaka tõsidusega*). Naise kartus on tarkuse hakatus. Elagu naised! (*Tõstab karika.*)
HÄÄLED. Elagu! Elagu! Naised elagu! (*Juuakse.*)
OLOVERNES. Kardan, et naised kunagi ilma jumalateta läbi ei saa, sellepärast tõstan karika jumalate terviseks. Tundmata jumala terviseks tühjendan oma karika. (*Teeb seda.*)
HÄÄLED. Elagu tundmata jumal! Elagu! (*Juuakse.*)
JUUDIT. Olovernes, sa paned naisi halvaks, nagu oleksid nad tühine mängukann.
OLOVERNES. Seda mitte, Juudit. Naine on helisev kannel, aga vähe on neid, kes teda hästi helistavad.
PAGOAS. Usu, Olovernes, naine on kandlemängija, mees kannel, mis tujukas tuules undab.
OLOVERNES. Vast ka nii, Pagoas. Mõtlen nimelt meie nukra sõbra peale, kelle ase pidulauas tühi.
PAGOAS. Mina mõtlen ka teiste peale, mõtlen iseendagi peale.
OLOVERNES. Ehk mõtled sa ka Nebukadnetsari peale, kelle naiste arvu keegi ei tea?
PAGOAS. Olovernes armastab rohkem küsida, kui tema sulane võib vastata.

OLOVERNES. Tõstan karika Nebukadnetsari auks. Ta elagu!
HÄÄLED. Nebukadnetsar elagu! Elagu! Elagu!
JUUDIT. Ma ei tunne Nebukadnetsarit, aga ma tunnen Olovernest, sellepärast — elagu Olovernes!
HÄÄLED (*tormikalt*). Olovernes elagu! Olovernes! Elagu! Elagu! (*Kauakestev müra.*)
OLOVERNES. Tänan, sõbrad. Joon teie terviseks ja soovin teile head ööd; oleme täna juba küllalt rõõmsad olnud. Homme ootab meid töö, sest Nebukadnetsar on teel ja mägede linnad alles võtmata. Head ööd!
PIDULISED (*tõustes*). Head ööd, Olovernes!
OLOVERNES (*Juuditile, kes ka lahkuda tahab*). Viibi, mägede tütar.
JUUDIT (*sõnakuulelikult*). Su ümmardaja kuuleb, Olovernes.
OLOVERNES. Pagoas, täna seisavad vahid ainult väljaspool telki, kuni ma saan käskinud.
PAGOAS. See olgu nõnda, Olovernes. (*Lahkub viimsena.*)
OLOVERNES (*Juuditile*). Esiteks kutsusin sind oma lauda, aga sa ei tulnud; ma pakkusin sulle rooga ja viina, aga sa ei võtnud. Nüüd olen üksi, ehk tuled nüüd; oleme kahekesi, ehk maitsed nüüd mu rooga ja viina.
JUUDIT (*puiklevalt*). Jumala käsud maksavad ka üksikaksi.
OLOVERNES. Ikka need jumalad! Ma ei armasta jumalaid, kes inimeste asjusse segavad.
JUUDIT. Mägedel kardavad ka mehed jumalat.
OLOVERNES (*naeratades*). Pole ime. Mägedel elades olete jumalatele lähemal, sellest see kartus. Aga usu, Juudit, ma ei taha enam kauemaks üksi jääda; ei tule sina siia, siis tulen mina sinna, ehk olgu sul terve leegion tundmata kurje jumalaid ümber. Tulen otse jumalate sekka, nagu oleksin ise täna sinu läheduses jumalaks saanud. Lubad sa mind tulla?
JUUDIT (*lööb silmad maha, hingeldab, vaikib*).
OLOVERNES. Sa vaikid, ei vasta, ei taha, et tulen . . . Tulen siiski, tulen nagu lihtne surelik. (*Istub lambanahale.*)
JUUDIT (*vaikib endiselt*).
OLOVERNES. Kuidas pean su vaikimist mõistma?

JUUDIT (*vaikib ikka*).
OLOVERNES. Miks sa vaikid?
JUUDIT. Sa küsid, nagu oleks see halb, et vaikin.
OLOVERNES. Mõnikord on vaikimine hea.
JUUDIT. Sina oled minu läheduses, Olovernes, sellepärast vaikin. Tänan jumalat, et ta mu sinu lähedusse juhatas.
OLOVERNES. Sellepärast annan sinu kurjale tundmata jumalale kõik ta patud andeks.
JUUDIT. Sul on kuri keel, Olovernes.
OLOVERNES. See on sinu süü, Juudit. Kahtlemata. Räägiksin ma mõne teisega, siis oleksid mul teised sõnad.
JUUDIT. Valib siis Olovernes sõnu inimeste järele?
OLOVERNES. Nad tulevad valimata, iseenesest, sest iga liigutus, iga hääl, iga pilk sünnitab oma sõna.
JUUDIT. Siis peavad minu hääles ja silmis olema kurjad sõnad.
OLOVERNES. Juudit, sa hukutad rumalustele, see on kõik.
JUUDIT. Kena on, kui targad rumalusi teevad.
OLOVERNES. Sa oled naine, sa armastad inimeses last.
JUUDIT. Ja mida suurem laps, seda suurem armastus.
OLOVERNES. Tahaksin sinu laps olla, Juudit.
JUUDIT. Kui vana sa oled, Olovernes?
OLOVERNES. Aastate poolest sinu isa, Juudit.
JUUDIT. Kuidas tahaksid siis minu lapseks saada?
OLOVERNES (*heidab lambanahale pikali ja paneb pea Juuditi põlvile*). Mida suurem laps, seda suurem armastus, nõnda ütlesid.
JUUDIT (*kätt Olovernese pähe pannes*). Jõuaksin ma nii suurt last küllalt armastada?
OLOVERNES. Kui katsuksid. (*Vaikus.*) Su käsi on kuum . . . su põlved värisevad. Kas nad ka siis värisesid, kui Nimetu lokid neid puutusid?
JUUDIT. Olovernes, mõnikord oleks hea vaikida.
OLOVERNES. Pimedas on parem vaikida kui valges. Aga lühtrid põlevad nii heledasti, et hakkab silmadele. Kustutame ära need heledad lühtrid. Ma ei taha enam midagi näha, ma ei taha enam su silmigi näha, tahan ainult sind tunda. Lähme ja kustutame lühtrid.
JUUDIT. Olovernes, Olovernes!
OLOVERNES. Kas sina siis ei taha lühtreid kustutada, Juudit? Tahaksin uinuda sinu juures, sest ma olen

joobnud viinast ja sinust, sinu ihust, Juudit. (*Ajab end küünarnukile.*) Tule, Juudit, ma palun sind. Tule, sest su nimi hakkab juba mu meeltes helisema, sa ise helised juba mu meeltes. (*Tõuseb põlvili.*) Või pean ma üksi kustutama? Kas sulle ei hakka need lühtrid silmadele? Armastad sa nii väga valgust? Mulle hakkavad need lühtrid ikka rohkem silmade peale. (*Püsti.*) Juudit, läheme kustutame kahekesi need lühtrid; ma ei taha üksi minna, ma ei taha silmapilgukski sinust lahkuda. (*Tõstab Juuditi kättpidi üles.*) Kas kustutame kõik lühtrid? (*Pöörduvad käsikäes lühtreid kustutama.*)

JUUDIT. Ei, Olovernes, mitte kõik . . . mitte kõik.

OLOVERNES. Mina tahaksin kõik kustutada: tuli hakkab mulle silmadele, kui ma sinu juures laman, Juudit. (*Kustutavad.*)

JUUDIT. Ma palun, mitte kõik, mitte kõik.

OLOVERNES. Mitu jätame siis põlema? Ühe? Ühest aitab küll.

JUUDIT. Ühest on vähe, Olovernes.

OLOVERNES. Siis kaks, kaks jätame põlema; meid on kaks, sina ja mina, kummalegi üks.

JUUDIT. Jätame kolm, Olovernes, jätame kolm.

OLOVERNES. Kolm on liig palju, meid on kaks. Miks tahad sa jätta kolm?

(Juudit poeb häbelikult Olovernese ligi, leiab aga varsti vastuse.)

JUUDIT. Ühe jätame Nimetule, Olovernes, ühe Nimetule, tema auks, et ta meil meeles seisaks.

OLOVERNES. Olgu nõnda, Juudit: üks tuli minule, teine sinule, kolmas Nimetule. (*Lahkuvad kolmanda tule eest ja lähevad jällegi lambanahale.*) Nüüd tundub mulle, nagu oleksime juba vanad tuttavad, nagu oleksin sind ammugi oodanud, sind otsinud, kui käisin väehulkadega läbi kauged maad. Sõjavankritega läksin rahvaste peale, et täna puutuda su värisevaid liikmeid ja kuulda su sosistavat häält.

JUUDIT. Olovernes, Olovernes!

OLOVERNES. Sa kordad ainult mu nime.

JUUDIT. Mis muud peaksin tegema! Kõik ilm kordab ainult sinu nime.

OLOVERNES. Jah, ma õnnetu mees, nimi on mu suurim vaenlane. Mõnikord on mul tundmus, nagu võiks

nimi mu tappa, nagu sureksin kord oma nime kätte loomuvastasesse surma. Alguses kordasid teda need, kes mind vihkasid; siis tulid need, kes mind armastasid, ja lõpuks ei osanud ka sulased ja pealikud muud paremat teha, kui aga korrata mu nime. Juudit, ära hüüa mind nime järele või hüüa mind uue nimega, mida pole keegi enne suhu võtnud ja mida ei võta enam keegi suhu, kui aga sina, Juudit.

JUUDIT. Olovernes, Olovernes!

OLOVERNES. Täna vihkan oma nime, Juudit.

JUUDIT. Räägitakse, sa olevat kuningate suguvõsast, sinu isa käskinud troonil paljude rahvaste üle.

OLOVERNES. Jah, räägitakse . . . Aga mina olen paljude kuningate ja rahvaste troonid ümber tõuganud.

JUUDIT. Miks ei tõsta sa oma isa trooni jällegi üles?

OLOVERNES. Milleks seda?

JUUDIT. Et peale istuda, milleks muuks.

OLOVERNES. Troone loorib pettus, nende põhju põimib vaga julmus ja nende jalad seisavad auravas veres. Olen ma kelm või mõrtsukas, et sinna tahaksin istuda!

JUUDIT. Mina pean sind kuningaks, Olovernes.

OLOVERNES (*äkki istukile tõustes*). Kuningaks? Mind kuningaks? Ma olen Nebukadnetsari sulane.

JUUDIT. Meie kõik mägedel peame sind kuningaks. Või peab Olovernes ikka sulaseks jääma?

OLOVERNES. Kes on sulane? kes isand? Kes käsib ja kes kuulab käskusid? Eks ei ole isandad alati oma orjade sõnakuulelikud käsualused?

JUUDIT. Sa heidad nalja, Olovernes, et minu sõnade eest kõrvale põigelda.

OLOVERNES. Koguni mitte, Juudit. Kuningad on ikka oma orjade sõna kuulanud. Mida rohkem orje, seda orjalikum kuningas, ja mida alatumad orjad, seda enam oleneb neist kuningas. Sellepärast teete mägedel ülekohut, kui arvate, et Olovernes on orjaperemees, orjade ori.

JUUDIT. Tahaksin, et sa oleksid kuningas; me kõik tahame seda. Seni kui tuled sulasena, jäävad mägedel linnade väravad sinu ees lukku. Tuleksid sa aga kui kuningas, siis võetaks sind kiidulauluga vastu. Vile ja pill hakkaksid Iisraelis jällegi hüüdma, noormehed saaksid ihurammu tagasi ja noored neiud läheksid näost jumekaks.

OLOVERNES (*mõttes*). Tuleksin ma kuningana... Mina, Olovernes, kuningana. Aga Nebukadnetsar?

JUUDIT. Olovernes on paljude rahvaste troonid ümber tõuganud.

OLOVERNES (*püsti karates*). Naine, sa räägid asjust, mis meestele kohased, tänini on mulle sellest ainult mehed rääkinud, sina oled esimene naine, kes selle asja suhu võtab.

JUUDIT. Alguses rääkisid sellest mehed, nüüd räägib sest naine; tahad sa oodata, kuni ka lapsed ja võhusööjad loomad sest rääkima hakkavad? Oma elu annaksin nagu punase lille, kui see teeks Olovernese kuningaks. Nõua oma õigust, sul on õigus oma isa trooni peale.

OLOVERNES. Õigust! Naine räägib õigusest! Kummalisi asju sünnib maailmas. See, kes peab armastama, räägib õigusest.

JUUDIT. Ei meeldi Olovernesele õigus, siis toetugu jõule. Kui mägedel linnade väravad sinu ees avanevad, siis saad vapraid mehi tapluseks nagu liiva mere ääres. Või kardad sa Nebukadnetsarit? Kardab Olovernes Nebukadnetsarit?

OLOVERNES. Ma ei karda kedagi, ammugi mitte Nebukadnetsarit; tema kuulsad teod on minu tehtud, seda ei tea mitte ainult mina ise.

JUUDIT. Siis on maailm ju sinu jalge ees! Siis pole mina ja mu sugurahvas mitte eksinud, oodates sind kui kuningat. Me lähme üles Jeruusalemmast saadik ja pühas kojas peavad kõigi põlved painduma sinu ees. Mina tahan sinu eel minna ja sinust kuulutada kõigele loomale. Rõkata tahan ristteil ja linnatänavail ja ma ei jäta enne, kuni kõik saab sündinud, nagu jumal rääkinud.

OLOVERNES. Jällegi need õnnetud jumalad! Jätame parem need mängust välja. Kuningad loodavad jumalatele ja nendega punuvad nad oma troonipõhju, sest jumal on sitke vits orjade hirmutamiseks. Aga mina ei armasta orje, sellepärast pole mul ka vaja sitket hirmuvitsa; teda käes vibutades tunduksin naeru- ja halatsusväärsena. Tänini püüdsid mehed mind naeruväärseks teha, pakkudes mulle jumalate armust kuningatrooni, nüüd himustavad seda juba naisedki. Aa-ah! Minu aeg on möödas või mu aeg pole veel tulnud!

JUUDIT. Olovernes, ma ei mõista sind.

OLOVERNES. Usun, et ei mõista. Aga nõnda ongi ehk kõige parem. (*Juuditi juurde põlvitades: lihtsalt ja südamlikult.*) Usu, Juudit, nõnda on tõesti kõige parem. Armastus ei vaja mõistmist, sellepärast peaksid mind armastama, Juudit. Mul hakkas esteks nii hea sinu juures. Kas sa ei võiks pisutki mind armastada?

JUUDIT. Olovernes! Olovernes! Ma armastan sind rohkem, kui sa mõista tahad, rohkem, kui see sulle meeldib. Ihkan sind ilmavürstina, kuningate kuningana, et seda suuremas alanduses sinu poole üles vaadata, sinu poole palvetada. Täna esimest korda elus tunnen nagu jumala lähedust.

OLOVERNES. Juudit, sa oled noor, sa oled ilus, sa räägid nii, et mul süda värisema lööb; sa vist isegi ei tea, kuidas sa räägid, Juudit. Kas sa pole kuulnud, et rahvad ja inimesed oma jumalaid tapavad, et igaüks oma jumala tapma peab, varem või hiljem... igaüks... mina, sina, meie kõik. Kõik tapavad, ainult kõik jumalad ei sure; ei, kõik ei sure, nad saavad tappes aina elavamaks ja veel suuremas ahastuses palvetatakse nende poole.

JUUDIT. Olovernes, Olovernes! Sa räägid kurvalt, nagu oleksid juba oma jumala tapnud ja nagu poleks sul enam tuttavaid ega sõpru.

OLOVERNES. Mu jumalad on surnud, aga sõbrad elavad; kui vaja, jätavad nad oma elu minu eest.

JUUDIT. Mida ootad sa siis veel? Heida endast sulaserüü ja võta õlgadele kuningakuub.

OLOVERNES (*nukralt mõttes*). Mõtlen ja kahetsen, kahetsen sind ja iseennast.

JUUDIT. Jällegi ei mõista ma sind, Olovernes.

OLOVERNES (*nagu endamisi*). Kunagi veel pole ma naise juures nii nukraks saanud kui täna. Hakkan ehk juba vanaks minema? On see mõni eelaime või meeldid sa mulle rohkem kui ükski teine varemalt?

JUUDIT. Olovernes! Olovernes!

OLOVERNES. Juudit, sa oled ilus, oled meeldiv, aga sa võiksid veel meeldivam olla, kui sa poleks nii... (*Peatub.*)

JUUDIT (*põnevalt*). Räägi, Olovernes, ma ootan.

OLOVERNES. Kui sa poleks nii sõnakas ja... auahne.

JUUDIT. Olovernes!

OLOVERNES. Sa ei armasta, Juudit, sa pole vist kunagi

armastanud, ei kunagi. Minuski näed ja kuuled ainult mu nime. Sa tahaksid seda ilma silmis veel aupaistelisemaks teha, et siis selle hiilgest osa saada. Ma ei tea, mis Juuditi nimi ütleb mägedel, ei tahagi teada, näen sind, tunnen su ihu lõhna, aiman su liikmete värinat, ja sellest on mulle küll. Tahaksin silmapilgukski unustada kõik nimed, tahaksin ainult sind oma läheduses tunda, kus kaovad mälestusest orjakuningad ja kuningate orjad. Armastan andumist, ihkan unustust, selles otsin igavikku. Himusid võib muidugi täita, himusid võib ka nende naiste juures täita, kes ei tunne andumist ja kes annavad oma kenadusi raha, vannete, tõotuste ja abielu eest. Aah! Ikka harvemaks saavad igaviku-silmapilgud, ikka sagedamalt kuulen ainult oma nime. Aga oma nimest ei saa ma juba ammugi enam joobnuks. Juudit, sina oleksid võinud mind joovastada . . .

JUUDIT. Ja siis?

OLOVERNES. Ja siis . . . Ma ei tea, mis siis. Oleks alanud jällegi hall igapäevsus.

JUUDIT. Meeste joovastus lahkub ruttu ja mängust saab neil varsti himu otsa. Mis saab naisest pärast seda?

OLOVERNES. Tõepoolest ei tea. Aga siiski armastan mängu, milles võiks unustada ilma ja iseenda, oma nimegi. Ja sina, Juudit, sina oleksid ehk pärast emaks saanud.

JUUDIT. Oleksin sulase lapse emaks saanud, aga ma tahaksin kuninga poegi ja tütreid ilmale kanda.

OLOVERNES. Juudit, sa ei armasta lapsi.

JUUDIT. Mu ihu karjub nende järele.

OLOVERNES. Ei, sa ei armasta neid mitte. Isegi lastes armastad sa ainult nime, laste ilmalekandmisegagi tahaksid ainult oma auahnust kustutada. Oleksin mina naine, siis käiks minu auahnus sinnapoole, et kas või orjapoegist kuninglike troonide ümbertõukajaid kasvatada.

JUUDIT. Oleksin aga mina mees, liiatigi veel Olovernes, siis tõukaksin kõik troonid ümber ja teeksin neist uue, üleilmse, kuhu peale istuksin.

OLOVERNES (*püsti tõustes*). Jajah, oleksid sa mees . . . Aga sa räägid nagu mees. Selles olen vististi mina süüdi; ikka on mehed süüdi, kui naised hakkavad rääkima nagu mehed. Juudit, kui sa teaksid, kui vähe

inimlikku võib mees omale naise juures lubada. Naine ei armasta inimest.

JUUDIT (*tõustes*). Olovernes, su hääl muutub, ma ei tunne enam su häält. Ära räägi minuga nõnda, mul tuleb hirm peale.

OLOVERNES. Olen väsinud, Juudit. Jõin liig palju magusat viina sinu ja Nimetu terviseks. Tahan magada.

JUUDIT. Tule, puhka minu juures, pane pea mu põlvile.

OLOVERNES. Naise põlved on halb peapadi puhkamiseks.

JUUDIT. Sa vihkad naisi, Olovernes.

OLOVERNES. Seda mitte, aga enne uinumist pean pisut mõtlema, aru pidama, sellepärast pean üksi olema.

JUUDIT. Ma ei hingagi kõvasti, tahan ainult su palet näha.

OLOVERNES. Naised jäävad eemale, kui otsustatakse rahvaste ja maailma saatust.

JUUDIT (*rõõmsa ärevusega*). Siis ometi!? Ometi mõtled heita sulaserüü ja õlgadele võtta kuningakuue?

OLOVERNES. Jätkem see. Ütlesin juba: ma ei taha naeruväärseks saada. Homme lähen ainult mägilinnade ja nende tundmatu jumala vastu, et seista silm silma vastas temaga.

JUUDIT. Olovernes, halasta! Halasta minu ja mu sugurahva peale.

OLOVERNES. Ma pole kuri ei sinu ega su rahva peale. (*Lahkuma hakates.*) Head ööd, Juudit!

JUUDIT. Olovernes, ära pööra oma palet enda ümmardajalt.

OLOVERNES. Aeg on hiline, Juudit. Naise pärast ei unusta Olovernes oma kohuseid. Mis oli, tuli ei tea kust või miks. Millal ta kordub, kes võib seda öelda! Sa oled noor ja ilus. Nebukadnetsar on tulekul; tema haaremis leidub veel nii mõnelegi ruumi, kes tahab ilmale kanda kuninga poegi ja tütreid. Head ööd! (*Läheb sisetelki.*)

JUUDIT (*astub Olovernesele mõne sammu järele*). Olovernes, Olovernes! (*Langeb telgi ukse ette maha.*)

(Vaikus.)

SUSANNA (*tuleb kõrvaltelgist, seisatab ukse all*). Juudit! (*Valjemini.*) Emand! (*Läheb, põlvitab tema juurde.*) Sa ei leidnud armu tema silma ees?

JUUDIT (*pisut tõustes*). Jällegi sai mu neitsilikkus naeruks.

SUSANNA. Issand, halasta!

JUUDIT. Kuninga poegi ja tütreid ihkan ilmale kanda, aga Jehoova läkitab mu kuninga sulase juurde. Peaksin himustama ilmavürsti, aga Nebukadnetsari ori köidab mu meeled.

SUSANNA. Emand, ta pole see, kelleks sina teda pead; tal pole silmi sinu jaoks, teised kõik imetlevad sind.

JUUDIT. Kõik imetlevad ja kõik jätavad. Siin ma nüüd olen! (*Nutab.*)

SUSANNA. Emand! Juudit, mu armas laps!

JUUDIT (*kord-korralt ägedamalt, härdamalt*). Pean ma ehk minema ja Olovernese sõduritele laulma, Jehoova? On see su ettekuulutus? On see su tõotus? Anna mulle märki, juhata mind! Homme läheb Olovernes mägilinnade ja su rahva vastu, homme langevad Iisraeli müürid, homme tapetakse ta pojad, naerdakse ta tütred linnatänavail ja ristteil. On see su tahtmine, Jehoova? Kuule mind, Issand, kui sa oled elav jumal ja kui annad abi elavatele! Hingeahastuses hüüan sinu poole; ära jäta mind maha, kinnita mind, läkita troostija! (*Nuuksub kummuli.*)

SUSANNA. Juudit, mu tütreke! Tõuse üles, katsume pimedas omaste juurde pääseda ja sureme ühes nendega, kui see on Jehoova tahtmine.

JUUDIT (*püsti*). Kes on mu omaksed? Mis on Jehoova, kui ta mind ei kuule?

SUSANNA. Isa Aabrami ja Jakobi jumal.

JUUDIT. Miks ei kuule ta siis mind niisama, nagu kuulis ta neid?

SUSANNA. Mu lapsuke, lapsuke . . .

(Vaikus.)

JUUDIT (*kuulatades*). Tasa! Kuulsid sa midagi? Keegi liigutas, keegi astus. See oli Olovernese samm . . . ta tuleb . . . tuleb mind kutsuma. Kas sa ei kuulnud, Susanna?

SUSANNA. Ei, ma ei kuulnud midagi.

JUUDIT. Aga mina kuulsin, kuulsin selgesti. (*Erevil.*) Jälle! (*Vahib üksisilmi telgi uksele.*) Ta tuleb . . .

tuleb kindlasti, ainult pisut pean ootama, pisut kannatama. (*Kuulatab.*) Nüüd peaks ta juba jõudma; lähen talle vastu, lähen telgi uksele vastu. (*Astub otse vastu ust.*) Olovernes! . . . Olovernes! . . . Ei vasta. Aga ma tunnen, ta seisab ukse taga ja kuulatab, kuulatab ja ootab . . . mind ootab ta, sest ta ütles, mu ihusoojus on magus. (*Lükkab käega ukseriide kõrvale, vaatab silmapilgu ja laseb siis käe ja pea langeda.*)

SUSANNA. Emand, mis on? Mis sa nägid?

JUUDIT (*pöördub; lootusetult*). Ta magab, Olovernes magab. Ta jõi liig palju magusat viina ja nüüd magab ta. Susanna, kas kuuled? kas mõistad? Olovernes magab. Aga homme, siis läheb ta Iisraeli vastu, läheb võib-olla Jeruusalemmast saadik, teotab pühakoja, rüvetab tema riistad . . . Issand, päästa oma rahvas, anna talle abi! Tee raskeks Olovernese uni, et ta ei ärkaks ei sel ega tuleval päeval. (*Uuesti riiete vahelt piiludes.*) Ikka magab ta, Susanna, ta uinub nagu lapsuke rahulikult . . . Mõõk ripub tal peatsis, terav, haljas mõõk.

(Nimetu pea tuleb oma telgi uksel nähtavale.)

NIMETU (*sosinal*). Juudit . . . Juudit!

JUUDIT (*nagu virgudes*). Nimetu! Sina!

NIMETU. Sa oled üksi.

JUUDIT (*annab ümmardajale märku ja see kaob oma telki*). Sst! Olovernes magab.

NIMETU. Aga minul ei tulnud uni. Mõtlesin sinu peale, mõtlesin, et oled Olovernesega.

JUUDIT. Ütlesin juba: Olovernes magab. Mõõga on ta riputanud peatsisse ja ise heitnud magama. See on sama mõõk, millega ta sinul lõi pistoda käest, kindlasti seesama. Teda nähes saan ikka kurvaks.

NIMETU. Mispärast, Juudit?

JUUDIT. Miks ei ole sina Olovernes või miks pole Olovernes sinuks!

NIMETU. Ikka Olovernes, Olovernes. Sa räägid ainult temast.

JUUDIT. Sina meeldid mulle, Nimetu, sellepärast räägin Olovernesest. Kui teda poleks, siis oleksid ainult sina.

NIMETU. Aga et ta on, siis olen mina . . . siis pole mina midagi.

JUUDIT. Ei, sa oled, tunnen, et oled. Sul on ilusad

juuksed. Oloverneski ütles, et sul on ilusad juuksed. (*Läheneb Nimetule.*) Kui ma su juukseid puutun, hakkab mu süda värisema. Tule, ma istun; pane pea mu põlvile, ma tahan su juukseid silitada. (*Istub lambanahale ja tõmbab Nimetu pea omale rüppe.*)

NIMETU (*lamades*). Juudit, Juudit!

JUUDIT. Kas tunned, mu põlved värisevad? See on sinu lokkide puutumisest. Hakkab valus ja kuum. Ihkan ainukese järele, aga nüüd on neid kaks: sina ja Olovernes. Miks ei tapnud sa sel korral Olovernest!

NIMETU. Juudit, Juudit!

JUUDIT. Või miks ei tapnud tema sind!

NIMETU. Seda oleks pidanud ta tegema.

JUUDIT. Sa ei pane mind mikski, Nimetu.

NIMETU. Võiksin sinu pärast rohkem kui ühe elu anda, kui mul enam kui üks elu oleks.

JUUDIT. Aga kuidas tihkaksid siis surra, kui mina elan?

NIMETU. Sinu pärast surra on magus, Juudit. Mida enam sulle lähenen, seda enam tunneksin nagu surma lähedust.

JUUDIT. Mitte nõnda, mu armas! Enam ei tohi sa surma armastada. Katsu mu käsi, mu käsivarsi, vaata mu silmi, näed mu huuli — kas kuulutavad need surma? Või on mu juustel surmalõhn? (*Laotab juuksed Nimetu näole.*) Haista, uhkavad nad haua niiskust? (*Võtab Nimetu pea ja surub vastu rinda.*) Tunned, kuidas rinnas peksab? On surm niisugune? Tuksub surmal nõnda süda?

NIMETU. Juudit, Juudit! (*Haarab tema ümbert kinni.*) Mu telgis on ase tühi; läbi katuseaugu vilguvad tähed, pärast tõuseb kuu, nüüd peabki ta juba tõusnud olema, kõnnib kui neitsilik naisjumal üle taeva.

JUUDIT. Mu hea, mu kuldne! Aga Olovernes magab ju.

NIMETU. Ikka Olovernes!

JUUDIT. Lase mind pisut lahti. (*Vabastab enda Nimetu kätest.*) Tahan vaadata. (*Läheb sisetelgi ukse juurde ja vaatab areldi; Nimetu astub talle paar sammu järele. Juudit, pöördudes.*) Ta magab. Olovernes magab rasket und. Mõõk ripub tal peatsis, ilus ja haljas. Mõõk ripub, aga Olovernes magab, sest ta jõi täna palju magusat viina. Alles eile tahtsid teda tappa.

NIMETU. Ära tuleta seda enam meelde, Juudit.

JUUDIT. Ma ju armastan sind.

NIMETU. Tule siis minuga, mu telk on pime ja ase tühi.

JUUDIT. Tahaksin ainult sind armastada, Nimetu; tahaksin, et poleks enam peale sinu ainustki, keda armastada võiksin.

NIMETU (*põlvitab Juuditi ette ja kahmab ta niuete ümbert kinni).* Minu elu on sinu päralt, muidu oleksin juba surnud.

JUUDIT. Sa räägid raskeid sõnu, aga armastus nõuab tegusid.

NIMETU (*tõustes*). Sinu pärast pole ükski tegu liig raske, Juudit.

JUUDIT. Olovernes magab . . . mõõk ripub tal peatsis . . . seesama mõõk, millega ta lõi sul pistoda käest, kui tahtsid teda tappa. Ma ei taha, et ta võiks veel kord sul pistoda käest lüüa, sest ma armastan sind.

NIMETU (*kohkunult eemaldudes).* Pühad jumalad, Juudit!

JUUDIT. Olovernes ei pea sul enam tapariista käest lööma; ta ei tohi enam oma pead mu põlvile panna, kui ta nüüd magab. Temal on kõrva ääres juba hõbedat, suur hulk hõbedat on tal juba kõrva ääres, ma nägin seda üsna lähedalt; sellepärast magab ta nüüd. Ma ei taha, et ta magab, kui sina valvad; sest sina oled ainuke, keda himustan. Sellepärast tee, et oleksid ainult sina; siis tulen, kuhu kutsud, tulen su telki, tulen siravate tähtede alla, tulen, kui paistab täiskuu südaööl ja kui ilm on üle kallatud nagu kitsepiimaga.

NIMETU. Pean minà Olovernese tapma?

JUUDIT. Kui teda ei ole enam, siis armastan sind; siis oled sina mu ainuke, mu päike Kiibeonis, mu kuu Ajaloni orus. (*Nimetu najal.*) Kas tunned, kuis minus kõik kuumab, kuis süda peksab! Suudle mind, kui sa muidu ei usu; suudle, nagu oleksin juba täiesti sinu oma. (*Suudleb Nimetut.*) Suru mind endale vastu rinda, nõnda on mul ütlemata hea, kallista mind; ma himustan sind, ainult kui teda poleks. Tema magab, tema uni on raske — ta jõi palju viina minu pärast. Ka sinu pärast jõi ta, sest tal oli hea meel, et ta võis sul tapariista kõigi eest käest lüüa. Nüüd magab ta ja ta on rõõmus oma tegude pärast ja oma mõõga on ta peatsisse rippuma pannud . . . Üksainus löök, üksainus käeliigutus — ja ma ootan sind . . . Mine, sul on jõudu küll, armastus teeb tugevaks, armastus teeb julgeks . . . Mõõk on terav; maksa kätte iseenda ja selle eest, kes sind armastab. (*Nimetu pöördub, astub paar*

sammu sisetelgi poole. Juudit on ärevuses, ta tahaks nagu Nimetut ässitada ja takistada korraga. Nimetu peatab, pöördub.)

NIMETU (*valusalt, kindlalt*). Ei, seda ei või ma!

JUUDIT (*pilkavalt*). Sa kardad Olovernest ka siis, kui ta magab.

NIMETU. Ma ei karda midagi, aga mul on, nagu peaksin käe tõstma oma isa vastu. Ei, ei!

JUUDIT. Hea küll. Kui ei, siis ei! (*Mõttes. Istub siis lambanahale ja puhkeb nutma.*)

NIMETU. Juudit! . . . Juudit! (*Samm lähemale.*) Juudit! (*Nimetu põlvitab Juuditi juurde; paluvalt.*) Juudit! (*Nimetu puutub Juuditi juukseid, suudleb neid, katsub käsi silme eest kõrvaldada ja suudleb neid seni, kuni nad silmad vabaks annavad.*)

JUUDIT. Sa armastad mind ometi.

NIMETU (*laskub härdalt Juuditi põlvedele kummuli ja nutab*). Ah, Juudit, Juudit! Kui rääkida oskaksin, kui sõnu leiaksin!

JUUDIT. Armastus nõuab tegusid, mitte sõnu.

NIMETU. Olovernes on mulle enam kui isa.

JUUDIT. Kas sa siis mind rohkem ei armasta kui oma ema?

NIMETU. Juudit, Juudit, miks on armastus nii hirmus?

JUUDIT. Armastus on magus, armastus on uimastav karikas kallima käes. Ööpimeduses tahaksin mängida tema lokkidega ja pilkases pimeduses himustaksin tunda tema otsivaid huuli oma ihul; tahaksin häbelikult takistada tema kuumi käsi, mis meeletult eksivad mu värisevail liikmeil . . .

NIMETU (*püüab Juuditit sülle haarata*). Mu telk on pime . . . mu . . .

JUUDIT. Olovernes magab alles.

NIMETU (*Juuditit vabastades*). Armulised jumalad! Ema, mu ema, kus oled sa, et pojale nõu annaksid!

JUUDIT. Sa oled mees, aga raiskad sõnadega kallist aega, nagu oleksid naine. Rutta, sinu ase ootab meid.

NIMETU (*nagu ärgates*). Jah, ma olen mees, ja mees ei või meest magades tappa. Lähen ja äratan Olovernese unest ja võitlen temaga: mina või tema.

JUUDIT. Ta lööb sul jällegi sõjariista käest.

NIMETU. Täna mitte.

JUUDIT. Küll ikka . . . Ei, ei, ära sega parem Olovernese und; sellest ei või midagi head tulla, kui sa tema und segad. Mine ka ise magama, mina lähen palvele.

NIMETU. Kus oled sina, sinna lähen ka mina.

JUUDIT. Tee, mis ma öelnud, siis tule . . .

NIMETU. Seda ei või ma, Juudit.

JUUDIT. Siis mine. Head ööd!

NIMETU. Ma palun . . .

JUUDIT. Tegusid, mitte palveid!

NIMETU (*langeb kokku, äkki nagu pääsetee leides*). Ela hästi, Juudit! Ela hästi! (*Läheb.*)

JUUDIT (*tahaks nagu Nimetut peatada, lausub aga lõpuks*). Ela hästi!

(Nimetu kaob oma telki. Juudit kuulatab, ehmub, ruttab Nimetu telgi ukse juurde, peatub ärevalt ja tõttab siis oma telgi uksele.)

JUUDIT. Susanna!

SUSANNA (*ilmub*). Mis on, emand? On midagi juhtunud? Sul on nii imelik hääl ja nägu.

JUUDIT (*ärevalt*). Mine vaata, mine ruttu, lükka pisut riie kõrvale, vaata, mis on Nimetuga; kardan, et temaga on midagi. Ära hüüa teda, vaata ainult.

SUSANNA (*lükkab ukserõiva kõrvale ja põrkab siis tagasi, põgeneb Juuditi juurde*). Emand! Halastaja Issand!

JUUDIT. Tasa, Olovernes magab! Mis, on Susanna?

SUSANNA. Veri, palju verd!

JUUDIT. Susanna!

SUSANNA. Ta on vist juba vaikne, päris vaikne näis ta juba olevat.

JUUDIT (*lükkab ukseriided kõrvale, laseb valguse sisse paista, Nimetule peale*). Õnnetu noormees! Tal olid nii ilusad juuksed. (*Laseb ukseriide langeda, mõttes.*)

SUSANNA. Emand, lähme ära siit, põgeneme, kuni on pime! See on õudne paik, mul tuleb hirm peale.

JUUDIT (*mõttes*). Olovernes magab, ta magab ikka veel.

SUSANNA. Põgeneme, enne kui ta ärkab; põgeneme, emand, põgeneme mägedele! Tule, lähme!

JUUDIT. Mägedel on janu, mägedel on nälg, mägedel tapavad emad juba oma lapsi, mägedel oodatakse abi. Kuidas läheme sinna tühjade kätega! Hirmus on minna tühjade kätega, kui oodatakse pikisilmi abi. Ei, Susanna, ma ei lähe enam mägedele; mul on häbi minna, mul on häbi iseenda, oma nägemuse ja Jehoova

pärast. Kas kuuled, Susanna: mul on häbi iseenda ja Jehoova pärast!

SUSANNA. Emand, armuline emand! Sa räägid hirmsaid sõnu!

JUUDIT. Mul on häbi iseenda ja teiste ees, mul on hirmus häbi. Peaaegu häbenen sind, Susanna. Mul on rõvedustunne kehas, mul on ilgus igas ihuliikmes — nõnda on mul siin seistes häbi. Kui võiksin, raiuksin ükshaaval iga ihuliikme ja heidaksin endast eemale, nagu oleksid nad igaveseks ajaks rüvetatud. (*Vihasel nutul ümmardaja kätt haarates.*) Susanna, kus on see, kes raiuks mu ihuliikmed ja pilluks põllule koerte närida, kaarnate nokkida!

SUSANNA (*hirmul*). Emand, armas emand, põgeneme siit kojast, põgeneme lausa taeva alla!

JUUDIT (*nagu sonides*). Ei, Susanna, ma ei põgene, ma ei lähe kuhugi, ma jään siia, jään igaveseks siia, ei näita end kellelegi, sest ma olen ilma naeruks saanud. Sina mine ära, jäta mind maha; mul pole enam ümmardajat vaja, mul pole enam kedagi vaja, isegi olen endale üleliigne. Nimetu oli õnnelikum minust: ta armastas surma; aga mina ei armasta, ei, surma ei armasta ma mitte. Olen Nimetu peale kade, olen hirmus kade, et ta on juba surnud; peaaegu vihaseks saan, kui mõtlen, et ta enam ei ela ja et mina elan. Ta oleks hästi teinud, kui ta enne oleks minu tapnud ja siis alles iseenda. Tema ei tahtnud teisi tappa, ei, tema ihkas ainult iseenda verd; ka Olovernest ei tahtnud ta enam tappa. Nüüd magab ta rahulikult, nagu oleks ka tema mõni Olovernes; surnult oleks ta nagu Olovernese nägu, nii rahulik on ta; ta on rahulik, nagu oleks tal juba hõbedat kõrva ääres.

SUSANNA. Emand, ma palun, ära raiska kallist aega, kuule mind, emand! Juudit, mu laps!

JUUDIT (*nagu uimastusest ärgates*). Sina, Susanna, sa oled alles siin! Miks ei läinud sa ära? Ma käskisin ju!

SUSANNA. Armuline emand!

JUUDIT. Mine, mulle pole sind enam vaja. Ma ei kannata enam ühtegi elavat oma läheduses, ma ei taha enam ühtegi häält kuulda, sest elavate ees olen naeruväärne, elavate vastu tunnen koledat viha. Kui mõtlen, et Nimetu hiljuti elas, siis võiksin ta veel kord tappa.

SUSANNA. Mis peab sest küll saama, emand!

JUUDIT (*ümmardajale lähenedes, tungivalt*). Võiksin sinugi tappa, Susanna, nõnda vihkan elavaid.

SUSANNA. Emand, halasta, ära räägi nõnda! Põgeneme siit! Ma suren hirmu kätte.

JUUDIT. Põgenema? Mina peaksin põgenema? Kelle eest? Ma ei karda kedagi, sest mis oleks mul veel kaotada, et peaksin kartma: Nimetu on surnud ja Olovernes magab. Olovernes uinub, aga homme ärkab ta, võib-olla tõuseb ta juba puhtel, ja siis pannakse pasunad hüüdma ja trummid põrisema, sest homme läheb ta mägilinnade ja Jehoova vastu. Kas kuuled, Jehoova, sinu vastu tuleb ta pasunate ja trummidega? Sinu rahva linnad hävitab ta ära, sinu rahva tütarde neitsilikkus saab naeruks. (*Paludes.*) Issand, süüta põlema oma püha viha nende vastu, kes tulevad pasunate ja trummidega sinu võitmiseks! Murra nende käsivarred ja paiska nende väetimad lapsedki vastu kaljut! Saada oma ingel, Jehoova, vaenlase leeri! Saada julgesti oma ingel, sest vaenlane magab. Ta on oma mõõga vöölt võtnud ja peatsisse riputanud, kus ta seisab tema enda pea kohal. Saada ingel, et ta võtaks vaenlase oma mõõga ja et vaenlane sureks ise oma mõõga tera läbi. Läkita, oh Issand, oma ingel minu juurde! Mina tahan temale öelda, mis ta peab tegema, sest mul on tuline viha elava vastu ja mu meeled hauvad kibedat kättemaksmist. Kuule mind, Jehoova, ära lase iseenda ja minu nime igavesti naeruväärseks saada! Ära jäta mind üksi, kui mu meeled hauvad kättemaksmist ja kui mul hakkab hirm ainult oma mõtte pärast! Pööra mu süda, kui see on sinu tahtmine, kinnita mind, kui sa ise sütitad mu viha, ja ära lase kustuda mu südames tulise viha tulukest enne, kui kõik saab sündinud! (*Äkki erutatult.*) Susanna, kuulsid sa midagi? Ma nagu kuulsin midagi.

SUSANNA. Emand, kõik on vaikne, nagu oleks kõik surnud.

JUUDIT. Oli, nagu liigutaks end Nimetu.

SUSANNA. Ei, emand, Nimetu ei liiguta end enam, tema veri peaks juba tarretanud olema.

JUUDIT. Aga mina kuulsin, nagu oleks ta end liigutanud. Vaata, kas ta ei liiguta end.

SUSANNA. Emand, ma kardan, et ta ehk tõesti end liigutab, kui sina seda ütled.

JUUDIT. Siis vaata juba kord, ma ootan!

SUSANNA (*läheneb uksele ja kõrvaldab pisut riide ning laseb ta siis langeda*). Nimetu lamab endiselt.

JUUDIT. Siis pidi see Olovernes olema, kes end liigutas; kuulsin selgesti, et keegi end liigutas. (*Läheb ja vaatab ukse vahelt.*) Olovernes magab, tema ei liiguta, tal on imelikult rahulik uni. Susanna, tahaksin tema mõõka katsuda, tahaksin tema mõõka peos hoida: ta on nii ilus ja suur, pidemel säravad kalliskivid.

SUSANNA. Emand, ära himusta Olovernese mõõka, sul on omal kalliskive kodus küll. Lähme koju!

JUUDIT. Ei, Susanna, ma ei lähe enne, kui olen puudutanud Olovernese mõõka. Ta paistab nii haljas ja terav, et mul hakkab himu tema tera puutuda. Ma võtan kingad jalast ja lähen, lähen üsna tasa, et ei segaks Olovernese und.

SUSANNA. Emand, ma palun, ära mine, ära puutu magaja mõõka; ei ole hea, kui naine puutub magava mehe mõõka.

JUUDIT. Ainult üks kord, Susanna; siis lähme, katsume jõuda valge hakul mägedele. Mine, pane telgis kõik valmis; ma ootan sind siin, siis lähme koos.

SUSANNA. Tule, emand, minuga telki, mul on õudne üksi minna.

JUUDIT. Ei, ma ei tule, mine üksi, ma vaatan seni Olovernest ja tema mõõka, natuke aega tahan veel Olovernest ja tema mõõka vaadata, siis läheme.

SUSANNA (*läheb oma telgi ukseni ja pöörab ümber; paluvalt*). Emand, ma palun!

JUUDIT (*ärevalt, nagu vihaselt*). Mine juba!

SUSANNA (*kaob*).

JUUDIT (*vaatab ukse vahelt, tõmbub nagu otsustavalt tagasi, laseb eesriide langeda, võtab kingad jalast ja astub ettevaatlikult Olovernese telki).*

(Näitelava seisab natuke aega tühi, siis tuleb ümmardaja oma pambuga ja, kui ta Juuditit eest ei leia, ruttab ta Olovernese telgi ukse poole. Aga enne kui ta sinna jõuab, astub sealt Juudit tõsisena ja kahvatuna vastu, käes mingisugune riiete sisse mässitud asi.)

JUUDIT. Pane see kotti ja lähme!

SUSANNA (*asja võttes*). Kui raske! Mis see on?

JUUDIT. Olovernese kalleim varandus. Rutta! (*Tahab välisukse poole minna.*)

SUSANNA. Emand, sul pole kingi jalas, su kingad on Olovernese ukse ees.

JUUDIT (*jahmub, pöördub, tahab minna kingi võtma, aga nõrkeb*).

SUSANNA. Juudit, mis sul on? Emand, mis on sul viga? (*Ümmardaja toimetab Juuditi juures, kes varsti toibub.*) Sa oled nii hirmus kahvatu, nagu oleksid mõnda kurja nägemust näinud.

JUUDIT (*sõnivalt*). Ma puutusin Olovernese mõõka, ta oli nii haljas ja terav; sa ei tea, Susanna, kui hirmus terav oli Olovernese mõõk. Pane mulle kingad jalga (*ümmardaja teeb seda*), põgeneme omaste juurde, lähme, nagu tõttaksime palvele; Olovernes lubas mul palvel käia.

SUSANNA. Kas emand jaksab käia?

JUUDIT. Aita mind üles, küll hakkan jaksama, väljas hakkan hästi jaksama. (*Ümmardaja võtab pambu ja nad lahkuvad välisuksest.*)

(Eesriie.)

Neljas vaatus

(Linnamüür, värav, väravavahid. Ruttu valgenev hämarik.)

III VAHT. Milleks küll peame neid väravaid valvama? Ükski ei kipu siit sisse.
IV VAHT (*pilkavalt*). Kardetakse, et mõni nälgija läheb müüri taha surema.
II VAHT. Jah, Assur ei tule, ta ei tule vist enne, kui me kõik nälja ja janu kätte surnud.
III VAHT. Olgu mis on, aga nõnda ei või see enam edasi kesta, vanemate rumalusele peab lõpu tegema. Milleks see nälgimine? Milleks see ootamine?
IV VAHT. Vanemad on ülekohtused, sellepärast on see.
III VAHT. Tehakse nägu, nagu oleks kusagilt abi loota, aga kust siis? Jeruusalemmast? Seal ei mõtle vist keegi meie peale. Parem Assuri ori olla kui Jeruusalemma pärast nälga surra.
IV VAHT. Süüdi on vanemad ja preestrid, ei keegi muu. Rahvas peab hakkama ise oma asju ajama, muidu pole pääsu loota. Kõigepealt linn läbi otsida, kuskil peab ometi leiba ja vett tagavaraks olema!
II VAHT. Muidugi on. Või arvate, et vanemad ja preestrid niisama nälgivad nagu meie?
I VAHT. Nad nälgivad. Osias on silmist ära langenud ja tema nägu on hoopis kõhnaks jäänud. Preestrid tudisevad veel ainult kepi najal käia.
II VAHT. Vigurdavad, nagu ikka, seda nad mõistavad.
IV VAHT. Miks ei läkita nad siis saadikuid Olovernese juurde, ta on ju kõiki lahkesti vastu võtnud; kuulsite ise oma kõrvaga, mis Akior temast rahva ees rääkis, kui ta meie linna tuli. Või kas nägite, kuidas ta tuli?

Mina nägin: pasunapuhujad ja pillimängijad käisid tal ees ja taga, — nõnda tuli Akior Olovernese palge eest meie linna. Aga kui Olovernes teeb oma vaenlastega nõnda, kuidas peab ta siis küll olema oma sõprade vastu?
I VAHT. Olovernes on kaval, tema on kavalam kui kõik inimesed, sellepärast teeb ta nõnda. Tema tahab meid meelitada ja meelitamiseks saatiski ta Akiori meie linna, et teeksime, nagu tegid Ammoni pealikud ja Moabi vürstid: et heidaksime tema jalge ette, nagu on seda teinud kõik need, keda Jehoova pole valinud omale pärisosaks.
III VAHT. Kui oleme Jehoova pärisosa, siis toitku ta meid.
II VAHT. Andku meile juua!
I VAHT. Oleme meie Jehoova pudulojuksed, et tema meid peaks toitma ja jootma?
IV VAHT. Sa räägid nagu need, kes ei hooli rahvast.
III VAHT. Eile nägin teda papiga ninapidi koos.
II VAHT. Tema on pappide sabarakk.
IV VAHT. Maha rahvavaenlased!

(Koputatakse väravaile. Mehed kuulatavad.)

II VAHT. Keegi koputab.

(Koputatakse uuesti.)

I VAHT. Kes seal on?
JUUDIT (*värava taga*). Mina olen, Juudit. Tehke lahti.
II VAHT. Meil pole luba väravaid avada. Oled sa üksi?
JUUDIT (*värava taga*). Üksi ümmardajaga. Tehke ruttu lahti, ma toon häid sõnumeid; minule võite avada.

(Väravad avatakse ja suletakse uuesti pärast tulijate sisseastumist.)

JUUDIT. Jooske ja kutsuge vanemad siia!
I VAHT. Ehk magavad nad alles.
JUUDIT. Äratage nad üles ja ütelge neile, et Juudit on tulnud ja et ta toob häid sõnumeid.
I VAHT. Ma lähen.
IV VAHT. Ma tulen kaasa.
JUUDIT. Tõtake, ma ootan. (*Vahid joostes ära. Ümmardajale.*) Otsi pambust Olovernese kalleim varandus, mille andsin telgis sinu kätte. (*Ümmardaja võtab pambu seljast ja kohmitseb selle kallal. Sõdurid*

kogunevad naiste ümber. Kui Susanna nõutud kompsu pambust välja võtab, ütleb Juudit:) Tee lahti, võta riie ümbert ära.
SUSANNA (*kompsu lahti mässides, ärevalt*). Riie on imelikult niiske, riie on peaaegu märg.
JUUDIT. Ära viida aega!
SUSANNA (*kohkunult*). Riie on punane, riie oleks nagu verine.
II VAHT (*nuusutab kummardudes kompsu poole*). Riidel on vere hais.
JUUDIT. Riidel on vaenlase vere hais.
SUSANNA (*kompsu lahti saades hirmunult*). Armuline Issand! Juudit! Juudit!
III VAHT. See on inimese pea — mehe pea on see!
JUUDIT (*lähenedes ümmardajale*). Anna ta siia, anna ta minu kätte! (*Võtab ühes riidega ümmardajalt pea, vaatab teda, silitab ta juukseid ja lausub nukralt:*) Olovernes, Olovernes!
SUSANNA. Emand, tegid sina seda? On see sinu töö?
II VAHT. Kelle pea see on?
JUUDIT. Vaata, ehk tunned, vaadake kõik, kel himu.
II JA III VAHT. Ei tunne! Ei tunne!
SUSANNA. Mina tunnen: see on Olovernese pea, tema pea on see.
VAHID (*ärevil, hirmul*). Olovernese pea!
SUSANNA. Jah, Olovernese pea; mina nägin teda elavalt, mina tunnen.
JUUDIT (*sõduritele*). Pistke ta piigi otsa ja piigiga müürile. Assur peab ärgates oma pealiku pead nägema.
III VAHT (*võtab pea ja kaob temaga pahemale*).
SUSANNA. Emand, mul on hirm, mul on kole hirm; ma ei tea, miks hakkab mul nii kole hirm.
JUUDIT. Näe, vanemad tulevad juba.

(Osias, Kabris, Akior, rabi, sõdurid, mehed, naised, lapsed ilmuvad kord-korralt näitelavale.)

OSIAS. Tere tulemast, Juudit!
RABI. Tere tulemast!
JUUDIT. Tere, Osias, tere, rabi!
OSIAS. Mulle öeldi, et sa tood häid sõnumeid.
JUUDIT (*näidates käega sinnapoole, kuhu vaht kadus Olovernese peaga*). Vaata, seal on mu sõnum. Vaadake kõik, kes te armastate häid sõnumeid. (*Kõik vaatavad.*)
OSIAS. Mis see on?

JUUDIT. Vaata hoolega, Osias, astu lähemale ja vaata, kui su silm muidu ei seleta. (*Kõik nihkuvad pahemale poole, et müüril olevat pead lähemalt silmitseda; osa rahvast kaob vaataja silmast.*)
OSIAS (*nähtaval, jahmatanult*). Pea... mehe pea... see on mehe pea.
JUUDIT. Sa näed õieti, Osias.
OSIAS. Kelle pea see on?
JUUDIT. Vaata, tunnista.
OSIAS (*silmitsedes*). Ei tunne. Seda pead pole ma kunagi enne näinud.
JUUDIT. Sa ei tunne Iisraeli vaenlase pead, aga ometi tahad tema vastu võidelda.
AKIOR (*pahemalt poolt uuesti nähtavale tulles*). See on Olovernese pea; mina tunnen teda, mina nägin teda lähedalt; tal on hõbedat kõrva ääres.
OSIAS. Olovernese pea! Juudit!
JUUDIT. Nii see on! Tal on hõbedat kõrva ääres, üsna palju oli tal juba hõbedat kõrva ääres.
AKIOR. Kes tappis ta? Kes raius Olovernese pea?
JUUDIT. Mina raiusin. Iseoma mõõga ja naise käe läbi langes Olovernes.
AKIOR (*Juuditi ette maha langedes*). Suur oled sina, Juudit, ja suur on sinu jumal, sest sa oled tapnud kõige suurema meeste seas, keda ma näinud. Ta rääkis vaenlastega kui isa ja tema sõnad olid venna sõnad, nõnda rääkis ta.
RABI (*põlvitades*). Kiidetud olgu Iisraeli jumal! Imelikud on sinu teod ja äramõistmata sinu imeteod! (*Kõik langevad põlvili.*)
JUUDIT (*kalgilt*). See pea seal müüril pole kummardamiseks ja palvetunniks peab valima kohasema aja. Saatke käskjalad linnatänavaile, kutsuge kokku kõik, kes suudavad sõjariistu kanda. (*Tõustakse.*)
OSIAS. Nälg on mehed rammutuks teinud.
JUUDIT. Kuulutage nälgijaile: nad saavad süüa, ja närbivaile: neile antakse juua.
OSIAS (*rahva poole*). Mehed, te kuulsite Juuditi sõnu!
HÄÄLED. Kuulsime! Elagu Juudit!
OSIAS. Siis jookske, karjuge, puhuge pasunaid, põristage trumme, täristage sõjariistu, et kõik kuuleksid, et kõik tuleksid. Kuulutage kõigile: Juudit on Assuri löönud! (*Joostakse minema; müra, kisa, kära.*)
JUUDIT. Mina pole Assurit löönud, mina raiusin ainult

Olovernese pea. Aga lase nüüd väravad avada, lase nad ristseliti lahti visata.

OSIAS. Me tahtsime homseni veel oodata.

JUUDIT. Homme tahtsid väravad avada Assurile, täna ava nad oma meestele taplusse minemiseks.

OSIAS. Meestel pole enam jõudu tapluseks lagedal maal, nad tahavad ainult süüa ja küsivad juua.

JUUDIT. Assuri leerist leiavad nad seda, seal on kõike küll, seal pole millestki puudu. (*Sõjariistus mehed ilmuvad, tuleb ka naisi, lapsi. Kostavad hääled:* Juudit, tõid sa leiba? On sul juua?)

OSIAS. Kas kuuled, Juudit, nad küsivad süüa ja juua?

JUUDIT (*ärritatult*). Teie, ootajad ja kõhelejad, kas te ikka veel ei mõista, mis tähendab, et Olovernes on surnud? Võtke ometi sõjariistad kätte ja hakake suure müra ja kärinaga mäelt alla minema, nagu ihkaksite viimast võitlust; minge ühes naiste ja lastega, et teid oleks rohkem. Kui Assur seda näeb, jookseb ta oma pealikut äratama, ja kui leitakse, et Olovernes on peata, siis valdab kõiki hirm, siis algab põgenemine. (*Ägedamalt.*) Või pean mina, naine, kõige ees minema? On Petuulia mehed vanad tudikesed või on nad lapseks saanud, kes oskavad ainult vett ja leiba manguda? Kas pole mina, naine, oma töö juba teinud ja kas ei kanna mu käed veremärke? (*Käsi sirutades.*) Vaadake, Petuulia mehed, tunnistagu kogu Iisrael! Alla minnes ehtisin end, nagu valmistuksin pulmapeole ja nagu ootaks mind mõrsjasäng, aga tagasi tulin mägedele preestrina, kes on käinud rahva eest ohverdamas. Kuid kas ulatasin oma käe turteltuikeste järele või kas ootasid mind ohvrialtaril sikutalled? Ei! Inimese verd puutusid minu sõrmed, mehe vere valasid naise käed.

AKIOR. Sa oled tapnud kõige vägevama meeste seas, keda minu silm näinud.

JUUDIT. Kas kuulete, Petuulia mehed ja naised! Kõige vägevam meeste seas on tapetud. Mida kardate siis veel! Avage väravad ja minge.

(Väravad avatakse ja sõjariistus mehed hakkavad välja minema. Naised ja lapsed ronivad müürile vaatama.)

AKIOR (*Juuditile*). Mul on kahju Olovernese pärast, hirmus kahju. Oleksin tahtnud veel kordki teda elavalt näha, tema sõnu kuulda. Meid kõiki täitis imestus tema tegude pärast, sest tema polnud, nagu on teised mehed, tema polnudki nagu mees, vaid nagu mõni pooljumal, kes surmas saab surematuks.

JUUDIT. Jah, tema polnudki nagu mees.

AKIOR. Tema oli nagu mõni pühak, kes kõrvest või kõrgeilt mägedelt tulnud inimeste sekka, kus ta liikus kuutõbisena kõige hädaohtlikumail rajul. Meie kõik imestasime, kuidas ta juba ammugi pole hukka saanud.

JUUDIT. Jah, parem oleks võinud ta juba ammugi hukka saada, et minu silmad teda poleks näinud.

HÄÄLED (*müürilt*). Kaevude valvurid põgenevad! Kaevud on vabad! Kaevud on meie meeste võimuses! Mehed joovad! Mehed joovad allikavett nii palju, kui süda kutsub!

OSIAS. Kas kuuled, Juudit, kaevud on vabad! (*Juudit ei pane tähele, juteldes Akioriga.*)

HÄÄLED (*müürilt*). Assuri leeris on läbisegi jooksmist märgata! Assur põgeneb! Assuris on hirm! Kõik jäetakse maha! Kõik põgenevad meie meeste eest!

NAISED (*müürilt tulles, jooksul*). Kaevud on vabad, meil on juua küll! Kuulge, Petuulia mehed ja naised, meil on vett küll, kaevud on meie päralt! (*Väravatest välja. Jooks, kisa, kära.*)

OSIAS (*tõttab müürile ja hüüab sealt*). Assur põgeneb pöörases hirmus, tema laager langeb meie meeste kätte. Kaamelid, hobueeslid, vankrid, — kõik on meie. Oleme päästetud; Jehoova on meid kuulnud, Jehoova on oma viha pööranud. (*Müürilt maha Juuditi poole.*)

RABI. Kiidetud olgu Iisaki ja Aabrami jumal, kes oma vaenlastele hästi kätte maksab!

OSIAS (*Juuditile, kes Akioriga jutleb*). Rõõmusta, Juudit, ole rõõmus, sest siitsaadik kiidavad sind õndsaks kõik sugupõlved: sa oled Iisraeli päästnud.

JUUDIT. Ma olen kõige suurema tapnud meeste seas nagu mõni kuri ja kade sigimata naine.

OSIAS. Küll Issand õnnistab su ihusugu, — Iisraelis on kuulsaid mehi veel küll.

JUUDIT. Osias, ära räägi mulle enam meestest. Kui võimalik, annaksin kõik Iisraeli kuulsad mehed ühe Olovernese eest, sest teda olen kõigi seast ära valinud, teda olen oma südameverega armastama hakanud. *(Juuditi rääkimise ajal koguneb ikka rohkem rahvast teda kuulama.)*

OSIAS. Olovernes on surnud, tema ei või enam Juuditi ihule sigidust saata.

JUUDIT. Ometi armastan surnud Olovernest rohkem kui kõiki elavaid mehi. Osias, kui sa oleksid kordki teda elavalt näinud, tema häält kuulnud, tema lähedust tundnud! Ta rääkis kui vend, nagu laps rääkis ta minuga ja pani oma pea mu põlvile. Tema oli ainukene mees ilmas, kelle pärast mu põlved värisenud; niisugune mees oli Olovernes.

OSIAS. Olovernes oli Iisraeli vaenlane, ta langes naise käe läbi — ta suri alatut surma.

JUUDIT. Olovernes suri magades! Kas kuulete, Iisraeli mehed ja naised, magades langes Olovernese pea tema oma mõõga läbi. Aga kas peab Iisrael rõõmustama, et tema naised magajaid tapavad? Kas ei saa Jehoova muidu oma vaenlastest võitu, kui peab ässitama tiirased naised magajate meeste kallale?

RABI. Jehoova teod on äramõistmata, Jehoova üksi teab, kuidas ta oma vaenlastele kätte maksab.

JUUDIT. Jehoova teod on inimeste teod. Või pean ma uskuma, et Jehoova on mõrtsukate seltsimees ja et ta ühes minuga hiilis Olovernese telki, kui himustasin puutuda magaja mõõka? Häda siis mulle! Mu jumal on saanud araks vaimuks, kes hiilib tapahimus naise selja taga!

OSIAS. Juudit! Sa oled Iisraeli päästnud, aga mis peab küll sinu sõnadest arvama!

JUUDIT. Iisraeli võib ainult Iisrael päästa. Kuulge seda, Petuulia mehed ja naised, kuulutage sedä oma lastelastele põlvest põlve. Mina tapsin ainult Olovernese, kui ta magas, muud midagi ei teinud ma. Aga Nebukadnetsar on suure väega teel Iisraeli vastu, tema maksab teile kätte Olovernese vere. Mina tapsin ta, aga teile makstakse see kätte, sigimata naise töö makstakse kogu Iisraelile kätte. Sööge ja jooge, puhuge pilli ja lööge sõrmilist, laulge ja tantsige, sest Iisraeli päevad on loetud.

RABI. Juudit räägib prohveti viisil.

JUUDIT. Räägin meeletu naise viisil, kes ihanud võimatut ja kes kaotanud lootuse. Läksin Assuri leeri mitte Iisraeli päästmiseks, vaid iseenda pärast. Kas kuulete: iseenda pärast! Magades tuli unenägudest meeletu himu ja nõnda kippusin Olovernese palge

ette. Ütlesin talle, et teie, et kogu Iisrael ootab teda kui tõotatud kuningat.

RABI. Olovernes tõotatud kuningas!

JUUDIT. Jah, ütlesin, et tema ees avatakse pühakoja uksed ja et tema istub Taaveti aujärjele ning et tema trooni ei pea kõigutatama. Aga ka nõnda rääkides ei mõelnud ma Iisraelile, ainult ise olin endal meeles: tahtsin kui kuningaemand Olovernese kõrvale istuda, tahtsin Iisraeli üle käskida ühes Olovernesega, tahtsin kuningapoegi ja -tütreid ilmale kanda . . . Jah, seda himustasin, kui Olovernes minu juures lamas ja kui tema pea puhkas mu põlvil. Joobusin tema puutumisest, sain uimaseks tema lähedusest, meeletuks suurest himust, nii et mu tahtmistel polnud piiri. Aga tema ei tahtnud, ei, tema ei tahtnud mitte, talle tegid nalja mu sõnad ja Iisraeli pani ta naeruks.

RABI. Inimene mõtleb, jumal juhib. Sa läksid patuhimuga, aga Jehoova pööras ta Iisraeli õnnistuseks.

JUUDIT. Iisraeli õnnistus sai minu neitsilikkuse nutulauluks.

(Inimesed tulevad väravast sisse, käes leivad, puuviljakorvid, veekruusid jne. Rõõm, hõisked, laul, kandlehelin, vilemäng. Kostavad hüüded: Elagu Juudit! Juudit elagu!)

OSIAS. Kas kuuled, Juudit, kõik kordavad sinu nime.

JUUDIT. Aga mina kordan Olovernese nime. Näe, praegu ulatuvad esimesed päiksekiired tema näole, puutuvad otsaesist. Oma telgis magas ta nagu laps, kes pannud pea ema põlvile. Kui mina lähemale hiilisin, naeratas ta, ja mul tuli meelde, et olin ukse taga oma kingad jalast võtnud, nagu läheksin paika, mis on püha. Peatusin, värisesin, käed said oimetuks, hing jäi kinni, jalad nõtkusid, nagu peaksin magaja ees põlvili langema. Aga siis lendas vari üle ta näo ja suu tõmbus pilkavale muigele, nagu siis, kui pakkusin talle Iisraeli trooni. Muie päästis mul hinge rinnas lahti ja käed haarasid mõõga. Kui tõstsin ta pea, nägin ta huulil jällegi naeratust ja hullunult surusin oma suu tema huulile, nagu peaksin sealt ta hinge vastu võtma. See oli ainuke suudlus, mis temalt sain. Ja nüüd lastakse mind elada, nüüd kiidetakse mind õndsaks meeste ja naiste poolt, sest minu õnnetus andis neile leiva ja vee tagasi . . . Vaikige, pillipuhujad, jääge tummaks, kiidulauljad! Mõrtsukalt saite leiva,

mida sööte, abielurikkujalt naiselt vee, mida joote.

HÄÄLED. Juudit on Assuri löönud! Juudit elagu! Elagu Juudit! Elagu! Ta elagu!

JUUDIT. Laske teisi elada, laske iseendid elada, mitte mind! Mina olen tallanud tühja tuult, mina olen kõndinud paturada. Kuulgu seda kõik. Mul oli mees, aga ma ei saanud lapsi; mul oli mees, aga ma ei tundnud armastust ja abieluvoodil ihkasin tema elu. Pilgutasin silmi noortele, naeratasin neile, kel rammu küll, äratasin neis patuhimu, tegin nad armuorjaks, panin nad kireikkesse ja ässitasin nad siis mehe kallale. Nõnda suri Manasse! (*Liikumine.*)

HÄÄLED. Kuulge, kuulge, Juudit on oma mehe tapnud! . . . Juudit on Olovernese tapnud. Elagu Juudit! Juudit elagu! Elagu!

JUUDIT. Petuulia mehed ja naised, kas olete aru kaotanud, et mind ikka veel elada lasete, kui teate, et süütu veri kisendab taeva poole ja nõuab lunastust?! Või tahate ehk mulle tasu maksta, et oma mehe tapsin? Tahate ehk minuga teha, nagu mina tegin Manasse mõrtsukatega: tapetu enda rahaga tasusin tapatöö. Kuulge seda, Petuulia mehed ja naised, kes te elate Iisraelis! (*Liikumine kasvab.*)

OSIAS. Iisraeli mehed ja naised, ärge kuulake Juuditi sõnu, sest täna kannab ta kurja keelt iseenda ja oma tegude peale. Minge ära siit, minge oma kodadesse, sööge leiba ja jooge vett, mis Juudit teile andnud, ja õpetage tema nime oma lastele, kuulutage tema tegusid põlvest põlve — see on õige ja aus.

JUUDIT. Kas tahate tõesti oma lastele õpetada, et mehetapjaid naisi peab austama ja abielurikkujaid kiitma põlvest põlve? Mis on siis teie käsud ja mis maksavad Jehoova seadmised? On need tõesti ainult silmus rumalatele ja vaestele ning ähvardus orjadele? . . . Kividega peate mu surnuks viskama ja mu keha üle müüri välja heitma koerte nuuskida, metsaliste närida, lindude nokkida — nõnda peate minuga tegema ja peate unustama igaveseks ajaks mu nime. (*Segadus ja ärevus kasvab.*)

OSIAS. Juudit tappis Olovernese ja sellepärast tahab ta nüüd ise surra. Aga kas Iisrael peab kohut mõistma Olovernese surma pärast või kas on Jehoova käskinud kätte maksta Iisraeli päästjaile?

JUUDIT. Asjata võtab Osias suhu Olovernese nime,

mina räägin teile ainult oma mehest Manassest. Tema vere valamises olen süüdi ja tema surma pärast pean ka mina surema. Või pean ehk tooma tõendusi, pean ehk nimetama tunnistajaid? (*Liikumine, segane vada.*)

OSIAS. Mehed ja naised, ärge nõudke täna Juuditilt tunnistajaid, sest täna räägib ta oma murtud meelte ja oma kurva südame pärast. Minge oma kodadesse ja leinake, sest Juuditi meel on haige ja tema süda on suures mures.

JUUDIT. Ärge minge, kui armastate õigust. (*Liikumine.*) Ärge minge, sest Jehoova on õiglane. Aga Osias püüab varjata õigust iseenda pärast. (*Suur liikumine. Rabi ja Kabris pistavad pead tähendusrikkalt kokku. Sõnakõmin.*)

OSIAS. Juudit, halasta iseenda ja minu peale, halasta Iisraeli meeste ja naiste peale, kes söövad sinu leiba ja joovad sinu vett. Ära nõua tänapäev õigust, sest õigus võib saada kuritööks sinu, minu, meie kõigi vastu, õigus võib saada Iisraeli hukatuseks, sest õigus on tugevama päralt ja himustab verd.

JUUDIT. Kui veri, siis veri; vere pärast ei pea õigus kannatama. Mina nõuan õigust, mina nõuan usku, kui tõendan, et olen oma mehe veres süüdi. Kes kahtleb, see nõudku tunnistajaid. Mehed ja naised, nõudke tunnistajaid, kui te ei usu.

OSIAS. Mehed, vennad, vannutan teid elava jumala nimel: minge ära, ärge kuulake enam Juuditit, sest ma kardan, et hakkate teda uskuma, et hakkate oma usu pärast õigust nõudma, mis oleks hirmus asi tänapäev.

RABI. Osias, ma ei mõista sind, meie ükski nähtavasti ei mõista sind, kui räägid usust ja õigusest, nagu oleksid need hirmsad asjad. Sa näed, rahvas saab kärsituks, rahvas tahaks teada, keda või mida uskuda, et mõista, kus on õigus. (*Heakskiitev liikumine ja sõnakõmin.*) Ons tõesti kuritöö rääkida õigusest või on hullumeelsus toonitada usku? Jumal tänatud, meis kõigis hõõguvad veel need kaks jumalikku sädet ja ükski vägi ei saa neid kustutada.

KABRIS. Osias peavanemana püüab oma mõju kurjasti tarvitada. Mina ja, ma arvan, ühes minuga kõik Petuulia mehed ja naised tahaksid ometi kord teada, miks ta seda teeb.

JUUDIT. Osias kutsub mind oma kotta käskima kõige üle, mis tal on, seepärast katsub ta õigust murda.

Minu hingel on Manasse veri ja teie peate mu kividega surnuks viskama, kui armastate õigust ja usute Jehoovat. Aga Osias ei taha minu surma, tema himustab mind oma naiseks. Seepärast räägib ta nõnda, nagu ta räägib, ja seepärast andis ta oma naisele lahutusraamatugi.

RABI. Osias, nüüd on sinu käes kord, räägi nüüd sina.

OSIAS. Juuditil on õigus, kui ta ütleb, et mina tahan teda oma kotta. Jah, nii tõesti kui siin seisan, seda tahan ma. Tema on ainuke naiste seas, keda tahan, ja ma olen oma elu tema elu külge köitnud igaveseks ajaks; kuulge seda, iisraeli mehed, kel teil on omal naised. Aga ma ütlen veel enam: tahan teda oma kotta ka siis, kui ta oleks tapnud oma esimese mehe, tahan teda igal tingimusel. Aga mina ei usu, et Juudit oleks Manasse surmas süüdi, ei usuks seda isegi siis, kui tulevad tunnistajad, kes seda tõendavad. Tänapäev ei julge ma enam midagi inimeste kohta uskuda, niisugune on aeg ja inimesed. Usun ainult ühte: Juudit mängib surmaga, ihkab surma, sest Olovernese pale on ta meeli puutunud. Ta koputab teie usu ja õiguse peale, et teie ta tapaksite, — seda tahab ta.

JUUDIT (*ärritatult*). Kas kuulete: Osias võtaks mu oma kotta isegi siis, kui oleksin Manasse surmas süüdi. Aga mina ütlen: mina ei läheks ei Osiase ega ühegi teise mehe kotta ka siis mitte, kui oleksin Manasse surmas süütu. Mehe kotta läheb naine, aga mina pole enam naine; Olovernese veri tappis minus naise, sellepärast ei lähe ma ühegi mehe kotta. Et aga Osias mind ei usu, siis kutsun tunnistajad. Susanna!

SUSANNA. Siin ma olen, emand.

JUUDIT. Räägi, mis jutustasin sulle iseendast ja oma mehest, enne kui läksin Assuri leeri.

SUSANNA. Emand pole mulle midagi jutustanud, mitte midagi. Mina rääkisin emandale rahva laimujuttu.

JUUDIT. Sa valetad, Susanna! Rahvas rääkis tõtt.

SUSANNA. Puutugu mind siinsamas Jehoova käsi, kui ma valetan . . . Mina ei tea midagi.

JUUDIT. Siimeon! Kus on vana Siimeon?

SIIMEON (*rahva seast kepi najal lähemale komberdades*). Olen siin, mu tütreke.

JUUDIT (*läheb talle vastu ja võtab tal käest kinni*). Tule, aita mind! Tule, aita, et inimesed mind usuksid.

Ütle neile, kuidas suri minu mees Manasse; sind nad usuvad.

SIIMEON. Juudit, mu tütar, täna ei taha ma, et mind ustaks; sellepärast ära nõua, et peaksin rääkima.

JUUDIT. Ma nõuan seda, meie kõik nõuame seda.

OSIAS. Mina mitte, Siimeon, mina ei nõua.

SIIMEON. Miks oled sa üksi, Osias? Kus on su seltsimehed?

OSIAS. Mul pole seltsimehi, sellepärast olen üksi. Teised kõik nõuavad õigust, mina ihkan armastust.

JUUDIT. Ma ootan, Siimeon, me kõik ootame; räägi!

OSIAS. Mina ei oota, minu pärast jää keeletuks, Siimeon.

SIIMEON. Ennem oleksin võinud kogu eluaeg keeletu olla, kui et täna peaksin rääkima.

JUUDIT. Tahad sa tõesti vaikida, Siimeon? Tahad sa tõesti vaikimisega valelikuks saada?

SIIMEON. Sada aastat pole ma valetanud, miks peaksin seda tänagi tegema. Aga usu, Juudit, uskuge kõik, kes te siin seisate: õndsam oleks täna valetada kui tõtt rääkida, nii hirmus ülekohtune on täna tõde.

JUUDIT. Ma nõuan tõde. Räägi, Siimeon, räägi Jehoova nimel!

SIIMEON. Olgu siis nõnda, Juudit: mina viskan esimese kivi. Nihkuge lähemale, et paremini kuuleksite, missugune lugu on Juuditiga ja tema mehe Manassega. (*Rahvas nihkub lähemale, naised kõige ees.*) Jutustan, aga kas see tõsi on, mis jutustan, seda ei tea ma; arvan ometi, küllap see tõsi on. Mina ainult räägin seda, mis Juudit ise mulle rääkis . . . See oli paar aastat tagasi südaöösel, kui Juudit minu kotta hiilis . . . Ta tuli oma südant kergendama, oma elu pihtima . . . oma õnnetusest rääkima, sest tema elu on õnnetu tänapäevani. Juba Manasse elu ajal armastas Juudit minuga rääkida, aga kunagi polnud me kõne puutunud Manasset. Aga sel ööl . . . siis rääkis Juudit oma mehest ja iseendast . . . mul on see selgesti meeles: väljas oli öö, sadas vihma ja vingus tuul.

RABI. Mis rääkis ta siis sel ööl oma mehest?

SIIMEON. Sedasama, mis tänagi. Rääkis, et on oma mehe surmas süüdi, rääkis ja nuttis . . . nõnda rääkis ta . . . pidin teda vaigistama kui väetit last. Juba tol korral tahtis ta minna vanemate juurde, et temaga tehtaks käsuseadmist mööda.

KABRIS. Aga miks ta ei tulnud? Miks hakkas ta alles täna sellest rääkima?

SIIMEON. Mina keelasin, mina ei lasknud tulla, ja mind kuulas ta.

RABI. Siimeon, sa tegid käsuõpetuse vastu, sa tegid rasket pattu.

SIIMEON. Tegin, nagu süda käskis, tegin, nagu halastus nõudis, kui pidin vaigistama nuuksujat. Ütlesin talle: mine vanemate juurde, kui sa muidu ei või, aga kui sa võid, siis ära mine. Vanemate juures saad sa hukka, aga hukkumine pole lepitus, surm pole lunastus. Katsu end jumalaga lepitada, katsu end lunastada, katsu elada, et mõistaksid: jumalast on hea ja kuri, sünd ja surm, jumalast on kõik, mis teeme või tunneme, ja ei ole ilmas midagi muud kui see, mis on jumalast. Jumalast peab seegi olema, et tapsid oma mehe, jumalal peavad sinuga head mõtted olema — miks muidu saatis ta sulle nii raske katsumise: ta andis sulle nooruse, ta andis sulle ilu, aga ta andis sulle ka sigimata mehe. Sest Manasse oli sigimata, Jehoova oli tema ihurammu puutunud igaveseks ajaks — niisugune mees oli Manasse.

RABI. Siimeon, sa teotad jumalat, sa teotad jumalat rahva ees.

SIIMEON. Kes võib jumalat teotada? Paneb torm pahaks, kui teda sõimatakse, või muudab voolav vesi käiku, kui teda pilgatakse? Jätab rohi tärkamise needmise pärast või vaikib laulja linnuke meie naeru pärast? Kuidas võiksime teotada, keda alles otsime, ja kuidas sellele kurja teha, kelle eluaset pole veel leidnud? Sellepärast ei kartnud ma jumala teotamist, kui rääkisin Juuditile, et kõik on jumalast. Ütlesin talle: kanna rõõmuga oma risti. Valutab sul süda oma tegude pärast, vaigista teda heategudega; piinavad sind uneta ööd, siis valva ja palu, otsi oma jumalat, kuni sa ta leiad. Sest üks leiab oma jumala rõõmus, teine kurbuses, üks vagaduses, teine kurjuses, ja ei või ükski teisele öelda, kus ta peaks otsima oma jumalat. Juudit läks heategudesse, sest teie kõik tunnete tema elu. Vaesed ja viletsad on tema varandusest rohkem saanud kui tema ise. Nõnda on Juuditi lugu. Kui te muidu ei või, siis mõistke temale käsuseadmist mööda; mina olen mõistnud, nagu käsib halastus.

JUUDIT. Ma nõuan käsutäitmist, mitte halastust. Mina

ise pole halastanud, miks peaks minu peale halastatama!

OSIAS. Pidage meeles, Petuulia mehed ja naised, Juudit andis teile vee ja leiva tagasi, Juudit päästis Iisraeli.

JUUDIT. Ärge kuulake Osiase sõnu, Osiasel on täna kavalad sõnad. Oma himude pärast tapsin Olovernese, nagu lasksin tappa Manassegi, muud midagi pole ma teinud. Sellepärast peate mulle mõistma käsuseadmist mööda.

HÄÄLED. Rabi rääkigu! Miks ei räägi rabi? Miks vaikib Kabris? Nemad rääkigu!

RABI. Juudit, sa nõuad õigust käsuseadmist mööda, sa nõuad surma, sest sa oled süüdi oma mehe surmas. Aga sa oleksid pidanud käsutäitmist nõudma enne seda, kui raiusid Olovernese pea. Sa oled oma nõudmisega hiljaks jäänud, oled vaenlase vere valanud lepituseks Jehoova altarile. Kardan, et Jehoova on hea meelega seda lepitusverd näinud, kardan, et ta himustas Olovernese verd lepitusaltaril Juuditi käest. Aga kui Jehoova oli pika meelega Juuditi tegude pärast, kas ei peaks siis ka meie olema? Kui tema oli helde, kas siis meie ei peaks tundma halastust? Mis arvad sina, Kabris?

KABRIS. Mina pole kõnes osav ja kirja ei tunne ma, aga ometi arvan, et Osias ja rabi kas tahes või tahtmata segavad Juuditi lugu. Juudit oli oma mehe surmas süüdi, kui ta polnud veel midagi muud kui aga noor naine, kes himukas ja ilus. Oma mehe pärast ta oleks pidanud surema. Et ta end tänapäevani varjas, siis on käsutäitmine ainult viibinud. Iisraeli päästmisest ja Jehoova pikast meelest räägiti siin asjata, sest Manasse hinge himustades polnud Juudit veel kedagi päästnud, ja kui temaga oleks tehtud käsku mööda, siis oleks võinud tänapäev kas või väeti laps Iisraeli päästa, kui see on Jehoova tahtmine. Jehoova oleks võinud kas või oma ingli läkitada Assuri leeri Olovernese pead raiuma. Nõnda arvan mina. Pealegi, Petuulia mehed ja naised, ei ole hea, et noored naised hakkavad himude pärast tapma vanu mehi; ei ole hea, et iisraeli mehed peavad oma elu pärast mures olema abieluvoodil. Olen rääkinud.

HÄÄLED (*meeste ja naiste omad läbisegi*). Õige! . . . Kabris on hästi rääkinud! . . . Juudit peab surema! . . . Surma! Surma! (*Müra, vada.*)

SIIMEON. Iisraeli mehed ja naised, kuulge mind veel kord. (*Vada vaikib.*) Te tapate Juuditi, te viskate ta kividega surnuks ja seega ei tee teie midagi muud, kui täidate ainult käsku ja Juuditi enda soovi. Aga uskuge, käsutäitmine on täna terav astel ja Juuditi soov on kui mürgine madu, kes salvab oma tapjat. Juuditi veri on kallis veri ja ei ole tänapäev Iisraelis kallimat elu, kui on Juuditi elu. Temata on raske elada; väga raske on Jehoova rahvalgi elada, kui ta on valanud oma päästja vere. Sellepärast halastage iseenda ja oma laste peale ja ärge valage oma päästja verd.

HÄÄLED. Juudit on oma mehe tapnud! Juudit on Manasse veres süüdi! Tema veri tulgu meie ja me laste peale!

OSIAS. Minu peale mitte, minu laste peale ärgu tulgu Juuditi veri!

JUUDIT. Siin on mu käed (*sirutab nad rahva poole*), siduge nad. (*Hakatakse siduma.*) Mitte nii kõvasti, mul on valus! Visake mind kividega surnuks, aga ärge tehke mu kätele haiget: nemad raiusid Olovernese pea.

OSIAS (*meeletult*). Sõjamehed, ajage rahvas laiali! Väeülemad, andke käsk, et Juuditi käed lahti võetaks! Miks te seisate, kes te sõjariistu kannate! Minge! Mina, Osias, Petuulia peavanem, käsin teid! (*Sõnad jäävad müra ja vada seas peaaegu täiesti tähele panemata. Rahvas on Juuditi ümber murdu koos, nagu valdaks teda pöörasus.*) Te olete meeletuks saanud leivast, joobnuks jäänud allikaveest, mida Juudit teile on andnud. Arutult mõistate kohut, meeletult teete õigust ja teie käsutäitmine on kui hullumeelse sonimine.

HÄÄLED. Viige ta välja! Väravast välja! Müüri taha! Välja!

(Rahvahulk hakkab Juuditiga värava poole liikuma.)

OSIAS. Teie olete janus Juuditi verest, teie olete janus ükskõik kelle verest, sest teie kõhud on juba täis. Tulgu siis ka minu veri teie ja te laste peale. (*Tõmbab mõõga ja pistab enda läbi.*)

SIIMEON (*kes Osiase läheduses norus peal seisnud*). Inimesed! Osias on käe oma elu külge pistnud! (*Jahmatus, hääled, segadus, liikumine, rahvas lööb Juuditist eemale, pöördub Osiase poole; tõtatakse aitama.*

Siimeon neile:) Andke talle rahu, ta on oma südant hästi tabanud, ta teadis hästi oma südame paika, Jehoova olgu talle armuline! (*Põlvitab ja kõik rahvas temaga, ainult Juudit jääb püsti ja astub kui kuutõbine põlvitajate vahelt läbi Siimeoni kõrvale Osiase korjuse juurde, mida ta jääb ainiti vahtima. Ta ei pane sedagi tähele, et Siimeon üles tõuseb, tema käed köidikuist vabastab ja ütleb:*) Mina võtan need käed lahti, ja kes nad uuesti seob, see sidugu ka minu käed. Kuulge seda, Petuulia mehed ja naised! (*Rahvas virgub nagu uimastusest ja tõuseb üles.*)

JUUDIT (*ikka veel käsi hoides, nagu oleksid nad alles seotud*). Ta nägu on nagu uinuva Olovernese nägu; ainult Olovernesel oli nii rahulik nägu.

SIIMEON. Ta nägu on kui selle nägu, kes sureb teiste eest. Sinu eest suri ta, Juudit; ta suri, et sina elaksid.

JUUDIT (*ärgates, teeb liigutuse ja leiab, et käed vabad*). Kes vabastas mu käed?

SIIMEON. Osiase veri sidus nad lahti, Olovernese veri vabastas nad.

JUUDIT. Mehed, siduge nad uuesti kinni, köitke nad kõvemini, et neid ei vabastaks enam miski. Maa põletab mu jalgu, päike kõrvetab mu ihuliikmeid, tahan järele minna Osiasele ja Olovernesele! (*Rahva seas ei liigu ükski.*) Miks ei täida te oma kohust? Te seisate kui kooljad! Pean ma siis ise oma käed siduma ja ise enda kividega surnuks viskama müüri taga? Kas pole Iisraelis enam kedagi, kes täidaks Jehoova käsku? (*Lootusetult.*) Armuline Issand, hüüan sind, kisendan Olovernese pea juures sinu poole (*pöördub sinnapoole*): kui sa oled elav jumal, siis pane ta silmad vaatama ja tema suu rääkima, anna talle hääl ja kõne tagasi. (*Põlvili.*) Issand, kuule mind, kui sa ei taha, et su salgan; tee oma kõrvad lahti, kui sa ei taha, et su vahetan läilade jumalate vastu. Issand, halasta, Iisraeli päästja kutsub sind! (*Kummuli, nuuksub.*)

RABI. Issand on talle rasked katsumised saatnud, Issand on teda väga armastanud.

JUUDIT (*äkki põlvili*). Mind armastanud? Kes? Issand? Armastab Issand mehetapjaid naisi? Haa! Teie ei taha minu peale käsuseadmist mööda mõista, te poete Jehoova selja taha, sest te ei julge Iisraeli päästjat kividega surnuks visata. Aga igaüks peab oma jumalagi kividega surnuks viskama, igaüks, — nõnda ütles

Olovernes. (*Sirutab käed Olovernese pea poole.*) Olovernes, Olovernes, miks ei tapnud sa mind! Sina üksi oleksid võinud mu tappa! *(Kummuli. Vaikus. Vaheaeg.)*

RABI. Siimeon, katsu sina temaga rääkida, ehk kuulab ta sind.

SIIMEON (*Juuditi juurde*). Juudit, mu tütar! (*Puutub teda käega.*) Juudit!

JUUDIT (*pead tõstes*). Kes julgeb mind puutuda?

SIIMEON. Mina, mu laps.

JUUDIT. Sina, Siimeon. Ära puuduta mind, olen roojane: tapsin ainukese, keda armastasin.

SIIMEON. Siis pidid teda väga armastama. Meie ikka tapame neid, keda armastame, sest armastus toob viha ja suur armastus toob tulise viha.

JUUDIT (*äkki tõustes ja Siimeoni käest kinni haarates*). Siimeon, mis on siis armastus?

SIIMEON. Küsi iseendalt: keegi pole rohkem armastanud kui sina.

JUUDIT (*lapsena Siimeoni ligi pugedes).* Mul on valus, mul on väga valus; see on minu armastus.

SIIMEON (*Juuditi pead silitades*). Mu tütreke, mu lapsuke!

RABI. Vii ta koju; sind kuulab ta, Siimeon.

SIIMEON. Lähme ära siit, Juudit, lähme rahva seast ära!

JUUDIT. Vii mind mu kotta.

SIIMEON. Ära mine täna oma kotta, tule minuga.

JUUDIT. Ei, vii mind koju, ma igatsen kodu järele.

SIIMEON. Ära igatse, ei ole hea, kui sa nii väga igatsed oma koda.

JUUDIT (*ärevalt*). Mis peab see tähendama? Mis on minu kojaga?

SIIMEON. Sinu kojaga on halb lugu; see, mis on, pole enam sinu koda.

JUUDIT. Kuhu on siis minu koda saanud? Räägi, Siimeon.

SIIMEON. Sinu koda on rikutud.

JUUDIT. Kes rikkus?

SIIMEON. Mehed ja naised tulid, tulid lapsedki ja tegid su koja paljaks. Kes kaitsta katsus, löödi maha; varandus kanti laiali, kisti puruks või tallati jalge alla.

JUUDIT (*arutult*). Osias, kas kuuled? Mu koda on paljaks riisutud, mu teenrid tapetud. Kus olid sina sel ajal? Sa lubasid ju jääda Petuulia peavanemaks, kuni

ma saan Olovernese palet näinud. Peab mees, peab inimene nõnda oma sõna?

SIIMEON. Osias ei kuule sind enam.

JUUDIT. Elavad on kurdiks jäänud, sellepärast pöördun koolja poole. Ehk teevad surnud oma suu lahti ja annavad aru, miks rüüstab Iisrael oma päästjate kojad ja miks ulatab ta neile sandikannika? Kust pean ma varju otsima ja mida pean ma nüüd sööma? Pean ma kerjusekepi võtma, mis põletab? Pean ma armuleiba hammustama, mis kõhus pureb? Siimeon, ma kaotan aru, kaotan usu, kaotan kõik, millega enne elasin, aga ometi ei tule surm. Kus on jumal, kellest mulle juba lapseeas rääkisid? (*Rääkimise ajal kantakse Osiase korjus ära.*)

SIIMEON. Sada aastat olen teda otsinud, aga ikka veel otsin ma. Otsin õhtuti, kui tuuline taevas punetab, otsin puhtel, kui helendavad roosakad lumemäed, otsin ja otsin; südaöölgi nuuksub mu hing tema järele. Aga kas teab keegi, kus tormi kodu? Leiab keegi laeva tee ulgumerelt, kotka tee taeva alt või mao tee kaljult?

JUUDIT. Siimeon, ehk ei olegi teda? Ehk ei ole teda kunagi olnud? Tahaksin võimatut, siis usuksin.

SIIMEON. Meie kõik tahame võimatut, kõik, ka mina, sellepärast ei leia teda. Tahtsin, et ta mu poisi päästaks, aga tema mõtles teisiti.

JUUDIT (*ärevalt*). Mis on siis poisiga? Kus ta on?

SIIMEON. Need, kes su koja rüüstasid ja sind ennast tahtsid kividega surnuks visata, tapsid ta; tema kõlbas neile veel, mind ei tahtnud nad, mina olin vana. *(Mõned rahva seast kaovad ruttu, neile järgnevad varsti teised.)*

JUUDIT. Armuline taevas! Ja ikka veel usud sa jumalat, Siimeon?

SIIMEON. Otsin teda ... Olen vana, mis muud peaksin tegema!

JUUDIT. Sa oled kõige õnnelikum inimene Iisraelis, oled õnnelik, nagu oli Olovernes.

SIIMEON. Ei, Juudit, Olovernes oli õnnelikum; tema suri armastuse pärast.

JUUDIT. Sa oled kõige õnnelikum elavate seas, sinu juures tahaksin elada.

SIIMEON. Tule minuga, minu koda on terve. Ühes nurgas on mul peotäis põhku endale, teises magab mu

koer, kaks nurka on alles tühjad, vali teine neist omale. Ja kui see on jumala tahtmine, siis tuleb ta meie keskele, nii et teda tunnen mina, tunned sina, tunneb mu koergi. Nõnda teeb jumal, kui see on tema tahtmine.

JUUDIT. Ah, Siimeon, Siimeon! Mis on mulle jumal, kui pole armastust. Ei ole enam kedagi, kes mind armastaks. Kõik, kes mind armastavad, ihkavad iseenda verd, Osiaski ihkas. Tema oli viimane, kes mind armastas.

SIIMEON. Unustad minu, Juudit. Mina ka armastan sind, ja kui mu koer sind näeb, siis hakkab ka tema sind armastama.

JUUDIT. Vii siis mind oma koera juurde, mina tahan ka teda armastada. (*Hakkavad teineteise najal pahemale poole liikuma. Enne silmist kadumist tuleb neile vastu lapsega naine.)*

NAINE (*laps süles, arutul kõlata häälel*). Juudit! Juudit! Otsin Juuditit. Kes on Juuditit näinud?

JUUDIT (*talle vastu minnes*). Mina olen Juudit. Kas sa mind enam ei tunne?

NAINE (*vahib meeletul pilgul*). Sind ei tunne ma. Kui oled Juudit, siis anna mu lapsele tilk vett.

JUUDIT. Mu kruusid on puruks peksetud, mu astjad ümber tõugatud, mu koda rüüstatud.

NAINE. Kõik räägivad: Juudit tuli veega, Juudit tõi vett.

JUUDIT (*härdalt*). Ainult oma silmaveega võiksin ta huuli kasta, muud ei ole mul. Aga kaevud on ju vabad, tõtta sinna, mine allikale.

NAINE. Ei, kaevul istub Olovernes.

JUUDIT. Kaevud on vabad. Tule minuga, ma viin su kaevule. (*Tahab naist talutama hakata, aga põrkab kohkunult tagasi.*) Naine, su laps on ju surnud, kooljale otsid sa vett.

NAINE. Mu laps magab.

JUUDIT (*abiotsivalt Siimeoni käest kinni haarates*). Tule, Siimeon, mul on hirm surnud lapsukese pärast. (*Kisub Siimeoni näitelavalt.*)

NAINE (*arutult*). Juudit, halasta, heida armu! (*Langeb põlvili, sirutab lapse Juuditile järele.*) Jehoova nimel, kuule mind, Juudit! (*Vaikus. Kostab ainult arutu naise karjumine.*)

(Eesriie.)

Kuningal on külm

Mäng kolmes vaatuses, neljas pildis

OSALISED:

KUNINGAS
NARR, Joosep
NOORTEENER, Mathias
TEENER
TOANEITSI
VÄEÜLEM
KIRJAÜLEM
SISEÜLEM
VÄLISÜLEM
VARAÜLEM
PÕLLUÜLEM
KARJAÜLEM
HÜVEÜLEM
ÜLEMPREESTER
KARLO
ANGELA
ISA
EMA
PEALIK, VALVURID, SÕDURID

Aeg: olevik
Koht: olematu maa Euroopa taladel

Esimene vaatus

(Ruumikas neljanurgeline tuba. Keskel suur laud paari tooliga. Teised toolid paremal seina ääres. Laua tagaotsas kõrgend, kus torkab silma midagi aujärje või mahuka tugitooli taolist.

Toa kolmest uksest kaks on tagaseinas: üks lauast pahemal — kuningale, teine peagu paremas nurgas — teenritele. Kolmas uks, kust tulevad ülemad, asub paremas seinas.

Eesriide kerkides laual põleb küünal ja noorteener Mathias tõstab toole laua äärde. Kostab vali koputus paremalt tagaseina ukselt, aga noorteener ei võta seda kuuldavakski. Alles kui uks hakkab mürtsuma, läheb ta aeglasel sammul avama.)

NARR (*astub sisse, kummaski käes haruline küünlajalg süütamata küünaldega; valgete juustega, kahvatu, kõhn ja kortsunud nägu; räägib vanainimeselikult pisut sosinal ja tödinal, siiski arusaadavalt; samm käbe, kuid kangete liikmete tõttu lohisev).* Miks sa kohe ei avanud, kui ma koputasin?

NOORTEENER. Aulik narr, kuidas said sa koputada, kui sul kummaski käes oli raske küünlajalg?

NARR. Jalaga, sa ninatark noorteener.

NOORTEENER. Aga ma ei võinud ometi teada, et aulik narr taob jalaga kuningakojas vastu ust.

NARR. Pea siis meeles, sa noorteener: seda võivad kuningakojas ainult kuningas ja tema narr.

NOORTEENER. Kuningakojas peab alati teine käsi koputamiseks vaba olema, nõnda on käsk.

NARR. Nõnda on õpetus, mitte käsk. Aga ükski kuningas ja narr ei võta õpetust. Käsk on, et noorem peab vanemale avama.

NOORTEENER. Ma ei võinud teada, et ukse taga on vanem, ja sellepärast pidin ma oma seisusele, oma teenriaule mõtlema, mis on ka narri au. Mitte iga näraka pärast kohe joosta, ütled sa ise alati. Las jooksevad ja lömitavad teised kuningakojas, mitte teenrid ja narrid.

NARR. Õige, õige, väga õige! Las jooksevad ja lömitavad teised. Las lömitavad suured ja rikkad, mitte meie, kes oleme ausad teenrid, iseteadlikud kuninga sulased. Kuningas ise ütleb mulle alati: Joosep, mu auväärt vanateener ja narr, kaitse oma au, sest kuninga sulase au on ka kuninga enda ja tema koja au. Ülemad tulevad ja lähevad, sest ühel raiutakse pea otsast, teisele tehakse kaelakiike, kolmas saab vangirauad, neljas lastakse muidu niisama joosta, aga meie, teenrid, jääme. Sellepärast peame meie ülematele õpetama kuningakoja au ja seisust.

NOORTEENER. Kuningas loodab oma teenritele ja sulastele.

NARR. Kuningas loodab minule, oma vanateenrile ja narrile. See on tema kuningapõlve algusest saadik nõnda.

NOORTEENER. Oled siis sina juba nii kaua kojanarriks?

NARR. Õieti oleksin mina pidanud kuningas olema, aga saatusemäng otsustas teisiti. Kui me kuningaga alles noored olime, kangelast mängisime ja röövimisest elasime, siis ei teadnud keegi, kas või kumb meist kuningaks saab. Meis oli ainult niipalju vahet, et mina mõtlesin ja kavatsesin, tema tegutses. Nõnda saigi temast ühel ilusal päeval kuningas ja minust kojanarr ning teener. Millalgi ütles kuningas selle kohta: tead, Joosep, on hea, et sa kuningaks ei saand, sul poleks ühtegi nii truud teenrit olnud, nagu oled sina, ja nõnda oleksime mõlemad võllas kõlkunud.

NOORTEENER (*uskumatult*). Ütles kuningas tõesti nõnda?

NARR. Just nõnda! Aga nõnda räägib ta ainult minuga, sest meie oleme siin kojas üks. See on meie koda, kuninga ja tema narri koda. Olla narriks, see on auamet, sellepärast saangi ma ainult vanateenri palga. Narri

mängin ma tasuta, kuigi narrimäng on kuningakojas raskeim osa.

NOORTEENER. Küll tahaksin mina kojanarriks saada!

NARR. Kõik tahavad seda, kuningas isegi tahaks mõnikord.

NOORTEENER. Tahaks kuningas seda tõesti?

NARR. Ja kuidas veel! Alles hiljuti ütles ta mulle: Joosep, kui sa teaks, kuis ma sind kadestan. Miks pole mina narriks loodud nagu sina! Aga ma lohutasin teda ja ütlesin: kuningas, see on jumala tahtmine. Troonil oskab iga teine istuda, aga mängida kojanarri, selleks on aru vaja. Kust võtta igale inimesele aru, kes tahab narriks saada!

NOORTEENER. Aga sa oled juba vana ja sured ära, kes saab siis kojanarriks?

NARR. Sureb narr, siis sureb ka kuningakoda. Viimse narriga kaob viimne kuningas.

NOORTEENER (*pilkavalt*). Narr, seda peaksid sa kuningale endale ütlema.

NARR. Olen juba öelnud.

NOORTEENER. Tegi see temale väga nalja?

NARR. Väga! Lubas lasta mul pea otsast raiuda, et näha, kas ühes minuga kaob ka tema. Aga kui ma talle ütlesin, et mina oleksin siis esimene narr, kes pea kaotab, ja et sel võiksid ometi saatuslikud tagajärjed olla, ütles ta: hea küll, Joosep, jätame pealegi sul pea otsa. Nõnda on see tänapäevani.

NOORTEENER. Kuningas on väga armuline.

NARR. Kuningas on ainult oma narri vastu armuline.

NOORTEENER (*astub akna juurde*). Kas võiks akna avada, kuumus tapab ära?

NARR (*ärevalt*). Jumala pärast, seda mitte!

NOORTEENER. Mis narritemp see siis jälle on?! Väljas on kõrvetav päike, sees on ahjud köetud.

NARR. See on kuninga käsk. Kuningal on külm, sellepärast. Kuningal oli juba kangelasepõlves mõnikord külm, nii et pidi magama kahe naise vahel.

NOORTEENER. Miks ei heida ta ka nüüd kahe naise vahele, tal on ju naisi küll?

NARR. Kuningal ei ole naist, kes teda soendaks.

NOORTEENER. Vaene kuningas! Nii palju naisi, aga ikka veel külm!

NARR. Jah, ühelgi narril pole põhjust kuningat kadestada.

NOORTEENER. Kas ehk kuninga külma küsimuseks ongi tänane koosolek?

NARR. Just selleks! Ma ütlesin kuningale, et ükskord peab ometi selle asja otsustama. Sest mõtle ometi: viimane pätt ja kerjuski leiab omale sooja urka, aga kuningas lõdiseb iseoma riigis. Iga narrgi mõistab, nõnda ei või see kesta.

NOORTEENER. Ma ei tahaks kunagi kuningaks saada, kui peaksin alati külmetama.

NARR (*irooniliselt*). Jumal on armuline, ta hoiab sind selle külma eest. Aga aeg on uksed avada ja mina pean kuninga juurde tõttama. (*Pöördub minema, aga peatub ja ütleb.*) Ah jaa! Noorteener, mis öeldud, jääb meie vahele, sest see on riiklik saladus.

NOORTEENER. Pean meeles, et riiklik saladus. (*Avab parema seina ukse ja jääb uksest pisut tagapool kivinenult seisma.)*

HÜVEÜLEM (*tuleb esimesena, seisatab, vaatab ringi, näeb noorteenrit*). Miks on ruumid nii kuumad? Südasuvel ahjud köetud!

NOORTEENER. Härra vanateener ja narr käskisid kütta.

HÜVEÜLEM. Aga miks siis?

NOORTEENER. Seda ei või ma öelda, see on riikline saladus.

HÜVEÜLEM. Mina olen riigi salanõunik, kuidas võib riigil minu ees saladusi olla.

NOORTEENER. Seda ei või ma teada, härra hüveülem.

KIRJAÜLEM (*astub sisse*). Mis pöörane kuumus siin täna on?

HÜVEÜLEM. Noorteener ütleb, kuumus olevat riikline saladus. Narr käskinud ahjud kütta.

KIRJAÜLEM (*naerab*). Narr on ogaraks läinud. (*Teenrile.*) Kus ta ise on?

NOORTEENER. Härra vanateener ja narr läksid kuninga juurde. (*Ülemad vaatavad teineteisele otsa ja hakkavad naerma.*)

KIRJAÜLEM. Miks sina, noorteener, siin seisad?

NOORTEENER. See on minu seisus. Ma kaitsen kuningakoja au.

VÄEÜLEM (*astub sisse*). Kuningas on täna meid vist sauna kutsunud. Mul mädaneb munder selga, kui ma siia kauemaks jään. (*Naer.*) Milleks see teener siin?

HÜVEÜLEM. Ta kaitsvat kuningakoja au.
VÄEÜLEM. Sellest saab uus narr, kui vana sureb.
KARJAÜLEM (*tuleb uksest*). Kuningakojas on kuum, nii et võiksid lennata parmud ja kiilid, nagu väljaski! Mis see ometi tähendab?
HÜVEÜLEM, VÄEÜLEM, KIRJAÜLEM (*sõrm põiki suul*). Ts-s! Tasem! Riikline saladus! (*Kõik naeravad peale teenri.*)
KIRJAÜLEM. Narr on käskinud ahjud kütta. (*Tuleb uusi inimesi.*)
VÄEÜLEM. Kas keegi teab, milleks meid kõiki täna kokku kutsutud?
VÄLISÜLEM. Oleks kuningas noorem, siis oleks ehk sõda loota, aga nüüd? . . .
VARAÜLEM. . . . tuleb ehk revolutsioon, sest kuningas on vana ja ajast maha jäänud.
SISEÜLEM. Maal valitseb rahu. Selle kuumusega pole võimalik mingit revolutsiooni läbi viia, olgu kuningas vana või noor.
KARJAÜLEM. Loomad sigivad hästi ja lendvat ning muid tõbesid on vähe.
PÕLLUÜLEM. Kunstsõnnikust on suur puudus, selleks oleme ehk siin.
VARAÜLEM. Kunstsõnniku pärast ei hakka ükski narr kuumaga ahju kütma.
HÜVEÜLEM. Aga ometi on narr käskinud seda teha.
VARAÜLEM. Noh, siis peab narrilt küsima, milleks me selle kuumaga siin. (*Avaneb uks tagaseinas pahemal; sisse astuvad kaks kirvemeest ja jäävad kummalgi pool ust seisma. Kõik pöörduvad sinna, oodates kuningat, aga sisse astub narr, süles vaip ja padjad. Liikumine. Tahetakse narrile vastu minna, aga see jääb tähtsalt seisma ja ütleb:* Kuningas tuleb! *Kõik tõmbuvad tagasi, jäädes ootama.*)
KUNINGAS (*suur, tüse, atleetilise kehaehitusega, kuid vana; pea kui kaalikas, aga seda ei näe, sest ta on kaetud karusnahka mütsiga; astub tätsates jalalt jalale, lähenedes aeglaselt kõrgendile, mis lauaotsas; jalas kõrged, pehmed, soojad kingad, seljas suur kasukas, mille varrukatesse upuvad käed; kaelas sall. Kõrgendi juures võtab narr kuningal käe alt kinni ja aitab ta aujärjele, kus kohendab ta ümber padjad ja mässib jalad põlvini vaipa. Pärast seda jääb ta tooli taha seisma, mis varjab ta peagu täiesti. Noorteener väl-*

jub paremalt tagaseina uksest). Härrad ülemad, palun kohtadele asuda. Kel soe hakkab, ajagu kuub seljast maha, oleme ju isekeskis. Tehke, nagu oleksite kodus.
NARR (*ilmub tooli tagant kuninga paremale käele*). Kui kõrge koda kuued maha ajab, siis kaovad seisused, ametid ja au. Eriti on see hädaohtlik väeülemale ja ülempreestrile.
KUNINGAS. Väga õige, narr, aga täna me ei vajagi ei seisust ega au, sest me oleme koos eraasjas, nii-öelda inimliku asja pärast. See pole see, mis rahva hüved, need olenevad seisusest ja aust. Mina kui kuningas olen teile rääkinud aastakümned rahva hädadest, täna esimest korda tulen teie ette oma hädaga. Mul on külm, see on minu häda. Mul hakkab kord-korralt ikka enam külm, selles on asi. Mind ei soenda enam miski. Sellepärast lasksin ma teid, mu kõrged ülemad, kokku tulla, et aru pidada, kuidas saaks kuningas sooja. Olen küsinud teadmamehilt, nägijailt naistelt, soolapuhujailt, käekatsujailt, tähetundjailt, viinaltvaatajailt, aga keegi ei tea õieti, milles oht või abi. Üks ütleb, et hulkuv neer, teine — soolekeer, kolmas — tardund tuul, neljas, et pole sündinud õigel kuul, viies — elutee rist, kuues, et vähe joonud vist. Tahaksin nüüd kuulda teie arvamusi. Kes vastab?
HÜVEÜLEM. Minul ja mu ametkonnal on tänini tegemist olnud ainult rahva hädadega, aga kuningad ei kuulu rahva hulka, sellepärast pole mul kogemusi.
KUNINGAS. Ka kuningad on inimesed.
ÜLEMPREESTER. Kuningas, see on hädaohtlik väärõpetus, mille levitamine kuulub raskete kuritegude hulka. Troon ja kroon eeldavad loobumist inimlikkusest, see on rahva tahtmine.
VÄEÜLEM. Palun sõna!
KUNINGAS. Sõna on väeülemal.
VÄEÜLEM. Kui saaks tervendava sõja, siis oleks varsti kõigil soe — ka kuningal.
VÄLISÜLEM. Eile kirjutasime viimse naabriga igavese rahu lepingule alla. Iseasi, kui tuleks kodusõda.
SISEÜLEM. Olen kõik prohvetid ja kuulutajad vagaks teinud, pokri pistnud või maalt välja saatnud, pean ma nende libedale keelele uuesti voli andma?
NARR (*ilmub aujärje tagant*). Kuningas, milleks prohvetid ja kuulutajad, aitab sellestki, kui narr ja ülemad räägivad. Pealegi, kõik paremad prohvetid ja kirja-

tundjad on demokraadid, nad hoiavad enamuse ja võimu poole. Kuis tahate neilt mässu loota? Kuningas peaks ülempreestrilt nõu küsima.

KUNINGAS. Ootame ülempreestri arvamust.

ÜLEMPREESTER (*tõuseb ja hakkab kuue nööpe kinni panema; narr tõttab teda aitama*). Soe ja külm on jumala käes, oh kuningas. Peaks teda paluma. Rahvas tuleks pühakodadesse kokku kutsuda ühisele palvele, kui see ei aita, siis teab ainult jumal ise, mis võiks aidata.

VÄEÜLEM. Jumalariigi asjad pole küll minu eriala, aga kui usklik inimene arvan ma, et üldisest palvest on rahval rohkem kasu kui kuningal sooja.

ÜLEMPREESTER. Aga sõjad tõukavad troonid ümber ja pühivad kuningakojad maa pealt.

KUNINGAS (*nukralt*). Kui on rahval häda, siis leiate ikka abi, olgu kõnede, mängude, söömingute, joomingute, paraadide ja rongikäikude korraldamisega või vanglate laiendamise ja tapakirve teritamisega, aga kui kuningas teilt abi palub, siis peab ta tühjalt ära minema.

HÜVEÜLEM. Rahvast on kergem aidata kui inimest, oh kuningas.

KUNINGAS. Aga ehk tead sina, narr, mis võiks kuningat soendada?

NARR (*ilmub aujärje tagant kuninga paremale käele*). Terav tapakirves ravib kuningaid samuti nagu alamaidki, aga kahjuks pole meil veel kuningate tapakirve peavalitsust.

KIRJAÜLEM. Prohvetid on tapetud või maalt põgenenud, nüüd hakkab narr prohveti viisil rääkima.

SISEÜLEM. Narri suu tuleks sulgeda.

KUNINGAS. Narr on veel ainuke, kelle suust kuulen mõne inimliku sõna, kallis siseülem, sellepärast jäta narrile ta suu, et ta võiks jätkata.

NARR. Naine on mõnikord mehele sama hea nagu tapakirves, sest mees, olgu ta kuningas või ori, on nõnda loodud, et naise käes on ta häda ja õnn, rõõm ja mure, pettumus ja lohutus, põrgupiin ja taevaõndsus. Ainult peab leidma õige naise.

KIRJAÜLEM. Narr räägib õigest naisest!

SISEÜLEM. Õigest naisest ja tapakirvest.

KUNINGAS. Teiste naisi me tunneme, eks kuulakem siis, milline peaks olema narri naine.

NARR. Sina oled vana, oh kuningas, ja ei tea naisest enam ühtigi, sellepärast ei peaks see naine, kes su sülle istub, mehest ühtigi teadma, kui sa tahad temast sooja. Sinu naised on üleni võitud ja õlitatud, nende kulmud on kaarde aetud, nende silmad süvendatud ja nende huuled tulipunaseks värvitud, aga ometi ei soenda nad sind. Miks ei taha sa õnne katsuda naisega, kes ei tea, mis on õli ja värv, mis puuder ja pumat, kel pole ahelaid kaelas nagu kurjategijail, võrusid käsivarres nagu mõrtsukal, rõngaid kõrvas või ninas nagu tigedal härjal?

KUNINGAS. Kas niisukesi naisi on veel olemas?

NARR. Seda peaks kuningas küsima oma naisteülemalt, kirjaülemalt või ülempreestrilt.

KUNINGAS. Minu naisteülem on naiste karjas, aga, armas ülempreester, mis arvad sina narri naisest?

ÜLEMPREESTER. Oh kuningas, narri naist on raske leida. Igatahes pealinnas ja tema ümbruses pole ainustki niisukest naist.

KUNINGAS. Kuuled sa, narr, naiste pärast võib su kuningas kõngeda kui kärnane koer, kel pole ulualust. Narr soovitab ikka seda, mida meie oma maapind ei kanna. Kas pean ehk nimetama uue ülema, kes hakkaks kasvatama narri naisi?

NARR. Uuest ülemast pole lugu, aitab mõnest rektorist, direktorist või inspektoristki.

ÜLEMPREESTER. Ei aita ei rektor ega inspektor, seni kui on endine hüveülem. Sest vaata, oh kuningas, suured hüved hellitavad inimese ja hellitus toob tühjad himud. Rahvast peab kasvatama ja õpetama lihtsusele, ainult see koristaks naistel rõngad ninast, ahelad kaelast ja vereva värvi huulilt.

HÜVEÜLEM. Palun sõna!

KUNINGAS. Sõna on hüveülemal!

HÜVEÜLEM. Armuline kuningas, sul on demokraatlik riik ja rahvas ja sellepärast peavad alamad elama nagu ülemad. Kui nüüd ülemad prassivad, nagu poleks ülempreestrit ja ususeadust olemaski, siis peavad ometi alamad sedasama tegema ja mina kui hüveülem tunnen püha kohustust selle eest hoolitseda, et alamad võiksid elada nagu ülemad. Ometi arvan ma, et peahäda pole hüves, vaid hariduses, sest see on see haputaigen, mis . . .

KIRJAÜLEM (*vahele*). Mina protesteerin!

KUNINGAS. Mille vastu sa protesteerid, seltsimees kirjaülem?

KIRJAÜLEM. Mina protesteerin harimatuse vastu, sest hüveülem on harimata inimene — ta ei tunne kreeka ja ladina keelt. Tema arvab, et ohlokraatia . . .

HÜVEÜLEM (*hüüab vahele*). Seltsimees kirjaülem, seda sõna hääldatakse inglise keele järele aristokraatia! (*Naer.*)

KIRJAÜLEM. Hüveülem ei oska veel ohlokraatiat aristokraatiastki eraldada.

HÜVEÜLEM. Kultuurilises demokraatias on see tõepoolest raske. (*Naer.*)

KUNINGAS (*tõstab kasukakäise, vaikus*). Mu härrad, asja juurde. Sõna on hüveülemal, kes tahtis rääkida hariduse haputaignast.

HÜVEÜLEM. Hariduse haputaigen laostab kõlbluse. (*Hüüded:* Kuulge, kuulge! Häbi! Tohoh!) Ülempreester annab rahvale usu . . .

ÜLEMPREESTER (*vahele*). Usu annab jumal.

HÜVEÜLEM. Ükskõik, usu annab jumal, aga kirjaülem kitkub teda oma tarkusega nagu surnud kana ja järele jääb ainult ebausk. Kas võib või tohib haritud demokraat olla ebausklik?

NARR. Seda võib ainult haritud aristokraat, oh kuningas. (*Naer.*)

HÜVEÜLEM. Seda võib ainult narr ja . . .

NARR (*vahele*). . . . ja kuningas, härra hüveülem.

ÜLEMPREESTER. Kuningas peaks üldsuse huvides oma narri taltsutama.

SISEÜLEM. Toetan ülempreestrit, muidu ei või ma korra eest vastutada.

KUNINGAS. Kirjutatud on: ei pea härja suud siduma, kes pahmast tallab. (*Naer.*) Palun hüveülemat jatkata hariduse haputaignast.

HÜVEÜLEM. Usk ütleb, et inimene on püha ja igavene ja sellekohaselt ehitatakse templeid ja muid kodasid, rajatakse teid ja sildu, luuakse kunsti ja kirjandust. Aga kirjaülem laseb õpetada kõrgeis ja madalais kooles, et inimene tuleb putukast, elab putukana ja sureb kui putukas. Ja et kõik seda usuksid, siis kirjaülem käseb valmistada aineid, mis võivad hävitada mitte ainult inimese enda, vaid ka kogu selle poripiisa, kus asub sinu troon, oh kuningas. Ma olen rääkinud.

KUNINGAS. Kirjaülem, tahad sa end kaitsta?

KIRJAÜLEM. Ma juba ütlesin, oh kuningas, hüveülem on harimata inimene, kes pole Homerost algkeeles lugenud, muidu ta teaks, et inimene on umbrohi, mida ei suuda hävitada ta isegi. Pealegi, inimesega on nõnda, et kui üks midagi teeb, siis teeb teine kohe midagi otse selle vastu. Miljonid murravad sajandeid pead, et mõnda masinat käima panna, aga niipea kui see sündinud, kargavad kõik targad nüket otsima, kuidas iga narrgi võiks sama masina seisma panna. Üks leiab lõhkeaine, teine abinõu, et leitud aine leidja enese õhku laseks. Üks avab rahva rikkuse allikad, teine süsteemi, kuidas rahvas rikkusest hoolimata langeb aina suuremasse viletsusse. Otsustagu nüüd kuningas ise, kas selline loomake võib kellelegi hädaohtlikuks saada. Ja mis puutub ususse, siis sellega on nõnda, et kui inimene hülgab mõne vana usu, siis võtab ta asemele vähemalt kaks uut. Seega ei suuda keegi usku hävitada.

ÜLEMPREESTER. Just minu arvamine. Inimene vahetab sõnu, mitte mõisteid, ja uute sõnade arv kasvab meil, jumal tänatud, suure kiirusega. Nii et usu ja kleidimoodide pärast ei maksa kuningal põrmugi muretseda.

KIRJAÜLEM (*jatkates*). Mis aga naistesse tõesti laostavalt mõjub, on hiilgavad mundrid, mis lähevad aina hiilgavamaks. Selles patustab kõigepealt seltsimees väeülem, kes on koondanud palgasõdurid kuningalinna ja tema ümbrusse.

VÄEÜLEM. Kuningas, palun sõna!

KUNINGAS. Kirjaülem las lõpetab enne.

KIRJAÜLEM. Sest naine on kui harakas, kelle silmad löövad särama, kui näeb midagi hiilgavat. Haritud või harimata, ikka teeb ta mõne sõna, kivi, metallitüki, heli, riideräbala või inimese oma ebajumalaks.

NARR. Kirjaülemat võib uskuda, oh kuningas, sest temal on kõige toredam naine. Kui ma sellelt tema toreduse põhjust küsisin, ütles ta: minu mehele meeldib tore naine, sest see on haridus. (*Naer.*)

VÄEÜLEM. Kuningas, mina palusin sõna, aga sa lased rääkida narril.

KUNINGAS. Narride ja naiste suud ei suuda kuningadki sulgeda. Aga palun, härra väeülem.

VÄEÜLEM. Eks ma ei ole kuningale juba ammugi öelnud, et sõda peab tulema, sõda on paratamatu, muidu

läheb meie rahvas ihu ja hinge poolest hukka. Kuningas teab isegi, et sõduril peab olema kas viin ja veri või viin ja naine, üks kahest. Aga verd pole juba ammugi olnud, nõnda siis on naised. Kirjaülem eksib, kui ta Homerose põhjal arvab, et see tuleb uutest mundritest: see on sellest, et ei tule sõda. Naised ei sigi enam või nad kannavad ainult tütreid ilmale. Andke meile tervendav sõda ja kohe tulevad poisid kui purikad. Et aga sõda oleks võimalik, selleks vajame uut välisülemat ja aktiivset välispoliitikat.

VÄLISÜLEM. Minul pole sõja vastu midagi, sest sõda on diplomaatidele puhkuseks. Sellepärast algavadki sõjad suvel: diplomaadid sõidavad merre või tervisveeallikaile. Aga siseülem väidab, et sisekord pole sõjaks soodus.

SISEÜLEM. Seltsimees välisülem eksib. Minul on kõik varutud, olgu välis- või kodusõjaks. Umbusklik on varaülem.

VARAÜLEM. Mina olen nõus sise- ja välissõjaga, ainult korraldage välis- või siselaen, viimane energiliselt ja kullas, sest paberit võin isegi trükkida.

VÄEÜLEM. Kuldse vabatahtliku siselaenu võib ometi siseülem teostada, muidu ei mõista ma, milleks see asutus olemas.

KUNINGAS. Kuuled sa nüüd, narr, mis kõik peaks enne tegema, kui oleks lootust sinu soovitatud naist leida. Kõigepealt peaksin uue valitsuse nimetama.

NARR. Ja uue kuninga. Aga see on tühine asi. Pane ainult kirjaülem ülempreestriks, väeülem siseülemaks, välisülem varaülemaks, narr kuningaks ja vastupidi ning kõik on korras. Ja kui mina oleksin kuningas, siis laseksin ma ilma pikemata kogu riigi läbi otsida, kas ehk ometi ei leidu kusagil meheküpset naist, millist narr soovitab. Alles siis, kui otsimine nurjub, korraldaksin vabatahtliku sise- ja sundusliku välislaenu ning algaksin sõda, nagu tegid seda roomlased püha Helena pärast.

KIRJAÜLEM. Asjalik märkus teadusliku tõe jalulseadmiseks: esiteks, mitte roomlased, vaid kreeklased ehitasid Helena pärast suure puuhobuse ja teiseks, see Helena polnud sugugi püha, vaid abielurikkuja naine. *(Vahelehüüe*: «Kuulge ometi, kirjaülem vaidleb narriga!»)

NARR. Aga milleks kirjaülem seda Helenat siis lastele koolis õpetab?

KIRJAÜLEM. Sellepärast, et see on haridus.

NARR. Kuuled, mu kuningas, kirjaülem ütleb, et abielurikkumine on haridus.

ÜLEMPREESTER. Armas narr, kes sa seisad troonile kõige lähemal, haridusega on sama lugu nagu pühadusegagi — need on üpris muutlikud asjad ja tänini pole ükski elav hing suutnud otsustada, kumb neist on suurem ebausk. Jumal üksi teab seda.

KUNINGAS. Härrad ülemad, ühes narriga räägite kõigest, mitte aga sellest, milleks siin olete: teie kuningal on külm.

NARR. Me kõik mõtleme, oh kuningas, et mis sinul viga, sul kuumas kojas karunahka kasukas seljas, aga vaesed ülemad peavad särka higistama.

KUNINGAS. Meie käsk siseülemale: naine otsida, nagu narr seda soovitab. Täiendavad teated ja juhatused vastu võtta narrilt. Väeülem on kohustatud kogu jõuga siseülemat tema toimingus toetama.

SISEÜLEM. Palun veel kord sõna.

KUNINGAS. Räägi, kallis siseülem.

SISEÜLEM. Selle asemel, et politsei ja sõjavägi liikuma panna, võiks asja usaldada propaganda peavalitsuse hoolde, las tema kuulutab ja otsib, sest tema oskab ei millestki ikka midagi teha.

ÜLEMPREESTER, VARAÜLEM, PÕLLUÜLEM, VÄLISÜLEM. Palun sõna!

KUNINGAS. Sõna on ülempreestril.

ÜLEMPREESTER. Juhin veel kord kuninga tähelpanu sellele, et tänini on olnud kiriku ainuõiguseks trooni ja krooni heaks propagandat teha, aga nüüd liiguvad rahva seas mingisugused ilmalikud jutlustajad vaimulike kõrval, nagu oleks tulemas ilmalik kirik pattude-andestamise lehtede müügiga.

VARAÜLEM. Mina hoiatan kuningat propaganda eest, sest tänini on seda vahendit kasutatud ainult rahva maksukoorma ja kohustuste suurendamiseks. Kui hakatakse propaganda peavalitsuse kaudu narri naist otsima, siis arvaks kogu rahvas, et tuleb uus maks — maks meheküpsete naiste näol, kes veel mehest ei tea. Ja et uuest maksust vabaneda, tehtaks viimsed meheküpsed ja isegi ebaküpsed naised kohe meheteadjaiks, sest rahva sõgedus on suur. Pealegi, kui asi jääb polit-

sei ja sõjaväe hooleks, pole karta uusi kulusid, aga niipea kui panna rakkesse propaganda, tulevad kohe erisummad. See on kõik, mis mul öelda.

PÕLLUÜLEM. Propagandaga kuningale naist otsida tähendaks viimsete naiste maalt linna meelitamist. Aga kuna praegugi maad jäävad sööti tööliste puudusel ja rahvas elatab end soodes ja rabades, mida riik temale kuivatab ja harib, siis võiks uus naiste vool linna, kus neid niikuinii ülearu, riigile saatuslikuks saada.

VÄEÜLEM (*vahele*). Ülearused naised on kõlbluse kaitsevalliks noorte nekrutite vastu, kes tulevad iga aasta kuningalinna. See on pahe, mis sünnitab vooruse.

PÕLLUÜLEM (*jatkates*). Seltsimehel väeülemal võib õigus olla, aga naisi on kuningalinnas ometi nii palju, et ma imestan, miks nad ei nõua mitmenaisepidamist.

KARJAÜLEM. Sellepärast, et see toimub teatud loomade juures ilma nõudmata. Aga et maal sureb põrsaid aast'-aastalt ikka rohkem kõhutõppe ja et lehmi õpivad lüpsma mehed, siis jumal hoidku propaganda eest naiste seas, muidu tuleb meil põrsastest ja piimast samuti puudus kätte nagu inimeselastestki.

KUNINGAS. On veel mõnel midagi öelda? Ei ole? Siis on meie otsus endine: narri soovitatud naise otsimine siseülemale kohuseks teha, narr nõuandjaks, ülempreester eestpalvetajaks, et asja soodustada. Lõpp. *(Tõuseb aujärjelt, kuninga eeskujul tõusevad ka teised ja kummarduvad. Kuningas lahkub narri saatel. Kirvemehed kaovad. Kõik hakkavad lahkuma.)*

VÄEÜLEM (*siseülemale; mundrit selga ajades*). Oli see väst saun! Maailmasõdagi ei või hullem olla. Mürgised gaasidki ei puudunud.

KIRJAÜLEM (*ligi astudes*). Mis parata, seltsimees väeülem, kultuur pole veel nii kõrge, et elu ilma mürgiste gaasideta oleks võimalik. Elu hävitamisegagi ei saada enam ilma mürgiste gaasideta hakkama. Sellest teeme lihtsa järelduse: kultuur peab olema mürgiste gaaside poolt.

VÄEÜLEM. Muidugi, seltsimees kirjaülem, aga mis või kes on sel juhul kultuuri poolt? (*Pöördub ja lahkub. Kirjaülem seisatub üürikeseks, läheb siis ülempreestri juurde, kes liigub ukse poole.)*

KIRJAÜLEM (*ülempreestrile; need kaks on viimased. Nende kahekõne ajal ilmub noorteener, aga nähes ülemaid, jääb postina ukse alla seisma*). Armas ülempreester, mina annaksin teile nõu siseülemat propaganda asjus mitte puutuda, muidu võetakse kirik kirjaülemalt ja antakse ta siseülema käsutusse.

ÜLEMPREESTER. Aga mina ei või ometi oma igivanust õigusist vaikides loobuda.

KIRJAÜLEM. Jah, mis teha, kallis ülempreester, aga kojaringkonnis levib veendumus, et usuasjad ei kuulu üldse kirjaülema valdkonda, sest usku ei peeta enam ei hariduseks ega ka vaimu- või hingeteaduseks. Usk on iga inimese eraasi, aga inimeste eraasjadega tegeleb siseülem.

ÜLEMPREESTER. Usk uurib jumalat, aga mis on siseülemal jumalaga tegemist?

KIRJAÜLEM. Armas ülempreester, just jumala küsimus allubki uusimal ajal siseülemale. Millalgi otsustasid selle küsimuse sina, ülempreester, siis tegi seda rahvas lihtsa häälteenamusega, nüüd siseülem konstaablitega. See on usuteaduse frenoloogia. Sellepärast, armas ülempreester, saagem mõistlikuks, muidu võime muutuda siseülema propaganda peavalitsuse osakonnaks, sest propaganda on uus alkeemia, mis õpetab ei millestki tegema kulda.

ÜLEMPREESTER. See on uskumatu! See on kuulmatu!

KIRJAÜLEM. Jah, sinu seisukord on raske, armas ülempreester. Sa oled harjunud ainult võimatuid asju uskuma, sellepärast tekitavad võimalikud asjad sinus sügavat umbusku. Sina ei suuda näha, et kultuurilises ühiskonnas otsustab jumalate küsimuse ikka politsei, mitte usk, nagu ka ajaloolise tõe määrajaks pole faktid, vaid rahvuslik luule. (*Väljuvad viimaseina. Alles nüüd tuleb noorteenrisse elu ja ta läheb suleb ukse ülemate järele.)*

NARR (*ilmub tagaseina uksest pahemalt, seisatab, nuusutab, kirtsutab nina, kärsitult*). Noorteener, ava ruttu aknad, ära rikkusid teised, mädandid, luhi puha.

NOORTEENER (*kirtsutab ka nina ja tõttab halvustaval näol aknaid avama*). Jah, ise kõik suured ülemad, aga rikuvad kuningakoja õhku.

NARR. Pööbel, sellepärast. Aga pole imestada, nad pääsevad ainult harva kuningakotta.

NOORTEENER. Ja sedagi meie kaudu!

NARR. Kahju, et sa ei näinud, kuis nad oma kuued sel-

jast maha ajasid. On aga tõpratel viisakus: kuningas karunahka kasukas, nemad särka.

NOORTEENER. Jah, ülempreestergi ajas hõlmad laiali.

NARR. Kust sina seda tead?

NOORTEENER. Vahtisin kogu aeg läbi lukuaugu. Selja võttis haigeks, nagu oleksin pool päeva palavaga rukist lõiganud.

NARR (*halvustavalt*). Ükski narr ei vahi läbi lukuaugu.

NOORTEENER. Narril pole seda vajagi, sest narr seisab kuninga juures. Aga kas sa ei ütleks mulle, kust sa tulid mõttele, et vaja leida niisuke naine?

NARR. See on saladus.

NOORTEENER. Seda ma arvasin kohe, sest ka minul on selles asjas oma saladus.

NARR (*huvitatult*). Sa ehk tead naise, kes mehest ei tea?!

NOORTEENER. Just nii, aulik narr.

NARR. Mis sa nõuad oma saladuse eest?

NOORTEENER. Sinu saladuse ja pärast su surma kojanarriks.

NARR. Hea küll! Minu saladus: ma käisin kaardimoori juures, kes ennustab ülempreestrile.

NOORTEENER (*imestanult*). Ah ülempreester käib ka kaardimoori juures!

NARR. Seda teeb iga haritud inimene.

NOORTEENER. Lõpuks kuningas ka?

NARR. Ei, kuningas ei lähe kaardimoori juurde, vaid kaardimoor tuleb tema juurde ja siis nimetatakse teda horoskoobiks.

NOORTEENER. Ja see horoskoop ütles sulle, et peab olema naine, kes mehest ei tea?

NARR. Ta ütles: läbi villase siidi raudnõgestega kolmel neljapäeva õhtul kuuvalgel vihelda või meheküps naine, kes mehest ei tea. Seda ütles ta ainult minule, ei ülempreestrile ega kuningale endalegi, ütles sellepärast, et ta armastab narri. Noh, ja mina otsustasin, et naine on kuningale mugavam kui raudnõgesed kuuvalgel. Liiatigi, meie vabrikud ei tee villast siidi, ainult paberist, aga raudnõgeseid ja kuuvalgust on meil küll. Kuuvalgust ja naisi, ainult et meil on sunduslik haridus, mis paneb naisedki teadma. Aga inimene on niisuke, et kui ta juba midagi teab, siis ta tahab veel midagi teada ja lõpuks tahab teadja naine mehestki midagi teada, selles on häda.

NOORTEENER. Minul on naine, kes ei tea mehest ega midagi.

NARR (*rõõmsalt*). Inimene! Mathias! Sul on niisuke naine! Sa oled targem kui kaardimoor! Sunduslik haridus ja niisuke naine! Mis on ta nimi?

NOORTEENER. Angela.

NARR. Angela! Jumalik! Ja sa tead, kus ta elab?

NOORTEENER. Tean.

NARR. Ja sa oskad sinna teed juhatada?

NOORTEENER. Kas või pimesi.

NARR (*mõttes*). Aga ei, ei, ei! Seda ei või! Õige! Seda ei või milgil tingimusel!

NOORTEENER. Mida ei või?

NARR. Politseid juhatada, sest see küsib kohe: mis haridus? kus õppinud? mis lõpetanud? Ja kui leiab, et pole haridust, pole õppinud, pole lõpetanud, siis tüdruk kirjaülema kätte ning seal mõni antoloogia professor hakkab talle tähti õpetama. Sellepärast, tead, Mathias: mina annan sulle kuninga pitseriga kirja ja mehed ning sina ise lähed tood selle naise ära, kes mehest ei tea. Kui täidad oma ülesande hästi, pandin sulle oma pea, et saad kojanarriks, ainult mina las enne suren või lähen pensionile.

NOORTEENER (*sirutab käe*). Oleme rääkind! Mina toon Angela, kui saan kojanarriks. Aga kas sa pead oma sõna?

NARR. Narr on tänapäev veel ainuke inimene, kes sõna peab.

TOATÜDRUK (*tuleb tagaseina uksest pahemalt*). Kuningas kutsub vanateenrit ja narri.

NARR. Kahte korraga?

TOATÜDRUK (*naerdes*). Mõlemaid. (*Narr lahkub, toatüdruk tahab temale järgneda.*)

NOORTEENER (*haarab toatüdrukul käest, tõmbab ta tagasi ja lükkab jalaga ukse kinni*). Klaara!

TOATÜDRUK. Lase mind! Mul pole aega!

NOORTEENER. Ainult silmapilguks! (*Tahab tüdrukut suudelda.*)

TOATÜDRUK (*vabastub naerdes; tõsiselt*). Palun väga! Pane enne tanu alla, suudle siis.

NOORTEENER. Suudelda võib ikka ilma tanuta.

TOATÜDRUK. Ei või, praegu ei või, sest aeg on niisuke. Niikui lased suudelda, kohe tahetakse rohkem, ja kui on rohkem, siis üldse tanu alla ei saa.

NOORTEENER. Sa ju kord lasid end suudelda.
TOATÜDRUK. Noh, ja aitab! Pealegi oli see pimedas ja peagu vägisi.
NOORTEENER. Aga mõni teine võib valgeski.
TOATÜDRUK. Oled sina siis mõni teine? Mõni teine on kuningapoeg, ülem või ülempreester. Siis muidugi. Mõni teine on teisest soost ja seisusest.
NOORTEENER. Ära tühja kiitle ega uhkusta! (*Haarab tüdruku käe.*) Klaara, ma palun, üksainus kord, üksainus suudlus, muud midagi. Kogu kuningakojas pole midagi ilusamat ega magusamat kui sinu suu.
TOATÜDRUK. Mu suu on värvitud.
NOORTEENER. Nõnda on ta veel ilusam. Nõnda on ta nagu antoloogia professori tütre suu, nagu kuninga emanda suu.
TOATÜDRUK. Kes on see professori tütar? Kust sina teda tunned? On ta ilus?
NOORTEENER. Noor ja ilus.
TOATÜDRUK. Minust noorem?
NOORTEENER. Noorem, aga mitte nii ilus; keegi pole nii ilus kui sina ja kellelgi pole seda oskust ja olemist, mis sinul.
TOATÜDRUK (*meelitatult*). Mathias, kas ma ikka tõesti sulle nõnda meeldin? Ma kardan hirmsasti, et sa oled paljas suksutaja nagu teisedki, kes ei pane tanule paelu taha.
NOORTEENER. Mina panen, panen pikad paelad, usu, kallis Klaara. Panen kohe, kui saan aukõrgenduse.
TOATÜDRUK. Saad sa siis aukõrgenduse.
NOORTEENER. Saan ilmtingimata! Saan kojanarriks, küll sa näed.
TOATÜDRUK. Ja võtad mu ä'ä?
NOORTEENER. Võtan su ä'ä ja viin ülempreestri juurde õnnistada, kui saan narriks, sest siis kuulume koja ringkonda.
TOATÜDRUK (*langeb andumusega mehe käte vahele. Suudlevad*). Aga ütle, kallis, mis eest sa saad aukõrgenduse?
NOORTEENER. See on saladus.
TOATÜDRUK. Mathias, minu ees ei või sul nüüd enam saladusi olla.
NOORTEENER. Ma toon kuningale naise.
TOATÜDRUK (*nokkivalt*). Võrukael niisuke! Teised hangeldavad piirituse ja siidiga, aga sina naistega!

Kuningas on ju vana, temale aitab karunahka kasukastki.
NOORTEENER. Ei, kallis Klaarakene, kuningale aitavad ainult raudnõgesed või naine, kes mehest ei tea.
TOATÜDRUK (*vabastab enda nagu nõelatult mehe embusest*). Siis too talle raudnõgeseid, aga mitte seenaine. Mina ei taha, et sa tood naise, kes mehest ei tea ja on minust noorem. Sina tood selle naise iseenda pärast kuningakotta, sest kuningas on vana.
NOORTEENER. Vannun sulle, Klaara, et toon ainult kuninga pärast.
TOATÜDRUK. Ära vannu, Mathias, ma ei usu sind, sest ma tean, sina ise armastad seda naist, kes mehest ei tea.
NOORTEENER. Ei armasta, enam ei armasta!
TOATÜDRUK (*nuttes*). Armastad ikka veel! Ma tean, et armastad!
NOORTEENER. Jumala eest, ei armasta! Nii kui nägin sind, enam ei armastanud. Nüüd armastan ainult sind, Klaara. Tema on harimata, aga sina oled haritud, sellepärast armastan sind. Mis teha harimata naisega kuningakojas. Siin võib ainult kuningal endal olla harimata naine.
TOATÜDRUK (*õnnelikult ja liigutatult*). Meeldib sulle tõesti haridus, Mathias, kallis?
NOORTEENER. Kui sa muidu ei usu, siis tule õhtul minu tuppa, ma näitan sulle, kui palju mul on õlisid, pumateid, briljantiine, puudreid, lakke, kreeme, kääre, viile, harju, kammisid, lõkse, nõelu ja tilku sissevõtteks ja määrdeks.
TOATÜDRUK (*kurjustavalt*). Aga Mathias, kes raiskab meeste hariduse peale nii palju! Sellele peab lõpp tulema, kui me abiellume.
NOORTEENER. See kõik ei maksa mul pennigi. Kuningakojas on haridus maksuta.
TOATÜDRUK (*kelmikalt, hellatavalt*). Sina viimane võrukael! Sina varastad kuninga emandad paljaks päise päeva ajal. Õhtul tulen ma tingimata. Nägemiseni, kallis, kallis, kallis! (*Suudleb meest ja põgeneb uksest.*)

(Eesriie.)

Teine vaatus

(Õhtu mägedes. Kaljuseina varjul onn, mille taga mäed tõusevad hari-harjalt kuni lumiste kõrgusteni, kus helendab alles päikene. Kostab karjapasun, koerte haukumine, kellade helin.

Onni ees harkjalgade vahel pada tulel, mida kohendab Angela, istudes kolmejalgsel järil ja kergitades vahetevahel kaant, et pajas midagi segada ja maitsta. Onnist pahemal keegi hakkab mägedes laulma igatsevat armulaulu. Angela kargab järilt, puulusikas käes, mille tõstab nagu päikesevarjuks või viipeks, aga ometi ei viipa, sest silm ei märka nähtavasti kedagi. Vähe aega vahtinud, pöördub uuesti tule juurde, paneb lusika pajakaanele, kohendab tuld, murrab hagu ja paneb paja alla, istub järile, selg sinnapoole, kust kostab laul. Tüdruk jääb nõnda istuma ka siis, kui Karlo ilmub pahemalt kaljule, kus lõpetab oma laulu. Vaikus.)

KARLO (*hüüab*). Angela!

ANGELA (*pöördub järil hüüdja poole*). Laula veel, Karlo, laula millegist, mis on kaugel.

KARLO. Kas sa mind alla ei kutsugi?

ANGELA (*pool-tõsiselt, pool-naljatades*). Ei, Karlo, isa ja ema pole kodus.

KARLO. Aga kui ma siiski tulen?

ANGELA. Ei, sa ei tule mitte, sest siis oleks meie vahel kõik lõpetatud.

KARLO. Sellega sa mind ei hirmuta, meie vahel pole ju midagi alanudki.

ANGELA. Armas aeg! Aga miks sa siis laulad õhtuti

nii ilusasti? Miks sa laulsid täna, miks eile? Kunagi pole mul olnud nii ilusaid unenägusid, kui sestsaadik, kus sina nõnda laulad.

KARLO (*liigutatud*). Angela, kui sa teaksid, kuidas su hääl heliseb ja kui ilusad on su sõnad siit ülalt kuulates.

ANGELA (*naerdes*). Sellepärast jää kõrgele üles, mu poiss. Mine veel kõrgemale ja kaugemale, et mu sõnad oleksid veel ilusamad, hääl veel helisevam. Aga sinu hääl meeldib mulle lähedalt rohkem kui kaugelt.

KARLO (*rõõmsalt*). Angela, ma tulen siis alla su juurde.

ANGELA. Ma juba ütlesin, et vanemaid pole kodus.

KARLO. Sa oled südametu, Angela. Tee tingimused, kuis tahad, aga luba mind alla tule juurde.

ANGELA. Sa tead, Karlo, tuli on püha, sellepärast mine paremalt ümber suurte kaljude, ja kui jõuad siia, siis istu nõnda, et püha tuli oleks meie vahel.

KARLO. Sa heidad minuga ainult halba nalja. Sest kui ma läheksin paremalt ümber suurte kaljude, jõuaksid su vanemad enne pärale kui mina.

ANGELA. Nõnda see peabki olema. Pole viisakas, et võõras noormees külastab üksikut tütarlast hilisel õhtul.

KARLO. Veel pole nii hilja. Näe, päike kuldab alles lumiseid mäeharju. Ja ma vannun sulle kõigi pühakute nimel, et ei sünni miskit halba, kui sa lubad mu tule äärde. Mind piinab täna mingi õudne aimus, nagu peaks täna öösel kogu maailm nende mägedega hukkuma.

ANGELA (*püsti karates*). Karlo! Siis tunneme ühte moodi. Ka mina aiman midagi hirmsat. Ma piinlesin kogu päeva. Kui ma sinu laulu kuulsin, mõtlesin ma: seal see ongi — Karlo tuleb ja ma olen üksi.

KARLO. Aga mina unistasin lauldes, kuis ma sinu juurde tulen ja kuis me kahekesi istume lõkendava tule ääres. Ja äkki viirastus mulle, et me polegi kahekesi, vaid et meie ümber mängivad lapsed, lokkis peadega nagu sinagi.

ANGELA. Näed nüüd, Karlo, sind ei või koguni mitte alla lasta, sina räägid ühte, aga kavatsed teist. Sest kust tulevad lapsed, kui me istume, nii et püha tuli põleb meie vahel? Tähendab, sul on kurjad mõtted.

KARLO. Ei, Angela, ei! Sest kuula lõpuni: nii kui nägin

lapsi, tundsin suurt valu südames, et need lapsed ei tule kunagi. Mitte eluilmaski!

ANGELA. Nii et püha tuli jääbki meie vahele?

KARLO (*nukralt*). Tuli jääb! Tuli jääb minu südamesse ja meie vahele, sellepärast ongi mul nii raske.

ANGELA. Siis sa võiksid küll alla tulla ja teisele poole tuld istuda. Aga ära vaata mulle enne otsa, kui oled minust ja tulest mööda. Lubad sa seda?

KARLO. Luban, Angela, ainult lase mind oma juurde.

ANGELA. Noh, eks tule siis pealegi, nii et ma näeks, kas sa ka oma sõna pead.

KARLO. Mina pean sõna. (*Hakkab tulema, kadudes üürikeseks vaataja silmist ja ilmudes siis pahemalt. Angela seisab tule ääres, pöördudes silmega Karlo poole, kui see läheb temast ja tulest mööda ning istub hagude juurde paku otsa. Angela langeb nagu nukralt longu ja istub järile, võtab pajakaanelt lusika ja segab suppi.*)

KARLO. Siin ma nüüd olen.

ANGELA (*nagu mossitades*). Seda ma näen, aga kuidas saan ma nüüd hagu kätte, kui ma ei tohi pühast tulest mööda tulla?

KARLO (*kargab püsti*). Luba, et mina sulle haod üle tule kätte ulatan.

ANGELA (*endiselt mossitades*). Ma pole harjunud, et mind teenitaks, liiatigi et mind teeniks mõni mees. Ja hagu üle tule andes võiks midagi patta pudeneda, sest pajakaanel on laiad praod.

KARLO (*paluvalt*). Ära ole minuga kuri, Angela, mu süda on muidugi raske ja meel kurb. Pealegi, ega sina pole ju lubadust andnud, et sa tulest mööda ei tule, nii et sina võid tulla, ainult mina ei tohi.

ANGELA (*rõõmsalt*). Küll oled sa kaval!

KARLO. Mina ei ole kaval.

ANGELA. Kuis sa siis muidu oskasid seletada, et mina võin tulest mööda tulla ja hagu võtta.

KARLO. Ma armastan sind, Angela, sellepärast. Kui ma armastan, siis tulevad mul ikka head mõtted.

ANGELA. Aga ma ikkagi ei julge hagu võtta, sest ma kardan, et kui tulen võtma, siis sünnib midagi.

KARLO. Tule julgesti, küll sa näed, ei sünni midagi.

ANGELA. Sinu sõna peale, Karlo. (*Läheb, komistab hagudesse ja kukuks, kui noormees ei võtaks teda oma käte vahele. Angela ootab üürikeseks anduvalt,*

nagu peaks temaga midagi sündima, aga kui ei sünni, ütleb ta teeseldud etteheitega:) Karlo, mis su arusse tuleb?!

KARLO. Sa pidid ju kukkuma.

ANGELA. Mis sest, et pidin. Las ma kukun. Ma olen ennegi kukkunud. Kui kaua mõtled mind nõnda hoida?

KARLO. Angela, mu eluunistus!

ANGELA. Lase mind lahti, vanemad võivad tulla.

KARLO. Ma hoiaksin sind nõnda igavesti.

ANGELA. On see sinu sõnapidamine? Sa ju kinnitasid, et midagi ei sünni.

KARLO. Ükskord peab see ometi sündima.

ANGELA. Sa ju ise ütlesid, et see ei sünni kunagi, ja sellepärast saan ma kurjaks, kui sa mind lahti ei lase. Tuli kustub paja all ära, ma pean hagu murdma.

KARLO (*vabastab neiu nukras alistuses*). Ah Angela, Angela!

ANGELA (*läheb ja hakkab hagu paja alla panema; pahandavalt osatades*). Angela, Angela, see on ainuke, mida sa õieti oskad, see ja kaugel laulda! (*Istub järile.*)

KARLO (*teisel pool tuld pakul*). Millal istume oma tule ääres?

ANGELA (*pahaselt*). Mis sest tulest! Tuli on tuli, olgu oma või mitte-oma.

KARLO. Miks ei taha sa minu naiseks saada, Angela? Kevaditi tuleksime loomadega üles mägedele, tuhandete loomadega tuleksime, väsinud talled põiki sadulas või karjastel süles, aina mäevad teised heleda häälega, sajad heleda häälega talled, kes otsivad oma ema. Ma vooderdan su onni põdra- ja karunahkadega, ma katan su enese siidi ja sametiga, ma vahetan loomade vastu sulle hõbedat, kulda ja kalliskive. Sada pudulojust teen hõbedaks, sada mullikat kullaks, sada rammusat härga kalliskiveks. Ütle, Angela, miks ei taha sa minu kulda, hõbedat ja kalliskive?

ANGELA (*ohates*). Armas poiss, milleks sa küsid, kui sa isegi tead.

KARLO. Ikka see Mathias?

ANGELA. Mathias ja . . .

KARLO. Ja mis veel?

ANGELA. Ma ei tea isegi mis.

KARLO. Imelik, et sa sellest jooksikust lahti ei saa.

ANGELA. Ta on vist mu ära teind. Ma ei suuda tema sõnu unustada, mis ta lahkudes ütles. Angela, oota, ma tulen surnult või kui kuningas — nii olid ta sõnad. Ja nüüd ma ootan, ma pean ootama. Sest kui ma mõtlen, et Mathias võiks tulla kuningana sadulas ja mina pole teda oodanud, ma lähen hulluks. Või kuigi ta tuleks surnult, kas ma siis ei või tema surma oodata?

KARLO. Mõnikord võtab väga palju aega, enne kui mees sureb või saab kuningaks.

ANGELA (*unistavalt*). Oodata on nii ilus!

KARLO. Oodates mööduvad ilusamad elupäevad ja mis mõte on oodata, kui pole midagi tulemas.

ANGELA. Aga kui sünnib ime ja Mathias saab kuningaks, mis sa siis ütled? Preester ütleb, et imed on võimalikud.

KARLO. Seda muidugi, imed on tõepoolest võimalikud. Sest mõtle ometi, Angela: ei minu isa, ei tema isa, ei tematema isa, ei igivanast ajast saadik pole keegi kuulnud, et oleks sündinud kahe peaga vasikas, aga täna sündis meil, pealegi lehmal, kes juba seitse korda toonud ühe peaga vasika. Nägin teda oma silmaga. Mõistad, seitse korda sama asi ilma imeta, aga kaheksandal korral äkki imega. Ja täiesti ilma põhjuseta, sest lehmal on endiselt täis aru peas — sööb, joob, magab ja mäletseb. Me kõik olime hirmsasti kohkunud. Sõnnidki hakkasid möirgama ja maad kraapima, mullikad kergitasid saba, nagu oleks neil kiilid kallal, uted määgisid ja jäärad kukkusid puksima. Isa ütles, et see peab tingimata midagi tähendama.

ANGELA (*kes kasvava huvi ja ärevusega Karlot kuulanud*). Ja tähendabki! See võib sedagi tähendada, et Mathias saab kuningaks ja tuleb ratsa kihutades, tutiga kiiver peas, kannustega saapad jalas, mõõk vööl ja kilp käes. Sest kuningaks saada pole ometi suurem ime kui vanal lehmal kahe peaga vasikas sünnitada. Lehm on ju vana, kui ta on seitsme poja ema, eks? Või ei ole? Miks sa ei vasta, Karlo?

KARLO. Ma mõtlen nimelt, mis peaks olema või tulema, et Mathias võiks kuningaks saada.

ANGELA. Karlo, sa oled rumal nagu kõik mehed. Me räägime imest ja sina hakkad mõtlema. Imet peab uskuma, imele peab lootma, siis ta tuleb. Arvad sa, et teie lehm murdis enne väga oma pead, kui tõi kahe peaga vasika?

KARLO. Seda nüüd küll mitte, aga . . .

ANGELA. Jäta oma agad, Karlo, ja ole mõistlik, ära vaeva oma pead, usu ainult, nagu mina. Nii hea on teada, et mõni teine usub sedasama, mis sinagi, usub sinu usku. Karlo, kui sa mind armastad, kas sa siis ei või minu usku uskuda? (*Tõuseb järilt, möödub tulest ja läheb seisab noormehe ees.)*

KARLO. Ah Angela, kui sa teaksid, kui raske mul on!

ANGELA. Minu usku uskuda? Tähendab, sa ei armasta mind!

KARLO (*kargab püsti ja haarab Angela käe*). Ma armastan sind rohkem kui oma elu!

ANGELA. Aga seda uskuda ei suuda, et Mathias võiks kuningaks saada?

KARLO. Ei, seda mitte! Uskuda, et see luiskaja ja kiitleja . . .

ANGELA (*vahele*). Luiskamise ja kiitlemisega ta saabki ehk kuningaks.

KARLO. Angela, mõtle ometi, mis sa räägid! Luiskamisega kuningaks!

ANGELA. Miks siis mitte! Mathiasel võib äkki hea mõte tulla luisata, et tema on jumalapoeg, kas teda siis ei pandaks kuningaks? All orus on ju kaardimoor, kes kinnitab, et temal on jumalalt viimsepäeva märgid ja preestergi ei või midagi parata, et inimesed usuvad kaardimoori rohkem kui teda. Ja kui maavalitseja poleks kirvemehi saatnud, siis oleks kaardimoor juba ammugi kantslis ja altari ees ning preester kividega surnuks visatud.

KARLO. Angela, sa lähed oma usuga liiale.

ANGELA. Mitte mina, vaid inimesed. Mina mõtlesin ainult, et kui rahvas võib kaardimoori pärast preestri tappa, kas ta siis luisatud jumalapoja pärast ei või sedasama mõne kuningaga teha, ja nõnda olekski Mathiasele troon vaba, ainult veel pisut luisata ja lubada. Ja luisata Mathias oskab, seda ära karda. Minulegi lubas ta poole maailma.

KARLO. Lubada võib ka terve maailma, aga kes seda usub.

ANGELA. Mina olen esimene, kes usub. Lahkudes ütlesin talle, et tema unustab mu kohe, niipea kui saab lagedale maale, aga tema näitas taeva poole ja vastas: Angela, kuugi armastab sind, kuidas võiksin siis mina su unustada. Esteks pidasin seda naljaks, aga nüüd

juba usun, et kuu armastab mind tõepoolest ning et sellepärast armastab mind ka Mathias. Aga kui mina seda usun, kas siis teised inimesed ei võiks uskuda, et Mathias teeb nad juba siin maa peal õnnelikuks ja õndsaks, ainult pangu nad ta kuningaks. Mina küll arvan, et inimesed seda usuks, kui aga Mathias ilusasti luiskaks. (*Kuulduvad alt paremalt hääled.*)

KARLO. Isa ja ema vist tulevad.

ANGELA (*tõuseb järilt, läheb tulest mööda paremale, et kuuvalgel alla vahtida*).

KARLO (*tõuseb pakult, läheb Angela juurde, võtab ta käe*). Angela, kallis! Ainuski sõna!

ANGELA (*tõrjuvalt*). Mitte praegu! Istu pakule! Isa ja ema võivad meid näha.

KARLO. Mis sest, las näevad!

ANGELA. Ei, Karlo, nõnda ei või. Sina istu pakule, mina järile, nii et isa ja ema näevad, kuidas püha tuli on meie vahel. (*Angela läheb järile, võtab lusika, tõstab pajakaane, segab ja maitseb leent.*) Räägi midagi ükskõikset.

KARLO. Kuidas sa võid seda Mathiast uskuda?

ANGELA (*etteheitvalt*). Ja see on sinu meelest ükskõikne jutt?! Sa oled armukade, muud midagi.

EMA (*ainult hääl*). Vanamees, võta haokubu natukesekski oma selga, ma ei jäksa enam.

ISA (*hääl*). Jäksasid seni, jäksad ka selle natukese.

EMA (*hääl*). Sina laiskvorst!

ISA (*hääl*). Mul on ju leivakott ja lähker.

EMA (*hääl*). Lähker on sul ju tühi. (*Ilmuvad, isa ees, ema järele, kes haokubu all kõveras.*) Jumal hoidku küll neid meherajakaid! Kui kosivad, lubavad kätel kanda, aga kui saavad su kätte, siis riputavad sulle lapsed kaela ja viimaks kargaksid isegi sulle kukile. (*Viskab kubu maha, otse paku otsa, kust Karlo tõusnud.*)

ISA. Eit, sa viskad haokubu külalisele kaela, kus su silmad!

KARLO. Tere õhtust, Angela ema!

EMA. Ah sina oled, Karlo. Annaks jumal, et sinul oleks vanas eas oma naisest ja laste emast teine taip kui minu vanamehel! See ajab küll minu enneaegu hauda.

ISA. Mis sa tühja hädaldad, eit. Kui olin noor, sidusin su haokubuga kokku, nagu oleksid sina leivakott ja haokubu lähker. Selle kandami käänasin õlale, sina

ees süles, haokubu seljal. Nüüd olen vana, mis sa mult veel nõuad?

EMA. Aga kui oled minu tööga tapnud ja võtad noore naise, kas sa siis ka haokubu tema selga väänad? Ütle, kas väänad? Ei vääna, ütlen ma. Ennem kannad jällegi naist süles ja haokubu seljas. Niisugused rajakad olete teie, mehed, kõik.

ISA. Kas nüüd just kõik, aga eks ta nõnda ole küll, et kui noor naine ja . . .

EMA (*käratab*). Pea suu!

ISA. Hea nüüd küll, eit. Aga kuis on loomadega, Angela, on nad sarasse aetud?

ANGELA. Ei, isa! Supipaja juures ei tulnud mul loomi meeldegi.

EMA. Eks siis sina ise või neid sarasse ajama minna, niikuinii jõlkusid tühjalt mööda mäge üles.

ISA. Ega ma siis sellepärast, et ei või, ma muidu niisama küsin.

EMA. Mis sa siis veel küsid, kui teisel tuli, supipada ja võõras valvata, kuhu ta siis need pidi jätma.

ANGELA. Isa, las mina lähen loomi ajama, kui sul jalad väsind.

EMA. Või väsind! Mis asi nad ära väsitas? Tühi lähker vist.

KARLO. Ma võiksin Angelale appi minna, kui lubate.

EMA. Pole teil kahekesi tarvis minna ühtigi. Mis kaks noort inimest otsivad kuuvalgel mägedesse.

ANGELA. Kuu paistis siia ka, kui olime kahekesi.

EMA. Siin olite kodukoldel ja tuli ning supipada olid ka.

ISA (*hakkab minema*). Mis sest niipalju rääkida, küll ma ise lähen.

EMA. Karlo, kui tahab, võib sulle seltsiks tulla. Laulab ehk kuupaistel, meiegi kuuleme.

ISA. Soo, või laulab mulle kuupaistel. Mis ma olen, mõni noor naine või?

EMA. Või sa sellepärast kohe naiseks saad, kui laulu kuuled, aga eks sul tule siis meelde, kuis sa kord mulle laulsid. Minagi kuulan ja kujutlen, et oled uuesti laulma hakand, nagu vana pässu määgima.

ISA. On aga sinul seda va jutukest täna, eit! Aga läki pealegi, Karlo, kui mõtled kaasa tulla. Eks sinugi kõrvad vaja puhkust. (*Pahemale ära.*)

ANGELA. Ema, mis sul täna on?

EMA. Ah minul või? Ei minul pole midagi. Lõõpisin sellepärast, et ehk sinul on midagi.
ANGELA. Minul pole midagi.
EMA. Millal see Karlo siis tuli?
ANGELA. Päike helendas alles ülal mägedel, kui ta tuli.
EMA. Jällegi suure lauluga?
ANGELA. Kuis siis muidu.
EMA. Noh, ja pärast? Mis oli pärast, kui läks pimedaks ja tõusis kuu?
ANGELA. Ei midagi. Tema istus seal, mina siin ja supipada ning tuli meie vahel.
EMA. Mis sel supipajal ja tulel teiega tegemist? Ma tahaks teada, kui kaua sa teda mõtled nõnda jõlgutada.
ANGELA. Ema, täna ei olnd tõesti mina süüdi. Aga Karloga on hirmus raske. Tema on kole tagasihoidlik.
EMA. Poiss armastab sind tõsiselt, tõsine armastus teeb mehed vooruslikuks.
ANGELA. Vooruslik mees on hirmus! Sa ju tead, ema, kuidas minuga on: kui ma midagi tahan, siis pean seda kohe saama, muidu läheb himu üle. Aga Karlo hakkas preestrist ja lastest rääkima.
EMA. Ah kohe lastest?! Issand halasta, mis häda tal siis nendega on! Nagu oleks ta mõni vanapoisiots, kes kardab nendega hiljaks jääda. Tee muidugi, kuis tahad, aga kui minu, vanainimese, sõna sinu ees midagi maksab, siis hoia end lastest seni, kui vähetegi saad. Millal sa siis ise elad ja lõbutsed, kui kohe lapsed.
ANGELA. Karlole meeldib minu lokkis pea, sellepärast tahab ta, et niisukesi päid oleks rohkem.
EMA. Aga mis siis, kui lastel tulevad tema omad seaharjased? Siis jätab su sinnapaika ja läheb mujale laulma. Usu, tütar, ta tahab su lapse alla kinni panna, et omal oleks hea lilla lasta.
ANGELA. Ei, ema! Ta lubas mulle tuhande pudulojuse eest siidi ja sametit ning kulda ja kalliskive niipalju kui jäksan kanda.
EMA. Siis ta ju räägib, nagu oleks ta teine Mathias. Milleks sul siid ja samet, milleks kuld ja kalliskivid, kui sul laps süles? See on tühi lori, usu.
ANGELA. Tema teeb seda suurest õrnusest. Ma katsun teda Mathiasega õrritada, aga ei aidand, ta lasi mul käestki lahti. Mõistad: pakub mulle siidi ja sametit, kulda ja hõbedat ja küsib siis, millal me preestri juurde läheme, et võiksime oma tule äärde istuda. Ise kurdab samal ajal, et temal on süda hirmus raske, nagu peaks midagi suurt ja hirmsat meie vahele tulema. Ja vist tulebki, sest nende lehmal sündinud kahe peaga vasikas.

EMA. Heldene aeg! Või kahe peaga vasikas! Siis tuleb kindlasti midagi, tuleb ilmtingimata. Sest ka all kuuldub, et . . .
ANGELA (*huvitatult vahele*). Mis kuuldub all? Kas ehk Mathiasest midagi? Kus ta on? Mis tast on saanud?
EMA. Sina ikka kohe oma Mathiasega, selle võrukaelaga. Rumal laps, teda ei tuleta keegi meelde või kuigi, siis sülitab, nagu oleks vanakurja ennast näind.
ANGELA. Aga mis sa siis kuulsid? Ütle, ma palun, ütle ruttu. Ma luban sulle kõik, mis sa iganes tahad, ainult ütle, muidu ma ei saa öösel nahka silmale.
EMA. Küllap sa meister oled lubamas, aga kas sa ka oma lubadust pead?
ANGELA. Pean, ema, täna pean. Kui tahad, tõotan vandega, et pean, ainult ütle.
EMA. Siis tea: veel täna õhtul pead Karloga asjad joonde ajama. Mõistad — joonde!
ANGELA. Hea küll: joonde! Edasi! Mis edasi? Mispärast? Misjaoks? Milleks joonde?
EMA. Ja kuigi tuleks laps, las tulla, küll preester loeb pärast oma sõnad peale, nii et laps saab ka kohe õnnistamisest osa. Kui mehed tagasi tulevad, peame õhtuse korra kohe ära ja siis mina viin isa kähku onni magama, et sina jääks Karloga kahekesi kuuvalgele, mõistad?
ANGELA. Mõistan — asju joonde ajama!
EMA. Tõotad sa seda mulle?
ANGELA. Tõotan! Tulgu või laps! Aga nüüd ütle juba kord, sa piinad mu surnuks! Kui sa tunneks, mis mu süda sees teeb!
EMA. Juba mineval aastal jutustasin ma . . .
ANGELA. Jah, juba mineval aastal . . . Edasi! Rutem!
EMA. Sa ju ise ei lase mind rääkida.
ANGELA. Noh, siis räägi ometi, ma ei kõssagi enam.
EMA. Ma jutustasin sulle mineval aastal meie kunin-

gast-vaesekesest. Tema olla nii vana, et ei tea naisest enam õhkagi. Täna aga räägiti all, et kuningale otsitakse uut naist.

ANGELA. Kas vana või noort?

EMA. Rumal laps, kes siis kuningale vana! Kuningale kõlbab ainult . . .

ANGELA (*karjudes*). A-a või nii! Kuningale kõlbab ainult noor! Ja sina võtad minult püha tõotuse, et mina ajaksin tossikese Karloga asjad joonde! Ema, sa oled petis, kelm, suli, kaabakas, röövel, mõrtsukas! Ema, ma ei teagi, mis sa oled, niisuke oled sa! Iseoma lihase lapse õnne nõnda oma ussi keele ja rebase kavalusega ära sööma tulla! Sa oled kade, et mina võiksin kuninga naiseks saada! Aga oota sa, seda ma sulle ei kingi! Oma tõotust ma ei pea, mingu mu hing kas või sajaks aastaks põrgu. Mitte ei pea, sest see tõotus on minult väetilt, rumalalt, õnnetult tütarlapselt välja valetatud, petetud, varastatud, röövitud. Homme hommikul vara võtan jalad selga ja pistan preestri juurde, küll tema minu tõotusest vabastab, kui ta kuuleb, misuke kelm ja petis mul emaks on. Kõik on vale, mis sa räägid. Mitte vanale kuningale ei otsita naist, vaid Mathiasele! Just nii! Mathias on teel siia. Sellepärast sahkerdadki mind Karlole. Aga ma pole sugugi nii rumal, nagu sina, kadekops, arvad. Ma ei anna end Karlo ligigi, ei luba end sõrmeotsagagi puudutada. Tee ainult proovi mind temaga üksi kuuvalgele jätta, küll sa siis näed, mis ma teen. Ah sina arvad, et mina hakkan kellegiga asju joonde ajama, kui maailmas sündis esimene kahe peaga vasikas! Õige! Kahe peaga vasikas, see ongi Mathias, sest ka temal on kaks pead, üks, mis valetab, petab, varastab, teine, mis unistab ja armastab. Ütle ometi otsekohe välja: Mathias on teel siia, ta tuleb mulle järele, eks?

EMA (*kes kogu aeg rahulikult ja ükskõikselt suppi seganud ja maitsnud ja leivakoti paela lahti näppinud*). Ah said lõpuks oma lipsule sõlme sisse, nii et võid hinge tagasi tõmmata! Vaene laps, see Mathiase-suli on sulle vist midagi sisse sööt, ei sa muidu nõnda.

ANGELA. Ema, sa ju ainult kiusad mind.

EMA. Kuhu sa sulid, kaabakad, röövlid ja mõrtsukad minu nime järelt unustasid?

ANGELA. Peab kuninga naine pikk või lühike, kõhn

või paks, valge või must olema? Halasta mu peale ja ütle ometi kord, ma palun sind jumalakeeli.

EMA (*rahulikult*). Sellest ei tea ma midagi. (*Kohendab tuld paja all.*)

ANGELA. Ema, kui sa ei ütle, löön supipaja ümber, annan jalaga ja ongi tehtud.

EMA. Löö aga pealegi, suurt kahju sellest ei ole, supp nagu elus lake, koergi hakkaks vist peale haukuma, kui ette paneks.

ANGELA (*ärritatult*). Ah, nüüd olen mina süüdi, et supp niisuke lörts ja lake? Aga millega mina pidin selle lörbi ja lörtsi paremaks tegema? Liha ei ole, konte ei ole, rasva ei ole, ainult tangud, herned ja sool, seegi loomade oma. Muidugi, kui sina oleks keet, siis oleks sa kas või küünlajupid sisse kiiand, et aga oleks rasvasem.

EMA. Tead, tüdruk, kui sa ei õpi oma suud talitsema, siis lööb mees su varem või hiljem maha. Hambad virutab sul tingimata kurku.

ANGELA. Kui ajan Karloga asjad joonde, siis pole seda karta.

EMA. Ära ole selles nii kindel. Mehest ei tea enne midagi, kui maga temaga mõni aeg ühe teki all.

ANGELA. Ei tahagi magada ja ei magagi!

EMA (*õrritavalt*). Aga kui tuleb Mathias ja on kuningas, mis siis? Kas kuningaga lähed ühe teki alla?

ANGELA (*kargab ema juurde, haarab tal ümbert kinni, kallistab, suudleb, unistavalt ja ihkavalt*). Ah, ema, ema! Kui ta ometi tuleks! Kui sünniks niisuke ime, et ta tuleks veel täna õhtul kuuvalgel, täkk tantsib all, kiiver hiilgab peas, mõõk läigib puusal, hõbekilp käes, kuldkannused jalas. Ema, kui see tõesti sünniks, siis sinu hull tütar läheks ogaraks.

EMA (*südamlikult*). Seda muidugi! Tüdrukud lähevad ikka totraks, kui nad seda saavad, mis nad tahavad.

ANGELA. Aga näe, ei jälle lähe totraks, kui saan kuninga naiseks.

EMA. Sa ju ei teagi veel, misukest naist kuningale otsitakse.

ANGELA. Sa ju ütlesid, et noort.

EMA. Noort ja niisukest, kes mehest ei tea.

ANGELA (*õnnelikult*). Ema, see olen mina! Ilmtingimata mina! Mind otsitakse!

EMA. Kuninga naine peab niisukeseks jäämagi, kes me-

hest ei tea. Mõistad, kallis laps: kuninga naine peab minema nagu kloostrisse.

ANGELA. Aga sa tead ometi, et juba lapsest saadik unistan ma kloostrist, mis kõrgel mägedel. Ma rääkisin sellest preestrigagi, sellest ja suurtest karvastest koertest, kes elavad seal.

EMA. Mu südamevere laps, kui sa põrmugi mõistaksid, mis sa räägid! Sina ja kloostrisse! Sinu helepalasus ja mitte tohtida teada, mis on mees, misuke rõõm ja õnn on mees!

ANGELA. Mees, mees, mees! Kuningakojas on peale kuninga ka teisi mehi.

EMA. Sina häbematu tüdruk, mis sa oled! Aga pea meeles, et kui sa midagi niisukest teed, siis tulevad raudnõgesed parajasse paika.

ANGELA. Tulgu või kibuvitsad, aga kui mina saaks kuninga naiseks, siis teeks ma, mis süda kutsub, muidu ma ei lähegi kuninga naiseks. Mehele minnakse ju ainult selleks, et võida teha, mis süda kutsub.

EMA. Mehele minnakse, et teha, mis mehe süda kutsub, nii on, mu laps.

ANGELA. Ema, sul on täna arust puudu! Ega sa ometi arva, et kui lähen Karlole, hakkan tema tahtmist tegema. Iseasi, kui oleks Mathias.

EMA. Jäta ükskord see Mathias, temast pole ju kippu ega kõppu kuulda. Sul on ainult valida, kas jääda kuninga naisekütte ootama, või minna Karlole. Ja mina ütlen sulle, tüdruk: sina lähed Karlole, mitte kuninga naiste kloostrisse. Sellepärast pead võimalikult ruttu oma asjad Karloga joonde ajama, et kui kuninga kabajantsikud tulevad, siis võime puhta südamega öelda: täname väga, aga meie juba kõik teame, mis vaja teada.

ANGELA. Sa võid oma Karlo sisse soolata ja ära suitsetada, minul pole temaga midagi tegemist. Kui kuninga sulased tulevad, siis on see sinu enda süü, sest kes käskis sind kogu kihelkonnas lõksutada, et mina mehest ei tea. Mina olen kõigile öelnud, et tean, muidu naeravad kõik.

EMA. Nad on kadedad, kõik on kadedad, muud midagi, sest nad teavad, et meestele meeldib sinusugune. Korstnapühkija Elli oli sinu nahka, näed, misukese mehe ta sai. Ja sina saad Karlo.

ANGELA. Mina saan kuninga või ma lähen kloostrisse.

EMA. Kuningakojas oled sina kõigi naerus, sest sina oled seal ainuke naine, kes mehest ei tea. Sinu peale näidatakse näpuga, teenrid vahivad läbi lukuaugu ja irvitavad.

ANGELA. Tehku seda jumalarahus. Olen olnud kihelkonna naerus, võin ka olla kuningakoja naerus, sest kuningakoda pole ometi suurem kui kihelkond.

EMA. Sa oled toruloll, muud midagi. Aga las isa tuleb tagasi, küll me siis . . .

ISA (*pahemalt ühes Karloga*). Kus hundist räägitakse, seal ta on. Mis sõda teie siin peate, kisa kostab jumal teab kuhu? Sina, eit, rääkisid muidugi sellest inimeste lobast tüdrukule.

ANGELA. Jah, ema ütles, et Mathias on kuningaks saanud ja tuleb mulle varsti järele.

EMA } (*korraga*). Mis lori see on?!
ISA } Tüdruk valetab!

ANGELA. Ema, mis sa nüüd tühja tagasi ajad! Sa ju ütlesid, et kuningale otsitakse naist ja et tullakse ehk ka minule järele, sest et ma mehest ei tea. Aga kes muu teab tulla kui Mathias. Sellepärast ma ütlesingi, et tema on kuningaks saand.

ISA (*halvakspanevalt*). See tuuletallaja, varganägu ja päevavaras kuningaks! Kuule, tüdruk, sulle peab hullusärgi selga tõmbama.

ANGELA. Aga milleks siis Karlo lehmal sündis kahe peaga vasikas?

ISA (*vaatab umbusklikult Karlole otsa, nagu kahtleks ta ka selle mõistuses*). Mis see peab tähendama?

KARLO. Meie lehm tõi tõepoolest niisukese vasika.

ISA (*alistunult*). Muidugi, kui niisuke ime võimalik, miks siis Mathiase-taoline logard ja võrukael ei või kuningaks saada.

ANGELA. No näed, isa, sina oma mehe-aruga mõistad kohe, et see on võimalik ja isegi pisut loomulik. Ka Karlo isa on öelnud, et see peab ometi midagi tähendama. Aga emale see pähe ei mahu ja sellepärast tahab tema maksku mis maksab, et mina veel täna õhtul Karloga asjad joonde ajaks, nii et ma enam kuningale naiseks ei kõlbaks. Mina jälle ei taha seda miski hinna eest teha, vaid tahan kuningat ootama jääda, sellest siis see riid. Ole sina, isa, meie vahel kohtumõistjaks ja ütle, kas ma võin natuke oodata või ei?

EMA. Vanamees, ära kuula tüdruku loba.
ANGELA. Aga sina ära sega, kui isa tahab õigust mõista.
ISA. Karlo, mis sina sest asjast arvad?
ANGELA. Isa, jäta Karlo rahule või las mina ise räägin temaga. Karlo, sa ju armastad mind, eks! Aga kui kuningas tõesti mind oma naiseks tahab, võid sa siis minu õnne vastu seista? Ütle, nii et isa kuuleks.
KARLO. Ei, Angela, sinu õnne vastu ei või ma mitte seista, aga . . .
ANGELA. Kuuled nüüd, isa, Karlo ei ole minu õnne vastu. Aga kuninga naiseks saada on suurem õnn kui karjuse naiseks saamine, sellepärast pean ma ootama.
EMA. Ainult mehed võivad torulolli plika plära nõnda kuulata ja uskuda.
ANGELA. Ega siis kõik või nii umbusklikud olla kui sina. Sa ei usu sedagi, et Mathias võiks kuninga tappa ja ise troonile istuda.
ISA. Seda ei usu minagi. Ennem sünnib kolme peaga vasikas, kui et Mathiasest saaks kuninga mõrtsukas. Tema on ju näppaja ja argpüks.
ANGELA. Aga kui mõni teine tapab tema eest?
EMA. Eks sa ütle parem, et kuningas tapab ise enese.
ANGELA. Aga Karlo luges mulle kord vanast lehest, et üks tappis kuninga ja teine istus taga troonile, sest et oli kaval ja petis. Mathias on ka kaval ja petis, te isegi ütlete seda. Ja ilmas on lolle küll, kes tema pettust usuvad.
EMA. Esimene loll oled sina, teine su isa, kolmas Karlo. Aga mina ütlen: Mathias saagu või keisriks, aga sina saad täna Karlo naiseks, et oleks kahe peaga vasika ettekuulutus täide läind: neli jalga, üks süda ja kaks pead.
ISA. Mina arvan ka, et . . .
EMA. Sinul pole siin midagi arvata.
ANGELA. Karlo, ega ometi sina nii kergeusklik ole, et arvad, armas jumal lasi vanal lehmal selleks kahe peaga vasika sünnitada, et meie täna õhtul abielluks? See imelik asi peab ometi midagi ilusamat ja suuremat tähendama.
KARLO. Mis võiks veel ilusam olla, kui et meil oleks neli jalga, üks süda ja kaks pead!
ANGELA. Ei, ei, Karlo, see peab midagi muud tähendama. See tähendab Mathiase ettekuulutuse täidetud, miks siis ka mitte Mathiase ettekuulutus.

KARLO. Kallis Angela, milleks murrame oma pead tühiste asjade pärast, kui õnn on nii ligi. Tule mulle naiseks ja ma kannan sind kogu eluaeg kätel, nagu oleks sa kuninganna. (*Näitelavale kargab mitu meest paremalt, kõigil pikad, mustad mantlid ümber ja laiad, mustad kaabud peas, nii et nägusid pole peagu nähagi.*)
MATHIAS (*alguses tundmatuna*). Kes heidab siin silma kuninga mõrsjale?
ANGELA (*üliõnnelikult*). Mathias, sina! Sa tulid ometi, nagu lubasid, tulid kuuvalgel.
ISA (*tasakesi emale*). Mathiasest on mees saanud, ta on röövliks hakanud.
EMA (*isale*). Ka kuningas olnud noores eas röövel.
ANGELA. Aga kus on su kiiver, mõõk ja ratsu? Sa lubasid tulla kuldkannustega.
MATHIAS (*tõmbab kaabu peast ja silma torkab hiilgav kiiver; heidab mantli õlgadelt ja alt ilmub tore mundermõõga, pikkade saabaste ja kõrisevate kannustega*). Siin on, mis ma sulle kuuvalgel lubasin. Ja täkk tammub all orus, lõuad vahus suuraudade närimisest.
ANGELA (*langeb Mathiasele kaela, imetlevas ekstaasis*). Mathias, sa oled kuningas! Ma armastan sind!
MATHIAS. Angela, ma viin su kuninga juurde.
ANGELA (*kõvemini mehe ümbert kinni hoides, nagu ihu ja hingega andudes*). Ei, Mathias, sina ise oled kuningas, minule oled ja jääd sa kuningaks. (*Laseb mehest lahti.*) Aga kuidas sa said niikaugele? Tapsid sa ise kuninga või tappis mõni teine sinu eest?
MATHIAS. Meie kuningas elab ja tema tervis on hea, ainult tal on külm.
ANGELA. Vaene vanamees, mul on tast nii kahju! Kus sa teda kinni hoiad, all keldris või? On seal pime ja niiske?
MATHIAS. Meie kuningas elab omas kojas.
ANGELA. Aga miks ta siis külmetab? Kas kuningakojas ahjusid ei ole või puuduvad puud ahjude kütmiseks?
MATHIAS. Kuningale ei aita ahjud ega nende kütmine, vaid ainult meheküps naine, kes mehest ei tea, selle-

pärast küsin ma sinult isa, ema ja selle võõra noormehe kuuldes . . .

ANGELA (*vahele*). See on Karlo, minu peigmees, ta laulab ilusasti. Tal on mitu tuhat pudulojust, mullikat, lehma ja härga. Ühel lehmal sündinud eile kahe peaga vasikas ja sellest ma teadsingi, et sina mulle järele tuled.

EMA. Pea ometi, pime loom, pisutki oma leivalops kinni, las Mathias räägib.

MATHIAS. Ma küsin sinult kuninga ja tema narri nimel: Angela, oled sa veel sama vooruslik ja puhas nagu sel ööl, kus mina lahkusin kuuvalgel?

ANGELA. Mathias, ma olen, nagu sa mu siis kuuvalgel jätsid, kui ema piilus kiviaia taga.

MATHIAS. Ma küsin ka teilt, isa ja ema, kuninga nimel: on see nõnda, nagu Angela ütleb?

ISA. Karlolt peab küsima.

EMA. Sina ole vait, vanamees!

KARLO. Preester pole meid veel meheks ja naiseks õnnistanud.

MATHIAS. Veel küsin ma sinult, neitsi Angela: kas on ehk sinu süütut ihu rüvetanud ükskõik mis salvid, õlid, võided, kreemid, puudrid, värvid, võõbad, lakid, poleerid, käärid, orad, viilid, ketid, pärlid, võrud, rõngad, kapslid, kurinad, kammid, nõelad ja igasugused tolkamid, solkamid, kolkamid, mida kannavad valged põhjas, sest et haritud, ja mustad lõunas, sest et harimata, ning punased läänes, sest et . . .

ANGELA (*vahele*). Ma olen ainult rõõsa kitsepiimaga oma nägu pesnud.

EMA. Oh sa lohakas küll! Sellepärast andiski kits alati nii vähe piima, kui sina lüpsmas käisid.

ANGELA. Pesupiimast pole ma tilkagi maha valanud.

EMA. Kuhu sa selle piima siis panid?

ANGELA. Kallasin lüpsikusse tagasi.

EMA. No tule jumal appi! Vanas eas veel sihukest juttu oma lapse suust kuulda! Sa hakkad lõpuks vana kuningatki oma pesupiimaga jootma.

ANGELA. Kuningalinnas joovad kõik pesupiima, muu piim on seal kõvasti keelatud.

ISA. Taga targemaks! Kes sulle seda totrust rääkis?

ANGELA. Karlo, kes muu, küsi temalt.

EMA. Karlo, oled sa tõesti meie lapsele rääkind, et kuningalinnas juuakse pesupiima?

KARLO. Mitte just et pesupiima, aga . . .

ANGELA. No ära sa hakka nüüd tagasi ajama. Sa ju ütlesid, et mis piim seal linnas ka on, nagu sakste pesuvesi. Aga mis me tühja vaidleme, küsime Mathiaselt, tema peab ometi teadma. Armas Mathias, kuidas on linnas piimaga, kas joote teda puhtalt?

MATHIAS. Neitsi Angela, Marduse tütar, millalgi katsuti kord, aga kohe läksid kõik hirmsasti vurrale, sest ajast saadik keelati puhas piim ära.

ANGELA. Kas kuuled, ema! Linn joob ainult pesupiima, sakste kõhud ei kannatagi piima puhtalt.

MATHIAS. Veel küsin ma sinult, neitsi Angela, Marduse tütar, kuninga nimel: oled sa nuusutanud, mis mürgine ja magus? oled sa suitsetanud, mis uimastav ja kibe? oled sa joonud, mis teeb pea raskeks, meele kergeks, südame pahaks ja jalad nõrgaks?

ANGELA. Ei ma tea millestki, kui aga sellest plotskist, mis ma sinult kord sain, ning neist sinikaist, mida sõin sookaelte seast ja siis öökisin.

MATHIAS. Siis kuulutan su, neitsi Angela, Marduse tütar, kuningale pühendatuks ja tunnistan su isa, ema ja peigmehe võimu alt vabaks. Sellest silmapilgust peale oled sa püha ja puutumatu, lahkud oma vanemate majast ja sõidad kuningakotta, nagu nõuab seda kuninga kiri ja pitser. (*Mathias avab rulli ja tõstab ta kõrgele nagu näitamiseks.*)

ANGELA. Mathias, näita meile kuninga kirja ja pitserit.

MATHIAS. Sinu käsu peale, neitsi Angela. (*Laseb avatud rulli alla.*)

EMA. Karlo, vaata sina ka, sa oskad lugeda.

ANGELA (*kirja vaadates*). Mis kraakjalad need on?

MATHIAS. See on kuninga allkiri.

ANGELA. Kas siis kuningas oma nime kirjutada ei oska?

MATHIAS. Ei, tema teeb ristid ja paneb pitseri. Kuningal on ainuõigus harimatuse vilja ja rõõmu maitsmiseks. Kaardimoorid, soolapuhujad, käetargad, astroloogid, spiritistid ja viinaltvaatajad nõuavad juba ammugi uut põhiseadust, nii et ka kuningas oleks kirjaoskaja, muidu kasutab ta nende kuntsi väga vähe.

ANGELA. See külmetaja vanamees hakkab ikka rohkem mulle meeldima, puudub vähe, siis hakkan teda armastama.

MATHIAS. Neitsi Angela, pane end reisivalmis, me peame ruttama, et jõuda kuuvalgel suurele teele.

EMA. Ega siis pole muud, kui aga tõmba uued siidisukad jalga, pista kõrgekontsaga kingad otsa ja viska milanees üle pea. Jalgu pole vaja pesta, uute siidisukkade alla ei näe neid keegi; kuningakojas sul neid aega küürida küll, ega sa ju hommikust õhtuni kuningat soendama pea.

ANGELA. Mathias, kas lubad mind ka sadulasse?

MATHIAS. Nagu soovid, neitsi Angela.

ANGELA. Kas kuuled, ema, kui ilusasti see kõlab: neitsi Angela, neitsi Angela!

EMA. Pea oma loba, katsu, et valmis saad, näe, Mathias ootab.

MATHIAS. Kuningas ootab.

ANGELA. Võin ma katsiratsi sadulasse, Mathias? Nõnda, nagu mägikarjamaal millalgi, kui andsid mulle oma püksid jalga ja panid mu siis noore mära selga.

EMA. No kas sul häbi ei ole omal seda rääkida! Katsiratsi ja Mathiase pükstes! Aga mis siis Mathias ise jalga sai?

ANGELA. Tema lekutas minu pika särgiga ja nõnda oli ta väga viisakas, kui ta märal tukast kinni hoidis ja mind sõidutas.

ISA. Kuningas saab naise, kes oskab püksa kanda.

ANGELA. Aga kust saan ma täna püksid? Isa, sa anna omad: minul lõbu, pükstel au.

ISA. Võta mu kirikupüksid, kui nad sulle hakkavad.

EMA. Ei, vanamees, oma kirikupüksa ei tohi sa anda, sest me pidime ju tuleval pühal lauale minema, tööpükstega sinna ei tohi. Las Mathias annab omad püksid, Angela nendega juba harjunud.

ANGELA. Ema, see ei kõlba. Sest kuis siis nõnda, et mõõk vööl, kiiver peas ja kannused jalas, aga ise püksata. Karlo, sa anna õige omad püksid, jäävad mulle mälestuseks kuningakojas. Ole hea, Karlo, anna, sa ju armastad mind ja mina armastan sind ka natukene.

EMA. Küll oled sina, tüdruk, mul vemmal. Sest mõtle ometi . . .

KARLO. Las nüüd olla pealegi. Mina võin anda küll, aga mis ma omale ümber reite saan?

ANGELA. Sa pane omale isa kirikupüksid, pärast võid nad tagasi tuua.

EMA. Ta võib pärast püksatagi koju minna, kes teda öösel mägedes vahib.

ISA. Lahedam käia on.

ANGELA. Anna siis püksid siia, kallis Karlo!

EMA. On need tänapäeva tüdrukud küll asjamehed, poissi ennast ei taha, aga püksid kisuvad jalast.

ANGELA. Ema, sa anna Karlole isa kirikupüksid kätte.

EMA. See asi ei puutu minusse. Kel janu, sel jalad.

ANGELA. Siis annan ma ise. (*Läheb onni poole.*) Karlo, tule kaasa.

EMA. Mis sa sest poisist tahad, kui sa püksa lähed tooma.

ANGELA. Sinul pole mulle enam miskit ütlemist, Mathias kuulutas mu juba iseseisvaks ja pühaks. (*Karlole.*) Tule aga, tule, Karlo. Sina lähed ühele poole kappi, mina teisele poole, nõnda on väga viisakas püksa vahetada. (*Kaovad onni. Mathias pöördub paremal meestega rääkima.*)

ISA (*tasakesti eidele*). Kust sai kuningas meie tüdrukust kuulda? Sinu lõksutused ei võinud ometi kuningakojani kosta.

EMA. Mina arvan, Mathias on see vahemees ja keelekandja, ei keegi muu.

ISA. Eit, ma kardan, kõik on pettus. Mathias viib meie tüdruku jumal teab kuhu. Peaks midagi tegema.

EMA. Pole ju, kes teeks. Sina oled vana, Karlo tossike, tüdruk petisega ühes nõus.

ISA. Armastus teeb tossikesest mehe. Karlot peab takka torkima.

EMA. Armastus paneb mõne mehe ainult laulma, nagu oleks see viin, mis hakkab pähe, mitte südamesse.

ISA. Mina katsun tal armastuse peast südamesse ajada.

ANGELA (*pükstes, mantlis, vilt peas, ühes Karloga onnist*). Mathias, ma olen valmis.

MATHIAS (*pöördub ümber, vaatab Angelat, siis meestele*). Korda seada! Valmis olla! (*Angelale.*) Neitsi Angela, jäta omastega ja senise eluga jumalaga, sest kuningakojas kuulutatakse sulle kõrgem seisus, suurem au ja õilsam veri, nagu oleksid sa sündinud uuesti.

ANGELA. Ela hästi siis, ema, sest kuningakojas sünnin ma uuesti ja saan õilsama vere.

EMA (*silmi pühkides*). Head ja õnnelikku elu, mu lapsuke, suures seisuses ja õilsas veres. Aga katsu vaese

kuninga vastu ikka kena olla. Istu vahetevahelgi tema sülle, et ta sooja saaks, ära ühtesoodu mööda suuri tube ümber tellerda. Ja kui teised naised sellest hakkavad, et sa mehest ei tea, siis . . .

ANGELA. Jäta oma õpetused, ema, sina ei tea suurest seisusest ja peenest verest midagi. Ja ega mul kuningakojaski keel suulakke kuiva. (*Isale.*) Ela hästi, isa, mina lähen nüüd kuningakotta. On sul ehk kuningale sõna saata?

ISA. Seda küll, kallis tütreke. Kui saad kuningaga hea jutuotsa peale, siis võiksid talle ääri-veeri mõista anda, et mul onn lagund ja et saaks ehk kuidagi mõne palginoti kroonumetsast odavama hinnaga.

ANGELA. Hea küll, isa, paar palgijuppi soodsama tariifiga või üsna muidu. Ja nüüd, kallis Mathias, läki minema.

EMA. Aga miks sa Karloga jumalaga ei jäta?

ANGELA. Heldene aeg! Karlo unustasin ma hoopis. See on muidugi sellepärast, et mul tema püksid jalas.

EMA. Muidugi, mis mehest, saaks aga püksid kätte!

ANGELA. Jah, Karlo, mul on nii hea meel, et mul sinust midagi kaasas. Ja kui sa endi suurt halli härga näed, seda tugeva turjaga, siis tea, teda ei unusta ma kunagi.

KARLO. Kas ma ei võiks selle härja sulle kuningakotta tuua?

ANGELA (*kätt andes*). Ei, Karlo, jäta hall härg siia, siis ma mäletan ühes härjaga ka sind. Aga kui tuled loomadega linna turule, siis astu ka kuningakotta mind vaatama.

KARLO. Suurt halli ei müü ma kunagi, see võib igavesti elada, kui see on jumala tahtmine. Suur hall jääb sinu mälestuseks.

ANGELA. Soo, Mathias, nüüd võin ma suuremasse seisusse ja õilsamasse verre astuda.

MATHIAS (*pöördub paremale, laksutab käsi; mehed ilmuvad kanderaamiga*). Neitsi Angela, palun istet võtta.

ANGELA (*imestunult*). Heldene aeg! Milleks mul püksid, kui pean istuma ja end kanda laskma?

MATHIAS. See on suurema seisuse ja õilsama vere pärast.

ANGELA (*kanderaamil püsti*). Vaata, ema, nõnda tehakse naisega, kes mehest ei tea, aga sina ajasid tulist

rauda peale, et ma Karloga asjad joonde ajaks. Ainult imevasikas päästis mu. (*Istub. Mehed kohmitsevad tema ümber, seljad mahajääjate poole. Seda silmapilku kasutavad Karlo ja isa; nad haaravad maast malakad pihku, Karlo virutab Mathiasele, isa teisele mehele pähe, nii et mõlemad langevad maha, kuna teised satuvad segadusse. Karlo haarab Angela sülle ja tahab põgeneda pahemale. Mehed, kes ehmatusest toibunud, jooksevad talle järele ja rüselevad ema ning isaga, kes neid püüavad takistada. Karlo kaob ühes Angelaga silmapilguks vaatajate silmist, aga nad tuuakse varsti tagasi, kuna samal ajal ka isa ja ema kinni võetakse.*)

ANGELA (*tõttab Mathiase juurde, kes kiivrita, laskub põlvili ja tõstab ta pea omale sülle; õrnalt*). Mathias, kallis, kas ma ei öelnud sulle, et milleks see suursugune kandetool, kui mul püksid jalas. Näed nüüd, sina oled surnud ja mina ei saa kunagi kuningakotta.

EMA. Oleks jumalaõnn, kui tal toss väljas oleks, aga ega tal ei ole, sest kiiver kaitses pead. Raputa teda või kõtista kõrrega ninast, nii et ta aevastama hakkab, sest kui inimene aevastab, siis tal on hing sees.

MATHIAS (*ümiseb*). Hing sees . . . Mis? Mis on? Kus ma olen?

ANGELA. Peadpidi minu rüpes. Kas sa mind ei tunne?

MATHIAS. Mis on juhtunud?

ANGELA. Ei midagi.

MATHIAS. Kus on mu kiiver?

ANGELA. Siin ta on. (*Tõstab ta istukile ja seab kiivrit pähe.*)

MATHIAS. Kus on need mässajad? Kinni siduda nad ja kaasa võtta kuningakohtusse.

ANGELA (*tõuseb, astub Mathiase juurde*). Jäta nad, mis sa neist kaasa vead, nad pole ju midagi kurja teind, ainult kakelnd pisut. Siin mägedes on see ainuke lõbustus ja ajaviide rahvale, sest kino ei ole, raadiot ei ole, grammofoni ei ole, staadioni ei ole, ujulat ei ole, bridži ei ole, kohvikut ei ole, öölokaali ei ole, isegi kirik ja palvemaja on kaugel. Aga inimene peab lõbutsema, muidu ei saa. Ja et sul on võõrad mehed kaasas, noh, siis oli sobiv silmapilk lõbutsemiseks.

MATHIAS. Ma olen kuninga käskjalg, tema asemik.

ANGELA. Karlo lõi ju ainult kiivrit, mitte mis kiivris. Ja isa on vana, tema ei jäksagi enam lüüa.

MATHIAS. Hea küll, neitsi Angela, isa ja ema jätan siia, aga Karlo tuleb kaasa.

ANGELA. Sa mõtle pisut, mis sa teed: Karlo on minu peigmees ja mina armastan teda. Milleks võtad sa selle kaasa, keda mina armastan? Pealegi, ma armastan teda nüüd üsna tõsiselt, sest ma nägin, et ta polegi niisuke tossike, nagu ma arvasin: sinule andis ta pähe ja minu kahmas ta trihtrah sülle. Oleks ta ennem nõnda teind, siis oleks ma temaga ammugi asjad joonde a'and.

MATHIAS. Aga kinni lasen nad ikkagi köita, muidu tikuvad nad uuesti kaklema.

ANGELA. Seda muidugi. (*Astub Karlo juurde.*) Ja sina, kallis Karlo, kust võtsid sa südame, et kuninga sulastele vastu hakata? See tuli kindlasti isa kirikupükstest, mis sa jalga said. Aga mul oli sinust nii kahju, kui sa mu sülle võtsid, sest ma mõtlesin, sa oled pisut hiljaks jäänd. Ainult hea mälestus jääb mul sinust: armastus tegi sust mehe. Ja teie, isa ning ema, mis tuli teie arusse? Mis südamega lähen ma kuningakotta, kui teie köidetult siia jääte! Mathias, kallis poiss, lase isa ja ema vabaks.

MATHIAS. Kui nad sõna annavad, et nad Karlot niipea ei vabasta.

ANGELA. Ema, kas annad sõna?

EMA. Mis see minu sõna aitab, küsi vanamehelt.

ANGELA. Isa, kas annad sõna, et . . .

ISA. Sõna anda ma ju võin, aga pidada . . . Ei, laps, ära saada mind kiusatuse sisse. Tänapäev ei pea enam ükski sõna, ei riigid ega rahvad, inimestest hoopis rääkimata, milleks pean siis mina esimene olema, kes sõna peab.

MATHIAS. Kas kuuled, neitsi Angela, nad tahavad edasi kakelda.

ANGELA. Siis pole parata, jäävad seotuks kõik kolm. Alt külast tuleb inimene, kes teid vabastab.

EMA. Tüdruk, sinust saab oma ausate vanemate kirstunael.

ISA. Kas sul häbi ei ole selle kabajantsiku ja varganäoga ühte hoida?

MATHIAS. Ma pean laskma neil ka suud sulgeda.

ANGELA. Ega sõna konti riku. Me lähme minema, siis võivad nad kiruda, niipalju kui süda kutsub, keegi ei kuule neid. Karlo, sa võiksid õige laulda, sina

kiruda ei armasta. Laula minule, et ma kuuleksin, kui olen teel kuningakotta. Ja sinule, ema, jätan ma oma pehme kandetooli, et sa teaksid, kuis ma sind armastan. Istud kui kuningaemand ja kuulad Karlo laulu. Mathias, ütle sulastele, et nad kandetooli onni ette tõstaksid ja ema toolile asetaksid, milleks vanainimene oma jooksvaga peab maas könutama. Mina enam toolile ei istu. (*Tool pannakse, kuhu kästud, ja ema tõstetakse peale.*) Soo, nüüd olen ma kõik teind, mis minu võimuses, me võime minna. On kellelgi mõni soov?

EMA. Kao juba kord, et ma kuuvalgel su varjugi ei näeks.

KARLO. Ela hästi, Angela! Ma armastan sind. Kui lahti saan, tulen sulle järele.

ANGELA. Mina armastan sind ka, Karlo, aga ma pean minema kuninga juurde, sest temal on külm.

ISA. Palgijuppidest ei maksa kuningale rääkida, aga kui sa tõesti oma isa tahad aidata, siis katsu mulle salapiirituse monopol või puskariajamise ainuõigus sokutada.

ANGELA. Kui saan kuningakotta, muretsen sulle palgijupid, monopoli ja ainuõiguse, nii et sa kohe tunneksid, et sul on suurest seisusest tütar. Aga nüüd elage kõik hästi, ma pean minema, sest kuningas ootab. (*Kaob ühes meestega paremale.*)

KARLO (*pikali maas*). Angela, Angela!

ANGELA (*hääl*). Mis on, Karlo?

KARLO. Meie laulatusesõrmused unustasin nende pükste tasku, mis sul jalas.

ANGELA (*hääl*). Hea küll, Karlo, ühe võtan omale, teise annan kuningale.

KARLO (*hüüdes*). Angela, Angela!

ANGELA (*hääl, kaugemal*). Ma kuulen, Karlo.

KARLO. Ma tulen kuningalinna kahe peaga vasikat näitama, tee talle reklaami ülemate ja nende naiste ning tütarde keskel.

ANGELA (*hääl*). Tulen ise teda vaatama ja toon terve kuningakoja kaasa.

ISA (*vähe aja pärast*). Tahad sa tõesti oma vasikaga kuningalinna minna?

KARLO. Aga jalamaid.

EMA. Noh, esiotsa tuleb sul pisut oodata.

KARLO. Mitte ainustki silmapilku ei oota ma. (*Hakkab*

end mööda põrandat isa poole nihutama, ligi jõudes ütleb:) Pööra selg minu poole. (*Isa teeb seda. Ka Karlo pöördub seljaga isa poole, nõnda võib ta selle käed lahti näppida, kes siis omakorda päästab Karlo ja ema köidikuist.)*

EMA (*vabanenult käsi hõõrudes*). Nõnda on inimesega, kui tal on tütar, kes mehest ei tea.

ISA. Õieti oleks pidand kuningas meid võllasse tõmbama, et saaks alamast soost sugulastest lahti.

KARLO. Hüvasti! Mina teen säärеd.

ISA. Mis tuli sul siis nüüd taga on?

KARLO. Ma tahan linna.

EMA. Aga too sa enne vanamehe kirikupüksid ära.

KARLO. Ilmtingimata toon.

ISA. Mina annan sulle nõu: ära mine linna, või kui lähed, siis mitte vasikaga.

KARLO. Ilmtingimata vasikaga.

EMA. Vaata, et see vasikas oma kahe peaga sul kaela ei kääna, naise pistis juba kiksi.

KARLO. Kuis nii?

EMA (*osatades*). Kuis nii . . . Miks siis mitte! Kui Angela poleks sellest vasikast kuulnud, siis oleks ta sinuga asjad joonde ajand ja kuninga sulased oleks pidand suu puhtaks pühkima. Aga see, mädand, oma kahe peaga . . .

ISA. Jah, ise ajasid oma vasikaga tüdruku peruks.

KARLO (*nihkub pahemale, kibeleb minema, kaob*).

EMA (*hüüdes*). Karlo! Tule tagasi!

KARLO (*ilmub uuesti pahemalt*). Mis on?

EMA. Tule maitse ka leent, mis te Angelaga kahekesi keetsite.

KARLO. Ei, ema! Ma lähen. (*Ära.*)

EMA (*järele hüüdes*). Kui sa süüa ei taha, siis vähemalt laula minnes, Angelagi ehk kuuleb pisut.

ISA. Sina ikka oma lauluga. Mis hull ta südaööl üksi karjub mägedes.

EMA. Las ta nüüd karjub, lahutab pisutki oma meelt.

KARLO (*nägematuna, hakkab laulma*).

EMA (*läheb supipaja juurde, kergitab kaant*). Seal ta nüüd on: tuli kustund, supp jahtund. (*Maitseb lusikaga, sülitab.*) Ptüi! On see aga lõrp! Nagu vedel sea sööm. Küllap tüdruk ikkagi poissi armastas, ei ta muidu poleks niisukest solki keet.

ISA. Või sa ise targemat tegid, kui mulle tulid.

EMA. Kui mina sulle tulin, võisin sulle kas või vasika roka ette panna, ikka maitses hea.

ISA. Mis ma pidin siis tegema, kui ei taht nälga surra.

EMA. Noh, kui võisid süüa minu armuleent, siis, säh, lõrbi ka tütre oma. Niipaljuke vanad saavad noorte armastusest, et söövad nende armastusega rikutud toitu. (*Tõstab paja vanamehe ette, kes on istunud pakule.*) Siin on lusikas, leiba annan kohe. (*Toob kotist leivakannika, mille küljest vanamees omale tüki murrab, siis hammustab ja suppi pajast peale võtab.*) Anna mulle ka lusikat.

ISA. Kus siis teised lusikad on?

EMA. Mis neist teistest. Sul seisab ta ju vahetevahel jõude, ega sa ühtesoodu helbi. (*Tarvitavad lusikat kordamööda.*) Sööme, nagu armastaksime alles teineteist.

ISA. Eks seda armastustki kuluks vanainimesele ära.

EMA. Nüüd olemegi jälle armupaarike, pole meil enam lapsi ega kedagi.

ISA. Jah, las nüüd kuningas hakkab Angelaga jändama. Ainult kui see Karlo, roju, oma vasikaga ei lähe neile itsi tegema.

EMA. Mis nüüd Karlo võib kuningale.

ISA. Ega Karlo ise, vaid tema vasika-raibe oma kahe peaga, seda ma kardan.

(Eesriie.)

Kolmas vaatus

Esimene pilt

(Tuba kuningakojas. Pehme mööbel, vaibad, pildid seintel, lilled vaasides. Uksed nagu esimeses vaatuses.)

ANGELA (*endiselt lokid õlgadel, ilma ehteasjadeta, pidžaamas, seisab pahemal pool akna all ja vahib eesriide vahelt välja, kuninga poole pöördumata*). Ei tea, kuhu need inimesed kõik tõttavad, mõned lähevad pool joostes kohe.

KUNINGAS (*palja lagipeaga, valgete udemetega kõrva ääres, istub diivanil, pikk, pehme öökuub seljas, pehmed toakingad jalas, laksutab tasakesti käsi*).

TEENER (*tagauksest paremalt sisse, jääb ukse alla seisma*).

KUNINGAS. Järele kuulata, kuhu tõttavad inimesed.

TEENER (*ära*).

KUNINGAS. On neid palju, kes tõttavad?

ANGELA. Palju, palju rohkem kui muidu. Terve linn nagu jookseks kuhugi kokku.

KUNINGAS. Kusagil on vist tuli või mõni suurem kakelus lahti.

ANGELA. Kas siis linnarahvas nii väga armastab tuld ja kakelust?

KUNINGAS (*ükskõikselt*). Oh jaa! Mõlemal pool on vägivald, siin loodusjõudude, seal inimeste. Rahvas armastab vägivalda, sest ta arvab, vägivallas on jõud. Miski ei meeldi rahvale rohkem kui jõud.

ANGELA (*imestunult*). Oh aeg! Ikka hullemaks asi läheb. Esteks jooksid poisid ja naised, siis läksid mehed täit käiku, nüüd ruttavad juba emad väikeste lastega süles või vankris ning isegi vanad ja vigased keppide

ja karkudega. Aa! Juba paistavad ka prouad ja preilid, siidivarjud käes, ja härrasmehed, kõvad peas. Kas sina, kuningas, ise ei taha vaadata, kuidas su rahvas sibab?

KUNINGAS. Ei, mu kallis. Kui rahvas jooksma hakkab, siis tähendab see ikka halba ja mina hoidun halvast asjast võimalikult kaua eemale. Ta tuleb mulle niikuinii kätte. Sest kui rahvas jookseb halva asja pärast, siis ajab ta selle lõpuks ikka kuninga süüks ja maksab temale kätte.

ANGELA (*tuleb akna alt ära*). Kuningas, kui sa tõesti arvad, et inimesed jooksevad halva asja pärast, siis mina ka ei vaata enam. (*Astub kuninga ette.*) Oled sa kurb, kuningas, et su rahvas jookseb halva asja pärast?

KUNINGAS. Ei, seni kui sina mu juurde jääd.

ANGELA. Võin ma su sülle istuda?

KUNINGAS. Palun, mu lemmik. Mul hakkaski juba pisut vilu.

ANGELA (*istub kuninga sülle*). Kas sina, kuningas, pole kunagi nagu pöörane halva asja pärast jooksnud? Mitte kunagi? Räägi mulle ilusti tõtt, nii et ma natukenegi teaks, mis loomad need kuningad tõepoolest on.

KUNINGAS. Kui olin noor ja polnud veel kuningas, siis jooksin. Jooksin, et saada kuningaks.

ANGELA. Need, kes täna jooksevad, tahavad ehk ka kuningaks saada?

KUNINGAS. See'p see halb asi ongi, et kõik tahavad kuningaks saada — kõik.

ANGELA. On see siis halb? On sul halb, et oled kuningas? On sul halb, et istun su süles?

KUNINGAS. Ei, mu lemmik. (*Silitab Angela kätt.*)

ANGELA. Noh, rahvas tahaks ka, et keegi istuks tema süles.

KUNINGAS. Ei, rahvas tahaks ise kellegi sülle istuda, rahvas tahaks kuninga sülle istuda, sest ta arvab, et mis maksab kuningas, kui ta oma rahvast süles ei kanna.

ANGELA. Kuningas, ära lase kedagi oma sülle peale minu.

KUNINGAS. Mitte kedagi, mu lemmik.

ANGELA (*häbelikult*). Nõnda hakkan sind armastama. Ma armastangi sind juba natukene, kuningas.

KUNINGAS. Armastus on ainuke asi, mille pärast maksab joosta. Aga seda mõistame alles siis, kui meid enam keegi ei armasta ja kui pole enam kedagi, kes tahaks, et meie teda armastaks. Nõnda möödub elu.

ANGELA. Kuningas, armasta mind, ma nii väga tahaks, et mind kuningas armastaks. (*Koputus uksele.*)

KUNINGAS. Sisse!

TEENER (*astub sisse*). Kuningas, linna on ilmunud mees, kes laulab mägilaule ja näitab kahe peaga vasikat, rahvas jookseb tema juurde.

ANGELA (*kargab põlvili kuninga sülle, hüppab seal ja lööb käsi rõõmu pärast kokku*). See on Karlo, see on tingimata tema!

KUNINGAS (*annab teenrile märku, see lahkub*). Kes on Karlo?

ANGELA (*ikka veel põlvili süles*). Minu peigmees.

KUNINGAS (*aietades*). Ai, ai, valus on!

ANGELA. Olen ma siis nii hirmus raske või on mu põlved teravad? (*Istub ja naerab.*) Nõnda on pehmem, eks?

KUNINGAS. Palju pehmem ja soem.

ANGELA. Minu ema ütles alati, mul olla poisi põlved, teravad nagu lambal. Mis mees küll sinuga peale hakkab, kui su põlved pehmemaks ei lähe, ütles ta mulle. Aga isa seljas võisin põlvili tallata, niipalju kui süda kutsus, temal polnud sest midagi. Voolmete pärast oli see talle isegi hea. On sul ka voolmed, kuningas? Luba, ma katsun. (*Katsub kuninga õlgu mudida.*)

KUNINGAS. Ai, sealt on ju valus.

ANGELA. Tähendab, ka kuningatel on voolmed, kui nad vanaks jäävad. Aga kannata ilusti välja, esteks on kibe, pärast magus. (*Mudib ja näpib.*) Kas hakkab juba paremaks minema?

KUNINGAS. Just nagu hakkaks.

ANGELA. Näed sa nüüd, kuningas, sul on must abi ka pisut. Kas sa ei tahaks diivanile kõhuli lasta, nagu minu isa laskis murule, kui ma teda põlvili tallasin. (*Kargab põrandale.*) Tee seda, kuningas, kui sa mind natukenegi armastad. Ma aitan sind. (*Võtab kuningal jalust kinni, tõstab need järsku diivanile ja kuningas langeb pikali; sikutab ja pöörab teda, kuni saab ta kõhuli, rääkides.*) Nõnda! Jalad siia! Nii! Käed nõnda, lõua alla padi — nõnda! Soo, ole nüüd päris paigal,

küll sa näed, mis ma teen. Esteks tasakesti keset selga (*ronib põlvili kuninga peale*), tunned, kui hea! Küll on sinul pehme selg! Kohe tunda, et kuninga oma. Minu isa oli nagu elus puuhunt, põlved tegi hellaks. Sinu seljas võiksin ma tundide kaupa põlvitada. (*Liigub piha poole.*) Eks ole hea, mis?

KUNINGAS (*ägisedes*). Hea on küll, aga valus on ka.

ANGELA. Valu on voolmete pärast. Oota natuke, siis on valu läind ja hakkab ainult hea.

KUNINGAS. Valu ongi just hea, seda pole millalgi tundnud.

ANGELA. Vaene kuningas! Kõike on tal küllalt, ainult valust on tal puudus. (*Koputus uksele.*) Kes seal on? Mis vaja?

NARR (*ukse tagant*). Siin on vanateener ja narr, nad otsivad kuningat.

KUNINGAS. Tule sisse! Narr on oma inimene.

NARR (*tuleb uksest, heakskiitvalt*). Just nii! Kuningas rahva kukil, naine kuninga kukil.

KUNINGAS. Narr, ära naera, naist kanda pole sugugi nii kerge ja lõbus.

NARR. Arvad sa, vend kuningas, et rahval on kerge ja lõbus sind kanda?

ANGELA. Las rahvas õpib kannatama, nagu kuningaski, temale ei tee voolmete valu varsti enam midagi.

NARR. On siis kuningal voolmed?

ANGELA. Miks ta siis muidu mu põlvede all aietab.

NARR. Siis on need küll sest ajast, kus me röövliametit pidasime.

ANGELA (*tallates*). Mis te õieti tegite, kui röövlid olite?

NARR. Me võitlesime siis vabaduse ja õiguste eest. Me olime siis rahva poolt ja kuninga vastu, nüüd aga kuninga poolt ja rahva vastu.

ANGELA. Ah nõnda! Seepärast siis kuningad kiusavadki röövleid taga ja sellepärast minu isa ja kõik rahvamehed hoiavad mitte kuninga, vaid röövlite poole. (*Peatub tammudes, patsutab kuningale õlale, küsib:*) Noh, kas hakkab juba seks korraks aitama?

KUNINGAS. Küllap aitab seks korraks sellest valust.

NARR. Armuline Issand! Mis narr küll selle eest annaks, kui mõni noor naine ka tema vana krõnksu selga mudiks ja tallaks!

ANGELA. Kuningas, kallis, luba, et ma ka narri seljas tallan.
KUNINGAS. Narrile on kõik lubatud.
ANGELA (*narrile*). Lase siis vaibale kõhuli. (*Narr laskub.*) Aga sind tallan ma jaluli, mitte põlvili, narr.
NARR. Narri talla nagu tahad, ikka tänab ta.
ANGELA (*astub narri sääremarjadele ja hakkab pikkamisi mööda jalgu ülespoole minema*). Põlved naksuvad sul nagu vanal äraaetud setukal ja reied on sul paljas luu ja nahk. Oi, oi, narrike, sa oled sama kõva ja kondine nagu minu isagi mägedel, mis sest siis kasu, et elad kuningakojas.
KUNINGAS (*küljeli, käsipõsekil diivanil*). Mitte narril pole sest kasu, et elab kuningakojas, vaid kuningal: narr on ainuke ustav inimene tänapäev.
NARR (*ägisedes, sest Angela on tal jaluli keset selga*). Elus ja ajaloos polegi muud, kui aga tänapäev, seepärast on narril leib hooleta.
KUNINGAS. Joosep, tulid sa ainult selleks siia, et end neitsi Angelast tallata lasta, või oli sul ka muud asja?
NARR (*jahmatab, pöördub järsku maas ümber, nii et Angela kukub vaibale*). Ah, vabandust, kuningas ...
ANGELA (*pahaselt*). Narr, kõigepealt palu räpakuse pärast minult vabandust.
NARR (*kargab püsti*). Ah, vabandust, kuninganna!
ANGELA (*pikali vaibal*). Narr, palun veel kord samad sõnad!
NARR. Vabandust, kuninganna!
ANGELA. Ku-nin-gan-na. Jumalik! Küll on maailmas ilusaid sõnu!
KUNINGAS (*narrile, kes vahib Angelat*). Joosep, ma ootan.
NARR. Kuningas, täna tulid kokku ainult põllu- ja väeülem, kõik teised puuduvad.
KUNINGAS. Mis siis teiste ülematega on juhtunud?
NARR. Kõik on läinud ühes rahvaga kahe peaga vasikat vaatama.
ANGELA (*kargab vaibalt*). Kas kuuled, kuningas, kõik on juba läind. Lähme meie ka. Ma tahaks kangesti seda vasikat näha, kes mu kuningakotta aitas.
KUNINGAS. Kuis nii, vasikas aitas?
ANGELA. Aga kes siis? Poleks seda vasikat olnud, siis oleks ma asjad ammu enne Karloga joonde saand, kui Mathias meile jõudis. Aga niipea kui kuulsin sellest

imevasikast, oli mul kohe selge, et midagi suurt on tulemas, sest ega jumal ometi hakka oma imesid tühiste asjade pärast raiskama. Kuningas, kui sa ise ei taha tulla, siis las ma lähen Mathiasega.
KUNINGAS. Mathias pole linnas.
ANGELA (*ärevalt*). Kas saatsid ta jällegi mõnele naisele järele või?
KUNINGAS. Ei, mu lemmik, peale sinu pole mul kedagi vaja.
ANGELA. Tähendab, sa armastad mind tõsiselt, kuningas. Aga miks ei vii sa mind siis imevasikat vaatama? Lase ma lähen narriga, kui sa ise ei tule.
KUNINGAS. Joosep, tahad sa neitsi Angelaga minna?
NARR. Naine peab käima sellega, kelle süles ta istub.
KUNINGAS. Kuuled, mu lemmik, narr ei tule sinuga.
ANGELA. Anna siis mulle mõni ümmardaja kaasa.
KUNINGAS. Joosep, laksuta käsi.
NARR. Ei tasu narril vaeva. Aga kel jänu, sel jalad, kel valu, las see karjub.
ANGELA. Ma ise. (*Lööb käsi kokku.*) Keegi ei tule. Miks ei tulda, kui olen kuninganna?
KUNINGAS. Ma aitan. (*Laksutab käsi.*) Näed, kallis, ka minu kutsel ei tule keegi.
NARR. See on narrilegi liig! (*Väljub uksest.*)
KUNINGAS. Tule mu sülle. (*Angela täidab käsku.*) Tahad sa tingimata minna seda vasikat vaatama?
ANGELA. Ega ma muidu, aga tal on ju kaks pead.
KUNINGAS (*ohkab*). Kui kahju, et minul pole kahte pead! Kuningad on kõik ühe peaga, sellepärast jäetaksegi nad rahva poolt maha ja joostakse vasika järele, kel kaks pead. Isegi naine, kes istub kuninga süles, jätaks meeleldi kuninga ja hoiaks vasika poole.
ANGELA. Ega ma muidu, aga kui narr ütleb, et kõik teised ... (*Koputus uksele.*)
KUNINGAS. Sisse!
NARR (*ilmub*). Kuningas, sinu koda on tühi, sellepärast ei tule keegi, kui kutsud. Inimesed on sinu ja su koja maha jätnud, koeradki on ühes inimestega läinud. Ainult kass istub oma poegade juures ja peseb silmi. Inimestest on veel kolm järele: kuningas, narr ja naine, kes mehest ei tea.
KUNINGAS. Nainegi tahab teistega minna, ainult kuningas, narr ja kass hoiavad koda.

ANGELA. Ei, kuningas, kui kõik on läind, siis mina jään — jään sinu ja narriga.
KUNINGAS. Oleks nagu mõni uus kuningas tõusmas.
ANGELA. Mis tähendab uus kuningas?
KUNINGAS. See tähendab, et vana tõugatakse troonilt.
ANGELA. A-a! Siis ma tean, kes uus on! See on Mathias. Tema ennustus hakkab täide minema.
NARR. Ennustused lähevad ikka täide, kui narre leidub, kes ennustusi usuvad.
ANGELA. Siis saab Mathias kuningaks, sest narre olevat ilmas rohkem kui arukaid.
NARR. Kuninganna, Mathias on kelm ja varas.
ANGELA. Seda muidugi, aga kas siis kelmid ei või kuningaks saada?
NARR. Mathias istub vanglas.
ANGELA. Kas vanglast ei tule kuningaid?
NARR. Vanglast tulevad narride kuningad. Aga kuningas jääb kuningaks, hulk jookseb ikka talle järele.
ANGELA. Mina ei jookse, enam ei jookse, mina jään siia. Seda ütlesin Mathiasele juba mägedel.
KUNINGAS. Oli sellest siis juba mägedel juttu?
ANGELA. Ja muidugi, kuningas. Mathias ütles seal, et tänapäev on kerge kuningaks saada: luiska end ainult jumalapojaks, kelle käes on igamehe õnn, kohe viskab rahvas vana kuninga kividega surnuks ja tõstab sinu troonile. Ja kui oled kord troonil, siis seal sa istud ja . . .
NARR. Ja tapad neid, kes su troonile tõstsid.
KUNINGAS (*mõttes*). Et siinilmas ka midagi ei muutu! Kui meie olime noored, siis oli just niisama.
NARR. Millest ta peaks siis muutuma, kui inimesed on ikka esteks noored ja lähevad alles pärast vanaks, mitte vastupidi.
ANGELA. Jah, mägedel oli niisama, esteks nooremad, pärast vanemad. Mõni aasta tagasi ma ei uskunud seda, aga nüüd usun: narril on õigus.
KUNINGAS. Ikka peab narril õigus olema. Aga mis sa arvad, Joosep, kas sul maksab veel oma kuningale truu olla?
NARR. Küll ikka, kuningas! Kellegile peab ju narr truu olema. Ma ootan käsku.
KUNINGAS. Joosep, siin sulle mu pitserisõrmus, tarvita seda, nagu oleks see su oma. Hiljem teata tulemustest. Aga võimalikult mitte verd valada, sest seda valatakse niikuinii liiga.

NARR. Just nii, kuningas. Verevalamise eest las muretsevad uued kuningad ja nende narrid.
KUNINGAS. Olgu nõnda, Joosep. (*Narr lahkub kummardudes.*)
ANGELA. Nii et kui Karlo kätte saadakse, siis puuakse ta üles, eks?
KUNINGAS (*ükskõikselt*). Miks nii?
ANGELA. Kuningas, sa pead mind rumalamaks, kui ma olen. Sa ju ise ütlesid: mitte verd valada. Noh, siis peab ta üles pooma, kui ta katsub rahva kahe peaga vasika abil oma poole üle meelitada.
KUNINGAS (*väsinult haigutades*). Ah nii, mu laps!
ANGELA (*mängides kuninga valgete udemetega*). Näed nüüd, kuningas, mul on õigus. Karlo puuakse üles. Aga kui sa tahad, et ma ikka veel sinu süles istuks, siis poo ennem see kahe peaga vasikas kui Karlo, sest tema laulab nii ilusasti mägedes, kui kõrgel käib helevalge kuu. Nõnda laulab ainuüksi Karlo ja nõnda kostab see ainult mägedes, kui keegi tuleb ja laulab.
KUNINGAS (*sonib uinudes*). Ainult Karlo . . . ainult mägedes . . . tuleb ja laulab . . .
ANGELA. Oled sa, kuningas, kunagi nõnda mägedes kuuvalgel laulnud? Oled sa kuulnud, kui mõni teine laulab? Oled sa kedagi tõsiselt armastanud? Kõigest, kõigest südamest, nii et . . . (*Kuningas hakkab norskama.*) Vaene kuningas, armastus paneb ta norskama. Kuningas ei usu armastust, vaid jumalat ja narri. Head ööd, mu kuningas, ka mina lähen tuttu. (*Poeb kuninga rinnale ja suleb silmad.*)

(Eesriie.)

Teine pilt

(Esimese vaatuse ruum sama sisustusega, ainult et kõrgend ühes kuningajärjega ei seisa laua otsas, vaid selle pahemal küljel keskpaigas. Teener seab toole laua äärde. Paremast tagaseina uksest tuleb narr, et korraldust üle vaadata ja siin-seal midagi kohendada.)

TEENER. Küll on hull, ela kuningakojas, aga mitte ei tea, mis . . .
NARR. Seda sa ju ometi tead, et kuningakojas ei algata nooremad vanematega kõnelust.
TEENER. Ma mõtlesin, et narriga ometi . . .
NARR. Kuningakojas teenrid ei mõtle, vaid täidavad käskusid.
TEENER. Aga . . .
NARR (*vahele*). Mitte «aga», vaid «just nii» või «kuulen».
TEENER (*jääb sirgelt seisma, tool käes, ja hüüab*). Just nii! Kuulen!
NARR. No ometi kord! Aga mis see siis on, mida sa kuningakojas ei tea?
TEENER. Mul on tundmus, et . . .
NARR. Teenril ei tohi kuningakojas tundmusi olla.
TEENER. Just nii, narr, ei tohi tundmusi olla.
NARR. Sulle vist ka ei anna südamerahu see va kahe peaga vasikas?
TEENER. Aga kui kõik on nii ärevil, siis . . .
NARR. Kallis Aadam, ütle õige nii eneste vahel, kumma poole sa hoiad, kas kuninga või vasika poole?
TEENER. See ongi, mida ma teada tahaks. Mõistad, aulik narr, ei saa kuidagi teada, kuspool on enamus, sest kui elad kuningakojas . . .
NARR. . . . siis ei tea kunagi, kuspool on enamus. Väga õige! Kuningakojas küsitakse, kuspool on võim, see ongi see õige enamus.
TEENER. Kas see peaks tõsi olema, et vasikas on kuningakotta toodud?
NARR. Ükski narr ei tea õieti, mis on kuningakojas tõsi. Siin ainult räägitakse. Ühed ütlevad, et vasikas on kuningakojas, teised, et ta on ühes oma pooldajatega mägedesse jooksnud.
TEENER. Ah nii! Või mägedesse?! Aga siis on ju mässu karta.
NARR. Ja muidugi. Siis hakatakse vabadusvõitlust vasika nimel kuninga vastu.
TEENER. Vaene vana kuningas! On temal ka põli! Peab võitlema vasikaga!
NARR. Mis sinna parata, kui oled kuningas. Rahva pärast kuningas peab mõnikord vasikaga võidu jooksmagi, sest muidu öeldakse kohe, mis kuningas niisuke ka on, ei suuda vasikatki jooksus võita. (*Võtab kella taskust ja vaatab.*)

Aeg on lobisemine lõpetada, Aadam. Kuningas ootab ja ülemad ootavad. Ava uksed. (*Lahkub paremast tagaseina uksest. Teener seisatab, laseb silmad üle ruumi käia, avab siis ukse paremas seinas ja väljub ise paremast uksest tagaseinas. Natukene aega seisab tuba tühi, siis hakkab läbi lahtise ukse kostma hääli ja varsti astuvad sisse kirjaülem ja ülempreester.*)
KIRJAÜLEM. Jumal tänatud, täna on siin päris ristiinimese temperatuur, aga viimati tahtis naha seljas lahti leotada.
ÜLEMPREESTER. Kohe tunda, et majas on naine, kes armastab ja keda armastatakse.
KIRJAÜLEM. Jah, narril näib seekord õigus olevat. Kes võis küll arvata, et naine, kes mehest ei tea . . .
ÜLEMPREESTER (*võidurõõmsalt*). . . . võib imet teha, eks ole nõnda?
KIRJAÜLEM. Üsna õige, kallis ülempreester: võib otse imet teha. Sest kui ainult mõelda, kuidas ahjusid pidi kütma, nii et riigimetsad . . .
ÜLEMPREESTER. . . . sulasid nagu või päikese käes — just nii. Aga mis sa nüüd arvad, armas kirjaülem, kas ehk sel igivanal usul neitsist ja kõigel muul, mis sellega ühenduses, pole ometi ivakene tõetarkust sees ja kas ei peaks sellepärast just seda neitsilikku tarkust erilise hoolega koolides õpetama?
KIRJAÜLEM. Sa tahad öelda, et ühe neitsi pärast peaks . . .
ÜLEMPREESTER. Miks just ühe pärast? Meie kallil kodumaal võiks ju rohkem kui üks neitsi olla. Sa mõtle ometi, et kui juba ühe neitsi pärast on riigimetsades nii suur kokkuhoid, mis sünniks veel siis, kui neitsisid oleks rohkem. Pealegi, kallis kirjaülem, metsad, mis ahjus põlevad, soendavad meid välispoolt, naine, kes mehest ei tea, seestpoolt. Õige naine on nii-öelda mehe keskküte.
VÄEÜLEM (*kes viimaste sõnade ajal ligi astunud*). Seltsimees ülempreester jutlustab aina armastusest, aga maailmas aitab tänapäev ainult hirmu nahka ajamine. Kõik peavad kõiki kartma, see on tänapäeva loosung.
ÜLEMPREESTER. Üsna õige, seltsimees väeülem: kõik peavad kõiki kartma. Kirjasõnagi ütleb: sa pead kartma, aga lisab kohe: ja armastama. Nii et ilma

hirmuta ei saa. Meie, armas väeülem, töötame käsikäes: sina ajad kõigile hirmu nahka ja mina tulen siis, armulill käes, et seda inimeste südamesse istutada.

VÄEÜLEM. Mulle meeldib, kui need mind armastavad, kellele olen hirmu nahka ajanud. (*Pöördub ukse poole, kust tuleb ühes teistega siseülem.*) Seltsimees siseülem, mis kuuldub siserindelt?

SISEÜLEM. Vasikas teeb imet: rahvas tahab uut kuningat.

VÄEÜLEM. Naljakas! Ülempreester jutlustab neitsiimest, sina vasikaimest, nagu elaksime lausa imede maal.

SISEÜLEM. Mitte imede maal, vaid imede ajastul elame tänapäev. Kõigil on niipalju soove, et ainult imed võivad neid rahuldada.

NARR (*astub viimaste sõnade ajal tagaseina uksest pahemalt sisse, lööb kepiga vastu põrandat ja hüüab*). Kuningas ja kuninganna, neitsi Angela!

VÄEÜLEM (*siseülemale, tasa*). Ka kuninganna! Tähendab, varsti saame naiste rügemendi.

(Kuningas ja Angela tulevad käsikäes. Kuningas kuues, paljas pealagi katmata; Angela lahedavõitu lihtsas kleidis, mis ometi laseb mõjule tema noore keha. Ehted puuduvad, lokid endiselt õlgadeni. Kuninga samm aeglane, raske, iseteadlik, Angelal kerge, peagu tantsisklev ja lendav, ise rõõmus ja naerul, nagu oleks kõik ainult mäng. Kui nad jõuavad kõrgendi juurde, tahab narr, kes kõnnib ülitähtsalt kuninga kannul, teda astmeist üles aidata, aga teda takistab selles)

ANGELA (*öeldes narrile*). Joosep, sina ära sega kuningat, las ta aga ronib ise, muidu veel ülemad arvavad, et kuningas pole iseseisev. (*Võtab kuningal käe alt kinni ja aitab ta aujärjele.*) No näed, kallis kuningas, meie oleme iseseisvad, meie ei vaja narri abi.

NARR. Kuningas on ainult siis iseseisev, kui teda aitab mõni naine või narr.

ANGELA (*kuningale*). Pean ma kohe sülle istuma?

KUNINGAS. Kohe, mu lemmik, nõnda on palju kindlam.

ANGELA (*istub kuninga sülle, riputades jalad üle toolitoe ja hoidudes nõnda, et kuningas koosolijaid näeks).* Mul on nii hea meel, et ma teen kuninga kindlamaks.

KUNINGAS. Härrad ülemad, palume istet võtta. Me ootame siseülemalt ettekannet.

SISEÜLEM. Kuningas, ma pean aru andma asjas, milles mina ei või vastutav olla, sest võõras käsi on minule usaldatud võimkonnas tegutsenud.

KUNINGAS. Me ei oota vastutust, vaid informatsiooni, armas siseülem.

SISEÜLEM. Kuningas peaks informatsiooni nõudma sellelt, kes minu asemel tegutsenud.

VÄEÜLEM. Toetan siseülema arvamust.

KUNINGAS. Armas narr, mis on sinul öelda ülemate arvamuse kohta?

NARR. Ka mina pooldan seda. Siseülem ei saa kuningale informatsiooni anda, sest tema sulased on läinud imevasika usku ja on põgenenud ühes paljude teistega mägedesse. Oleks kuningas narriks, siis ta küsiks siseülemalt, kuidas on tema endagi usuga lugu.

SISEÜLEM. Tõstan kõige valjemat protesti narri kahtlustuste vastu!

VÄEÜLEM. Ühinen siseülema protestiga. Sõjavägi ja politsei on kuningale truu.

SISEÜLEM. Jah, kuningas, politsei on truu, põgenenud on ainult salakuulajad ja provokaatorid. Aga ilma nendeta ei saa, sest need kuuluvad riigisüsteemi. Narrilgi on omad salakuulajad ja nuuskurid.

KUNINGAS. Narr, on sinu salakuulajad ja provokaatorid ka imevasika usku läind ja mägedesse põgenend?

NARR. Ei, kuningas, narr ei peta ja teda ei peteta.

KUNINGAS. Ehk võid siis sina meile informatsiooni anda?

NARR. Kas kuningas ei tahaks kahte peasüüdlast ise üle kuulata?

ANGELA. Kuningas, kallis, lase Karlo ja Mathias siia tuua, nõnda saavad nad oma silmaga näha, et ma istun sinu süles.

KUNINGAS. Joosep, tee, nagu neitsi Angela soovib.

NARR (*läheneb tagaseina uksele paremal ja jääb oodates seisma, kui küsib*)

VÄEÜLEM. Kas ei võiks ka vasika tuua, et igamees oma silmaga . . . (*Naer.*)

KIRJAÜLEM. Palun, vasikat mitte! Kuningakoda pole tõprate jaoks. Pealegi on teda enamasti kõik juba näinud.

VÄEÜLEM. Mina ei saa aru, mille üle siin naerdakse. On see tõesti naeruväärt, et ma pole kahe peaga vasikat näind? Aga ülempreester ka pole näind.
KIRJAÜLEM. Ülempreester on näind.
ÜLEMPREESTER. Minu amet kohustab mind tutvuma imedega, mis saavad uute uskude alusteks.
VÄEÜLEM. Siis olen mina, kuningas ja neitsi Angela ainukesed, kes pole veel seda imet näind.
NARR (*ukse alt*). Neitsi Angelale ma näitasin, ainult kuningas . . .
KUNINGAS. Mina olen vana, ma ei armasta imesid, mis tekitavad vaenu ja segadust.
ANGELA. Ja minule aitab sellest, et ma seda imet kordki nägin, ainult kahju, et narr ei osanud öelda, mis ta tähendab.
ÜLEMPREESTER. Imede mõistatamine on jumala kiusamine, neitsi Angela.
NARR. Siis jätame kiusu ja vasika, kui kuningas lubab.
KUNINGAS (*nokutab pead nõus olles*).
NARR (*väljub uksest*).
ANGELA. Kui vasikas oma kahe peaga tekitab vaenu ja segadust, kas siis ei võiks teda ära tappa?
SISEÜLEM, KIRJAÜLEM, ÜLEMPREESTER } Mitte tappa!
VÄEÜLEM. Ma ei mõista, mida mu seltsimehed kardavad.
SISEÜLEM, KIRJAÜLEM } Mässu! Revolutsiooni!
ÜLEMPREESTER. Tänapäev ei maksaks verevalamisega usu vastu võidelda. Kui rahvas usub, et vasika kaks pead on jumalaime, siis . . .
VÄEÜLEM (*ironiseerivalt*). . . . siis peab ootama, kuni sünnib kolme peaga või peata vasikas.
ÜLEMPREESTER. Ei, armas väeülem, aitaks sellestki, kui sünniks kusagil veel teine vasikas, kes ammuks kahe häälega, sest kahekordne ime polegi enam ime. Sellepärast küsiks ma seltsimees karjaülemalt, kas temal pole eriteadlasi, kes võiksid lehmi mõjutada, et nad tooksid veel mõne kahepealise. Looduseteadlased ründavad ja kahtlustavad juba ammugi usku ja tema õpetajaid, kena oleks nüüd kordki näha, mis nad ka positiivselt suudavad. Minagi ehk loobuksin hingekarjase mantlist ja anduksin veel vanas eas loodusetea-

dusele, kui tema tulemuseks oleks teine kahe peaga vasikas.
KARJAÜLEM. Seltsimees ülempreester, teadus imedega ei tegele, need kuuluvad usule. Peaks palvetama, et ime korduks.
ANGELA. Jah, see aitaks tingimata. Aga preestrid ei taha palvetada. Minu ema käis kord preestrilt eestpalvet tahtmas, et kui vana Maasik toob vasika, siis toogu niisuke nagu ta ise: väikesed sissepoole kõverad sarved, valge täpp otsa ees ja hea piimaanniga. Aga preester ütles ilma pikemata, et tema vasikatele eestpalveid ei pea, ja ei pidanudki. Siis ema läks kaardimoori juurde ja lasi sel kaardid välja panna, nii et vasikas tuleks Maasika moodi, ja näe tuligi, ainult et mitte lehm, vaid härg. (*Naer.*)
NARR (*tuleb tagaseina uksest pahemalt, tema järel raudus Karlo ja Mathias valvurite saatel. Vangid paigutatakse teisele poole lauda kuninga järje vastu, kuhu ülemad neile ruumi teevad, nihutades oma toolid kõrvale. Valvurid taganevad ukse alla ja väljuvad narri märguandel*). Kuningas, siin on peasüüdlased — Mathias ja mägilane.
ANGELA. See on Karlo, minu peigmees, kes ilusasti laulab.
KIRJAÜLEM. See mees laulab tõepoolest ilusasti.
NARR. Temast võiks saada kuningakoja laulja.
SISEÜLEM. Mässajast kuningakoja lauljaks! See oleks hea karjäär.
NARR. Mässajal peab hea karjäär olema, muidu ei saa temast maksva korra kaitsjat.
ANGELA. Kuuled sa, Karlo, sind tahetakse kuningakoja lauljaks. Tahad sa mulle laulda, kui istun kuninga süles? (*Ootab pisut.*) Miks sa ei vasta? Oled sa kurdiks jäänd või?
NARR. Ei Karlo ega Mathias pole veel ühelegi küsimusele vastand. Nad teevad, nagu nad ei kuulekski, mis neile öeldakse.
ANGELA. Karlo, mis sinuga on juhtunud, et sa ei räägi? Miks oled sa raudus? Vasta ometi minulegi, sa ju armastad mind. Või ei taha sa, et ma kuninga süles istun? Hea küll, ma tulen sinu juurde. (*Hüppab kõrgendile, sealt lauale ja teisele poole lauda põrandale Karlo juurde.*) Soo, räägi nüüd, ma olen siin. Joosep, vabasta Karlo käed.

NARR. Kuninga käsul ainult . . .
KUNINGAS. Tee, nagu neitsi Angela soovib.
NARR (*asub Karlo käsi vabastama*).
SISEÜLEM (*tasakesti väeülemale*). Meil ajavad riigiasju narr ja naine.
VÄEÜLEM (*muiates*). Naine, kes mehest ei tea.
ANGELA (*kui Karlo käed vabad*). Noh, Karlo, nüüd oled vaba ja me võime rääkida, nagu oleksime kahekesi mägedel, kus paistab kuu. Kui sa mind ikka veel armastad, siis ütle, miks sa vaikid?
KARLO. Angela, seda ei või ma öelda. See on saladus.
NARR. Ennäe! Mida ei suuda narrimgi narr, seda suudab noor naine: mees hakkab rääkima.
ANGELA. Sa armastad mind ja sul on minu ees saladused! Kas sul pole häbi, Karlo?
KARLO. See pole minu saladus, vaid Mathiase.
ANGELA. Ja sina aitad tema saladusi varjata? On siis tema sulle rohkem kui mina? Sa tead ometi, ma olen nii uudishimulik, et kui sa seda saladust mulle ei ütle, siis ei saa ma tervel ööl nahka silma peale. Milleks sa mind piinad? Oled sa kade, et istun kuninga süles?
KARLO. Tean ainult ühte, Angela: ma armastan sind rohkem kui kõike muud maailmas.
ANGELA. Ja ikkagi on sul minu ees saladused?!
KARLO. Ma ei tohi rääkida.
ANGELA. Kes keelab? Mathias? Tahad, ma ütlen kuningale, ta laseb Mathiase üles puua, kui sa teda kardad.
KARLO. Ei, ei! Mitte puua! Mina ei taha tema elu oma hingele, ennem löögu tema mind kas või salaja maha.
ANGELA. Ah nõnda ähvardas ta sind? Et kui räägid, siis lööb salaja maha? Ja sina kardad seda autut luiskajat ja näppajat?
KARLO. Kardetakse siis kuningakojas ausaid inimesi?
ANGELA. Kuningakojas kardetakse kuningat. Aga sinul pole seda vaja, kui ütled, miks Mathias käskis sind vaikida.
KARLO. Mathias ütles, et meid mõlemaid tõmmatakse võlla, kui me ei oska suud pidada. Hammusta või keeleotsast tükk, ütles ta, aga pea lõuad, siis ei või nad meile midagi parata: neil pole tunnistajaid, sest agendid põgenesid mägedesse.
ANGELA. Issand jumal, Karlo, mis sa siis tegid, et kardad võllast?

KARLO. Mina ei teinud midagi, näitasin rahvale ainult oma vasikat ja laulsin, sest ma mõtlesin sinu peale.
ANGELA. Aga mis siis Mathias tegi?
KARLO. Mathias hakkas rahvale kõnelema.
ANGELA. Muidugi luiskas ta, nagu ikka, eks?
KARLO. Ta ütles: meie maal, meie riigis peab midagi mäda olema, kui juba lehmad hakkavad kahepealisi sünnitama. Selle vastu peab midagi ette võtma või muidu hakkavad ka meie naised kahepealisi ilmale kandma. Hirm ongi juba kõigil nahas, sest mehed ei julge enam sigitada ega naised sigida. Mehed, vennad, mis peame tegema? küsis ta.
ANGELA. Mis muud, kui vana kuningas kividega surnuks ja Mathias troonile. Ütles ta nõnda? (*Liikumine.*)
KARLO. Seda just ta ei saanud öelda, sest enne võeti meid kinni. Aga ta ütles, et miks läheb rahva seisukord halvemaks, kui ta sõdib? Viimase sõja me ju võitsime täie rinnaga, noh, siis peab sõjast kasu olema. Kuid miks ei ole? Miks seisukord halveneb, kui on võit? Tähendab — kord on süüdi, valitsus on süüdi, kuningas on süüdi. Kes tahab paremust, see võidelgu vana korra, vana valitsuse, vanade seaduste ja vana kuninga vastu.
KUNINGAS. Noormees, kas siis ei leidunud kedagi, kes oleks seletanud, et mitte kuningas ei tahtnud sõda, vaid rahvas ise?
KARLO. Mathias arvas, et rahvas peab sõda tahtma, kui ta on elujõuline, rahvas peab sõdima, aga vastutama peab valitsus ja kuningas, muidu ei seisa üks ega teine oma ülesande kõrgusel. Maailmas on kõike küll, ainult peab teadma, kust ja kuidas võtta, et rahvale jagada.
NARR. Mathias pooldab ameerika vabamaadlust, tema tahaks võtta, kust aga võtta saab.
KARLO. Jah, miski ei meeldinud rahvale rohkem, kui et kõike on maailmas küll, ainult peab oskama võtta. Nende sõnadega võitis Mathias rahva südame, nii et pärast kiitles, tema on rahvamees. Kõik uskusid ja mina ka, et oleks Mathiase-taoline mees rahva juhiks, siis läheksime ummisjalu paremasse maailma, mida minu kahe peaga vasikas pidi ette kuulutama. Sest tema ei tähenda midagi muud, kui et siitmaalt olgu igamehel süüa ja juua, nagu sööks ja jooks ta kahe suuga, ja igamehel olgu õigus häält tõsta, nagu kar-

juks ta kahe kõriga. Kui aga rahvale jumala kuulutust mööda ei jagata, siis maha endine rämps — maha valitsus, maha kuningas, rahvas murrab omal jõul paradiisiaia väravast sisse, kui tal on õige juht.

ANGELA. Kuule, Mathias, sina oled ju päris suli ja võrukael, kui sa nõnda kõneled.

SISEÜLEM. Kuningas peaks Mathiase omale propagandajuhiks võtma.

NARR. Jah, see kuluks marjaks ära. Tema lubaks igamehele seda, mis ta ise tahab igamehelt võtta. Tema oleks valmis igameest süles kandma, kui ta võiks kaksiti igamehe kaelale istuda.

KUNINGAS. Mathias, eks sa ei kuule, mis nad sinust räägivad. Kas sul siis midagi pole enda kaitseks öelda?

MATHIAS. Kuningas, ma pole midagi teind, mis käiks rahva tahte vastu. Rahvas armastab ettekuulutajaid, selgeltnägijaid, tõeprohveteid, kaardimoore, käetarku ja igasuguseid imesid, noh, mina siis kuulutasingi kahe peaga vasika imet, nagu oleksin ma mõni selgeltnägev tõeprohvet.

ÜLEMPREESTER. See inimene laimab rahvast!

KIRJAÜLEM. Mathias on rahvavaenlane!

MATHIAS. Mina armastan rahvast. Mina tahtsin teda lohutada. Sedagi ei teinud ma omast peast.

KUNINGAS. Kes oli su nõuandja?

MATHIAS. Neitsi Angela ja tema peigmees Karlo. (*Liikumine.*)

KARLO. Mathias valetab!

ANGELA. Valeta edasi, Mathias.

MATHIAS. Ma ei valeta. Mina usun, et ma ei valeta. Ma usun, sa tahtsid, et minust saaks kuningas. Sa ütlesid mulle: kuningas on vana, tapa ta, tänapäev istuvad mõrtsukad troonidel. Või kui sa ei taha tappa, ütles Angela, siis luba igamees rikkaks teha, luba igamehele, mis ta iganes himustab, nõnda saad kuningaks. Head lõuad maksavad siinilmas enam kui hea süda. (*Üldine ärevus, tõustakse mürinal toolidelt, räägitakse, veheldakse kätega, narr kiljub kõveras naerda.*)

ANGELA. Mathias, sa valetad paremini kui ükski teine, ma hakkan sind uuesti armastama. Karlo, mäletad sa, kuidas see asi oli? Ütle kuningale, et ta teaks.

KARLO. Kuningas, Mathias oli all orus varastanud ja pidi põgenema. Lahkudes ütles ta Angelale: ma tulen

surnult või kuningana sadulas, hiilgav kiiver peas, haljas mõõk vööl, kuldkannuksed jalas. Ja kui ta siis lõpuks tõesti nõnda tuli, küsis Angela temalt: Mathias, oled sa kuningas? Kuidas sa said kuningaks? Kas luiskasid enda jumalapojaks, kelle käes on igamehe õnn? Tapsid sa kuninga või tappis keegi sinu eest, nii et sina istusid taga troonile? Nõnda oli see. Kõik muu on Mathiaselt.

MATHIAS. Karlo armastab, sellepärast valetab ta. Karlo armastab Angelat ja tahtis temaga just enne asjad joonde ajada, kui mina läksin teda kuninga sülle tooma. Ma jõudsin just õigel ajal jaole. Karlo tahtis mind veel tappagi ja Angelat kuninga sulastelt röövida. Et see ei õnnestunud, siis tuli ta oma imevasikaga linna, sest ta lootis selle abil Angela kuningalt üle lüüa. Minu meelitas ta endale abiks, öeldes: suguvend Mathias, milleks oled sa kuningakojas teenriks, kui mul on kahe peaga vasikas ja sinul hea suuvärk. Tule minu juurde ja hakka mu vasika prohvetiks. Siin käib palju rahvast, nuuma teda ilusate sõnadega, sina ise lähed sellest rammusaks, usu mind. Aga mina ei uskunud, sest Joosep oli mulle kojanarri koha luband, kui toon kuningale naise, kes mehest ei tea. Et mind oma nõusse saada, ütles Karlo viimaks: Mathias, kui rahvas viskab kuninga kividega surnuks, nii et mina saan Angela omale, siis kõik muu las jääda sinule, kas või ühes trooniga. Ja oma imevasika annan sulle veel pealekauba. See ajas mu aru segi ja ma mõtlesin, mis oleks, kui ma õige katsuks narri mängida? kui ma katsuks rahva narri mängida? kui ma katsuks, kas rahvas usub narri? Nõnda sai minust imevasika prohvet ja rahvas kuulas ning uskus mind. Või mis rääkida rahvast! Sise- ja väeülemate agendid olid varsti meie mehed ja mina arvan, et sise- ja väeülemad isegi tunnustavad kahe peaga vasika usku. (*Naer.*)

NARR, SISEÜLEM, VÄEÜLEM } Braavo, braavo, Mathias! See on häbematu vale! Võllaroog niisuke!

ANGELA. Mathias, ma imetlen sind!

KARLO. Mathiase vale teeb mu keeletuks.

KUNINGAS. Keda pean ma uskuma, Joosep?

NARR. Ei kedagi peale narri, iseennastki mitte.

MATHIAS. Kuningas, usu mind, nagu usub su rahvas. Kuningas peab olema rahva usku.

ÜLEMPREESTER. Mathiasel on ussi keel, aga usust räägib ta õieti. Kui rahva usk vasikasse ei rauge, siis teeks kuningas ja valitsus targasti, kui läheksid tasapisi rahva usku: nõnda võidetaks rahva usaldus uuesti.

KIRJAÜLEM. Toetan ülempreestri ettepanekut. Rahvas on harimata, tema võtab usku tõsiselt ja hoiab sellest kinni, meile on usk ja veended ainult ärisildiks. Sellepärast võime meie oma usku ja arvamusi kergemini vahetada kui rahvas. Kasu pärast võib haritud inimene kas või kahe peaga vasikasse uskuda, liiatigi et meil on usuvabadus.

KARLO. Kuningas, mina olen harimata, ei taha kojanarriks ega kuningaks ja armastan Angelat, usku ma ei vaheta.

KARJAÜLEM. Mina ka mitte. Sest mida rohkem tegelen loomadega, seda vähem armastan inimest: tema on ainuke elavate seas, kes vahetab usku ja arvamusi.

NARR. Inimeste usuvahetus tuleb pesuvahetusest, armas karjaülem. Sinu hoolealused ei kanna pesu, sellest siis nende kindel usk.

ÜLEMPREESTER. Armsad sõbrad, inimene ei vaheta usku, vaid ususõnu. Mida rohkem uusi sõnu, seda rohkem räägitakse usuvahetusest. Nõnda on jumal selle seadnud.

KUNINGAS. Jumala teed on imelikud, kallis ülempreester. Inimese sõnade hulk kasvab kiiremini kui tema tarkus, sellepärast tuleb tal sagedasti arust puudu, kui vaja otsust teha. Kas ei teaks keegi, mis peab Mathiasest saama? Kas tõesti peab ta propagandajuhiks panema, nagu arvas äsja siseülem?

SISEÜLEM. See aitaks igatahes maa rahustamiseks mõjuvalt kaasa.

VÄEÜLEM. Mathiase koht on võllas: ta on mässaja.

ÜLEMPREESTER. Tal on usust õige arusaamine, seda ei peaks unustama.

NARR. Viimasel ajal on propagandameistritest kuningad saanud. Miks ei pakuta Mathiasele otseteed trooni või võllast? Ühe või teise peab kuningas valima.

KARJAÜLEM. Kas ei aitaks võlla asemel steriliseerimisest? See rahustab.

KIRJAÜLEM. Karjaülem tahab vist rääkida stiliseerimisest. (*Naer.*)

KARJAÜLEM. Kirjaülem oma suures tarkuses ei oska

elulisi eraldada elutuist: elulisi steriliseeritakse, elutuid stiliseeritakse.

ANGELA. Mis asi see tiliseerimine on?

NARR. See on uus eesõigus, neitsi Angela. Seni kasutasid seda sugukabud ja suguruunad, nüüd laiendatakse ta ka inimestele. Eesõigus — lapsi mitte saada.

ANGELA. Aga Mathiasel peaks just kari lapsi kaelas olema.

ÜLEMPREESTER. Väga õige, neitsi Angela, lapsed mõjutavad vanemaid kõlbliselt imeväärselt. Koertestki on inimesel selles suhtes kasu. Jumal on seda targasti seadnud.

ANGELA. Nii et Mathiasele jääb ikkagi troon või võllas. Kumba sa valid? Aga ära jälle kohe valeta, kui vastad, räägi kordki tõtt. Või tahad mõtlemiseks aega? Kuningas, kas ei võiks Mathiasele ükski päev mõtlemisaega anda?

KUNINGAS. Hea küll, neitsi Angela. Joosep, lase Mathias vanglasse viia.

NARR (*laksutab käsi; tagaseina uksest paremalt ilmuvad valvurid*).

MATHIAS. Kuningas, ma olen süütu: ma katsusin ainult narri mängida.

NARR. Narr mängib alati oma peaga. (*Annab valvureile märku, need viivad Mathiase ära.*)

ANGELA. Kuningas, mis sa teed Karloga? Tema ainuke süü on, et ta mind armastab. Kas ta ei kõlbaks kojalauljaks?

KUNINGAS. Karlo, tahad sa kuningakoja lauljaks?

KARLO. Ei, kuningas, ma ei taha.

ANGELA. Aga mis sa siis tahad?

KARLO. Ma tahan sind, Angela, tahan ühes sinuga mägedele. Ma olen ainuke mees, kes armastab sind tõsiselt, tule minuga.

ANGELA. Ei, Karlo, ma ei tule. Kuningas armastab mind ka tõsiselt.

KUNINGAS. Meie kõik armastame sind tõsiselt, neitsi Angela. Jää minu juurde.

KARLO. Kuningas, kui armastad Angelat tõsiselt, miks ei sigita sa temaga lapsi?

KUNINGAS. Angela on mu elu.

KARLO. Kuningas, sa kardad surma, sellepärast hoiad Angelast kinni. Aga mina armastan elu, mina armastan sigivust, sellepärast peab Angela minuga tulema.

Angela, tule, et ma laulaksin sulle mägedel. Ei ole mõtet, et sigivad mu loomad, kui ma ise ei sigi. Mina armastan sinus oma tulevat sugu, oma laste ema.

ANGELA. Kuningas armastab minus oma elu, ma jään temaga.

KARLO. Siis ütle kuningale, et ta annaks mulle mu vasika tagasi.

ANGELA. Ei, Karlo, seda ma ei ütle.

KARLO. Siis teen endale otsa peale: ma ei suuda ilma sinuta ja imeta elada.

ANGELA. Oota mägedel uut imet.

KARLO. Ei, Angela! Ma ei suuda oodata. Sina või ime, kolmandaks on surm.

ANGELA (*nutma hakates*). Karlo, kallis! Vasikat ei saa tagasi anda! Mina ei saa, kuningas ei saa, narr ei saa, keegi ei saa. (*Erutus.*)

KARLO. Püha taevas! Mis on minu vasikaga? On ta varastatud?

KUNINGAS. Miks sa nutad, mu lemmik? Mis on meie ainukese imega?

ANGELA (*suure häälega nuttes*). Ma ei või seda öelda! Küsi narrilt, tema teab. (*Ärevus kasvab.*)

KIRJAÜLEM. Rahva ainuke ime narri ja naise käes!

SISEÜLEM. See on kuulmatu!

KUNINGAS. Narr, me ootame seletust, meie kõik. *(Pinevus.)*

NARR (*teeb käega mingi tähendusrikka liigutuse kaelale*).

SISEÜLEM. Narr teeb narri tempe.

ANGELA (*nuttes*). Kuningas, ära ole kuri, aga ükski ei või sinna midagi parata, et vasikat enam ei ole. (*Karatakse müriнal toolidelt, läbisegi hüüded:* Halastaja Issand! Armuline taevas! Mis nüüd saab! Kõik on otsas! Oleme kadunud! Mäss! Revolutsioon! Uus kuningas!)

KIRJAÜLEM. See ei või olla! See käib terve mõistuse vastu!

SISEÜLEM. Siin peitub mingi mäng, mingi kuri kavalus.

KIRJAÜLEM. Narr ja naine valetavad!

ANGELA (*ägedalt*). Mis? Mina valetan?! Ma pole eluilmas valetanud, miks siis täna. Või kui olen, siis sellepärast, et ma pole teadnud, kus tõde, kus vale. Aga kas tark kirjaülem alati teab, mis tõde või mis vale?

ÜLEMPREESTER. Neitsi Angela, seda teab ainult armas jumal, ei ükski inimene. Sest mis on vale? Tõde, mida veel ei mõisteta või mida enam ei usta. Ja ei keegi siin kojas mõista ega suuda uskuda, et meie maa ainukest imet pole enam.

KARLO. Angela, jutusta ometi, kuidas kadus mu vasikas. Seni, kui oli tema, uskusin ma kindlasti, et varem või hiljem saan ka sinu, aga kui on tema läind, siis on kõik kadunud.

ANGELA. Vaata, Karlo, kõik tuli sellest, et inimesed on kuningakojas samasugused nagu mägedelgi: kui nad on rõõmsad, siis nad tahavad kangesti süüa ja juua. Ja kuningakoda oli rõõmus, kui saadi sind su vasikaga kätte. Minagi rõõmustasin hirmsasti, sest ma tahtsin sinu maailmaimet näha. Sind ennast muidugi ka. Nõnda siis läksingi teda kohe vaatama. Aga kui nägin, misuke ilus rammus ta oli — punane ja läikiva karvaga, kindlasti puhtrõõsa piimaga joodetud, — siis tuli mul kange vasikaprae ja -süldi himu, nii kange, et ma kohe ei teadnud, mis teha. Nõnda unustasin ma esteks hoopis, et sinu vasikal oli kaks pead, ja kui see meelde tuli, siis polnud tal enam ühtki pead. Enda lohutuseks mõtlesin viimaks: ma olen ju kuninga naine, pealegi niisuke, kes mehest ei tea, on see siis tõesti nii suur kuritegu, kui ma maitsen kahe peaga vasika praadi ja sülti? Ütle sinagi, Karlo, on see nii hirmus kuritegu?

KARLO. Ah Angela, Angela! Mul oli ime, mul oli maailmaime, aga sina panid ta nahka!

ANGELA. Arvad sa tõesti, et mina ainuüksi sõin su vasika ja tema kaks pead? Karlo, sa ei armasta mind, sa pole mind kunagi armastanud, muidu ei võiks sa minust seda arvata. Sa armastasid oma vasikat rohkem kui mind.

KARLO. Ma armastan ainult sind, Angela. Sellepärast ütle mulle, kes sõid mu ime?

ANGELA. Kõik! Kõik sõid! (*Ärevus ja liikumine.*)

KARLO. Kes kõik?

ANGELA. Kuningas, ega sa ei pahanda, kui ma ütlen?

KUNINGAS. Ei, mu lemmik, ütle aga julgesti.

ANGELA. Mina sõin, kuningas sõi, ülemad sõid, nende naised ja tütred sõid . . .

ÜLEMPREESTER. Armuline taevas!

KIRJAÜLEM. See on kuulmatu!

SISEÜLEM. Milline jõledus!
KARJAÜLEM. Milline häbematus!
KARLO. Oh ma vaene mees! Oh mu vaene ime!
ANGELA. Karlo, sinust on mul tõesti kahju. Aga sa peaks katsuma ka minust aru saada. Mis ma pidin siis tegema? Suure rõõmuga pisteti kõik nahka, mis lauale kanti, nii et polnud mul enam midagi, kui aga vasikapraad ja -sült. Sa mõtle seda häbi kuningale ja minule, kui meil poleks olnd niipalju lauale panna, kui söödi! Selle häbihädaga ma lasingi siis sinu vasika neile ette vinnata. Ja sa oleks pidand nägema, kuidas ta kadus nagu kerisele. Ülempreestergi tõmbas hea käntsaka sülti taldrikule, tõmbas sellepärast, et vedelik oli ainult ühmatand, mitte kõva, sest ma lasin keeta ilma želatiinita, et oleks päris puhas, mitte linna solk. Kõik parkisid nõnda, et kuningas oleks hoopis ilma jäänd, kui ma iseoma käega poleks temale kõige enne ette väänand. Ülemate naised ja tütred vohmisid värvitud suudega. Seda nähes hakkas mul vasikast tõesti kahju. Vaene loom! Jumal oli talle küll and kaks pead, aga mitte puhast suud tema söömiseks. Kondid pilluti laua alla koerte närida, nii et järele ei jäänd tripsugi. Tapja ja nülgija ei saand suud sekski.
NARR (*üsna rahulikult ja asjalikult*). Jah, ei saand küll, nii et mina ei tea õhkagi, mis maiku see maailmaime oli.
VÄEÜLEM (*põlglikult*). Narr ja naine! (*Järsult.*) Narr üles puua! Nõuan seda kuningalt.
ANGELA. Narr ei ole süüdi, mina käskisin, mina, kuninganna.
NARR. Neitsi Angela, sa ei tunne maailma korda: kuninganna tahab ja käseb, narr teeb ja vastutab.
SISEÜLEM. Just nii: narr vastutab!
VÄEÜLEM. Narrile peab kuningakojas võllas valmis olema.
ÜLEMPREESTER. Armas väeülem, milleks narri puua! Narre on maailmas rohkem kui võllaid. Meie kõik oleme siin ajalikus elus jumala narrid. Me teeme, mida naine himustab, ja sööme, kelle narr tapnud. Naisele ja narrile kuulub maailm. Nõnda meeldib see jumalale.
SISEÜLEM. Kuningas, rahvas on niikuinii ärevuses, mis saab troonist ja meist kõigist, kui kuuldakse, mis sündinud. Ma ennustan: Mathias, see luuletaja ja luiskaja, see söödud vasika prohvet saab kuningaks.

KIRJAÜLEM. Jah, meid ja trooni võib ainult veel ime päästa.
KARJAÜLEM. Meid võiks mõni teine kahe peaga vasikaski päästa.
ÜLEMPREESTER. Aga temasse peab uskuma, tema peale peab lootma, see on esimene.
KUNINGAS. Mu härrad, ma kuulen ja imestan. Milleks see hädakisa? Ega ju rahvas ei tea, mis vasikaga on. On meie seas mõni äraandja?
ÜLEMPREESTER. Kuningal on õigus: rahvas ei tea midagi, ta ainult usub. Vasika kaks peadki on suuremale hulgale ainult õnnis usk. Kui meie keskel on tõepoolest mõni äraandja, siis halastagu ta vähemalt rahva peale ja ärgu kõigutagu tema usku.
KARLO. Mina ei halasta. Kuningas andku mulle Angela või ma teatan rahvale oma imevasika saatuse saladuse.
ANGELA. Karlo, sa tahad kuninga surma.
KARLO. Ma armastan sind, Angela.
VÄEÜLEM. See mees tuleb üles puua!
NARR. Võllasse! Ta armastab!
ANGELA. Kuuled sa, Karlo, sa loobu minust, muidu lähed võlla.
KARLO. Ma ei loobu. Ma saan sinu või võlla.
SISEÜLEM. Kuningas, anna talle võllas.
VÄEÜLEM. Tee seda trooni ja rahva pärast, kuningas.
ANGELA. Ma palun sind, Karlo, jäta mind, sest kuningas ei või jätta.
KARLO. Mina ka ei või, sa oled mu saatus, sina või võllas.
ÜLEMPREESTER. Kuningas, anna talle võllas. Tema surm on magus, ta sureb armastuse pärast.
KUNINGAS. Noormees, tahad sa tõesti surra?
KARLO. Ei, kuningas, ma tahaks armastada, aga ma lepin ka surmaga.
KUNINGAS. Ma kadestan sind, noormees, sellepärast võta võllas.
ANGELA. Karlo, palun jumalakeeli, ära võta.
KARLO. Võtan, kui sind ei saa.
KUNINGAS. Noormees, on sul ehk enne võllast soove?
KARLO. Ainult üks, mu kuningas. Kui Angela sõitis

mägedelt sinu sülle, andsin talle omad püksid jalga, need tahaksin tagasi.

KUNINGAS. Angela, tahad sa Karlole tema püksid tagasi anda?

ANGELA (*valmilt*). Jah, kuningas, meeleldi!

KUNINGAS. Siis tee seda, neitsi Angela.

ANGELA. Tule, Karlo! (*Võtab mehel käest kinni ja viib ukse poole tagaseinas pahemal.*)

NARR (*jookseb Angelale ja Karlole ukse alla järele*). Neitsi Angela, ära unusta kuningat, tal hakkab külm.

ANGELA. Ei unusta, narrike. Ainult mis pean ma tegema sõrmustega, mis olid Karlo pükste taskus? Pean ma ka need tagasi andma, kuningas?

KUNINGAS. Nagu soovid, neitsi Angela.

ANGELA. Ma teen, nagu Karlo tahab. (*Karlo ja Angela ära.*)

ÜLEMPREESTER. Kuningas, miks kiusad neitsi Angelat armastusega, mis ihkab surma? Nõnda kiusad sa iseenda ja oma rahva saatust.

KUNINGAS. Armas ülempreester, ma olen vana, mul pole midagi paremat teha kui noorte armastuse pärast surra. Püha isa, õnnista neid!

NARR (*jookseb kuninga juurde, langeb maha ja haarab tal jalge ümbert kinni, härdalt*). Kuningas, mu kuningas, sa jätad oma narri maha!

KUNINGAS (*silitab narri pead*). Me kaks vana narri! *(Kõik on püsti tõusnud.)*

(Eesriie.)

VESTED

Eduard Vilde 50. sünnipäeval

Päris pime oli, kui me teele läksime. Ei paistnud kuud ega tähti. Aga soe tundus — sumpas ja soe. Mõnusa reisitundmuse tekitas.

Meid oli kena salgake: kirjanikke, kunstnikke, seltside asemikke, arvustajaid, paar haritlast, mõni talutaat ja uudishimuliste silmadega neiu tangoülikonnas.

«Kui kena nõnda öösel!» ütleb neiu. «Aga kuhu me siis lähme?»

«Laulma,» vastatakse tõsiselt.

Üleüldse olime kõik pagana kaines meeleolus.

«Suurepäraline!» hüüab neiu kilgates ja lööb lapselikult käsi kokku. «Ma armastan laulmist koledaste! Liiatigi pimedas! Aga kellele me laulame?»

«Eduard Vildele,» vastatakse.

«Oscar Wilde vennale?» küsib neiu.

«Nojah, kudas siis muidu,» ütleb üks kirjanik ja muigab muheledes õnnelikuna, et matkalaste seas ükski ebatõsine inimene leidub.

«Austatud preili on pisut eksiteel,» tähendab üks kunstnik, «kirjanikuherra heidab Teiega nalja.»

«Ah nii! Siis oleksin pidanud naerma. Aga kes see Eduard Vilde siis on?»

«Teil peaks häbi olema,» pöörab kirjanduseseltsi asemik tõsisel toonil neiu poole.

«Oh ei, mul pole sugugi häbi, punastamine pole nüüd moodis, pime on ju.»

«Eduard Vilde on eesti kirjanik,» seletab kirjanduseseltsi asemik ametlikul toonil, «ja teda läheme lauluga austama.»

«Kui tore! On ta juba vana? Naisemees või poissmees?»

«Naisemees. Ta sündis . . .»

«Kui huvitav!» kilkab neiu vahele. «Saab ometi näha tema naist! Ja neid silmi, mis ta teeb, kui m e i e sisse astume!»

Ja tangos neiu keerutab ennast, lööb jalal virru, nõtkutab vooljaid niudeid ja näitab oma painduvat pihta, nagu tahaks ta kõigi tähelpanemist selle peale juhtida, kes see «meie» on. Aga suures kainuses ei taba ühegi pilk tema esitatud kenadusi ja kirjanduseseltsi asemik jatkab teadlase toonil:

«Tema sündis 20. veebruaril ja saab nüüd viiskümmend aastat vanaks, aga . . .»

«Kui kahju!» kurdab neiu. «On tal lapsi?»

«. . . aga eesti rahvuslist loovat tööd pole ta ikka veel oma eluülesandeks teinud.»

«Üleüldse on ta m i n u arvamise järel pisut veerja kivi sarnane,» tähendab üks haritlane mõjuvalt ja paneb iseäralist rõhku sõna «minu» peale.

«See on ta kõvem külg,» ütleb üks kunstnik, «seisak on ju uinak.»

«Mispärast?» küsib arvustaja.

«Seda tahaksin mina ka teada,» vastab kunstnik.

«Pidage!» hüüab arvustaja. «Te räägite ju iseenesele vastu.»

«Mis sest siis on?» küsib kunstnik naiivselt.

«Nojah, mis sest on?» kilkab neiu.

«See pole tähtis!» hüüavad seltside asemikud. «Aga ei või ometi lubada, ei saa nõus olla, vähemalt ei tohi heaks kiita, et . . .»

«Kes ongi seda heaks kiitnud?» küsivad kirjanikud.

«Pidage, pidage!» hüüab arvustaja, «ma ei saa aru, mis . . .»

«Ei olegi tarvis aru saada!» hüüab üks kunstnik vahele.

«Nojah, eks ole?» küsib neiu nõus olles. Sõna sõnast ja ütelus ütelusest ning ikka valjemaks läheb kisa, ikka ägedamaks vahelehüüded, ikka räpakamaks kätelahutused. Viimaks hüüab keegi seltside asemik:

«Palun rahu! Mul on ettepanek!»

«Mul ka! Mul ka!» kostab mitmelt poolt.

«Pole mingisugust ettepanekut vaja!» hüüavad kunstnikud.

«Kudas nii?» karjub arvustaja.

Kõik püüavad korraga rääkida. Ärritus aina kasvab.

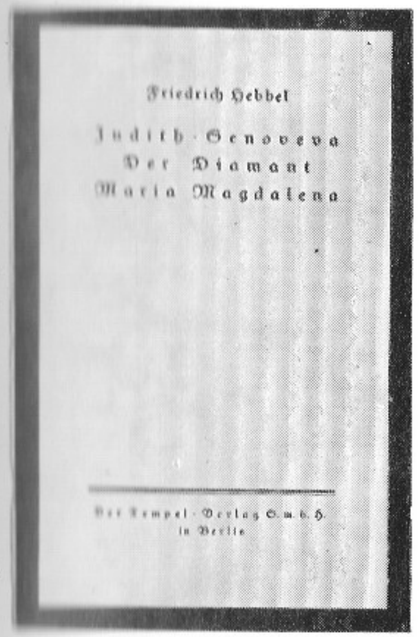

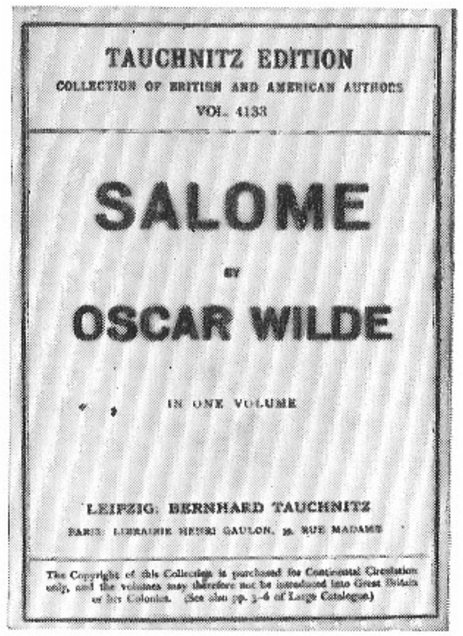

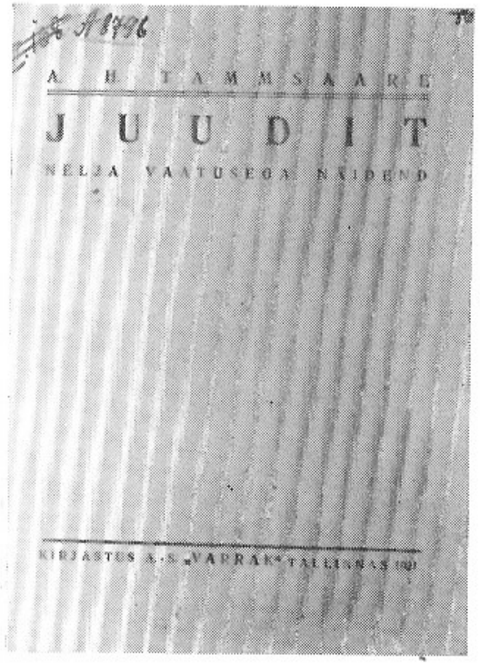

Fr. Hebbeli «Judith».
O. Wilde'i «Salome».
«Juuditi» esitrükk (1921).

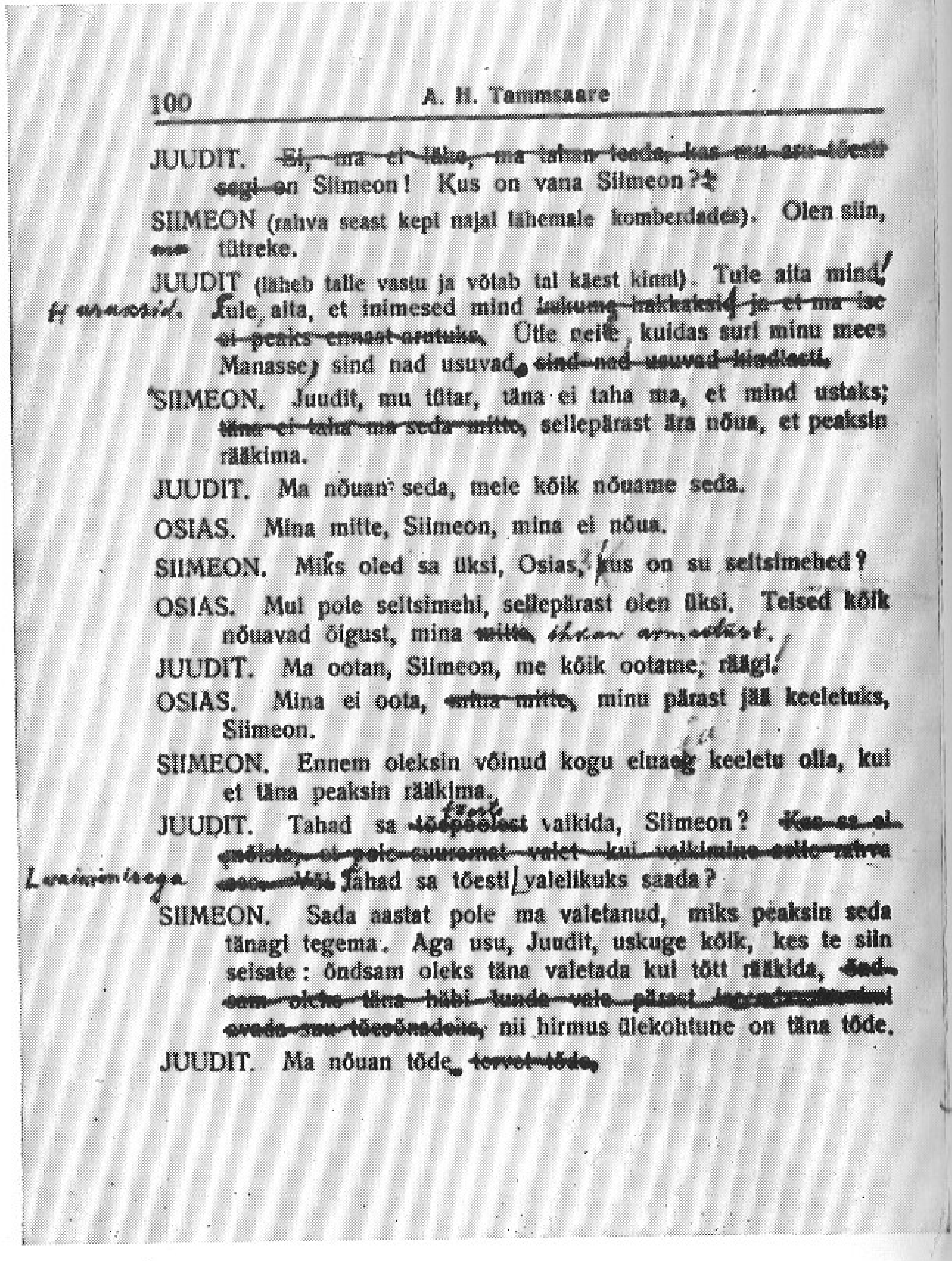

100 A. H. Tammsaare

JUUDIT. ~~Ei, ma ei lähe, ma tahan teada, kas mu [illegible] segi on~~ Siimeon! Kus on vana Siimeon?

SIIMEON (rahva seast kepi najal lähemale komberdades). Olen siin, ~~ma~~ tütreke.

JUUDIT (läheb talle vastu ja võtab tal käest kinni). Tule aita mind! Tule, aita, et inimesed mind ~~[illegible] ja et ma ise ei peaks ennast [illegible].~~ et arvasid. Ütle neile, kuidas suri minu mees Manasse; sind nad usuvad, ~~sind nad usuvad kindlasti.~~

SIIMEON. Juudit, mu tütar, täna ei taha ma, et mind usutaks; ~~täna ei taha ma seda mitte,~~ sellepärast ära nõua, et peaksin rääkima.

JUUDIT. Ma nõuan seda, meie kõik nõuame seda.

OSIAS. Mina mitte, Siimeon, mina ei nõua.

SIIMEON. Miks oled sa üksi, Osias, kus on su seltsimehed?

OSIAS. Mul pole seltsimehi, sellepärast olen üksi. Teised kõik nõuavad õigust, mina ~~mitte,~~ ihkan armastust.

JUUDIT. Ma ootan, Siimeon, me kõik ootame; räägi!

OSIAS. Mina ei oota, ~~mina mitte,~~ minu pärast jää keeletuks, Siimeon.

SIIMEON. Ennem oleksin võinud kogu eluaeg keeletu olla, kui et täna peaksin rääkima.

JUUDIT. Tahad sa ~~tõepoolest~~ tõesti vaikida, Siimeon? ~~[illegible]~~ Tahad sa tõesti Lausumisega valelikuks saada?

SIIMEON. Sada aastat pole ma valetanud, miks peaksin seda tänagi tegema. Aga usu, Juudit, uskuge kõik, kes te siin seisate: õndsam oleks täna valetada kui tõtt rääkida, ~~[illegible]~~ nii hirmus ülekohtune on täna tõde.

JUUDIT. Ma nõuan tõde, ~~tervet tõde.~~

Autori parandused «Juuditi» teise trüki jaoks.

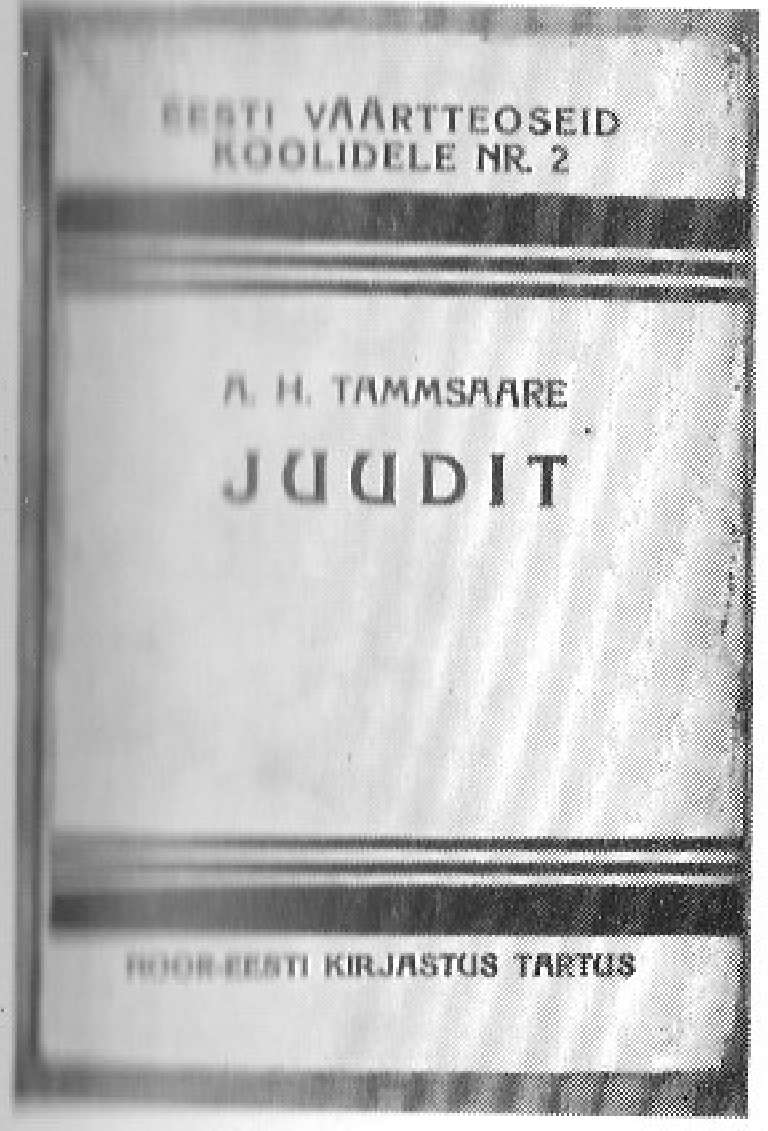

«Juuditi» teine trükk (1936).

A. Keerendi kaas «Juuditile» (1974).

J. Perevezentsevi kaas «Juuditi» ja «Kuningal on külm» venekeelsele väljaandele (1979).

A. Keerendi illustratsioon «Juuditile» (1974).

J. Perevezentsevi illustratsioon «Juuditile» (1979).

«Petuulia» («Juudit») Tallinna Draamateatris 1921. a. Lavastaja P. Pinna. Juudit — N. Pinna, Nimetu — J. Põder.

«Juudit» «Estonia» teatris 1924. a. Lavastaja A. Lauter. Olovernes — A. Lauter, Juudit — E. Villmer.

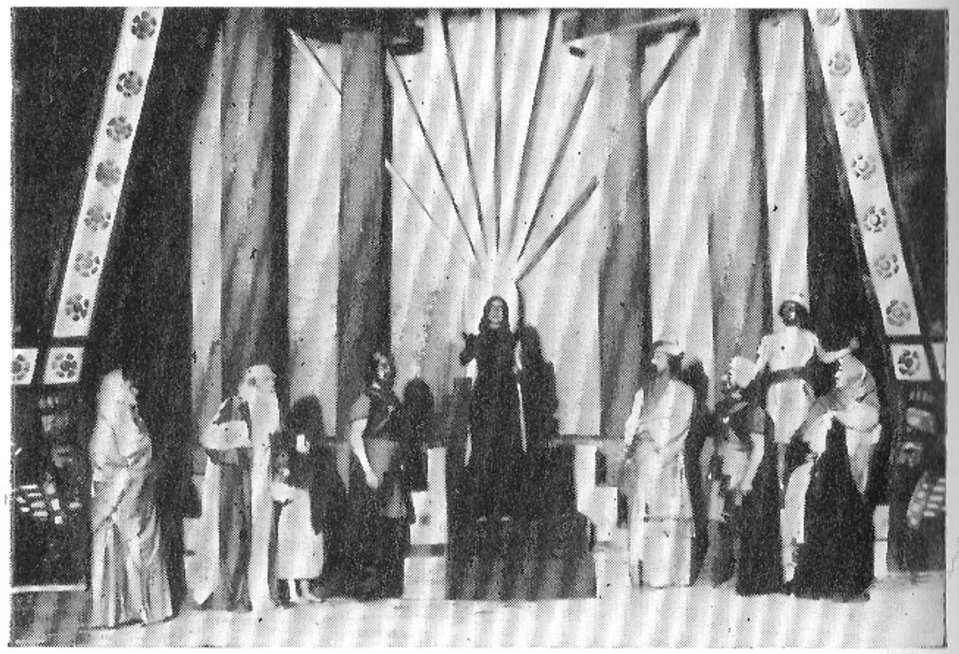

«Juudit» Tartu Draamateatri Seltsi Näitekunsti Stuudios 1935. a. Lavastaja V. Hion. Paremalt teine: Olovernes — A. Viir.

«Juudit» Pärnu teatris «Endla» 1936. a. Lavastaja K. Hansen. Keskel Juudit — M. Mikk-Murakin.

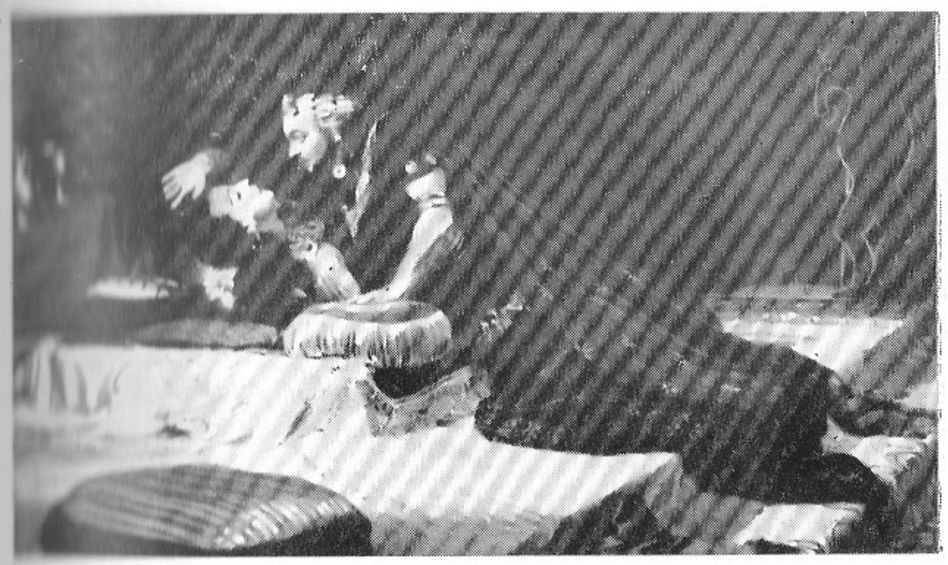

100 uut inimest laval

„Juudith" tuleb säärte massistseenidega. Draamateater kujundas teatrihoonlikust geeniest alatise kaastegelaste kogu. Tarmo pilteb: „Siit edä tulla ka tähe ...".

„Juudit"
E. Draamateatris

E. Draamateater, kes äärmist kuvandi omandas Tallinna Saksa teatri hoone, avas pelmiinid remonteerittult. Valgust on nüüd vähemalt ja ruumid on puhtad, pööluk on selleni uues pühtuses liikumine.

Avamiseks mängiti A. H. Tammsaare „Juudit".

Viimasel ajal üks moodi teatrele mängida hoonja uudisteosid, tõlene, ahingeavid ka sõnalvaatlise alal. See tõi nappuse hesat repertuaarist. Nüüd tuleb sellesse viat muudatus, sest E.-Euroopas on sõjakäigud ja hästi uusi näidendid võevalt tuleman. Esimesed hesi näidendid ilmavad tuvalt see lavale.

Tammsaare „Juudith" peanse hoska draamateeseks, aga viimasil oli ta meil laval a. 35 tagasi. Nüüd tuli jälle.

„Juudit" pilbilaneeme sisu kõsitleb stigavalt tundeid ja kirgi armastuse, nälja, võimu ja vihkamise pinnal. Juudit on suure ihngejõudlega naine, kes pühtab oma rahva vaenlase sõõgiast. Ta läheb vaenlase laagrisse ja rahab maha Assuri väepealiku Olovernese pea.

«Juudit» Eesti Draamateatris 1939. a. Lavastaja R. Tarmo. Juudit — L. Lasner, Olovernes — R. Tarmo.

«Juuditi» etenduse (1939) vastukajasid ajalehtedes.

«Juudit» V. Kingissepa nim. Tallinna Riiklikus Akadeemilises Draamateatris 1969. a. Lavastaja I. Tammur. Juudit — A. Talvi, Olovernes — K. Karm; Akior — K. Toom, Nimetu — H. Mandri, Olovernes — A. Rebane.

«Juudit» Viljandi teatris «Ugala» 1969. a. Lavastaja A. Sats. Esiplaanil: Nimetu — R. Malmsten, Olovernes — A. Laos.

«Juudit» «Ugalas» 1983. a. Lavastaja K. Raid. Juudit — K. Kreismann, Olovernes — R. Malmsten.

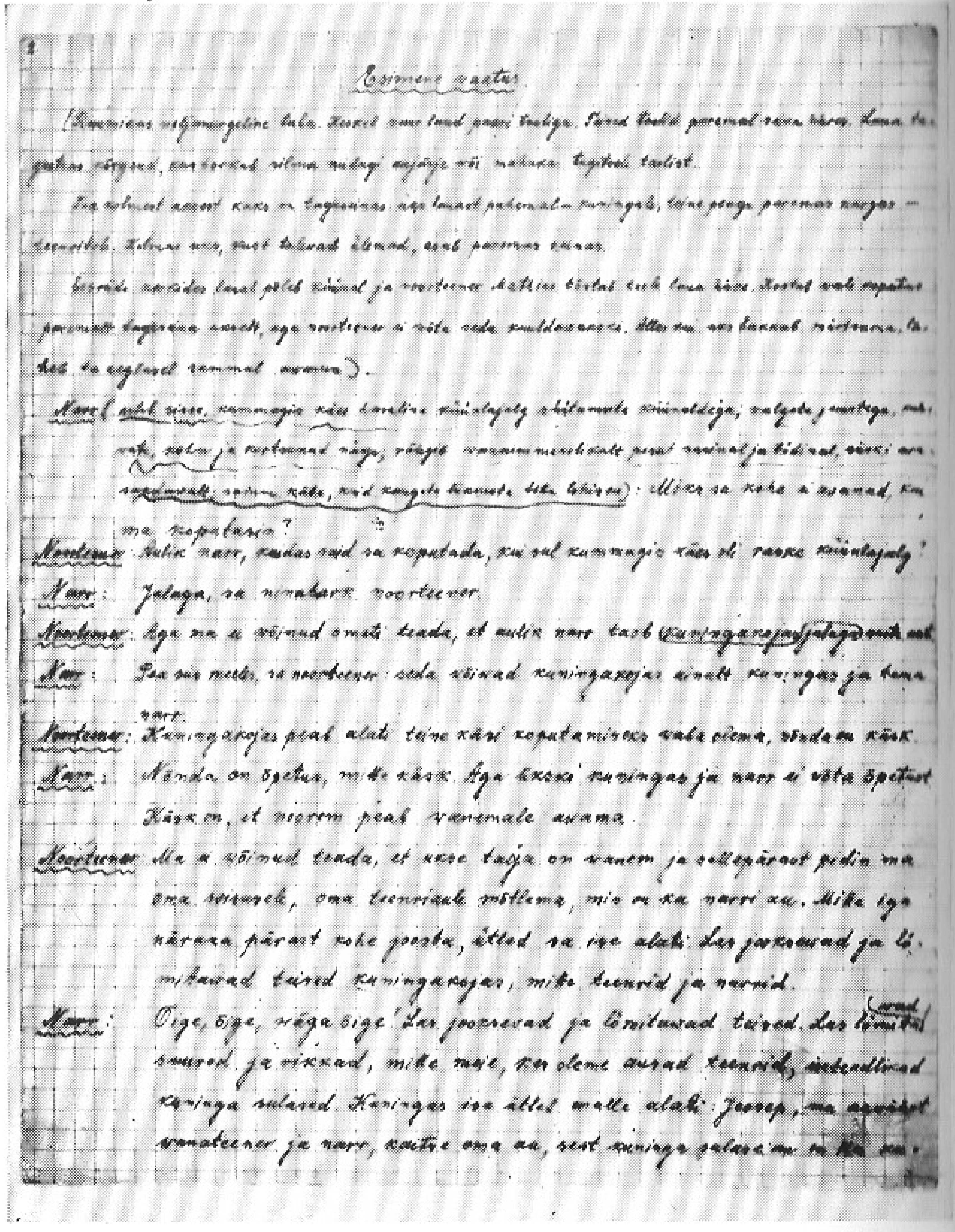

«Kuningal on külm» käsikiri.

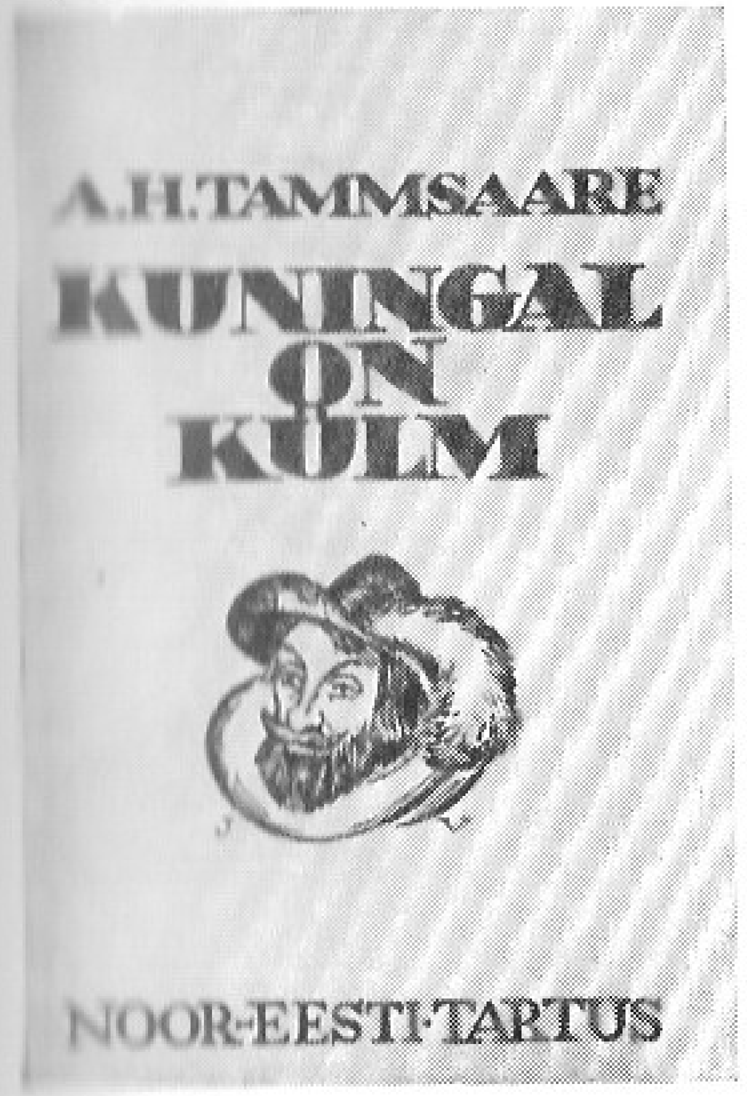

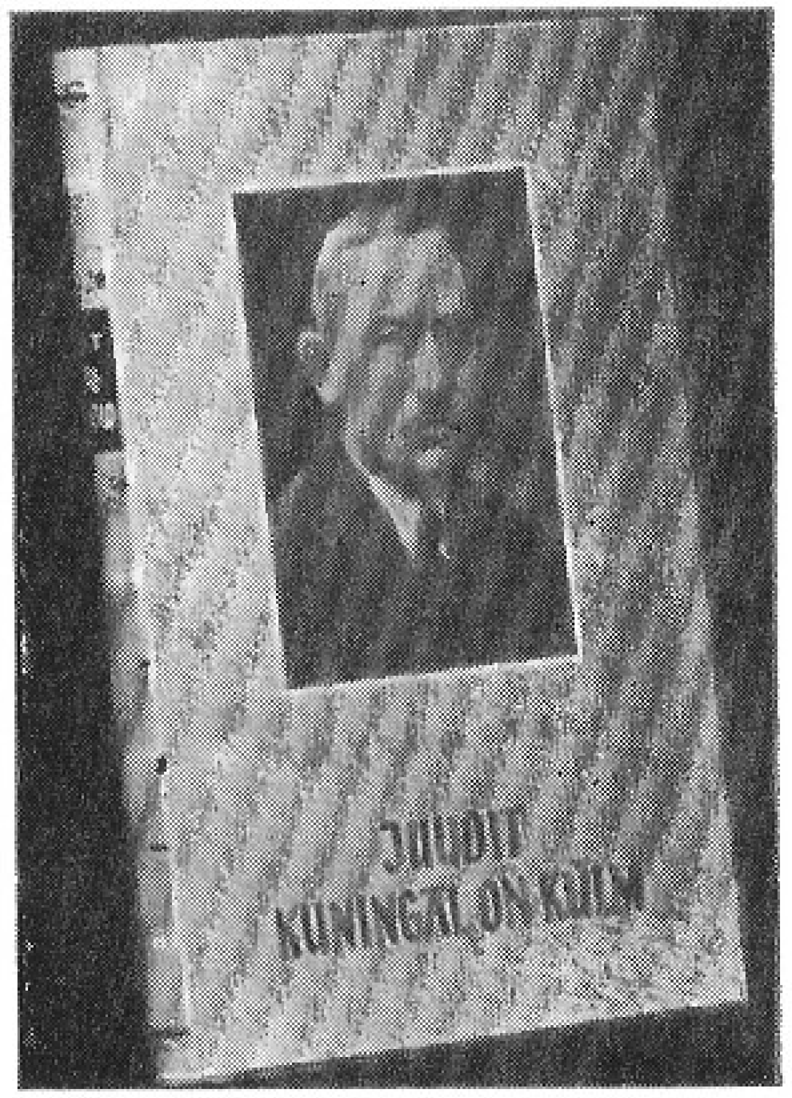

J. Vahtra kaas «Kuningal on külm» esitrükile (1936).

H. Vitsuri ümbrispaber A. H. Tammsaare «Teoste» näidenditeköitele (1968).

A. H. Tammsaare «Valitud teoste» venekeelse väljaande 6. köite (1968) tiitelleht. Selles köites ilmusid kirjaniku mõlemad näidendid.

J. Perevezentsevi illustratsioon näidendile «Kuningal on külm» (1979).

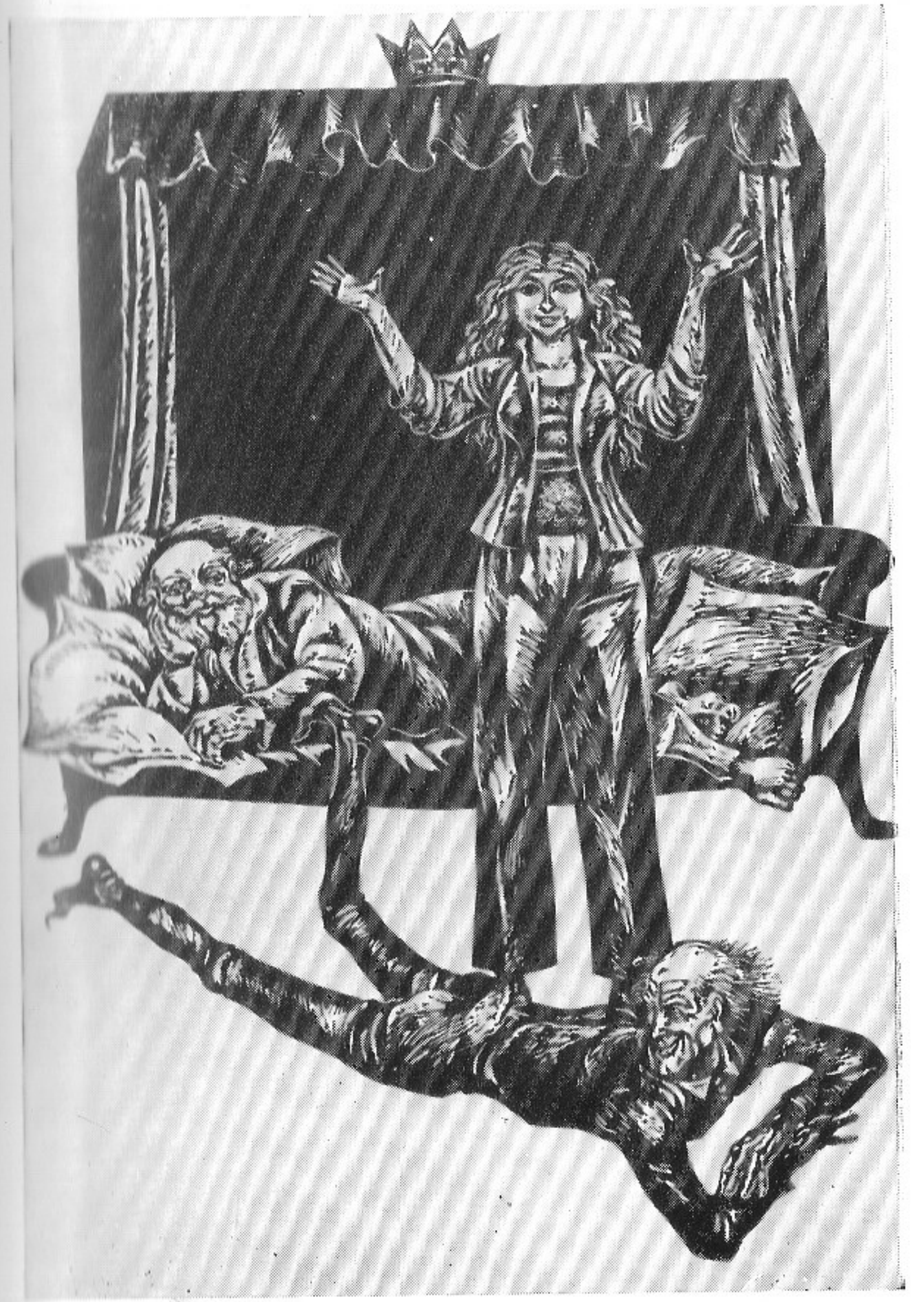

A. Keerendi linoollõige «Kuningal on külm» (1976)..

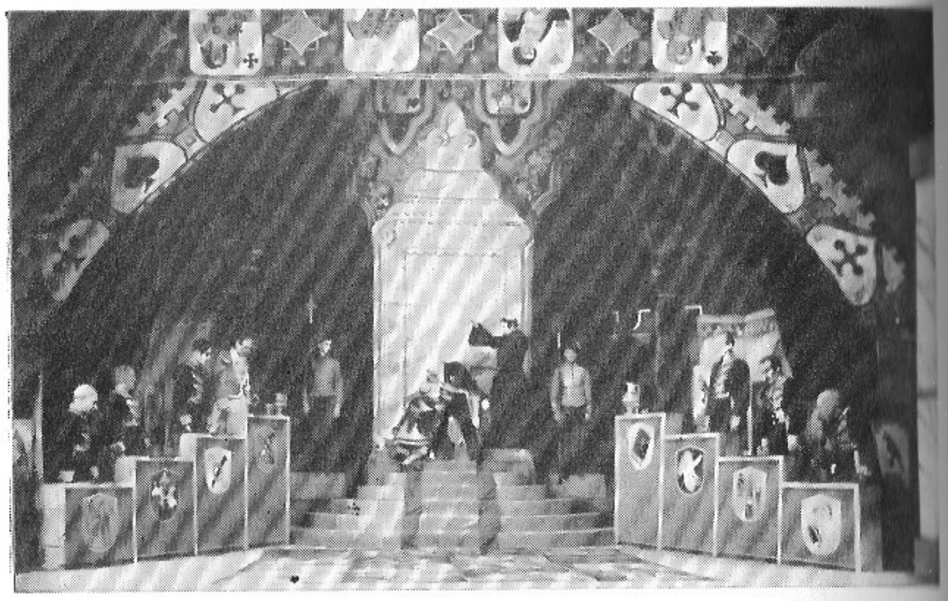

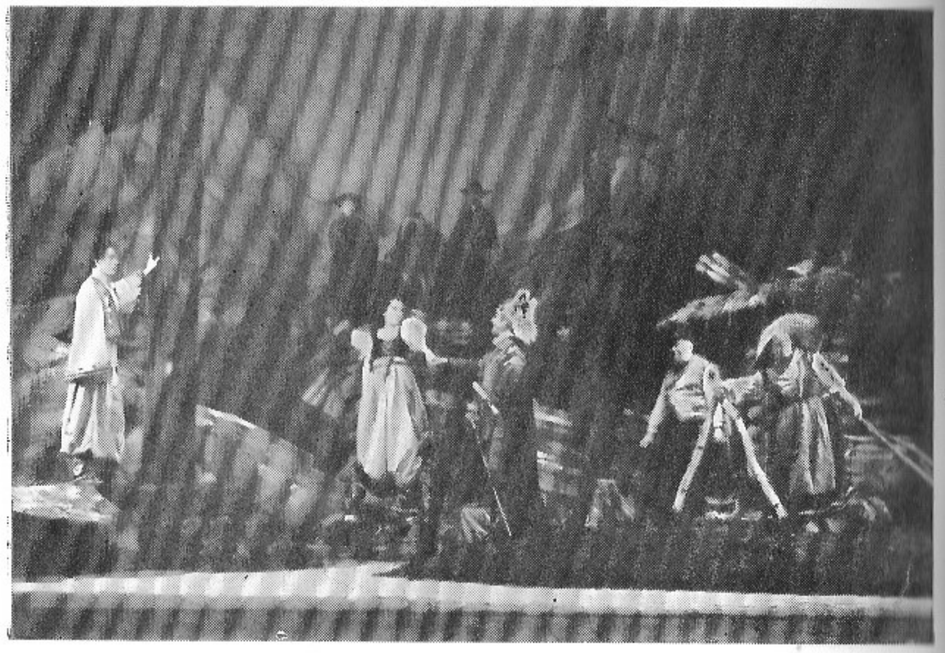

«Kuningal on külm» Draamastuudio Teatris 1936. a. Lavastaja R. Tarmo. Ülal stseen lavastusest, all: Karlo — O. Eskola, Angela — R. Aarma, Noorteener Mathias — P. Ruubel, Isa — L. Hansen, Ema — M. Möldre.

Kuningal on külm

Esietendus Draamastuudios

Post. 12. X. 36. nr. 276. 3. 5

R. K.-P.

See 5-v. neljapildiline uudisteos ilmus A. H. Tammsaarelt käesoleva aasta alul.

Autor on öelnud, et kujutatav a e g on o l e v i k u s, aga asi teostub k o h a s, mie on „olematu maa Euroopa taladel". Eks ole kummaline?

Meie näeme sellest kummalisusest, et Tammsaare on tahtnud rääkida millestki, aga see rääkimine toimub tal teatud sordiini all.

Euroopa mitmesuguste diktatuuride juures v õ i m on praegu kuulutatud ülimaks jumaluseks ja rahvaid surutakse, kutsutakse ja meelitatakse selle ette põhvitama. Tammsaarele võim ei ole jumalaks ja ta käsitab seda teisest küljest. Loomulik, et ta ei käsita kedagi ühsikult ja ta ei saa olla reaalne — sellepärast ta näidendi sisu toimub mingi oleva ja olematu vahepeal.

Tarvitades sisuks palju tänapäeva nähteid ja sümptoome, autor püüab käsitada moodsa võimu ja rahva vahekorda. Võim on kaaluvas, aga ta ei ole jumalus. Ta on sageli vaid juhus sellele, kes teisest ette jõuab. Tal puudub sageli sisemine väärikuski ja ta baseerub vaid hulkade poolt imeteldaval üllatusel. Ta ei ole tarkus, ta ei ole ausus, ta on teotsemine, sageli luiskav hulkade ninapidivedamine. Võimulgi on aluspüksid, s. o. argipäevsed väikes, ja väriseb alalõpmata oma kojas. Kuningas kutsub ülemad kokku ja peab nõu, kuidas end hädas aidata, kuidas sooja saada. Ministrid aga on nõutud ja siseülem teatab, et ta on kõik prohvetid vagaks teinud, pokri pistnud või maalt välja saatnud. „Kui on rahval häda, siis leiate ikka abi, olgu kõnede, mängude, sööminguite, joomingute, paraadide ja rongikäikude korraldamisega või vanglate laiendamise ja tapakirveste teritamisega, aga kui kuningas teilt abi palub, siis peab ta tühjalt ära minema," sõnab kuningas. Ülemad on nõutud, aga narr ütleb oma tarkusest: „Terav tapakirves ravib kuningaid samuti nagu alamaidki, aga kahjuks pole veel kuningata tapakirve peavalitsust".

Kui ministrid ei leiagi nõu, kuidas kuningas saaks sooja, tabab narr parima tõe: toodagu vanainimesele puutumatu tütarlaps soendajaks. Kuningas kui mees ei saa tema süütust rikkuda ja süütu soojus võib teda aidata. Linnadest pole süütut leida, maaltki on raske leida, aga rahva ürgsuses leidub veel ometigi ka süütu tüdruk, kui seda otsitakse. Kuningat võib aidata vaid parim, mis rahval olemas.

Tehaksegi otsus otsida sellane süütu tüdruk, otsimisel teha narr nõuandjaks, ülempreester eestpalvetajaks, et asja soodustada. Propagandaametist tuleb hoiduda kõrvale, sest see oskab küll ei millestki midagi teha, aga toob uusi kulusid.

Mägeda kariaste keskelt leitakse süütu tüdruk. Koja noorteener, suli ja petis Mathias toob oma Angela kuningakotta. Angela läheb rõõmuga, jätab mägedesse oma Karlo nukrustama, sest olla kuningatar isegi süütuna, on enam kui karjase naine olla hulga lastega.

R. Kangro-Pooli arvustus näidendi esmalavastuse puhul («Postimees» 12. okt. 1936).

V. Mettuse teatrilavastusest inspireeritud karikatuur ajalehes («Vaba Maa» 17. okt. 1936).

«Kuningal on külm» V. Kingissepa nim. Tallinna Riiklikus Akadeemilises Draamateatris 1955. a. Lavastaja V. Panso. Karlo — I. Tammur, Angela — E. Liiger, Kuningas — A. Suurorg, Narr — J. Järvet.

V. Ojakääru muusikal «Kuningal on külm» «Vanemuise» teatris 1967. a. A. Kaalepi libreto A. H. Tammsaare samanimelise näidendi põhjal. Lavastaja E. Kaidu. Kuningas — E. Ani, Angela — M. Puusepp, Narr — E. Koppel.

«Kuningal on külm» Lydia Koidula nim. Pärnu Draamateatris 1977. a. Lavastaja V. Rummo. Angela — L. Rebbas, Kuningas — P. Kard.

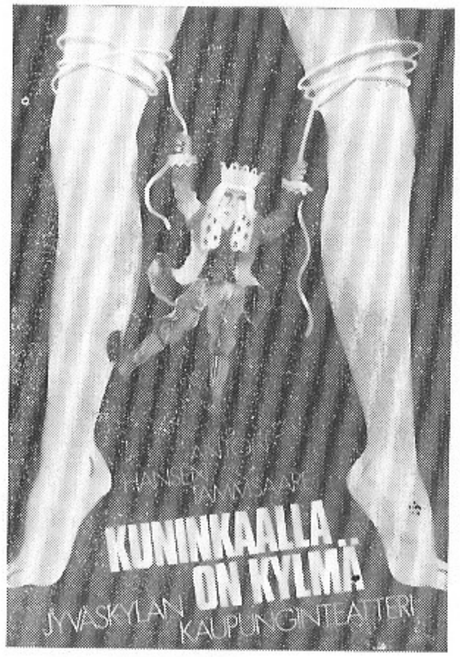

JYVÄSKYLÄN kaupungin teatteri

A. H. Tammsaare

KUNINKAALLA ON KYLMÄ

Kuninkaalla on kylmä on toinen A. H. Tammsaaren näytelmistä. Näytelmän tapahtumat sijoittuvat olemattomaan maahan jossain Euroopassa. Tarkka silmä kuitenkin näkee, että se voi tapahtua missä vain — vaikka meillä.

Näytelmän tapahtumapaikkana on kuninkaan hovi, jossa vanha kuningas hytisee viluisena. Henkilöhahmot ovat lähes mielikuvituksellisia, mutta pala palalta näiden hahmojen takaa näkyy jotakin tuttua. Näytelmä on vertauskuva meidän maadmaatamme. Henkilöhahmoista löytyy tuttuja tyyppejä: on onnenonkijaa, vastuutaan pakoilevaa virkamiesta, on tavallisia ihmisiä ja monenmoisia seikkailijoita.

Kuninkaalla on kylmä on yllättävän ajankohtainen. Se on mielikuvituksellinen ja melkein hillitön komedia, satiiri. Tammsaarea kieli on soivaa, rytmikästä ja elävää. Näytelmän tapahtumat ja juoni sekä kiel ovat osoitus kirjailijan mittavuudesta. Tammsaare kuuluukin Eesti kirjallisuuden suuriin nimiin.

Näytelmän **Kuninkaalla on kylmä** ohjaajavieras, Tallinnan Nuorisoteatterin johtaja ja pääohjaaja, Kalju Komissarov kertoo pyrkivänsä tuomaan teoksen mahdollisimman lähelle nykykatsojaa.

Ohjaus: Kalju Komissarov (vierailija), lavastus: Risto Nykänen, puvut Regina Pesonen

Rooleissa: Eino Airo, Minna Aro, Jorma Böök, Timo Kankainen, Salme Karppinen, Mikko Kauranen, Tarmo Laitinen, Jussi Myllymäki Kari Paju, Marja Pesonen, Tuula Saarinen, Matti Suhonen, Mauno Vakkeri, Esa Venäläinen, Maritta Viitamäki sekä Aira Airola-Kukkola ja Eila Koljonen.

Ensi-ilta 26.2.1981 (suomenkielinen kantaesitys)

«Kuningal on külm» Soomes Jyväskylä Linnateatris 1981. a. Lavastaja K. Komissarov. Kavaleht (esi- ja tagakülg) ja stseen lavastusest. Kuningas — E. Airo, Narr — T. Laitinen.

Mina ja mu teeni ad.

PIIBUJUTT.

Onupoeg.

A. H. Tammsaare vesteid ajalehtedes.

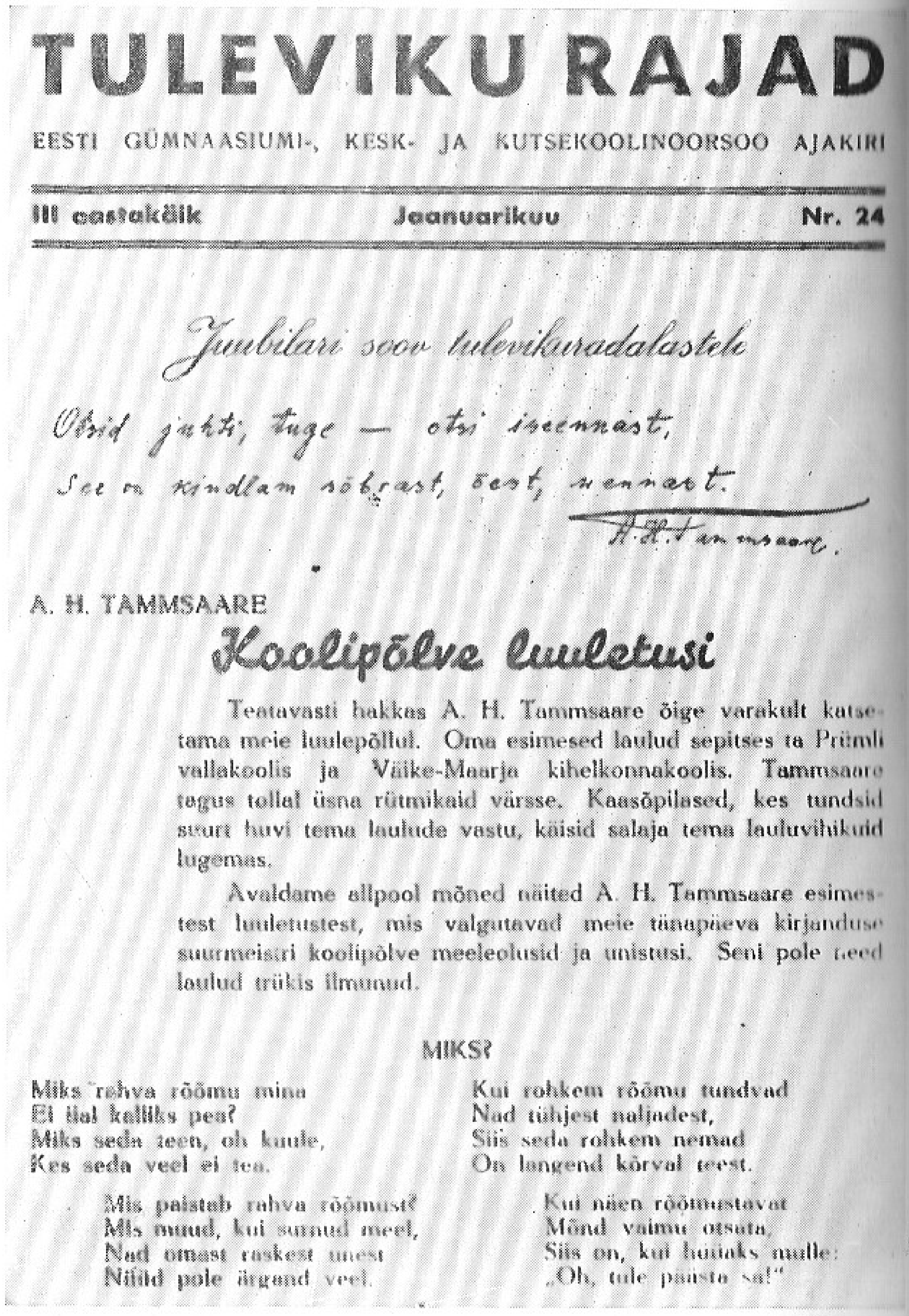

TULEVIKU RAJAD

EESTI GÜMNAASIUMI-, KESK- JA KUTSEKOOLINOORSOO AJAKIRI

III aastakäik | Jaanuarikuu | Nr. 24

Juubilari soov tulevikuradalastele

Otsid jukti, tuge — otsi iseennast,
See on kindlam sõbrast, eest, vennast.

A. H. Tammsaare.

A. H. TAMMSAARE

Koolipõlve luuletusi

Teatavasti hakkas A. H. Tammsaare õige varakult katsetama meie luulepõllul. Oma esimesed laulud sepitses ta Prümli vallakoolis ja Väike-Maarja kihelkonnakoolis. Tammsaare tegus tollal üsna rütmikaid värsse. Kaasõpilased, kes tundsid suurt huvi tema laulude vastu, käisid salaja tema lauluvihikuid lugemas.

Avaldame allpool mõned näited A. H. Tammsaare esimestest luuletustest, mis valgustavad meie tänapäeva kirjanduse suurmeistri koolipõlve meeleolusid ja unistusi. Seni pole need laulud trükis ilmunud.

MIKS?

Miks rahva rõõmu mina
Ei iial kalliks pea?
Miks seda teen, oh kuule,
Kes seda veel ei tea.

Mis paistab rahva rõõmust?
Mis muud, kui surnud meel,
Nad omast raskest unest
Niiüd pole ärgand veel.

Kui rohkem rõõmu tundvad
Nad tühjest naljadest,
Siis seda rohkem nemad
On langend kõrval teest.

Kui näen rõõmustavat
Mõnd vaimu otsata,
Siis on, kui hüüaks mulle:
„Oh, tule paista sa!"

Ajakiri «Tuleviku Rajad» 1938, nr. 24, kus ilmusid kirjaniku pühendus noortele ning neli luuletust.

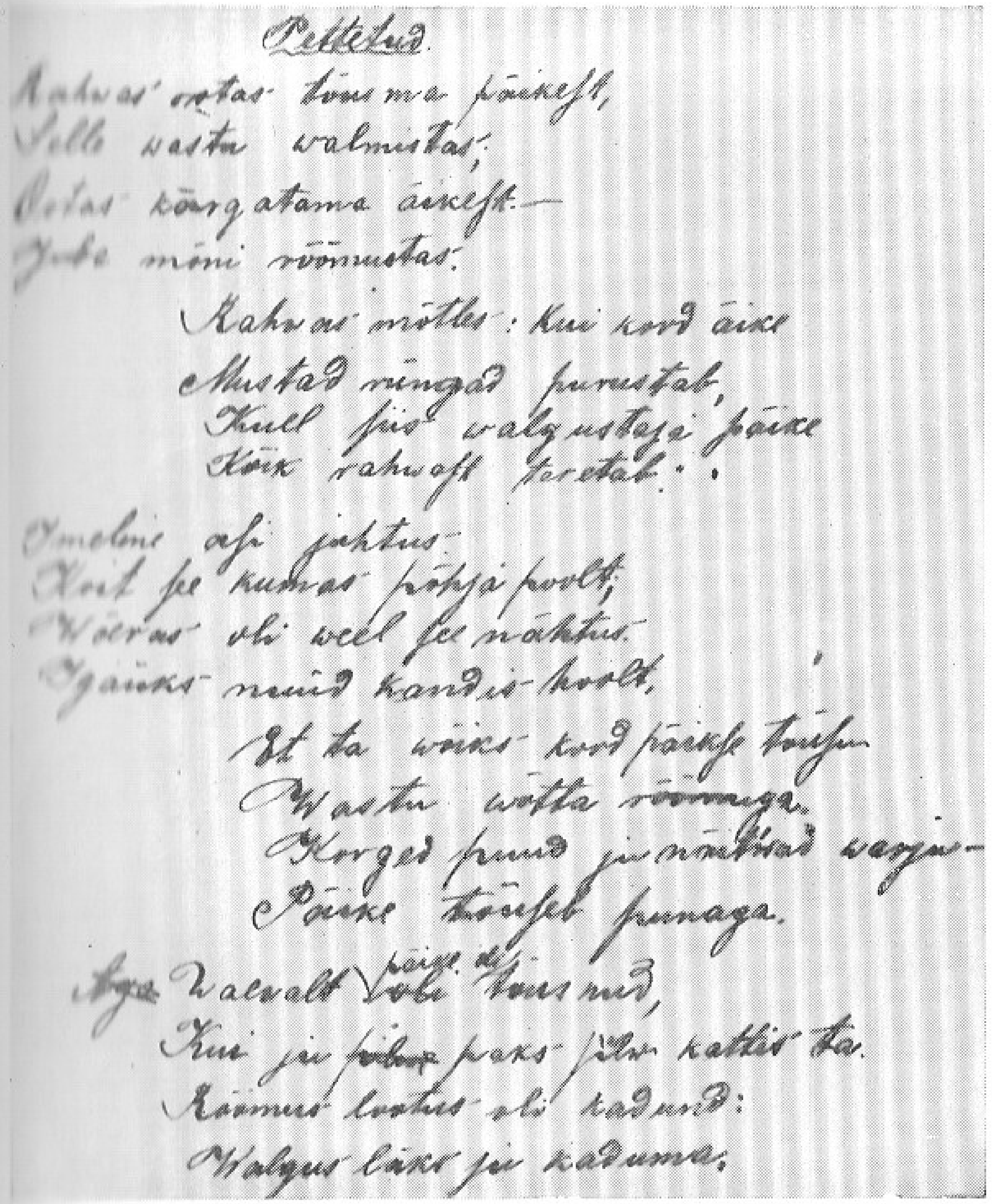

Petetud.

Rahwas ootas tõusma päikest,
Selle wastu walmistas;
Ootas kõrgatama äikest —
Juba mõni rõõmustas.

Rahwas mõtles: kui kord äike
Mustad ringad purustab,
Küll siis walgustaja päike
Kõik rahwast teretab.

Imelik asi juhtus:
Koit see kumas põhja poolt;
Wõeras oli weel see nähtus.
Igaüks nüüd kandis hoolt,

Et ta wõiks kord päikse tõusu
Wastu wõtta rõõmuga.
Kõrged puud ju näitsid warju —
Päike tõuseb punaga.

Aga Walwalt päike oli tõusnud,
Kui ju pilwe paks jälle kattis ta.
Rõõmus lootus oli kadunud:
Walgus läks ju kaduma.

Luuletuse «Petetud» esialgne käsikiri. (A. H. Tammsaare kihelkonnakooliaegsest luuletuste vihikust.)

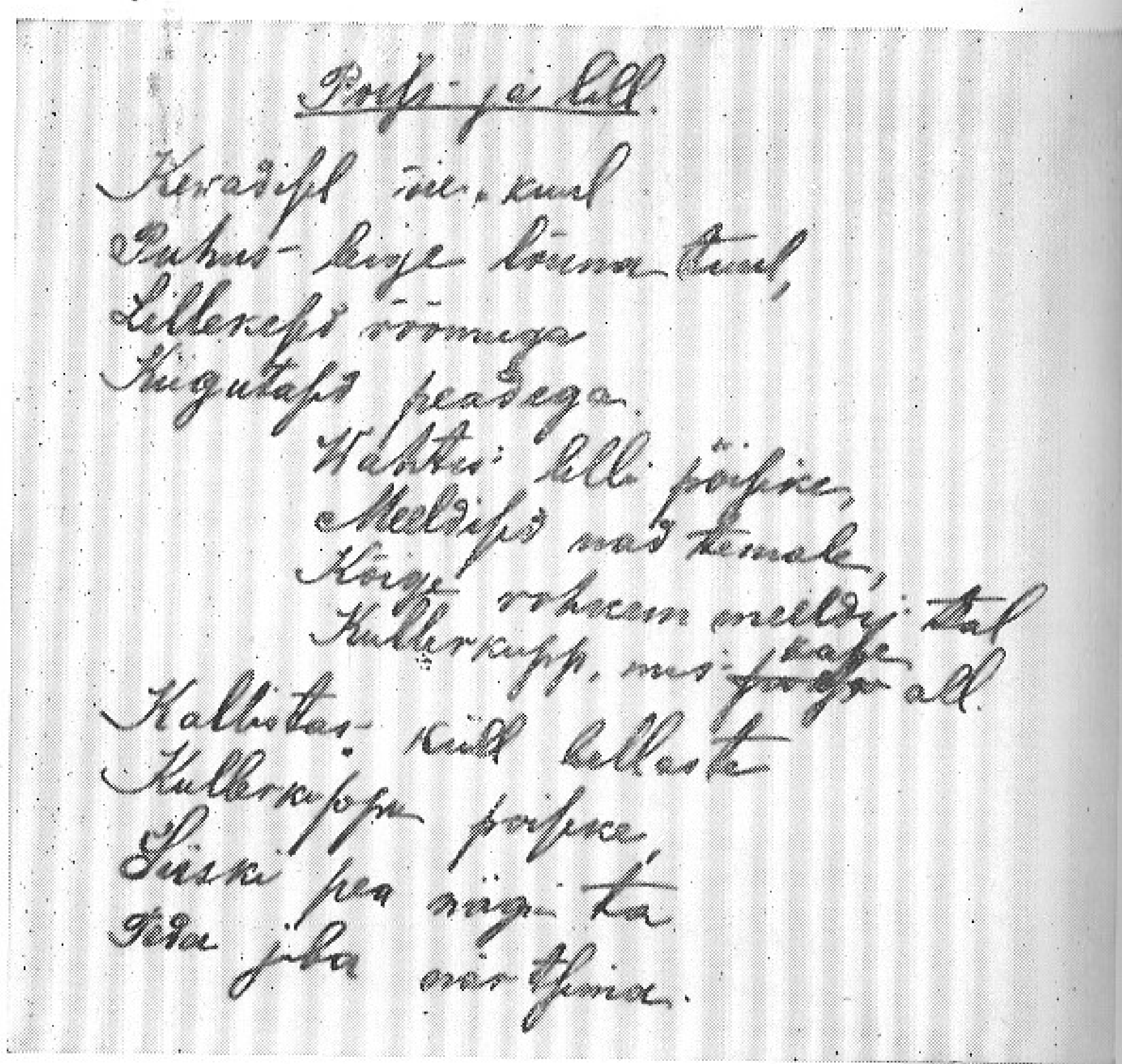
Poiss ja lill.

Kewadisel ilu-kuul
Puhus kerge lõuna tuul,
Lillekesed rõõmuga
Kiigutasid peadega.
Wahtis lilli poisike,
Meeldisid nad temale,
Kõige rohkem meeldis tal
Kullerkupp, mis kasvas all.
Kallistas küll kellasta
Kullerkuppu poisike,
Süski pea nägi ta
Seda juba närtsima.

Luuletus «Poiss ja lill» A. H. Tammsaare kihelkonnakooliaegsest luuletuste vihikust.

Juba kostavad õrnuseta sõnad, pilkavad tähendused. Igaüks tahaks oma ettepanekuga esineda ja oma arvamist teistele «kaela määrida».

Lõpuks saadi vihaseks, isegi pimedas välkusid tulised silmad.

«Vennad!» köhatab talutaat.

«Kes on sinu vend?!» karjutakse talle vastu.

«Me kõik oleme ühe ema lapsed, ühe karja lambad,» püüab kirjanduseseltsi asemik seletama hakata.

«Karjaga ei lähe meie kaasa!» hüüavad kunstnikud ja pööravad ümber.

«Meie ka mitte,» kostab kirjanikkude poolt ja nad lahkuvad.

«Pidage, pidage, see on ju...» hüüab arvustaja.

«Olgu aga peale!» karjutakse talle vastu.

«Kui lugu nõnda on, siis lähen ka mina tagasi,» sõnab üks haritlane.

Ja nõnda kaovad nad üksteise järele, ühed sellepärast, et nad vihased on, teised — et nad omapead kuhugile ei söanda minna. Nõutult seisab viimaks ainult tangos neiu teel ja kurdab lapselikult:

«Kui kahju! Ei saagi laulda, aga ma armastan laulu koledaste.»

«Lähme kahekesi,» ütlen mina.

«Lähme! Ah kui kena! Kahekesi ja pime ning soe.»

Me läksime.

Sadamas öeldi, et Euroopa sõda lahti pääsenud ja laevad ning rongid väljamaa vahel liikumise jätnud.

«Mispärast tahate Teie väljamaale sõita?» küsib neiu.

«Eduard Vilde elab ju väljamaal.»

«Kui kurb! Siis ei saagi me teda näha!» kurdab neiu ja tõmbab minu rannakivile istuma ning ütleb: «Rääkige parem midagi, rääkige ükskõik mida, ma tahan kuulata.»

«Siis peate lähemale nihkuma,» vastan mina.

«Nõnda? Külg külje äärde?»

«Ikka nõnda.»

«Ja nüüd rääkige, ma ootan, palun.»

«Ma olin alles väikene, kui teda meil loeti...»

«Keda?»

«Vildet muidugi. Loeti ja naereti: raamat käis käest kätte, perest peresse, kuni ta ära kulus. Ning siis tuli uus raamat, vististe mitu raamatut. Kord tabasin ma vanema õe lugedes nutmas. Pärast lugesin ma ise ja

nutsin. See oli nõnda: viiulimängija armastas neidu ja neiu armastas viiulimängijat, aga nad ei võinud teineteise omaks saada. Ja kui viiulimängija ära sõitis, põgenes neiu kodust ja suri viiulimängija süles — päiksepaistel, võib-olla ka kusagil mujal, ei mäleta enam.»

«Ka surnut hoidis ta süles?»

«Ka surnut.»

«Kui hirmus! Ma kardan, pime on.»

«Aga see neiu ei kartnud, ta oli tedretäheline ja noormees hoidis teda nõnda... nõnda... ja suudles... nõnda... nõnda.» Ma võtsin neiu oma põlvedele ja suudlesin teda; nii pime oli, et ta sugugi ei häbenenud.

«Nõnda ei karda ka mina,» sosistab neiu, «nüüd võite surnutest ja elavatest rääkida.»

«Ja siis oli üks neiu, kes läks vanale mehele — võimalik, et see ka pisut teisiti oli — ja sai petiseks nooremehe pärast, keda ta armastas. Ja veel oli neiu, rikka peremehe tütar, kes armastas saunapoissi, varast ja kelmi, vaest kui kirikurotti. Ja jällegi ei võinud nad teineteise omaks saada. Tüdruk ostis nooremehele saia ja söötis teda kiriku juures ning veel praegu arvan ma sööja valgeid hambaid nägevat.»

«Ma tunnen neid valgeid hambaid oma huultel, judin käib üle keha.»

«Ja siis pekseti neid...»

«Keda?»

«Mehi muidugi. Trummid põrisesid, veri voolas ja liha lahkus luudelt. Naised vedasid oigavaid veretompusid kodu poole ja seal võidsid nad neid searasvaga ja paistsid ahjukurdel, sest muud rohtu polnud majas. Ja naised nutsid, lapsed vahtisid hirmutatud metsloomade silmil ning mehed krigistasid jõuetus vihas hambaid. Aga kes võib öelda, kelle valu kõige suurem oli.»

«Kole!»

«Ja siis on kusagil rikas neiu, kes lahkub oma peigmehest ja läheb vaese ning inetu üliõpilasega otsima paremat ilma, uut maad. Ning ma näen üksi kodu jäetud last nutmas täiskasvanu pisaraid, kuni ta meheks saades lunastust hakkab otsima ilusatest sõnadest põimitud pettekujudest, lootes päästa ennast ja ema.»

«Kui tõsine!»

«Jah, eks ole? Liig tõsine. Aga elu ja naisi ei pea tõsiselt võtma. Ka tema sai sellest aru.»

«Kes tema?»

«Vilde muidugi.» Ta hakkas uuesti naerma ja ma naersin kaasa. Ning ma tundsin: tõsiselt peab võtma ainult kunsti ja tema armastust.

«Rääkige mulle armastusest,» palub neiu.

«Armastus on pärrel, mida sügavamasse merepõhja heidetakse, et midagi loota ja otsida oleks.»

«Suudelge mind kõvaste, kõvaste... valusaste... nii, nii... veel kõvemine...»

Mingisuguses õnnekurbtuses surusin ma teda oma rinnale. Aga siis leidsin ma korraga, et mu süle tühi oli ja merevees kuulsin ma sulpsatust.

«Otsige ka mind!» kostis kadunu hüüe.

Ma tormasin rannakaljule, lasksin põlvili ja vahtisin alla kohutavatesse voogudesse. Äkitselt märkasin ma kaljude nõtkumist ja ehmatanult virgusin ma tukastusest...

Ma istusin, toetades selga vastu puud, lõunapoolsel männikuserval roikapinul päiksepaistel. Juba andis ta sooja ja tekitas mõnusa tundmuse.

Aga lumi kiirgas, sätendas, valus silmipimestavalt.

Ma naeratasin ja sõnasin:

«Tuhat tervit! Jõudu!»

Mina ja mu teenijad

Tahate ehk kõigepealt teada, kes ma olen? Olge head! Olen Eesti vabariigi kodanik, pole teeninud välisministeeriumis, pole kordagi kurjeerinagi ei Venemaal ega mujal käinud, pole kroonult abiraha saanud kultuuriliseks ettevõtteks ei võidujooksmises ega võidu-hüppamises, pole olnud ega ole ka praegu kusagil asutuses hooldajaks või aktsionäriks, pole kunagi kedagi varustanud riiete, toidumoona või küttega (muidugi peale iseenda ja omaksete ning sedagi halvasti), pole kunagi saanud iseenda või teiste täiendamiseks mingisugust stipendiumi, pole mõisaid jaganud ei iseendale, ei teistele, pole mõisate südameid ega ääremaidki rendile andnud ega võtnud jne. jne., ühesõnaga — olen kõige harilikum kodanik, kellest pole Eesti riigil ega ühiskonnal kui niisugusel ega ka kogu Eesti isamaal sooja ega külma, sest mul puudub tema vastu see loomulik armuinstinkt, mis tahab armastatult ikka midagi saada, midagi võtta. Kujutlege endale näituseks meest, kes nii mõndagi naisele annab, aga kes temalt võimalikult mitte midagi ei taha saada, ja ütelge siis, kus on see ogar, kes usuks, et niisugune mees tsipakenegi mainitud naist armastab. Muidugi, niisugust ogarat ei ole, seni kui sel ogaral on loomulik aru, sest armastus armastab rohkem võtta kui anda. Mina olen umbes niisugune kodanik: mina maksan omad närused maksud täpipealt, ei tee politseile ega kohtule tüli, ei lähe ei naisega, ei üksi kirikussegi, jätan riigi ja ühiskonna kui niisuguse võimalikult rahule, ei tee temast väljagi. Et see oleneb intiimsete tundmuste puudusest, seda mõistsin alles siis, kui riik ja ühiskond seda mulle «nina alla hõõrus», muidugi mitte isiklikult, riik ja ühiskond kui

niisugune, vaid minu oma kaaskodanikkude kaudu. See sündis järgmiselt:

Ühel ilusal päeval — uitsetas pisut seenevihma, taevas liikusid hallid pilveräbalad — ütles mulle naine, et tema ikka lapsega üksi hakkama ei saa, peab teenija võtma. Just nõnda hakkas see «nina alla hõõrumine».

Hea küll! Kui teenija, siis teenija, kui võtta, siis võtame! Panin kuulutuse lehte, teatasin oma soovist teenijate kontori, saatsin tosin pakkumisi lehes leiduvate kuulutuste peale.

Rahvast sadas kui vihma, esimene murdis ust juba hommikul kella kuue paiku. Kõigiga ei saanud rääkidagi, nii suur oli tung ja rutt.

Esimene küsis:

«Kas herra on üksinda?»

Kahjuks polnud ma üksinda. See ei meeldinud. Mis siis muud kui «head päeva».

Ka teine, kolmas, neljas ja viies polnud sellega rahul, et ma polnud üksinda, kõik olid mu naise peale armukadedad, enne kui olid teda näinudki. Kuues oli leplikum, tema lubas naise ja lapse ka edaspidi minu juurde jääda. Aga see küsis:

«Kas herra käib väljas tööl?»

Kahjuks ei käinud ma väljas tööl.

«Käib proua ise turul?»

Kahjuks käis proua ise turul.

«See koht minule ei valli,» ütles ta moka otsast ja nõnda lahkusime. Minu rõõm oli üpris üürike, seda üürikesem, et lahkujale järgnes terve rodu teisi. Mõtlesin juba, et ega täna kaupa saagi, jään ilma teenijata, tingimused ei kõla kokku. Lõpuks leidus ometi üks, kes leppis sellega, et mul on naine ja et mu naisel on laps ja et ma ei käi väljas tööl, et mu naine hoolitseb ise oma lapse eest ja et see minu naine, minu lapse ema, loodetava teenija tulevane proua käib ise turul ostmas endale ja oma lapsele suupärast.

Ometi kord! Olin juba väsinud, kurk valutas rääkimisest, mis täiesti arusaadav, kui arvesse võtta minu tagasihoidlikku eluviisi riigi ja ühiskonna suhtes. Ma polnud ühiskondlikkude kohustustega harjunud. Lubasin palga, mis nõuti, ütlesin, et pärast juurde lisan, olin nõus, et teenija kohe kolm päeva ettevalmistuseks aega sai, sest mul oli ainuke soov: tuleks ometi kord inimene majja, kes aitaks töö ära teha, ilma milleta läbi ei saa.

Tuligi. Aga juba esimesel päeval, niipea kui ta minu korteri ja tema kolud oli näinud, jutustas ta minu naisele, et igal pool, kus tema tänini teeninud, olnud plüüs ja «tepid», tema vennalgi olevat kodus paar vana plüüstooli ning üks «tepi», väikene küll, aga olevat ometi, nii et annab moodi välja. Aga meil ei olnud, ei ole praegugi. Oli küll üks kolme jalaga vana pehme tool, aga et tema peal istuda ei saanud, siis viisin ta ära kuuri, kus ta kopitab. Kahju, moodiasjana oleks võinud ta ka oma kolme jalaga kusagil nurgas seista ja oleks ehk pisutki teenija peale mõju avaldanud.

See esimene jutuajamine oli lõuna tegemisel. Järgmine tuli õhtul. Hakkas sellest, et teenijale, kes juba aastates inimene (võtsime vanema inimese just lapse pärast), ei meeldinud, et naine last enne magamapanemist sooja veega ja vatiga pesi neilt kohtadelt, kus kõige kergemalt tekivad inimlikud lõhnad. Teenija ütles, et tema omad lapsed üles on kasvatanud, ilma et ta kordagi neid nõnda oleks pesenud, ja arvas sellepärast minu naise tegu asjata mänguks. Kui aga naine temale vastupidist püüdis seletada, naeratas teenija andeksandvalt ja küsis, mis amet minul on. Naine katsus seletada, öeldes, et tema mees on niisugune inimene, kes vahetevahel loeb, vahetevahel kirjutab, vahetevahel aga mitte midagi ei tee.

«Siis on ta kirjutajaherra,» ütles teenija.

Naine oli nõus, sest see oli ainuke herra, kes kirjutamisega lähemas ühenduses seisab ja keda teenija tundis. Tema oli millalgi kedagi kirjutajaherrat teeninud, aga see polnud kunagi oma puid saaginud ega lõhkunud, ja et mina seda tegin, siis arvas ta, et ega mina kirjutajaherra ei olegi. Seda oma arvamist väljendas ta sellega, et ta mind hakkas nimetama ainult «temaks». «Tema» luges, «tema» kirjutas, «tema» läks välja, «tema» saagis puid, «tema» kandis lõpuks teenijale puud tuppagi, sest selle tervis ja aastad ei lubanud seda, «tema» käis pesu rullimas jne. jne., ilmlõpmata ainult «tema». Teenija koperdas toas, pistis lapsele tüki rukkileiba, sealiha, toore porgandi või isegi toore kapsajuurika pihku, ostis talle jalutamisel kusagilt urkast kompvekke või niknakki, sest oma lastega oli ta niisama teinud. Lõppes sellega, et «temal» tuli muude kohustuste lisaks veel lapsele iga päev klistiiri panemine, sest lapse kõht jäi kui tina kinni ja selle lahtivõtmine oli teenijale liig

ropp asi. Teenija soovitas lahtivõtmiserohuks hästi haput suppi, ja et ei mina ega mu naine selle rohu austaja ega imestaja ei olnud, siis pidime lahkuma. Meie lahkumine oli viisakas ja sõbralik. Teenija pühkis silmi, sest tal oli sellest väetist lapsest kahju, kes nüüd ainult meie hoolde jäi.

Puhkasime ja arstisime lapse kõhtu, ning kui see korda läks, panime uuesti kuulutuse lehte: võtsime maatüdruku, vähemalt tahtsime võtta. Kuid pärast selgus, et olime saanud maatüdruku asemel maapreili, sest tema vend oli kusagil vallasekretäri abi ja nõnda ei kõlvanud õel linnas puid tuppa tuua või tuld teha jm., liiatigi majas, kus puudus plüüs ja «stepid». Lahkusime siis ka sellest maaneiust, kes tahtis meil preiliks olla.

Võtsime kolmanda, selle juba üsna kerge vaevaga, sest kauba tegemisega hakkasime juba viluma. Nagu eelmisedki, oli see kuldne inimene, ainult üks konks: temale ei meeldinud, et meie teda küllalt ei usaldanud: meie ei andnud oma tagavaravõtmeid tema kätte, aga tema olevat ikka sellega harjunud, et võtmed seisavad tema käes, uksed on ikka tema lukutada või neil ei olegi lukku. Mina olin valmis omad võtmed teenija kätte usaldama, ainult väike tingimus: teenija usaldagu oma korvi võti minu kätte. Aga teenija arvas, et pole passilik temal oma võtit sakste kätte anda, sest tema korv seisab ikkagi nõnda-öelda võõras majas, kuna aga meie kapid ja kohvrid «omas majas» asuvad, mispärast on loomulik ja arusaadav, et meie võtmed võivad küllalt tema käes seista, mitte aga tema võti meie käes. Kui tema, teenija, kord nii kaugele saab, et tema meid omale teenijaks võtab, siis on ta valmis kohe omad võtmed meie hoolde andma. Sellest mõistsin, et ma peaksin vististi üsna tükk aega ootama, enne kui võtmete vahetus loomulikul vastastikusel usaldusel võiks sündida, ja nõnda soovisime teineteisele head elu ja õnne.

Järgmisega ei saanud sellepärast hakkama, et tema oli harjunud oma tahtmise järele toitusid valima ja valmistama, sest tema armastas valida ja valmistada, nagu tehakse suurte sakste juures, kus on plüüs ja «tepid», siid ja samet, kuld ja hõbe. Selle järgmine nõudis oma lakk-kingade ja siidisukkade pärast «spatseerimiseks» vabamat aega, kui meie suutsime anda, nii et jällegi katkes sõlmitud leping. Selle järgmine kutsus omale rohkem ja sagedamini külalisi, kui meie ruumid luba-

sid, ning jällegi pidime lahkuma. Ei mäleta enam, mispärast läks selle, selle, selle jne. järgmine, aga ühte mäletan: nad läksid kõik, sest ikka leidus midagi, miks me teineteisele ei «vallinud».

Lõpuks istusime naisega jällegi kahekesi ja karjutasime last, kes midagi teha ei lasknud, ning pidasime aru, et mis nüüd saab. Mina olin esimene, kes oma suu avas mõistlikuks mõtteks, sest ma ütlesin:

«Näed sa nüüd, naine, nõnda meie teenijat ei saa. Aga et meil ta tingimata tarvilik, siis seame oma maja teenija kohaselt sisse. Muidugi ei jõua me üleöö omale plüüsi ja vaipu, siidi ja sametit, kulda ja hõbedat muretseda, sest see nõuaks kõigepealt suuremat isamaaarmastust, kui seda meie südameis ja neerudes leidub. Aga teeme nõnda, et teenija saab ühe meie elutoa omale eluasemeks. Peale selle võtan mina mingisuguse välise teenistuskoha ja sina katsu ka võimalikult palju kodust ära olla, ütleme — mine või Feischneri juurde, istu seal, õpi ilma ja inimesi tundma, õpi oma isamaad armastama, ühiskonda toetama, ela tema vaimlised huvid kaasa, süvene hingeliselt meie maisesse ellu. Teed sa seda, siis tuleb muu juba päris loomulikult: laps sööb kapsajuurikaid ja niknakki, meie ise vürtsi ja pipart ning vintsket liha, mis hamba all karjub, võtmed seisavad teenija käes, kes võib lapsega üksi olles ka võõraid niipalju vastu võtta kui süda kutsub. Ja mis peaasi: kodus olles ära peata oma pilkusid kunagi nurkades, sest seal võid sa koristamatust näha, ära tõsta ka silmi lakke, sest seal võivad ämblikuvõrgud ripneda, katsu elada, nagu poleks sa oma korteri elanikki, nagu oleks sa siin ainult läbisõidul.»

Naistel on minu arvates vähe aru, õigem otsusvõimet, aga siin valgustas mingisugune hea ingel minu teisepoole vaimu, nii et ta silmapilk minu ettepanekuga nõus oli.

Võtsime jällegi teenija, seekord juba igasuguste lahedustega. Andsime talle kõik, mis ta soovis, ütlime talle lihtsalt: tule ja võta, sest kõik on valmis ja vaba, meie ise, meie laps, meie varanatuke on sinu võimuses, meie või, meie suhkur, meie moos, meie mesi, kõik, kõik. Ainult jumala pärast ärge arvake, et meie teie võtit niisama oma kätte tahame, nagu oleme usaldanud teie kätte omad, seda mitte!

Nüüd algas meil kuldne elu, kunagi pole me nii

kuldset elu elanud. Lapse ninaalune küll liimendas alati ja ööseti ei saanud ta vaeseke magada kinnise nina pärast ning tema tilluke kõht — see hakkas arstirohte ja kompresse vajama, aga muidu oli kõik hea, väga hea. Mõni seda teab, kui kaua see õnnelik põlv oleks kestnud, kui mitte teenija end teise kuu keskpaigas üles poleks öelnud. Mõtelge ometi: ta ütles enda üles! Põhjus? Temale «vallib» suurte sakste juures ikkagi rohkem kui meil. Lähemad seletused? Ei mingisuguseid! Oletasime jällegi plüüsi ja vaipu ning muud sellesarnast tühja-tähja. Kuid kõrvalt kuulsime alles pärast, et meil puudunud peale muu veel lõhnaõlid, näovärvid ja puuder. Ka pole osanud me teenijaga rääkides õiget saksa tooni tarvitada, pole osanud saksa kombel teenija peale vaadatagi, pole osanud ümberkäimisega luua teatud vahemaad enda ja teenija vahel, nii et tekiks aukartus, lihtne lugupidaminegi, mis laseks tõusta taht-mise ümmardamiseks.

Ühesõnaga — peab olema kõrgemast seisusest, peab vähemalt uskuma kõrgemat seisust, kui sa mõtled võtta omale teenija, vastasel korral on loomulik, et sa ise teed, ka siis, kui sul on teenija, kellele sa palka maksad saksa moodi.

Nõnda istusime siis naisega jällegi kahekesi oma vitsikute ja nätsikute, pottide ja purkide juures, mis meie suureks üllatuseks viimase teenija ajal kõik olid tühjaks saanud, olgugi et meie nende sisemusega aasta peale, vähemalt pooleks aastaks olime rehkendanud, istusime ja mõtlesime kuldse aja peale tagasi, kus meil oli kui sakstel teenija ja kõik.

Onupoeg

Muidugi tunnete minu onupoega, eks? Ei? Kuidas nii? Kuis on see võimalik? Teda tunnevad ju kõik. Kogu linn, terve vabariik. Lubage tutvustada: viisipäraselt riietatud, juuksed kas nr. 0 või hästi õlitatud, siledaks kammitud, lauk pahemal silmal. Suitsetab kenasti, nagu mõni neiu. Aga minu onupoeg ongi mõnikord neiu. Teie naerate? Ei usu? Arvate, et heidan nalja? Mitte põrmugi! Onupoeg on ikka mees- või naissugu. Tema on ikka mees- või naisonupoeg. Bioloogiline mõistatus, eks? Pisut haiglane nähtus, mis? Ebaloomulik! Muidugi, teie arvates, sest teie ripute bioloogia küljes. Aga minu onupoeg elutseb sotsioloogias. Teda peab ühiskondlikult mõistma. Saate aru? Ei? Pole midagi parata! Ainult filosoofid mõistavad, mis nina ees. Teised komistavad onupoja otsa ja ei tea ometi, kas ta on meeste- või naistesugu.

Pisut igavat võitu teine. Igal pool jalus, mine kiriku või kõrtsi, ministeeriumi või Riigikogusse, teatrisse või ülikooli, kirjandusse või kunsti. Kinos pole teda näinud. Usun, seal pole teda. Pimeduse pärast muidugi: seal ei näeks keegi tema lipsu, sõrmeküüsi, lakksaapaid, taljet. Onupoeg armastab valgust, tema ronib aina kõrgemale, ettepoole. Teatris istub ta esimeses reas või mängib peaosa. Jällegi ei saa te aru, näen teie näost, et ei saa. Aga asi on hoopis lihtne. Kuulake: kui naisonupoeg mängib, siis istub meesonupoeg esimeses reas, või vastuoksa. Nüüd arvate muidugi, et mul on kaks onupoega. Aga ei: ikka üks, ainult kaks tema olemise sees. Avaldan teile suure saladuse, müsteeriumi: onupoeg on kaksainus. Jumal on kolmainus, aga onupoeg kaksainus. Tähendab: peaaegu jumal ja peaaegu inimene. Seisab jumala ja inimese vahel. Seisab ja on inimesele saatuseks ning jumalale komistuskiviks. Nii vägev on onupoeg oma kaksainsuses, sest inimene on ainult üksainus: ta on ainult inimene. Sellepärast teda ei armastata, aga onupoega armastatakse. Mitte mina, aga teised — nemad armastavad. Meesonupoega armastavad naised — arvate muidugi teie, ja naisonupoega mehed. Vale! Märgist mööda! Võib ka vastupidi olla. Võib igapidi olla: pikuti ja põigiti, lapiti ja serviti, otseti ja küljeti! Ühesõnaga: onupoega armastatakse. Armastavad naised ja mehed, naiste ja meeste tütred, nende õed ja vennad, sugulased, nende sõbrannad, tuttavad, sõbrannade sõbrannad, tuttavate tuttavad. Nagu seisab pühakirjas: kolmandast ja neljandast põlvest saadik . . .

Aga kus me lõpetasime? Ah jah! Teatris mängib ta ikka peaosa ja laksutab endale ise eesreas käsi. Väga kena! Mõnikord kingib endale ise lilli. Mitte aga oma rahaga. Ei! Jumal hoidku! Onupoeg maksab. Te teete suured silmad? Jällegi ei saa aru? Issand halasta! Onupoeg mängib, onupoeg vaatab, onupoeg laksutab käsi, onupoeg kingib lilli, onupoeg maksab, onupoeg tänab lillede eest . . . aina onupoeg ja onupoeg. Kirjanduses — olete tähele pannud, kui kenasti onupoeg kirjutab? Kui tal pole midagi mõelda, siis on tal midagi öelda. Kui tal pole stiili, siis on tal keelt. Kui tal pole luulet, siis on tal fantaasiat. Kui tal pole hinge, siis on tal pead. Üldse, kui tal ei ole, siis on tal midagi. Onupoeg kirjutab, onupoeg kirjastab, onupoeg arvustab, onupoeg maksab honorari, onupoeg ostab raamatud, onupoeg teeb reklaami. Kallis kuldne onupoeg!

Kui oled naissugu, mu onupoeg, siis on sul — õigem, siis arvad ise või arvavad teised, et sul on midagi: silmad, suu, hambad, jalad, kõnnak, tantsukihk ning kõik muu. Ühesõnaga: volüümid siin ja volüümid seal, pisut ühel pool ja pisut teisel pool. Sestsamast aga ei siin ega seal — nõnda on mood. Siis on tal figuur. See on õige sõna õigel ajal. Figuur ja tantsukihk! Sellest aitab. Aga võib ka nõnda olla, et tal pole üldse midagi. Mitte midagi! Mõistate, mis tähendab, kui minu onupojal pole mitte kui midagi? Ei, seda ei mõista te mitte. Lööme kas või käed. See tähendab: kui pole onupojal, siis on midagi tema onupojal, selle õel, vennal, isal, emal, sugulasel, tuttaval, sugulase tuttaval, tuttava sugulasel. Mis siis: jällegi onupoeg? Ikka onupoeg, ei midagi muud. Ning see onupoeg krabiseb või on tal rattad all.

Ühest kui teisest aitab. Teie ei usu jällegi? Ei usu, et minu onupojal rattad all? Aga ometi on tal rattad. Rattad ees ja taga, aga keskel ei ole. Mitte ei ole. Ja krabiseb? Imestate teie. Kui rattad all, siis ei krabise — siis haiseb. Aga kui krabiseb? Siis ei haise — *non olet!* Teate, kes esimesena seda sõna tarvitas? Onupoeg! Siis oli ta Rooma keiser. Nüüd ta enam ei ole. Rooma keisri troon on vaba. Sellest teinekord. Nüüd aga: ütlesin kohe, et ega te ei mõista, mis tähendab, kui minu onupojal mitte kui midagi ei ole. Kui aga minu onupojal midagi ei ole, siis on tal: kõlupea, oina meel, ute sarved ning kaameli selg. Nõnda kõlbab ta igale poole. Nõnda läheb ta igast nõelasilmast läbi. Läheb ministeeriumi, Riigikogusse, Kiriku ja ülikooli. Ainult piiritusega ta ei hangelda, seda mitte. Piiritus nõuab jäärasilmi. Ja kõveraid-keerdsarvi, kust valvur kinni haarab. Aga Riigikogus pole jäärasarvi vaja. Seadused sünnivad nende taga. Sünnivad ja lähevad ikka enam ja enam isekeskis keerdu. Kohtunikel peaksid olema jäärasilmad, et neid lugeda. Onupoja silmad!

Aga pea! kus me peatama jäime? Õige: kui krabiseb, siis ei haise, kui haiseb, siis ei krabise. Just nii! Seda teavad kõik. Sellepärast, armas sõber, kui oma sõbraga kokku saad, siis ütle talle, et ta ütleks oma sõbrale, et see ütleks oma sõbrale nne. nne., et minu onupoeg on väga kena poiss, kui ta ei ole väga kena tüdruk ja et tema on igal pool. Tema meeldib — sellepärast! Rahvuslik kultuur — sellepärast! Üldine võidujooksmine — sellepärast! Võidujooksmine onupoja haisevate rataste ja haisuta krabiseva järele. Aga teeme näo, nagu ei laulaks ega tantsiks onupoeg. Nagu ei oleks ta professoriks, kirjanikuks, kunstnikuks, ametnikuks. Nagu ei istuks onupoeg pangas. Nagu ei jagaks ta allkirju, laenu, auhindu ja autasusid. Ent — armas onupoeg, soovite raha? Olge nii lahked, armas onupoeg. Allkirja? Kõige paksema rõõmuga, armas onupoeg. Pankrotti? Aitan kaasa, armas onupoeg. Tähendab — mustlased ja muud! Ning kaardid! Oo, onupoeg, mu armas! Sa isamaaliku kultuuri tõru ja juur. Neis kõigis on pisut onupoega, sellepärast ei tunne ega näe me teda. Ka Sokratese ajal ei nähtud ega tuntud teda. Sellepärast ütleski ta: tunne iseennast. Tähendab: tunne onupoega.

Kultuuris vettinud hindulane ütleb: kak vam asi — see oled sina. Maakeeles on see ära seletatud: see on

onupoeg. Kõik on onupoeg: jumal, inimene, loom, taim, kivi, vesi, tuul. Kõigest on onupojal osa. Kõik on ligimene. Sellepärast — armasta onupoega, nõnda armastad ligimest. Kristlus! Armasta onupoja looma, taime, kivi, vett ja tuult. Tähendab — stiihiline! Tähendab — ainult onupoeg saab asunikuks, normaaltalunikuks! Ainult onupojal voolab veri. Mõistagi, et soist ja rabust. Ainult onupoeg ehitab maal kui linnas omale uue maja. Ehitab ja elab seal sees või laseb teisi elada selle eest, mis ei haise. Mis krabiseb! Ainult onupojal kasvab ilus mets — kas või kroonu pinnal. Armasta onupoja metsa! Armasta onupoja kivi, mis lõhkeb dünamiidiga. Armasta onupoja lille, vast see lõhnab Dauguli, Szeveziku või mõnel muul aknal. Armasta onupoega ennast, siis armastad ka jumalat ja inimest. Ja kui sa teda enam ei armasta, siis armasta onupoja onupoega: onupoeg lööb tema onupojaga välja. Kindel: Beltsebuliga Beltsebuli, onupojaga onupoega! Seisab piiblis! Selle tähe all võidad. Pea seda meeles, armas Beltsebul-onupoeg. Rohkem ei midagi, mitte midagi. Ainult — sa oled pagana kena poiss, mu armas onupoeg, kui sa pole kena tüdruk. Ja andekas, vaimukas, geniaalne! Ühesõnaga — oled päevakangelane. Oled kangelane, kuigi ainult asemel. Tahaksite teada, kelle asemel? Küsige onupojalt, tema teab ja ütleb. See pole kuigi suur saladus, ütleb kindlasti! Seni aga, oh armas onupoeg, tervitab sind tädipoja poolt.

Mina ja mu lapsed ehk uus Kristlik Noortemeeste Selts

Kogu krempel algas armastusest. Ta oli juba mitu korda alanud, aga ikka enneaegu lõppenud, nii et tõsise algusega ei saanud veel hakkamagi. Me ju kõik teame, et tuli sõda, see ilmasõda, ja kui see lõppes, siis tuli teine sõda, see päris sõda, see meie oma sõda, ning millal siis pidi hakkama?

Aga nüüd hakkas, s. t. mina hakkasin: panin kuulutuse lehte, et oleks põhjust lahkeid pakkumisi oodata, küsisin ääri-veeri igalt tuttavalt, vannutasin sõpru, mangusin jumalat, viisin oma musta-päeva tuhanded majaomanikkude panka, tahtsin astuda majaomanikkude klubi liikmeks. Ühesõnaga — tegin kõik nagu kord ja kohus. Rohkem ei või keegi oma vaenlaseltki loota. Majaomanikkude pank võttis mu tuhanded lahkesti vastu, aga klubi liikmeks ma ei saanud: mul polnud maja, otsisin ainult korterit.

Kuulutasin korra, kuulutasin teise korra, kuulutasin pisut kolmatki korda. Pakkumised valgusid kokku. Jooksin hommikust õhtuni ühest linnaosast teise. Kuus kahed pooltallad! Imestasin vana Lindanisa au ja uhkust. Imestan veelgi! On neid maju ja kortereid! Kus tänav, seal maja, mitu maja; kus maja, seal korterid; kus korter, seal elanik; kus elanik, seal tuba, mitugi tuba, säärvandiga ja ilma. Võta või jäta, ela või sure.

Aga minuga juhtus ikka nõnda, et kas tulin liig hilja või jõudsin pärale liig vara: korter oli kas ära antud või tema polnud veel üsna valmis. Ikka puudus midagi tühja-tähja. Olid alusmüürid, aga polnud seinu, olid seinad, aga puudus põrand, oli põrand, kuid polnud lage, sest aampalgid olid veidi sisse langenud; leidus

lagi, aga tuli pisut katusest puudu; oli see ja teine ning kolmas, aga siis seisid ahjud ahervarres, pliit küljeli, uksed ripakil jne. jne. Ühesõnaga — ebatäpsused.

Aga inimene ei tohi nõudlik olla. Leplikku meelt on vaja. Kõige peale vaatamata oli ometi hulk keni kortereid, vähemalt ideaalselt või ideeliselt võetuna. Mõistate: korter kui idee, kui täiuslik mõte, millele peaks muidugi andma materiaalse kehastuse. Ja see pole sugugi nii raske, ainult pisut tööd! Tööd ja kulu, s. t. raha — nii ja nii mitu kümmend või nii ja nii mitu sadatuhat. Ning see oleks kõik, üsna kõik korteriotsija poolt, muud ei midagi. Mine ainult koju ja oota, oota rahuliselt, sest muidu katkeb kannatus. Aga ei ole tänapäev hea, kui sul korteri pärast katkeb kannatus.

Oli väga kahju, et ma ei võinud oodata ega kannatada: mul puudus paik ootamiseks. Sellepärast pidin ikka ja jälle rändama, nagu igavene juut või lendav hollandlane, kel pole kodu ega püsi.

Ent viimaks ometi: minu ees seisis kui mõistatus või kui ime puht kehaline, läbi ja läbi materiaalne korter — põrandaga, seintega, laega, katusega, ahjuga ja pliidiga ning kõige muu kribu-krabuga, mis materiaalses korteris harilikult leida. Üsna harilik korter, nagu igal teisel ja kolmandal üürnikul, kes tubadega hangeldab. Pole muud, kui astu sisse. Ainult tühine tingimus: lasteta perekonnale. Jumal tänatud, minu hõlma see ei hakka, olen alles poissmees, teiste sõnadega — täiesti lasteta perekond.

Ilmusin kui ingel Kaabriel ja mõttevahetus majaomanikuga käis nõnda:

«Teie perekond?» küsis omanik.

«Poissmees,» vastasin võidukalt. «Nii-öelda — lasteta perekonna isa.»

«Aga mina annan oma korteri ainult abielulisele lasteta perekonnale, mehele ja naisele.»

«Ma võin naise võtta.»

«Seda ma tahtsingi teile öelda. Tulete poissmehena, aga paari nädala pärast on laulatus ning teise paari nädala pärast ehk juba laps, võimalik ka, et kaks. Mis te selle kohta ütlete? Kas te võite mulle tagatise anda, et te naist ei võta, või kui võtate, et tal siis lapsi ei ole, või kui tal teie tahtmise, võimise ja ettenägemise vastu ometi laps on, et te siis enda temast lahutate või lapse kuhugi kasvatusmajja paigutate? Kas võite kindel olla,

et teie naine ei sünnita ei enne ega pärast laulatust ei üksikuid, kaksikuid ega kolmikuid?»

Ma naeratasin.

«Teie ei võta korteriküsimust sugugi tõsiselt,» ütles omanik noomivalt. «Kinnitan teile: ainult ühel tingimusel võiks teie naine minu majas lapsi ilmale kanda, nimelt — kui tal oleksid nelikud. Siis küll, siis oleksin nõus, sest see oleks ime ja imede vastu ei pea võitlema, isegi kristlane mitte. Pealegi tooksid nelikud kuulsuse minule ja minu majale. Kõik lehed oleksid mind ja minu maja täis — teie naise nelikute pärast. See maksaks juba jännata. Noh, kas olete nelikute peale kindel?»

«Armas inimene,» laususin vastu, «mina armastan ju küll oma kallist isamaad ja eesti rahvast ning tema suurt tulevikku, aga nelikuid lubada, selleks tagatist anda . . .»

«Mõistan: teil ei jatku selleks isamaa-armastust.»

«Aga kas ei saaks nõnda, et üsna ilma isamaa-armastuseta, s. o. üsna ilma lasteta? Pealegi, mõtlen registreerida, üsna ilma laulatuseta. Naine arvab küll, et kui mitte üsna laulatada, siis pisutki, tema üksinda, tähendab — mees registris, naine laulatuses, nagu Riigikogu soovib. Aga mina tahan tingimata üsna ja ainult registreerida. Saate aru, miks? Laste pärast — et poleks jumala õnnistust. Võite päris kindel olla . . .»

«Jätame parem selle kauba, jumala õnnistuses ei või kunagi kindel olla,» arvas omanik. «Parem on parem. Mina ei usalda laste suhtes ei laulatamist ega registreerimist, sündigu see üsna või ainult pisut, nagu teie ühes Riigikoguga ütlete. Sest lubage endale sõbramehe poolest tähendada: mida ei tee register ega laulatus, seda teevad need mehed, kes pole ühegi mehe naisega ei registris ega laulus. Tean, ärge tulge minule rääkima, olen ise lastega perekonna isa. Iseasi, kui naisel oleks mõni loomulik või ebaloomulik viisakas eriline omadus — olgu loodusest, oma või teiste tehtud —, mille peale ei hakkaks ei laulatuseta register, registrita laulatus ega ka need galandid noormehed, kes ei seisa viisaka abielulise naisega mitte mingisuguses ametlikus mainitud suhtes. Jah, siis võiksime rääkida. Muidu mitte! Muidu ei astu teie jalg üle minu korteri läve.»

«Aga te ju ütlesite, et annate korteri abielulistele, kuidas siis . . .»

«Just nii — abielulistele. Kauba juures peab võima

hobusele hambasse vaadata, õhvakesel sarvelt pügalaid lugeda. Heitke praegu abiellu ja tulge oma noorikuga kolmekümne aasta pärast uuesti, kindlasti saate siis korteri, kui mitte minult, siis minu pärijalt.»

«Tähendab — minu naine peaks umbes viiekümnene olema?»

«Üsna õige, viiekümnene, siis pole keda kuraditki karta, registreeri või laulata, või tee üht kui teist.»

«Aga kuidas oleks lugu koeraga?» küsisin ääri-veeri.

«Koeri võite nii palju pidada kui soovite. Koeri ja kasse. Üldse loomi, kahe- ja neljajalgseid. Loomades peitub meie rahva tulevik. Neid lubab iga korralik inimene pidada. Peame õppima rohkem loomi armastama, neist lugu pidama. Koolis tuleks eriti sellele rõhku panna — südamehariduse ja kristliku meele pärast. Mina isegi olen loomakaitseseltsi liige, noorema abiesimehe kandidaadi vanem asetäitja. Meil oli alles hiljuti tähtis nõupidamine. Varsti ilmub lehes, palun, lugege ise ja soovitage teistel lugeda . . . Koer on maja ehe ja linna uhkus. Süvenege millalgi tõsiselt mõne koera näkku, kas või selle näkku, kes just praegu teie tuliuue palitu lõhki kiskus või hambad teie sääremarja surus, süvenege hingelises armastuses ja te leiate, kui imetlusväärselt palju peitub seal otse lapselikku õrnust ja süütust. Iga räpasem ja kärnasemgi koer võib meid, eriti mind isiklikult rohkem liigutada kui ükskõik missugune inimeselaps. Nõnda siis: armastage ise loomi ja võtke omale ka naine, kes jaksab loomi armastada, ei te siis jää kunagi korterita, olgu neil või tulevail päevil.»

Asi oli klaar. Palusin homseni mõtlemisaega.

Kogu öö tuikas peas mõte: kas viiekümnene või loomuliku-ebaloomuliku iseäraldusega naine, kelle peale ei hakka laste suhtes ei registerdatud laulatus ega laulatatud registri hammas, ei viisakus ega ebaviisakus noormeeste, kes ei seisa minu naisega mingisuguses mainitud registris? Ühesõnaga — kas vana ja hädine naine või noor ja elurõõmus koer?

See oli raske hingeline võitlus — titaanide heitlus ainusilmaliste hiiglastega. Kõrge Rääma raba seljal, suure Sirtsu soo serval. Mul oli valida: kas mugav perekondlik kodune korter või sugurahva suur tulevik, mille vastu põlesin isamaalises armastuses; kas koerte pulm või minu oma sündimata ja sigitamata laste peiepidu.

Sel raskel ööl polnud võitlus otsustav. Piltlikult öeldud: kogu öö oli minu südames kord koer peal ja naine all, siis jälle koer all ja naine peal, mis on lihtkeeles ära seletatud — kord võitsid titaanid ja taganesid ainusilmalised, kord otse vastupidi. Hommikul kippus ülekaal peaaegu naise poole kalduma. Et asja lõpulikult otsustada, pöördusin päevavalgel raadioga kõigi kristlikkude kultuurikeskkohtade poole hüüdega:

«Hallo! Halloo! Kõigile, kõigile, kõigile! Suure Sirtsu soo serval, kell kuus hommikul. Laine 99.999. Räägib mees, kes peab otsustama, kas noor koer või vana naine? Vastake, vastake, vastake! Lõpp. Kell veerand seitse.»

Jäin ootama. Ei oodanud kaua. Vastused saabusid rutem, kui oletasin. Ja täiesti ühemeelsed, lahkhelid puudusid. Kuulasin ja kuulasin, aga ei kuulnud muud kui: «Koer, mitte naine! Koer, kuid isane! Koer, kuid isane, siis pole poegi! Koer, kuid isane, et poleks poegi, ainult pulmad! Koer, kuid kohi! Koer, kuid kohi, et poleks poegi ega pulmi!»

Ühesõnaga — kas nii või teisiti, aga koer, igavesti koer, mitte naine. Alles siis, kui väsisin vastuste ühetoonilikkusest, kostis lõpuks: «Auto, auto, auto!» Tähendab, tõepoolest pidin ma kristliku kultuuri nõuete kohaselt armastuses valima koera ja auto vahel. Valisin koera, sest see on tänini ikka autost väiksem ja haiseb vähem.

Jumal tänatud! Kõige raskem eluküsimus oli otsustatud. Läksin majaomaniku juurde ja kirjutasin lepingule alla, et: esimese viiekümne aasta jooksul ei võta ma mingisugust naist ei selles ega üheski teises viisakas korteris. Peale seda tähtaega jätsin omale täieliku tegevusevabaduse, et siis pole see enam kellegile hädaohtlik.

Aga kui ma õhtuti omas kenas lasteta perekonnakorteris lamesklesin, koera külm nukk kaenla all, tärkas minus kurjast vaimust vaevatud igatsus oma sigitamata ja sündimata laste järele, kes pidid asuma suure Sirtsu soo serval. Ja pikkamisi valmis minus kena kavatsus, lootusrikas plaan, mis sätendas nagu isamaa-armastus.

Nimelt: asutan Uue Kristliku Noortemeeste ehk Kohi Koera Seltsi, asutan uue ülemaalise seltsi, asutan uue üleilmlise seltsi. Ja kui seltsi asutamiseks ei peaks luba andma ei Riigikogu ega Rahvasteliidu täiskogu, siis asutan Uue Kristliku Noortemeeste ehk Kohi Koera Põ-

randaaluse Seltsi, aga ikkagi ülemaalise, üleilmlise. Seltsiliikmete esimene ülem kohus on: elada mugavas perekondlikus korteris kohi koeraga, et poleks poegi ega pulmi. Seltsiliikmete teine ülem kohus on: olla isamaa ja sugurahva õnnistavaks pühaks vaimuks neis viisakais perekonnis, kes elavad mugavais perekondlikes korteritles, ilma et nad seejuures hoolitseksid kohi koerte või inimlaste eest. Teiste sõnadega: kohi koerte seltsi liige peab armastama lapsi, aga ainult neid, keda kannavad ilmale teiste meeste naised. Aamen!

Heureka! Pääsetee oli leitud. Isamaa oli aidatud. Rahuldatud südamega uinusin esimest korda oma lasteta perekonna korteris, kohi koera külm nukk kaenla all. Uinusin ja unelesin: Oli soe, oli kevade. Olid siravad tähed kahvatus taevas. Kohi koera kristlik selts pidas oma kolmandat sünnipäeva. Uue aasta eelarve oli kinnitatud. Kõik oli korras. Heledas roosas säras tulevik. Jalutasime võsas jalgteel, igal mehel kohi koer kannul. Äkki tõstsid koerad pea, ajasid kõrvad kikki. Ka meie jäime kuulatama. Kostis seletamatu häältekõma. Just nagu oleksid endised mõisad ja nende tiigid oma konnadega alal, kes kevadel krooksuvad ja kudevad.

«Lapsed suure Sirtsu soo serval,» laususime muheledes. «Suure Sirtsu soo lapsed!»

Jatkasime oma kõnnakut, kohid koerad kannul.

Või ja kirjandus

Turaani jalgpallil, rahvamurru hurraahüüete saatel, kaks eesti daami, kel kirjanduslikud huvid, vestlesid nõnda:

A: Olete juba kuulnud — Wells suvitab Eestis.

B: Ah tõesti! See on väga kena temast!

A: Tal olevat selleks oma eriline põhjuski.

B: Muidugi! Arusaadav! Inglane ei tee midagi ilma põhjuseta, sest tema on nii praktiline. Ma armastan, et inimene oleks praktiline!

A: Ja teate, milles on tema praktiline põhjus?

B: Õpib eesti keelt, eks?

A: Ei! Eksite! Eesti keel on tal juba selge!

B: Ah kui armas! Kui kena temast! See on tõesti oivaline! Kus ta on selle selgeks saanud?

A: See on juba Londonis! Seal elanud inglane, mõistate, Londonis elanud inglane, kes suvitanud millalgi meie sakslaste juures, ja kuna sakslased õpivad nüüd koolis eesti keelt, siis . . .

B: Ah nii! Ja muidugi! Siis on kõik arusaadav! Mõistan, mõistan!

A: Nii et eesti keele pärast polnud tal enam vaja Eestisse sõita, nagu meie . . .

B: Aga milleks ta siis sõitis?

A: Tulnud uurima, miks eesti või Londonis nii odav.

B: Ah kui armas! Ta on tõesti kena inimene! Inglased on üldse väga kenad! Ma armastan inglasi! Nad on nii viisakad ja lahked! . . . Siiski, Wells on ju kirjanik, mis on meie võil kirjandusega tegu?

A: Ometi! Sest mõelge, kallis, mis uusimad uurimused on tõendanud: kui rahvas teeb halba võid, siis tal on hea kirjandus, ja kui ta teeb halba kirjandust, siis tal

on hea või. Nii et kui rahval on juba sootuks hea kirjandus, siis ta enam üldse võid ei tee, ei head ega halba, vaid ostab selle väljast, ostab teistelt.

B: Ah nõnda! Nii et: halb või — hea kirjandus, hea või — halb kirjandus! Mõistan! Saan aru! Tähendab, Wells sõitis siia meie head kirjandust uurima, sest et meie või Londonis nii halb?

A: Just! Justament! Täpselt nii! Tahtis kohapeal tõenduda, kas uusimad uurimused või ja kirjanduse headuse suhtes peavad ka siin paika.

B: Noh! Ja kuis on? Ruttu, kallis! Ma ei jõua ära oodata! See on nii põnev! Kas meie kirjandus on sama hea nagu või või halb?

A: Täiesti! Võrdlematult parem kui Taani oma, kes teeb nii head võid. Nii et taani kirjandust enam inglise keelde ei tõlgita. Inglismaa hakkab ostma taani võid ja eesti kirjandust.

B: Aga kuidas? Londonis ei osata veel eesti keelt!

A: See õpitakse ära. Järgmisel Pen-klubi kongressil tehakse kõigile kirjandusesõpradele, eriti aga Pen-klubi liikmeile, moraalseks ja kõlbliseks kohuseks tutvuda eesti keelega, selles on meie Pen-klubi juba Wellsiga kokku leppinud.

B: Ah issand küll! Mul jääb hing rindu kinni! Just nagu lööks mina ise jalaga palli. Vaata, kallis, kuidas nad jooksevad! Noh, ja mis tuleb edasi?

A: Edasi tuleb see, et hakatakse eesti kirjandust inglise keelde tõlkima. Ainult esiotsa peab natukene kannatama, sest pole veel ühtki inglast, kes oskaks eesti keelt.

B: Kuidas? Te ju ise ütlesite, et Wellsil on eesti keel selge.

A: Temal küll, aga temal pole aega, tema peab tegema inglise kirjandust, mis on veel parem kui eesti oma, sest inglased ei tee ju üldse võid, aga meie ikka veel teeme, kuigi halba.

B: Ah kui kahju, et Wellsil pole aega! Väga kahju! Kui tema tõlgiks, siis oleks eesti kirjandus igatahes inglise keeles parem kui eesti keeles. Inglise keeles loeksin minagi eesti kirjandust. Aga mis te arvate, kallis, mida hakkavad inglased eesti keelest kõige enne tõlkima, kui nad kord hakkavad? Teate ehk?

A: Tean, aga see on saladus. Suur saladus.

B: Minule võite ikka öelda, mina edasi ei räägi.

A: Kõigepealt tahetakse need inglise teosed, mis eesti keeles olemas, tagasi inglise keelde tõlkida, sest keegi itaalia professor on kindlaks teinud, et tõlketeos on täiesti uus esteetiline väärtus. Seega on ka siis Shakespeare'i «Hamlet» eesti keeles uus esteetiline väärtus ja inglased tahavad seda väärtust tundma õppida. Sellepärast olevat siis Shakespeare'i «Hamlet» see esimene eesti teos, mis tõlgitakse inglise keelde. Pärast muidugi tulevad ka teised. Nii palju olevat kindel, et kui Wellsi teoseid, milledest tehtud eesti esteetilised väärtused, hakatakse tagasi inglise keelde tõlkima, siis seda teeb tema vististi ise. Shakespeare tõlgiks oma «Hamleti» muidugi hea meelega ka ise, aga tema olevat enne ära surnud, kui jõudis eesti keele ja kultuuriga tutvuda, sest tema ajal ei olevat eestlased veel nii halba võid Inglismaale vedanud, et selle järele oleks võinud eesti kirjanduse headuse üle otsustada.

B: Ah Shakespeare ei ole veel eesti keelt mõistnud?!

A: Ei, Shakespeare veel mitte! Aga varsti tunneb kogu London eesti keelt, sest mis need meie tüdrukud, keda me ühes halva võiga sinna importeerime, seal siis teevad, kui nad inglastele eesti keelt ei õpeta.

B: No näed, kallis, ikka öeldakse, jalgpallist pole kasu, aga mina sain täna palju targemaks. Ja kui huvitav! «Hamlet» inglise keelde! «Sabaga tähe aastal» inglise keelde! Jumalik!

A: Aga ärge unustage, kallis, see on saladus!

B: Ja muidugi, kallis, saladus. Suur saladus! «Hamlet» inglise keelde.

Kaks rõõmu

Täna vestlesid kaks kultuuriliste kalduvustega kodanikku pealinna kohvikus morsi juures nõnda:

A: Olete ehk kuulnud, Jaan Koort sõitvat Venemaale?

B: Ei! Ühes piibuga?

A: Ühes piibu ja kantse kupatisega.

B: Kas kauaks?

A: Räägitakse, et kauaks.

B: Sõitku Koort pealegi, me saime Koidula tütre asemele.

A: Kas kauaks?

B: Kindlasti kauaks.

A: Ja kantse kupatisega?

B: Ei, kupatis varastati teel ära.

A: Kui küsida tohib, mida tema on plagieerinud? [*]

A: See pole Tartus veel kindlaks tehtud, sest Koort elab alles.

B: Koidula tütar ka elab alles.

A: Aga Koidula tütre ema on surnud.

B: Kas siis Koordi ema ei ole surnud?

A: See ei ole teada.

B: Miks pole see teada?

A: Ta pole vist midagi plagieerinud.

B: Ja nüüd sõidab ta poeg Venemaale, sest pole ema, kes takistaks.

A: Jah, pole ema, kes takistaks.

B: Ega Koidula tütart ka keegi takistanud, kui ta sõitis Eesti.

A: Temal pole ju ka enam ema.

B: Nii et nad on ühesugused — kummalgi pole ema.

A: Üsna ühesugused, ainult üks on mees, teine naine.

---

[*] Alustekstis ilmne trükiviga: B vastuse asemel korratakse vigaselt laotud A küsimust. *Toim.*

B: Meie saime naise, Vene saab mehe.
A: Ja mõlemad maksavad rõõmuga reisiraha.
B: Nii et ka Vene ja Eesti on ühesugused.
A: Üsna ühesugused, üks Koidula tütrega, teine Koordi ema pojaga.
B: Aga Koordi ema ei tunne keegi.
A: Venes tuntakse Koordi ema poega.
B: Eestis tuntakse Koidula tütre ema.
A: Kas siis Eestis Koordi ema poega ei tunta?
B: Öelge ometi kord lausa välja, mis te miust tahate?
A: Ma tahaks nimelt teada, ehk olete kuskilt kuulnud, kas Koort ikka tõesti sõidab Venemaale?
B: Ma juba ütlesin teile, et jumal temaga, me saame Koidula tütre asemele.
A: Nii et Eestis on rõõmu laialt?
B: Kas Venes ei ole, kui nad saavad Koordi?
A: Veel laiemalt.
B: Ei, meil on laiemalt.
A: Ei, Venes on laiemalt, maa on suurem.
B: Venes peab Koordi rõõmu jagama saja seitsmekümne miljoni vahel, meil Koidula tütre rõõmu ainult ühe miljoni vahel, kus saab igaüks rohkem rõõmu?
A: Koordist võivad rõõmustada sada seitsekümmend miljonit, Koidula tütrest ainult üks miljon, kus on suurem rõõmuhulk?
B: Teie olete kommunist, koondate rõõmugi riigi kätte, mis teate teie Eesti rõõmust?
A: Teie olete marodöör, jagate kogu rahva rõõmu üksikuile, mis teate teie Vene rõõmust?
B: Ega ma'i teagi.
A: Aga kas mina Eesti rõõmust midagi tean?
B: Mis te siis räägite?
A: Mis teie räägite?
B: Ega ma ei räägigi, lehed kirjutavad.
A: Oleme rääkinud!
B: Oleme rääkinud!

Kultuuriliste huvidega kodanikud tõusid lauast. Nende morss oli joomata. Preilile ütlesid nad:

A: Ülejäänu hoidke homseks.
B: Minu oma ka homseks.

Kultuuriliste huvidega kodanikud naeratasid. Preili muigas.

Kunstnikud ja kunstihoone

Kaks kunstnikku, kes tulid Saksa teatri poolt ja tahtsid nähtavasti minna Feischneri juurde, tegid äkilise pöörangu pahemale, läksid ümber Jaani kiriku, nagu oleks neil mõttes «Corso», aga jõudsid lõpuks ometi Harju tänava otsa, kus algas nende vahel järgmine kahekõne:

A: Milleks paganaks sa selle ringi teed, kui sa ometi siia tuled? Juba teist, kolmat korda panen ma seda sinust tähele.
B: Kas sa siis uut kunstihoonet ei karda?
A: Ei! Põed sa suurushullustust või?
B: Kuis nii, suurushullustust?
A: Sa ei või kannatada, et kunstihoone on sinust suurem.
B: Armas vennas, ennem põen ma õrnusehullustust. Sest mõtle ometi, mis sünniks, kui parajasti sel silmapilgul, kus mina möödun kunstihoonest, keegi uulitsapoiss virutaks kiviga talle vastu larhvi?
A: Mis siis sinul sellest on?
B: Aga kui hakatakse mind süüdistama?
A: Sa oled tõepoolest ogaraks läinud.
B: Mitte sugugi, sest ma tahaks talle ju tõepoolest vastu larhvi anda.
A: Aga miks siis?
B: Sa mõtle ometi, mis sigadusega nad on toime saanud: nad on otsustanud, et mina olen üks neist, kes sinna hoonesse peab asuma.
A: Kas siis sinna peab sunduslikult?
B: Aga kuis siis? Või arvad, et keegi hakkab vabatahtlikult kümne aasta üüri ette maksma?
A: Ah nii! Siis ma mõistan sind. Aga miks kümne aasta üür ette?
B: Jah, vaata, monumentaalne ehitus, sest kunst peab olema monumentaalne. Aga kui monumentaalne, siis peab olema klaasist ja pakk-kasti moodi ning see on kunstlik teha, sest mida lihtsam ja monumentaalsem, seda kunstlikum, sa tead ju, kunstis on ikka nõnda. Noh, ja niisuke kunstlik lihtsus läheb pööraselt maksma. Pealegi, kõrvale tuleb teine hoone, kuhu tahetavat panna

veel rohkem klaasi. Aga kunstihoone ei kannata, et mujal oleks rohkem klaasi kui temal, sellepärast mõeldakse tulevikus ka teised seinad, mitte ainult esikülg, klaasiga katta, et oleks veel monumentaalsem. Ja kes suudab seda maksta? Kes tahabki? Ainult meie kunstnikud ise.

A: Ma lugesin lehest, et . . .

B: Lehes seisab muidugi, et läheb kolmekordselt maksma, aga tõelikult kümnekordselt, sellepärast ka kümne aasta üür ette. Muuseas oli ka Koort selleks arvele võetud, et teda kunstihoonesse pista, aga . . .

A: Ah sellepärast ta pistiski siis Venemaale?

B: Mis sa siis arvasid? Nalja pärast vist! Mina ka otsin kohta, kuhu põgeneda.

A: Tead, mis nõu mina sulle annan: üüri kindlustuseks pandi neile kõik oma kultuurkapitalist loodetavad tööstipendiumid, reisistipendiumid, preemiad, auhinnad, ergutused, toetused, tellimised, ostud, abirahad, laenud, ühesõnaga — pandi neile kümne aasta peale kõik, mis nad võiksid sulle kultuurkapitalist üldse määrata. Pantimisel oleks see hea külg, et siis poleks vaja kümne aasta jooksul kunstipoliitikat ajada, vaid võiks anduda loomingule, sest kui nad tahavad oma üüri sinult kätte saada, siis peavad nad sind toetama, ergutama, auhindama, sulle laenama, abirahasid määrama, stipendiume andma, sinult ostma jne. Nii et kümne aasta jooksul sinusse mõjuks ainult kultuur, mitte kultuurpoliitika.

B: Ei, va vennas, see number ei lähe läbi! Nõutakse sularaha või panga garantii, ja kui panga garantii, siis ka garantii pangale, sest pank võib pankrotti minna. Ja et pank läheb harilikult ikka pankrotti, siis pean ma selleks, et kunstihoonesse elama asuda, kõigepealt hakkama otsima garantiid pangale, kellelt tahan saada panga garantiid, sest raha mul ei ole. Mõistad sa nüüd minu seisukorda? Panga garantiid võiks ju veel kuidagi saada, sest kunstnikele ollakse vastutulelik, aga kuidas garanteerida panku, seda ei tea keegi, sest nad on kõik niipalju garantiisid välja andnud, et . . .

A: Mõistan, mõistan, saan aru! Sest miks ma siis aru ei saa. Nii et sul tuleb pöörduda riigi poole, et riik pööraks kunstihoone poole ja annaks sellele garantii, et kui pank annab sinule garantii, siis sina selle garantiiga võid garanteerida kunstihoonele kümne aasta üüri.

B: Just nii! Kas sa nüüd saad aru, miks ma teen enne ringi ümber kiriku, kui lähen Feischneri juurde?

Suvitaja mõtted

Oleti ei peakski suvitajal mõtteid olema, sest mõtetega suvitus on üsna algeline toiming ja temas takerduvad kas professorid oma raamatuvirnadega või naised, kes katsuvad likvideerida vanu või sobitada uusi sidemeid. Neile õnnetuile tähendab suvitamine ainult meelehärmi ja pettumusi.

Ometi peab siinsamas toonitama: professoritel ja pettunud naistel on kergem kui õigel suvitajal. Ei ole ju midagi siinilmas raskem, kui et katsud midagi õieti teha. Hollywoodis tasutakse, näiteks, õiget tegemist hirmsate summadega. Ka ei või need nuriseda, kes Ameerikas maailma tugevama rusikamehe õieti «tuimaks» löövad.

Nii et õige tegemise eest peab maksma. Sellepärast siis — seni kui inimesed suvitavad ilma palgata, niiöelda oma-käe-peal, pole loota, et õige suvitamine eriliselt areneks. Inimesed lähevad suvitamagi oma harilikkude mõtete ja võtetega, nagu oleks see mõni mood või kohustus.

*

Aga me kõik teame, et päike paistab ühetasa õigetele ja öelatele. Sellepärast on üsna ükskõik, kas koorid enda paljaks mõtetega või ilma, kas pöörad lamades päikese poole selja või kõhu, aina muudkui kõrvetab ja kõrvetab, nii et tahad varsti merre minna.

Sealgi on mõte üsna ükskõikne asi, sest meri on ikka märg ja läheb kord-korralt aina sügavamaks ja sügavamaks. Suvitaja ei saa kunagi õieti teada, kui sügavaks õige meri läheb, sest juba ammu enne tõuseb tal vesi

suhu ja ninasse, nii et ta kas pöördub ümber, hakkab ujuma või upub ära. Isegi uppunult ei lasta suvitajat meresügavust õieti uurida, sest teised suvitajad toovad ta välja. Nõnda on suvitajaga.

Ja nõnda pole tema iseolemine kuigi suur asi. Sest mis õige iseolemine see on, kui lamad liival nõnda, et kus sinul on silmad, seal teisel on jalad või jumal teab mis. Muidugi ei takista sind keegi selili pöördumast, nii et sa näeksid ainult sinist taevast ja jumala valgeid pilvi, mis oleksid nagu sealtilma sonettide pitsivaht, aga ega sa ometi kogu oma suvitust selili lama.

Lamad nõnda päeva, lamad teise, kiuste kolmandagi, südametäiega neljanda, pead vastu viienda, võtad saatusena kuuenda, aga seitsmendal leiad enda ikkagi kõhuli või küljeli, kui mitte jaluli või istukile, sest siis, s. t. pühapäeval on inimesi — pange tähele: inimesi, mitte suvitajaid — nii palju, et pole võimalikki selili lamades vaadelda jumala sinist taevast ja imetleda inglite valgeid pilvi, kui ei taha, et mõni su jalad või mõne muu sobivama kehaosa oma peapadjaks teeb.

*

Seega ongi õieti silmapilk saabunud, kus algavad mõtted, kui katsud olla õige suvitaja, kel ei tohi olla mõtteid. Mõtled, et kui hirmus suur ja tühi on maailmaruum, kui kole kaugel on mõni Põhjanael või Suur Herkules ning ometi pole õigel suvitajal õiget ruumi õigeks suvitamiseks: pole vaiksel pühapäeval õiget paika nende kaugete asjade poole vahtimiseks või neist mõtlemisekski.

Aga oh heldene aeg, milleks on siis Põhjanael ja Suur Herkules?! Milleks kõik needsinatsed teised kauged asjad, kui ikkagi pole ruumi? Tee ainult proovi palavaga suvituskohast Tallinna või Tartugi sõita, siis sa alles näed, kui pagana kaugel on needki maised asulad. Aga ikkagi ei jätku õigel suvitajal õiget ruumi, eriti vaiksel hingamisepäeval, kui jumal on andnud kuuma ja kuiva ilma.

Sellepärast siis: kui keegi peab suvituskohast Tallinna või Tartu sõitma, siis tehku seda võimalikult suure kuumusega ja võimalikult suurel pühal, sest siis on suvituskohad täis ja vagunid tühjad ja sa istud nagu tolmusel saunalaval, leiliviskajaks su oma nahk.

Aknast välja vaadates näed sa siis ainult vabu ja logelejaid inimesi, nagu oleks kogu maa üldine suvituskoht. Või kui keegi kusagil peakski kuiva heina koristama või kartuleid muldama, siis olgu see sulle õpetuseks, kui hirmus raske on nende orjus, kes peavad pühapäevade arvu suurendamisega võitlema rahva maise ja taevase heaolu eest: tee või püha nii suur, et rohi ei peaks kasvama ega kägu kukkuma, inimene läheb ja tapab ennast ikkagi tööga.

Kui sul on õnne, siis sõidad sa pühapäeval mõnest staadionistki mööda, kus parajasti joostakse, hüpatakse või lüüakse meeleheitlikult jalaga palli. Aga sellest ei leia sa mingit kasulikku õpetust, sul hakkab ainult hea meel, et jumal on inimesele andnud jalad, sest muidu oleks tal kuumaga üpris raske seda teha, mis ta teeb: joosta teiste ees, nende kõrval või sabas. Ees on vististi kõige parem, sest siis on perspektiiv vabam ja õhk puhtam.

*

Nii et jooksmisega on sama, mis suvitamisegagi: kui oled teistest ees, siis on vabam ja puhtam. Aga suvituskohaga on otse vastupidi: kui tema on teistest ees, siis temas pole enam midagi vaba ja puhtus jätab alati palju soovida. Nõnda on maailmas seatud: suvitaja ja suvituskoht seisavad alatises vastuolus.

See kõik on selleks, et maailmas pääseks võidule üldine eluline kooskõla, sest inimene ei või ometi teisiti talitada, kui talitab kogu maailm. Ja seal valitseb imeline harmoonia ja otstarbekohasus, nagu kinnitab keegi mõttetark, öeldes: päike on selleks, et maakeral muutused sünniksid, maakera selleks, et päikese olemasolu poleks otstarbetu; tähed on selleks, et öösel vähegi valgust oleks, ja öö selleks, et tähed pisutki paista saaksid.

Muide, ööl on veel teisigi otstarbeid: pimedusekatte all on hea linde ja kalu püüda. Ka vargile minna on pimedas otstarbekohasem kui päeval. Või mis saaks kogu maailma öölokaalidest, kui korraga jääksid ööd tulemata? Mis saaks kogu meie kultuurist? Kuhu panna meie kunstlik valgus?

Aga ometi võiksid sellisel katastroofil ka oma head küljed olla: teadusmehed hakkaksid täie auruga kunstlikku pimedust leiutama, et ei kaoks öölokaalid ja kultuur, ning nii mõnigi uus mürgine gaas jääks ehk selle

tõttu avastamata. Abessiiniale tooks see küll vaevalt veel kasu, aga eks maailmas leidu teisigi maid, kristlikke ja ebakristlikke, kuhu võidakse viia kõrgemat kultuuri mürgiste gaasidega.

Õigele suvitajale on see muidugi üsna ükskõik, ja kui lehed vähegi tahaksid arvestada tema meeleolu, siis ei tohiks nad ühtegi häirivat küsimust puudutada. Nad peaksid kirjutama ainult rahvuslikest kontsertidest ja hõimude kongressidest kodus ja võõrsil, laulupidudest ja olümpiaadidest, võidujooksmisest ja -ujumisest, hapust piimast ja kamajahust, spordisärgist ja huulepunast, päikesevannist ja õigest nahavõidest, et ihu ei hakkaks kestama.

Selle kõlbluseõpetusega lõpetame, lisame veel ainult, et parem oleks olnud, kui me poleks alanudki, sest õigele suvitajale on ka kõige tühisem mõte kurjast. Aga et kurjus on maailmas headuse mõõdupuuks, siis — oleme rääkinud.

Memento mori

Priit Uputiit oli haige, ta oli suremas haige. Mitte et ta haigus oleks nii hirmus raske olnud, ei, tal oli isegi omamoodi kergendav tundmus. Ometi oli ta veendunud, et ta lamab surisängis.

Proua Sammaldin, Uputiidu korteriperenaine, käis teda vahetevahel vaatamas ja küsitlemas, kas ta ehk midagi ei vaja, aga haige ei vajanud peale külma vee midagi. Ta soovis ainult rahu ja tumma lamamist, nagu teeks ta juba elupäevil harjutusi surmaks, mis pole ju ka õieti midagi muud kui aga tumm lamamine.

«Kas ma ei peaks korraks arsti kutsuma?» küsis proua Sammaldin.

«Ei,» vastas Uputiit, «kui haigus on surmaks, siis arst ei aita!»

«Midagi rohuks?»

«Surmal ei ole rohtu,» vastas Uputiit.

Proua Sammaldin pidi nüüd toast lahkuma, aga pöördus ukse all uuesti ümber, vahtis haiget natukene aega vaikides ja ütles siis nagu etteheitvalt:

«Te nagu meelega ootaksite surma, härra Uputiit.»

«Meelega või mitte meelega, aga ega see surmgi laita vend oleks,» lausus haige vastuseks.

«Olete õige midagi sisse võtnud või?» küsis proua Sammaldin nüüd saladuslikult ja astus paar sammu haige poole.

«Milleks?» vastas Uputiit küsimusega.

«Ma mõtlesin muidu niisama, et . . .»

«Et kui ma ootan surma, siis . . .» jatkas Uputiit.

«Nojah, et kui inimene ootab surma, siis . . .»

«Ei, proua Sammaldin, minu surm tuleb ise.»

Proua Sammaldin seisis veel veidi, pöördus siis uuesti minema ja läkski sõnalausumata uksest välja.

Aga kahju oli tal ometi, et inimene lamab nõnda ööd ja päevad ja ei tee ise ega lase ka teisi midagi teha enda aitamiseks. Sellepärast siis, kui härra Uputiit ka järgmisel hommikul peale külma vee midagi ei soovinud, ütles proua Sammaldin, nagu oleks temal häda, mitte aga lamajal:

«Mina ei jõua seda enam kannatada, ma olen ju ometi ristiinimene . . .»

«Mina mitte,» vastas Uputiit lühidalt ja nagu mööda minnes.

«Helde aeg!» kiljatas proua Sammaldin ja unustas sootuks selle, millest ta rääkida tahtnud. «Mis siis teie olete?»

«Ma ei tea,» kõlas ükskõikne vastus.

«Kas te siis kirikus ei käi?»

«Ei.»

«Laual ka mitte?»

«Mitte.»

«Ristitud olete ometi?»

«Ei tea. Räägitakse, et olen.»

«Räägitakse,» osatas proua Sammaldin.

«Ema ütles, et olen,» seletas Uputiit nüüd.

«Kus ema elab?»

«Hauas.»

«Ja isa?»

«Teda pole olnudki.»

«Tähendab . . .»

«Midagi ei tähenda see,» rabas haige vahele, nagu kardaks ta proua Sammaldini järeldusi.

«Nii et olete üsna üksi siin ilmas,» lausus proua alles natukese aja pärast.

«Üksi,» kinnitas haige.

«Aga kes oli see preili, kes teid mõnikord külastas? Õde või muidu sugulasi?»

«Pruut.»

«Helde aeg,» hüüdis proua Sammaldin, «teil on pruut ja tahate surra!»

«Mis surmal pruudiga pistmist?» küsis haige.

«Kas ta ehk jättis teid maha?» huvitus proua Sammaldin.

«Kui suren, jätan mina tema,» vastas haige.

«Teie ei peaks surmast nõnda rääkima, nagu oleks ta mõni tühipaljas asi,» sõitles proua Sammaldin haiget

emalikult. «Surm ja sünd on kõige tähtsamad asjad inimese elus.»

«Aga miks siis inimeselt ei üheks ega teiseks nõusolekut ei küsita, kui on nii tähtsad?»

«Sünniks ei saa ju nõusolekut küsida, sest inimest pole enne seda olemas. Aga te näete ometi, kuidas kõik oma sünnipäevi pühitsevad, kuidas sünnipäevalast kinkidega meeles peetakse.»

«Kingid on lohutuseks õnnetuse puhul, et inimene meelt ei heidaks,» tähendas haige ja pööras silmad seina poole.

«Te räägite, nagu oleks teil süda oma sünni pärast täis.»

«Milleks? Surm on sünni palk.»

«Aina surm ja surm!» hüüdis proua Sammaldin. «Te mõtelge parem oma hingeõnnistusele.»

«Ma ei karda põrgut,» vastas haige. «Seal ei või hullem olla kui siin.»

«Te ajate mulle hirmu peale, aga ometi on mul teist südamest kahju,» rääkis proua.

«Miks nii?» küsis haige nagu huvitatult ja pööras pisut pead, et paremini kuulda.

«Kui te arsti ei taha, kas ei võiks siis õpetaja tuua?»

«Mul on kirikumaksud võlgu.»

«Surivoodile võib ka muidu,» seletas proua.

«Ei, milleks, kui maksud võlgu,» vastas haige.

«Te siis tahate meelega hukka minna?» küsis proua Sammaldin haletsevalt.

«Ma'i tea,» vastas haige ja lisas: «Võib-olla on see jumala tahtmine.»

«Teie teotate jumalat surivoodil!» hüüdis proua.

«Ärge pange seda surijale pahaks,» palus haige ja tema hääletoon oli niisugune, et tõi proua Sammaldinile, ei tea miks, pisarad silma. Liigutatult ütles ta:

«Mis nüüd minust, aga armas jumal taevas . . .»

«Ega temagi teist kurjem ole,» lausus haige nagu iseend lohutades.

Nüüd ei teadnud proua Sammaldin kuidagi, peab ta nutma või naerma . . . Tal oli nagu rõõm, et tema headust võrreldakse jumala omaga, aga samas oli tal ka piinlik ja valus. Ta oli aastaid haigega lähestikku elanud ja oli õppinud teda kui rahulikku, korralikku ja head inimest armastama, aga nüüd peab ta oma silmaga

pealt vaatama, kuis ta läheb täie teadmisega hukatusse. Vaikides tärkas tal uus mõte ja ta küsis:

«Kui te ei taha arsti ega õpetajat, kas ma ei võiks siis teie pruudile sõna saata?»

«Ei, tänan,» vastas haige lühidalt.

«Kas te siis tedagi enne surma näha ei taha?»

«Ei.»

«Tähendab, te ei armasta teda,» järeldas proua.

Selle kohta ei lausunud haige midagi.

«Või ei armasta tema teid?» küsis proua.

Ka nüüd jäi Uputiit tummaks ja liikumatuks. Sellest sai proua Sammaldin ei tea miks äkki kohutava tundmuse surma lähedusest. Ta astus paar vaikset sammu haige poole ja vahtis teda uurivalt.

«Jäite magama või?» küsis ta lõpuks areldi.

«Kartsite, et olen juba surnud,» lausus haige vastuseks.

«Mõtlesin jah korraks, et kas õige juba . . . Aga miks te ei taha oma pruuti näha?»

«Ma ei taha kedagi näha.»

«Mind ka mitte?»

«Ei.»

See vastus oli proua Sammaldinile rabav. Pisarad purskusid tal uuesti silma. Äkki tundus talle haletsemisväärsena mitte see, kes ootas surma, vaid tema ise, kes tahaks kuidagi surijat aidata. Tummalt seisis ta tükk aega keset põrandat, enne kui pöördus ukse poole ja ütles:

«Mina pidasin teid ikka heaks, aga teie olete kuri. Teie ei armasta kedagi.»

«Ei, armastan,» vastas Uputiit.

«Jumal halasta, keda siis?!» hüüdis proua Sammaldin peaaegu põnevusega, jäi seisma ja pöördus uuesti lamaja poole.

«Pasunamehi,» vastas Uputiit lihtsalt.

«Hakkate jampsima või?» küsis proua Sammaldin.

«Miks jampsima, kui armastan pasunamehi?» küsis Uputiit vastu ja pööras pead, nagu oleks ta äkki kõnelemisest huvitatud.

«Siis teete nalja?»

«Ei, ma räägin tõsiselt,» kinnitas Uputiit ja lisas: «Kas teie siis ei armasta pasunaid, kui olete surnud?»

Jällegi hakkas proua Sammaldinil pisut õudne.

«Aga te pole ju veel surnud,» ütles ta.

«Muidugi pole,» nõustus haige. «Aga kui olen, siis . . .»

Sel silmapilgul kõlises välisukse kell ja proua Sammaldinil oli hea meel, et võis lahkuda, sest ta ei saanud enam kuidagi oma õudsest tundmusest lahti. Haige pöördus uuesti selili ja jäi nõnda liikumatult lamama. Tema silmad olid suletud, huuled pisut avatud, nagu oleks nõnda kergem hingata.

Proua Sammaldin ilmus natukese aja pärast uuesti ja ütles saladuslikult:

«Härra Uputiit, teile tuli külaline.»

«Ma ei taha teda näha,» vastas haige suletud silmil.

«Teie pruut, härra Uputiit . . .» hakkas proua Sammaldin.

«Mitte sisse lasta,» ütles haige vahele.

Aga samal ajal avanes uks kuulmatult ja sisse tuli sama vaikselt aastat kolmekümnene naine teise kõrva peal seisvas mütsis, värvitud kulmudega, süvendatud rohekate silmadega, värvitud huultega, krussitud juustega ja punase rebasega hallil mantlil. Proua Sammaldin kadus ukse taha.

«Priit, kas sa siis tõesti ei taha oma Eulaliet näha?» küsis naine nukral häälel.

«Ei,» vastas haige kinnisilmi.

«Proua Sammaldin ütles, et sa tahad surra. Kas sa mind enam sugugi ei armasta?»

Haige ei vastanud. Natukese aja pärast rääkis naine edasi:

«Tead, kallis Priit, ma olen järele mõtelnud: ma tulen sulle ka siis, kui jääd pritsimeheks edasi. Ma toon selle ohvri puhtast armastusest sinu vastu. Ainult ma tahaksin teada, mis ma selle eest saan, mis sina mulle teed.»

«Suren ära,» vastas Uputiit.

«Sa oled oma surmaga hulluks läinud!» hüüdis naine. «Või arvad sa, et on naljaasi pritsimehele minna, kui nii hirmus kardad tuld?!»

«Sa ei karda,» lausus Uputiit veendunult.

«Mul on veel üks teine põhjus, aga seda ei ütle ma enne, kui oleme abielus, siis. Või ei usu sa ka seda teist põhjust?»

«Ei.»

«Sa siis ei usu üldse mind? Sa arvad, et mina ainult valetan?»

«Ainult,» kinnitas Uputiit.

«Hea küll, ütleme, et ma ainult valetan,» hakkas naine ägestuses, «aga kas sa ei ütleks mulle, milleks ma seda õige teen? Mis kullatükk sina õige oled, et ma peaksin sulle nii väga valetama? Oled sa rikas, oled sa ilus, oled sa noor? Mis sul on, mis maksaks ühegi õige vale?»

«Ma olen mees,» vastas Uputiit, nagu oleks selles kõik käsk ja prohvetid.

«Sa oled mees!» osatas naine ja jatkas siis endisel toonil: «Võib olla, et oled, mina seda ei tea. Mina veel ei tea! Aga üht tean ma ja seda kindlasti, sina usud, et sa oled kangelane, seda usud sa. Sellepärast ripud sa nii väga oma pritsimehe küljeski. Sina tahad särgiväel naisi tulesurmast päästa, seda tahad sa. Tunnen su kangelaslikkust! Sa mõtled teistele naistele, aga minuga tahad abielluda.»

«Ei taha,» ütles haige vaikselt.

«Ära valeta!» karjus naine. «Sul on ainukeseks mõtteks, kuidas mind kätte saada. See olen mina, kes on vastu ajanud, kes on viivitanud. Sest miks ma peaksin õige tõttama? Isegi nii palju pole sul minu vastu armastust, et jätaksid oma pritsimehe-ameti. Aga mina ei taha, et minu mees oleks pritsimees ja päästaks särgiväel naisi, nagu mind kord päästeti. Mõistad, ei taha! Ja kui ma seda siiski luban, siis on see ohver, seda pea meeles.»

«Ohver ongi siis see teine põhjus,» järeldas haige vaikselt.

«Olgu, kui tahad,» ägestus naine ikka enam ja astus haige voodi ette, «aga mis põhjus on sinul, et sa nii väga tahad pritsimees olla, kui sa mind armastad? Ütle, mis põhjus sul on? Aga sa vaikid, sest sul polegi põhjust. Sul on ainult jonn, sul on ainult himu näidata, mis sa võid.»

«Ma ei armasta,» lausus haige.

«Jäta oma vale!» hüüdis naine ja jatkas aina suurema ägedusega, süvenedes kord-korralt ikka enam iseenda ja haige armusuhteisse. Ta tegi nähtavasti kõik võimaliku, et haiget ärritada või tema meeli liigutada, aga tagajärjetult: haige lamas tummalt, nagu olekski ta juba surnud. Naine toetus lõpuks voodiservale ja hakkas nutma, aga ka see jättis haige ükskõikseks. Nõnda kestis

see tükk aega. Viimaks kuivatas naine silmad, tõusis voodiservalt ja ütles südametäiega:

«Sa pole väärt, et sinu pärast nutetaks. Ela või sure, mul ükskõik. Sinusuguseid on kogu maailm täis.»

«Just,» kinnitas haige.

«Ja sul pole midagi muud mulle ütelda?» küsis naine.

«Ei,» vastas Uputiit.

«Siis kõnge!» hüüdis naine ja läks mürinal uksest välja.

Uputiit aga vajus nagu unerammestusse, milles kadus kõik käesolev, kõik erutav ja segav. Talle kangastus kauge lapsepõlv kusagil umbses keldrikorteris, tolmune tänav, mis oli mängupaigaks temale ja ta kaaslastele, kolisevad vankrid, mürisevad autod, mis jätsid sabana maha haisu. Aga kõige eredamalt meenusid talle hobused, kes olid kaetud süsimusta riidega ja keda saatsid mehed samuti mustas. Neid nähes jäi lastel alati mäng katki ja nende kisa lõigati kui noaga pooleks. Vahel saatis mustaga kaetud hobuseid ja mehi ning nende järel kõndivaid leinalooris inimesi pasunakoor. Sel juhul ei saanud Uputiit muidu, kui pidi tahes-tahtmata leinarongiga kaasa minema, sest pasunahelid olid nii imelised linnamajade vahel, et Uputiit unustas jalamaid oma mänguseltsilised, unustas kohutavalt mustad hobused ja mehed ning leinalooris inimesed ja tundis end äkki pidulikus rongikäigus, kus on peaaegu vallatlev rõõm. See meeleolu kadus alles siis, kui pasunad jätsid mängimise, ja nõnda pöördus Uputiit leinarongist ümber ja jooksis kodu poole tagasi, et ootama jääda uut leinarongi, uusi pasunaid.

Veel meenub suikujale, kuis kõndis ta oma isa puusärgi järel ühes paarikümne teisega. Aga kui nad jõudsid puiestee lähedale, pidid nad peatuma, sest nende eest läbi liikus teine leinarong mundris meeste, hiilgavate kiivrite ja läikivate pasunatega, mis hakkasid just nende kohal puhuma. Neis pasunahelides liikusid lõpuks nemadki suure leinarongi sabas, aga Uputiidu südamest oli valu ja lein nagu peoga võetud. Ta mõtles ainult oma isa sõnadele, mis see rääkis purjus peaga. Sest isaga oli nõnda, et kainelt oli ta kuri ja tõre, aga joobnult pehme ja hale, vaga ja usklik ning armastas õpetlikku juttu ajada, mis lõppes ikka nõnda:

«Inimene olgu, mis ta on, aga tema surm olgu hea.

Ole või röövel või karmantsik, aga sure hästi, siis oled õige ristiinimene.»

Uputiit polnud kunagi õieti mõistnud, mis tähendasid isa sõnad, aga nüüd tema puusärgi järel kõndides, kui helisesid pasunad, mis olid määratud mitte tema isale, vaid kellelegi teisele, taipas ta äkki, et isa polnud elanud oma õpetuse järele. Temale oleks pidanud helisema see pidulik muusika, siis oleks see olnud ta õige surm, õige matus.

See mõte sai talle nagu tulesambaks, mille järele ta juhtis oma elu: tema tahtis kord paremini surra, kui suri tema isa. Tema tahtis surra, nagu oleks ta mõni pangahärra või ärimees, kes jätnud küll kiruma hulga laenuusaldajaid ja nutma vaese perekonna, aga keda ometi maetakse pärgade ja pasunatega, mille helid lainetavad kõrgete majade vahel ja meelitavad kaasa närus lapsukesi, aga ka palju, palju teisi inimesi. Ja et Uputiidust ei saanud elus ei pangahärrat ega ärimeest, siis hakkas ta pritsimeheks, kes kandis hiilgavat kiivrit, nagu kandsid need, kes kõndisid selles leinarongis, mille sabas liikus tema isa vilets puusärk ja saatjaskond muusikahelidel.

Kogu oma teadliku põlve oli ta elanud nagu mõni usklik, kes mõtleb ainult oma surmale, mis peab olema elukrooniks. Ja praegu oma surivoodil lamades oli tal imeline aimus, et ta on õieti elanud ja sureb samuti. Ikka enam ja enam, ikka heledamalt ja selgemalt hakkasid ta silmad nägema läikivaid kiivreid ja pasunaid, pikka leinarongi, inimesi, kes seisid karjas tänavaveerel, närus lapsukesi, kes jooksid pasunahelidega kaasa. Nagu jumalik kutse kajas nukker muusika kõrgete majade vahel. Ja see kõik kuulus temale, Uputiidule, kes lamab puusärgis — kõik ainuüksi temale.

VARIA

(Olukirjeldused, miniatuurid, fuuletused)

Läänemaal, seniajani

Sõber, kas tunned Eestimaad? — Õige hull! Mida ma peaksin siis tundma, kui ma oma isamaadki ei tunne. See on seesama maa, millest kõik laulavad: «Mu isamaa armas», «Kas tunned maad», «Ilus oled, isamaa» jne. See on maa, mis juba vanast ajast piima ja mett jookseb. — Aga kes seda piima ja mett joovad? — Muidugi inimesed, rahvas. — Soo. Aga kas Läänemaad ka tunned? — Missugune rumal küsimine. — Sootuks tõsi, ma olen ise ka selle poolt, aga Läänemaal võib veel midagi rumalamat ja inetumat meelde tulla, kui see küsimine.

Pime sügise. Taevas on tinakarva pilves. Tuul ulub, mühiseb metsas. Vihma pladiseb maha.

Täna on krahvi või paruni mõisas — ei mäleta selgesti, missugune «suur herra» seal elab — rendimaksmise päev. Kell 10 peavad rentnikud siin olema. Mõned tulevad aga juba enne kella üheksat. Nad seisavad paljaste peadega ukse ees ja ootavad sisselaskmist. Siin on neid, kelle pead juba hõbedased juuksed ehivad ehk kellel paljas pealagi hiilgab, aga on ka niisuguseid, kelledel eluramm oma kõrgemas kraadis seisab; kuid missugused väsinud ja tuimad näod, missugused eluta, poolkustunud silmad! Ja nende kehad, seis, käik — kõik see annab selget tunnistust, et need mehed küllalt on näinud, kuidas piima ja mett juuakse, mitte aga ise seda oma keelega pole maitsenud. Halb on sügisese vihma käes palja peaga seista, liiatigi kui pealagi paljas on. Mehed vaatavad uurivalt ümber ja mõni pistab areldi oma mütsi pähe. Ka teised teevad julgemate eeskuju järele. Mõni vanake ei usalda aga seda mitte. Mõne minuti pärast läheb aken lahti.

«Mütsi-lätud maha, te raiped!» kärgatab hääl pudedal keelel. Mehed kaapavad jällegi mütsid peast ära ja vaatavad akna poole. Kärgataja on mõisavalitseja ja vahelträäkija, sündinud eestlane. Ta on õpetajaks tahtnud «studeerida», mis ametit ta vend praegugi peab, aga oma puuduliku väljarääkimise pärast on pidanud ta selle nõu katki jätma. Selle-eest teeb ta aga siin «suure herra» mõisas oma hingekosutavat tööd.

Aken pannakse kinni. Mehed seisavad jällegi vait olles külma vihma käes.

«Küll sel saadanal silmad on,» pomiseb üks nooremat est.

«Mm . . . mis seda nüüd rääkida, ei siin tohi ennast unustada,» vastab vanake.

Kell on kümme läbi. Mehed ootavad ikka alles asjata ukse avanemist. Pool üksteistkümmend kostavad ometi sammud, võti pistetakse lukuauku, pööratakse paar korda ringi ning uks läheb lahti.

«Tere, auline valitsejaherra,» kostab meeste suust ja kõik nõkutavad endi põlvi.

«Mis teil tarvis on?» tuleb teretamise vastuseks.

«Tulime armulise paruniherra palvele, et ta me rendi vastu võtaks, ta ise käskinud tulla.»

«Oodake!»

Uks mürtsatab kinni. Mehed ootavad jälle, ootavad nii, et tüdimus juba nende tuimadel nägudel paistma hakkab. Viimaks ometi läheb uks jälle lahti ja ilmub valitseja.

«Nüüd kasige koju, täna renti vastu ei võeta,» ütleb ta ja jääb ootama, et mehed ära läheksid.

«Kulla pai valitsejaherra, võtke ikka mu rent täna vastu, mul hulk maad käia ja tee on halb,» palub üks paljaspea ja astub paar sammu ukse poole.

«Ma olen ütelnud teile, et kasige koju, lontrused; tulete homme kell 11.» Uks läheb kinni. Mehed seisavad natukene aega, siis lähevad nad norus peadega minema.

Teisel päeval on mehed jälle mõisas. Nad ootavad jällegi oma kolm, neli tundi ära ja lähvad soo-soo, jaajaa koju.

Kolmandal päeval peavad nad jällegi kell 10 mõisas olema. Nad on ka kõik siin. Kell $^1/_2$12 ütleb neile valitseja, et täna renti vastu võetakse. Selle peale ootavad aga mehed veel kuni kella $^1/_2$1, siis alles vast lastakse neid ettetuppa sisse. Siit kutsutakse nad ükshaaval

ühte väikesesse kambrisse, kus valitseja nende käest renti vastu võtab. Lõunasöök röövib paar tundi ära, nii et mehed alles kella 6 ajal mõisast minema saavad. Kui nad mõisaõuest väljas on, panevad nad endi mütsid pähe.

«Aga keskpaik on hele,» ütleb üks nooremat est, mis juures ta sülitab ja piipu hakkab täis toppima. Suurem hulk teeb sedasama. Mõnel on aga tükk kuiva leiba taskus; see hakkab seda näsima. Kui nad natuke maad on ära läinud, tuleb kinnine tõld, neli musta lihavat täkku ees, mõisa poolt järele. Juba eemalt kaugelt kaapavad mehed jälle mütsid peast maha. Tõld müriseb mööda pritsib meestele muda vastu silmi. Kutsar naerab meestele näosse. Ta pöörab pukis ümber ja hõiskab neile tagasi, kelledest mõni ikka veel palja peaga on:

«Mütsid maha, kui ma sõidan!»

Tõld oli tühi, ta läks armulist prouat vaksalist koju tooma.

«Eks ole kurat väljas, võta tema täkkude ja tõlla ees ka müts maha,» kirub üks nooremat est. «Mine sa tea nüüd, parem ikka karta kui kahetseda,» vastab üks vana.

Jälle vaikus.

«Kas «armulist ennast» nägid?» küsib üks teiselt.

«Kuda muidu, ei jõudnud ju kõike renti täna ära maksta.» Ka mitmed teised kuuldakse ütlema, et nad «armulist ennast» on näinud. Aga sõber, kes sa oma isamaad tunned, kas tead sa, mis tähendab Läänemaal «armulist ennast» rendi maksmise juures nägema? Sa vaikid? ei vasta? — See tähendab — kere peale saama sellepärast, et renti vaesuse pärast ei jõua ära maksta, sest «armulist ennast» näed sa asjatalituse juures siis, kui ta sulle kere peale annab — oma isaliku käega . . .

Kodukäija

Sügise. Vilu. On umbes kella üheteistkümne aeg. Kauplused on kinni pandud. Uulitsad on laternatuledest tumedalt valgustatud. Harva läheb mõni inimene uulitsat mööda. Meesterahvas silmitseb hiilgavail silmil vastutulevat naisterahvast, naisterahvas — meesterahvast.

Sel ajal tuleb ka kodukäija mere poolt, kus ta oma päevakorteri — paadialuse — maha on jätnud. Seal oli külm, siin on külm! Ta tuleb väsinud sammul linna käidavamasse uulitsasse ja ronib siin pikkamisi edasi. Ta lõgistab — vist muidugi nalja pärast — oma pikki, harvu ja inetuid hambaid. Ta vaatab ülesse nende kõrgete majade poole, kus ülemates akendes kardinate tagant hele tulevalgus särab. Seal on vist soe ja mõnus. Ka tema, kodukäija, oli ükskord seal elanud. . . . Ka temal oli seal soe ja hea olnud. Aga nüüd . . . nüüd on tal külm. Ka kõht on tühi . . . hirmus tühi. Millega täita seda? . . . Aga ta loodab siiski, sest muidu poleks ta ju siia, oma endise kodu ligi tulnud.

Tund aega läheb mööda . . . kodukäija hulgub ikka veel uulitsal. Ta ei keksi mitte harilikkude kodukäijate viisil pool-kolmat, pool-kolmat; väsinult, tüdinult veab ta oma jalgu järel. Ajuti jääb ta kusagile seisma ning mõtleb. Kui palju on tal mõtelda! Kuid see kõik on nii kaugel, kaugel minevikus, ja ei tule iialgi enam tagasi. Tulevik? . . . Seda ei tunne ta omal enam olema. Olevik?! Ah, külm ja niiske! ning kõht on koledasti tühi.

Inimesed lähevad tast mööda. Kõik näivad teda nagu kartma. Ja miks ei peaks nad teda kartma, ta on ju kodukäija. Kord oli aga aeg, kus teda ei kardetud. Sel ajal kanti teda käte peal, otsiti palavate pilkudega tema

sütitavate silmade järel. Kuid kõik on ilmas nii muutuv. Endised nõiduvad silmad on tumedaks jäänud, ära kustunud, vastikuks läinud. Külmus, vastik tundmus, päris jälkus näib sealt vastu irvitama. Endised punased paled! . . . neid ei ole enam. Kõik on kadunud. Varbadki, mis katkistest pastlanärudest välja vahivad, näivad seda tõeks pidama.

Kaks-kolm tundi on kodukäija uitnud ja ajuti seisatanud, laternatulesid vaadanud. Inimesed on peaaegu kõik uulitsatelt kadunud. Külm! Kole külm! Kodukäija hakkab oma praegusesse asupaika — paadi alla — tagasi minema. Ja vaata, ta ei ole üksi. Talle järgnevad aeg-ajalt veel teised niisamasugused inetud, külmetanud ja nälginud kujud. Külm, osavõtmata on see pikkamisi liikuv rida.

Kerge tuul puhub merelt. Lained loksuvad aeg-ajalt kaldale. Kodukäija poeb paadi alla. Kuid teisel öösel on ta jälle platsis ning jälle tuleb ta külmanult ja nälginult paadi alla. Lained laksuvad ka endist viisi. Kuid külm! Kole külm!

Koolis

Läänemaal. Tali. Koolimaja. Kösterkooliõpetaja lõpetab tänast õpetust palvega. Lapsed lähevad koju. Ka tutvat mõisa seapoissi, kes suvel paruni käest peksa sai, näeme siin: arm näo peal on alles järel. Kuid tema ei lähe mitte koju, ta on kinni jäetud.

«Kas sa tead, mispärast sa kinni oled jäetud?» küsib kooliõpetaja poisilt.

«Tean küll.»

«Noh, mispärast?»

«Et ma sinule «teie» ei ütelnud.»

«Istu siis niikaua ja õpi, kuni sa oskad seda teha.»

Väike videvik. Poiss läheb tasakesti kooliõpetaja tuppa.

«Lase mind koju, ma ei julge pimedas minna, teinekord ma ütlen «teie».»

«Ja nüüd ütled ikka «sina»?»

«Ei ütle, nüüd ütlen sulle «teie».»

«Sa ütlesid ju mulle praegugi «sina».»

«Ega ma enam ei ütle.»

«Noh, ütle siis mulle: olge head, lubage mind koju.»

«Olge head, lubage mind koju.»

«Võid minna.»

«Kuule! Tule tagasi! Mis üteldakse, enne kui uksest välja minnakse?»

«Ma ei öelnud mitte midagi.»

«Aga mis pidid sa ütlema?»

«Ma ei pidanud mitte midagi ütlema.»

«Tohoo puupea! Mis pead sa siis ütlema?»

«Sa ei käskinud mitte midagi ütelda.»

«Kudas nii? Ja jälle ütled sa mulle «sina». Sa pead jumalaga jätma, kui sa uksest välja lähed; kas ma pole seda rääkinud?»

«Eila ütlesid küll, täna mitte.»

«Eila ütlesite küll, tui-vanka!»

Poiss vahib pärani silmil kooliõpetaja peale. Ta ei tea, mis viimaste sõnadega teha, korrata või?

«Noh, jäta jumalaga ja mine.»

Poiss läheb uksest välja, ukse taga hüüab ta areldi: «Jumalaga!»

«Oh sa helde taevas! küll on aga riistapuud! Kus kohal niisugused ometi ülesse on kasvanud, nagu poleks nad eluilmas inimeste hulgas olnud!» sõnab kooliõpetaja ohates iseeneses.

Poiss tuleb koju. Pimedik.

«Kus sa olid nii kaua?» küsib isa.

«Olin kinni.»

«Mis asjaga?»

«Ei kellegagi.»

«Kuidas ei kellegagi? Mispärast sa siis kinni olid?»

«Koolmeister käskis omale «teie» ütelda, ma ei osanud ütelda.»

«Omale «teie» ütelda?»

«Jah.»

«Ennäe mul asjameest! Mis tema oma meelest ka on, ka mõni saks või, et temale «teie» peab ütlema? Mitu teda on? Ja sellepärast jättiski ta sind kinni?»

«Nojah.»

«On ikka üks tola teine, nagu kõik ütlevad, «teie» pärast jätab tema lapse pimedani koolitoa juurde istuma. Ma tulen homme ise sinna, küll ma katsun, mis «teie» ta on. Sina aga ära ole nii rumal, et sa talle «teie» lähed ütlema, sa oled ju suur poiss; ega ta mõni saks ole; las teised lollid öelda, kui nad tahvad. «Teied» ta oskab nõuda, aga kirikus jutlust (siin on abikirik) ei märka lugeda, — nagu mõnda ilmalikku raamatut kõerutab teine kantsli pealt ette. Ega see jutlus mõni jutt ole, mida ükstapuhas missugusel toonil ja missuguse healega ette pläristatakse, see on ju jutlus, jumalasõna. Kuidas vana köster ilusti luges, poolteist nagu laulis teine kohe. Sel kombel lähen mina küll baptistide usku; vaat kui ilusti nemad loevad, süda läheb haledaks, ilma et sa arugi saaks, mis ta loeb.»

Ja pahaselt viskas isa ennast — räntsti! sängi pikali, kus ta piibu põlema süütas.

Piibu tuli välkus aeg-ajalt kui jaaniussikene uinuvas toakese videvikus . . .

Kurblik nähtus

Ma seadsin sammud Suurde Ameerika uulitsasse, et majasse nr. 39 minna, kus — nagu meile räägiti — keegi armetu kingsepp peab elama. Kaugelt linnaservast leidsin ma pisikese majakese, kus otsitav number peal seisis.

Ma astun hoovi peale, kus väike poisikene külmanud näoga seisab, sealt kotta. Tuntud alevimajakeste hais võttis mind siin vastu. Ma küsin kingsepp S. järel. Mind juhatatakse ülesse teise korra peale. Mööda nagisevat, pimedat, kitsast ja kõverat treppi ronin ma ülesse. Kuulatan kambri ukse taga. Kõik on vaikne. Koputan . . . Seestpoolt vastatakse vaikusega. Koputan teist korda. Nüüd kostab kartlik «sisse».

Astun kambrisse. Madal, väike ja poolpime toake. Üksainus väike aken vahib kaugele heinamaa peale. Väike tütarlaps, pool alasti, pool närudes, seisab akna all ja hoiab sõrme suus. Ta silmitseb mind argliste pilkudega. Ma küsin, kas siin kingsepp S. elab. Lapse pea vajub kartlikult ja häbelikult maha. Ma kordan oma küsimist teisel kujul. Nüüd kostab ahju tagant: «Elab jah.» Aga ka see hääl on arg ja kartlik. Küsimiste varal saan ma viimaks selgusele, et kingseppa ennast kodus ei ole: ta on kerjama läinud, kuhu — seda ei teata. Ka kuulen ma seda, et kingsepp lesk on, kuna tal kolm last on, keda ta toitma, harima, katma, koolitama ja kasvatama peab. Kuid see, kes seda kõik tegema peab, on vigane, töövõimetu: tal on pahem jalg ja parem käsi halvatud. Käimine on tal raske, siiski komberdab ta natukene. Ja kudas ei peaks ta komberdama, on tal ju kõige haiguse peale vaatamata ikka veel tuksuv isasüda rinnas. Lapsed on terved . . . ainult alasti ja näljas. Ka korteriüür on võlga, aga kust seda võtta? Nad ootavad juba praegu oma vigast isa musta kerjakotiga tulema, et sealt seest kuivi, äraväntsutatud leivatükke ülesse otsida ja ahnesti oma noori hambaid sinna sisse vajutada. Kui magus see on!

Ahju taga olev laps, kes mulle isa haigusest esiteks rääkis, ei lausu niisugustest tundmustest mitte sõnagi. Siiski arvan ma seda kõike nii imeselgesti akna all seisva lapse silmist, mis arglikult vahel harva sassis juukste alt minu poole piiluvad, välja lugeda võima . . .

Ma lahkun viimaks toast, ilma et ma ahju taga olijat näha saan. Ma ei püüagi teda näha, sest ma aiman juba muidugi, miks ta ennast mulle ei taha näidata: vaesus häbeneb, ta poeb kõige pimedamatesse nurkadesse, nagu ka muda ja pori linna uulitsatel ikka ja alati pimedates kohtades pesitab. Kui hea on mitte nendesse pimedatesse nurkadesse vaadata, kuid nad tungivad sulle iseenesest silmi, kui sa silmi ümbruse eest kinni ei pigista.

Ma tulen uulitsale. Lõdisev poisike seisab ikka veel väljas. Mu südames on midagi, kuid mis? Ma ei tea. Vist seesama tundmus, mis iga teise rinda oleks asunud, kui ta minu asemel oleks olnud. Ma astun edasi. Seal tuleb mulle keegi sant vastu, kepp käes, kott kaelas, üks käsi on tal lontis kõrval, teist jalga veab ta jõuetult järele. Ma jään seisma, vaatan, ootan, tunnistan. Ta ronib viimaks sealtsamast hooviväravast sisse, kust ma natukese aja eest välja tulin ja kus lõdisev poisike seisis. Tema . . . tema jah, see nälginute laste isa, keda ta kerjamisega toidab. Ma läheksin talle järele . . . aga ei. Ma ei lähe nende rahu rikkuma, kui nad mustast kerjakotist leiba otsivad ja söövad. Ma tahaksin siiski minna, kuid teinekord. Aga ümbrus! ligimesed! Kuhu olete siis teie kõik jäänud?!

Virtsjärve ääres, nüüd

Alles hommikuks jõudis tema koju. Kella kümne ajal kiskus naine ta voodist välja ja ajas ametisse. Ta oli kooliõpetaja. Vihaselt ilmus ta klassi. Tigedate silmadega kui metshärg vahtis ta laste peale, nagu oleksid need süüdlased, et temas praegu niisugune halb tundmus valitses. Ta kärkis, sõimas, haugutas. See ei olnud õpetamine, vaid nagu kõrtsikangelase tülinorimine. Ja tüli tuligi. Üks poisikene julges kooliõpetaja silmade ja mitte kõigiti korrasoleva habeme üle naerda. Kraps! oli kuri kasvataja kasvandiku karvus kinni ja kiskus tal kahekordse kisa all, mis kiskuja ja kistava suust ühtlasi kõlas, tuti juukseid peast maha. Poisike näis kahevahel olevat, kumba teha, kas appi karjuda või plehku panna. Ometi ei teinud ta kumbagi: kartis vist uut kiskumist. Vihane kangelane aga kadus oma tuppa ja lõi ukse paukudes enese järel kinni. Lapsed jäivad lõdisedes ootama. Varsti ilmus ta uuesti ja — ta habe oli puhtaks pühitud.

Aasta on sellest ajast saadik mööda.

Saatusel näib väga meele järele olevat inimesele ta eluajal vingerpussi mängida. Ka minuga tegi ta seda. Olen praegu tahtmata selle koha peal, kus see kuri kasvataja mineval aastal kasvandikke kitkus. — Pean kõige suurema hoolega oma ametit, püüan uuemaid pedagoogika nõudmisi alati tähele panna, ei tarvita didaktikat kunagi kurjasti; käin lastega võimalikult hästi ümber; kaotasin koolist teo-orjuse ära jne. jne. Seal tuleb ette, et ma ühte tütarlast ta üleannetuse pärast karistama pean. Järgmisel pühapäeval ilmub selle lapse isa — vana

moonamees — minu juurde ja kaebab: «Teie lapsed pilkavad ja pilluvad minu tütart alati ja teie karistate teda ka veel, kui ta neile vahest vastu hakkab. Kui teda siin kõige alamaks peetakse, keda igaüks tõugata võib, siis viin ma ta teise kooli.» Tahtsin asja seletada, aga tema segas mind sõnadega: «Teist ei saa midagi! Te olete liig pehme! Vaat enne teid oli meil mees, oli rahvamees, oli koolimees. Lapsed olid tal vagusad nagu sukad käes.»

Elupildike

«Gorodovoi! Gorodovoi! Gorodovoi!»

Rahva seas tõuseb kihin ja kahin; vahitakse, küsitakse, tõustakse kikivarvile.

«Gorodovoi!»

See on mehe hääl:

«Mis sa, narr, karjud,» vastatakse talle; «saab naise käest peksa — ja karjub.»

Aga juba ongi lõõtsutaja korrapidaja siin.

«Mis siin on?» küsib ta tähtsa hääle ja näoga. «Mis siin on? Andke ruumi!»

«Küll ma niisuguseid logaskeid õpetan,» kirub suslanaine*.

«Mispärast su pea verine on?» küsib linnavaht mehelt, kes teda oli hüüdnud.

«Sai naise käest peksa,» hüütakse naerdes mitmelt poolt.

«Kuradi nõid!»

«Kus on see naine?»

«Ma olen siin.»

«Kudas sa tohtisid teda lüüa? Mis asjaga sa teda lõid?»

«Aga kudas ta mind lüüa tohtis? Ja mis ta ajab oma mustadest kätest minu juukstesse?»

«Kes nägi, kudas asi oli? Kellel on õigus?»

Hulk hääli räägib korraga... Mõlemil on õigus. Mõlemad on enne sõimama hakanud, mõlematel on vana viha olnud ja mõlemad on tegelikult enne riidu alustanud...

Nõnda seletavad vastased pooled.

Korrapidaja mõtleb. Rahvast kogub ikka juurde. Mehe pea on natuke verine, naise kulm sinine ja käsi kriimustatud. Täbar lugu!

«Lähme politseisse! Asja peab läbi uurima,» ütleb linnavaht tähtsalt.

---

* *Susla* — siirupijook. *Toim.*

«Mina politseisse? Kuhu ma oma suslalaua jätan? Ilma hooleks?»

«Mina ei lähe... naisega mina politseisse ei lähe... oleks ta mees olema, siis küll.»

«Kas see on sinu oma naine?»

«Ei ole.»

«Noh, mis sa, pime loom, siis teise mehe naisest peksma lähed; peksa oma naist, kui sa tahad.»

«Mul pole naist!»

Jälle täbar lugu; peksta tahab ja naist ei ole, muidugi lapsi ka siis mitte, sest poissmehed on ikka ilma lasteta. Hoopis teine lugu on sagedasti tüdrukutega: kanad munevad ka siis, kui kukke ei ole.

Nüüd pöörab korrapidaja naise poole:

«Kas sul pole häbi meest lüüa; ise oled sa naisterahvas. Kes on enne näinud, et naisterahvas mehe pea veriseks lööb. Sa teotad terve naisterahva-sugu ära... Ja sina... oled sa ka mõne mees, lased ennast naisest läbi peksta, nüüd häbened politseissegi minna.»

Mees oli aga juba rahva sekka ära kadunud, ta ei kuulnud viimaseid sõnu. Suslanaine kohendas oma lauda ja korjas saiu ning vorstitükke ülesse, mis riidlemise juures maha olid kukkunud.

«Aga see häbemata nadikael tohib naise kulmud siniseks peksta ja käed veriseks kiskuda!» karjub üks teine naine. «Sellele logaskile oleks olnud tarvis paremini anda, hambad saatanal kurku lüüa... kõikidel meestel hambad kurku... Nemad on mehed... mõne mehed ka... peksta ja juua mõistate ainult. Oma lapsigi ei märka te toita, kõik viskate naiste kaela. Omal nina tatine peas, aga ikka naise karvu kinni! Kuid sina ära puutu, ära lase ennast kiskuda... Jooge rohkem, küll me teist närudest siis jagu saame! Ptüi!»

«Kes sinuga on rääkinud,» ütles korrapidaja.

«Noh, kas naised enam rääkida ka ei tohi? Tohoo hull! Missuguses paragrahvis see seisab? Ega naine laps ole, et ta vanade inimeste juures peab vaikima. Aga ainult meestel on õigus kõik teha...»

Ja nüüd hakkas naine mehi sõimama. Ikka libedamad, ikka rasvasemad sõnad lendasid vulinal õhku, mis juures auravat suslat poolmustadest kruusidest rüübati, kuna korrapidaja inimesi laiali ajas ja nendega tõreles, et nad seadusevastaselt endid kokku koguvad.

Ema süda

Kaugel, kaugel linnaservas, madalas haisevas hurtsikus elasid nad — ema ja kaks last.

Isa ei näinud nad pea iialgi, nad olid ta näogi ära unustanud.

Küll tulid õhtuti siia meesterahvad, võib olla ka isad, kuid mitte nende laste isad. Nad olid niisamasugused räpased, koristamata ja haisevad kui linnaserv ja see väike tume korter.

Nüüd algas siin elu . . . kuuldus korkide plaksumine, pudelite kõlin, joobnud karedad hääled, hiilgasid helkima löönud kustunud silmad.

Kaua, kaua vältas niisugune elu.

Lapsed istusid kohkunud nägudega nurgas, surusid endid üksteise ligi ja vaatasid, kudas ema elas.

Ära väsisid lapsed ema elu pealt vaadates ja . . . uinusid nurgas magama. Nende pead langesid üksteise najale.

Ema elas aga edasi . . .

Hommikul, kui lapsed tühjade kõhtudega üles ärkasid, norskas ema magada . . . üksi või kellegi teisega.

Ja tume toake oli veel mustemaks ja räpasemaks muutunud . . . õhk temas oli veel lämmastavam ja rõhuvam.

Virgus aga ema lõuna eel unest, siis oli esimene sõna lastele:

«Te pole veel läinudki?»

Pärani silmil, millest hirm vastu vahtis, seisid lapsed.

«Silmapilk, et te läind olete!» käratab ema.

«Külm on, tuulene . . .» sosistab laps.

«Külm, külm . . . jookske, siis saate sooja.»

Ja lapsed võtavad musta kerjakoti ning lähvad uksest

tasakesti välja. Nende kõhnetud kehad värisevad juba enneaegu.

«Raha nõudke!» hüüab ema neile asemelt järele. Väsinult, külmast sinised, tohivad lapsed alles õhtuks koju tulla. Häda neile, kui kerjakott ja taskud tühjad on!

«Teie, saatanad, laisklete!» karjub ema.

«Inimesed ei kuule meid. Rikkad on uulitsal kurdid, vaestel ei ole midagi.»

«Nad on südamed koju jätnud . . . tungige nende korteritesse.»

Ja lapsed koputavad oma kohmetanud kätega korterite uste peale, otsivad kerjakotile sealt südameid . . . kuulmist.

Kui aga rikkad ka korterites kurdid on ja vaestel ka kodus midagi ei ole, siis jääb ema keset tuba vihaselt seisma ja ütleb vihaselt läbi hammaste:

«Tõprad!»

Käib see värisevate laste, kurtide rikaste või varanduseta vaeste kohta — mõni seda teab.

Ema tahab aga elada, ta tahab ka teistele elu anda . . . seda näitab ta välimus, ta kõnnak jällegi . . .

Ja ta peksab iga hommiku oma kaks last haisevast korterist kerjakotiga uulitsale. Need paluvad jalgteedel ja puiestikkudes, koputavad uste ja südamete peale.

Kui nad aga õhtul koju tulevad, siis algab siin endine elu . . . kostab pudelite kõlin, joobnud hääled . . . Lapsed tahaksid nutta . . . väsimus surub aga nende silmad kinni.

Ema suust kõlab aga naer . . . ta «elab».

Apelsinid ja banaanid

Linnasüdamest minutit kümme eemal asub tänavanurgal puuviljakauplus. See on sootuks harilik kauplus ja sellest käib mööda palju harilikke inimesi, kes ei pane seda kauplust tähelegi. Mõni üksik peatub akna taga või astub sissegi, et midagi osta. Teiste seas möödub iga päev sellest kauplusest keegi noormees, aga nõnda, nagu ei paneks ka tema seda kunagi tähele.

Aga ühel õhtul peatus ta ometi akna all, sest seal ilutsesid meie antoonovka, sibula ja trebuu kõrval ka värsked viinamarjad, apelsinid ja banaanid. Need olid pühadeks pärale jõudnud — olid tulnud kusagilt kaugelt, kus on veel detsembriski päikest ja sinist merd ning valgeid pilvi, milledest uneles noormees, vaadeldes apelsine ja banaane.

Varsti asus noormehe kõrvale keegi eideke. Tal oli värske kuusekimp kaenlas ja kott seljas, mille suust vahtisid pohlavarred ja põdrasammal. Eit oli nendega metsast koduteel, sest ka kuuseoksad, pohlavarred ja põdrasammal on kellelegi pühadeks: eit läheb homme hommikul neid turule müüma.

On juba ammugi pime ja uitsetab peent vihma, mis lükib tibatillukesi pärle eide juuksesalkudesse — akna heledas valguses noormees märkab neid. Eidel pidi olema pikk tee käia, muidu oleks ta oma kandamiga varem koju jõudnud. Ja kott seljas peaks üsna raske olema, muidu poleks see vana ja kõhn keha tema all nii kõveras ja köökus. Suure vaevaga saab eit oma pea nii tagasi ja silmad nii kõrgele, et võib näha aknale laotud apelsine ja banaane. Viinamarjad vist jäävadki nägemata, sest need ripuvad ülal kõrgel.

Noormees pöördub minema: aitab sellest päikese ja sinimere unelusest apelsine ja banaane vaadeldes! Aga

ta ei saa kuigi kaua kõndida, kui kuuleb, et keegi räägib tema selja taga:

«Kõik ilusasti virnas, pole muud kui vaata. No mis mina neist vahin ja vaatan. Vahtigu need, kel seljas karakulid, mitte kott. Las need vahivad.»

Noormees tahaks näha, kes nõnda räägib või kellele räägitakse, aga ei tihka tagasi vaadata. Lõpuks astub ta kõnniteelt kõrvale ja vähendab sammu: annab kõnelejale võimaluse enesest mööda minna, et saaks teda viisakalt vaadelda. Aga kui kõneleja jõuab tema kohta, näeb noormees, et see on sama eit, kes seisis tema kõrval akna all, kuusekimp kaenlas, kott seljas, tibatillukesed pärlid halles juustes.

Noormees peab eidega sammu, nagu ajaksid nad kahekesi juttu. Aga ei, nemad kõnnivad igaüks omaette, eit iseendaga juttu vestes ja noormees vaikides ja kuulates.

«Näh, või apelsinid ja banaanid. Ja mina pean vaatama. Milleks siis mina, tule armas jumal appi? Nagu teisi inimesi maailmas ei oleks. On ju, jumal tänatud... Aga ilusasti laotud, et torkaks silma... pead nägema, pead, pole parata.»

Eit jäi seisatuma, kohendas kuusekimpu kaenla all ja mõtles ka kotti seljas kehitada, pöördudes temaga majaseina poole, et sealt tuge otsida. Äkki märkas ta noormeest ja hüüdis:

«Kulla noorhärra, aidake vanainimesel kott paremini selga, tulen pohlavarte ja põdrasamblaga metsast.»

Noormees läheb sõnalausumata eide juurde, võtab kotist kinni ja tõstab seda mugavamalt kandja küürule.

«See on ju raske,» ütleb ta.

«Raske ta ju peabki olema,» vastab eit.

«Kas veel kaugele minna?» pärib noormees.

«Annab veel tirida hulk aega.»

Noormees hakkab uuesti kotist kinni ja ütleb:

«Andke, ma katsun ka kanda, kuni üks tee.»

«Ai kullakallike, või noorhärra tahab minu kotti oma kukile!» naerab eit, aga laseb lõpuks ometi kotist lahti, et noormees saaks ta oma kätte.

Nõnda lähevad nad kahekesi, eit kuusekimbuga, noormees kotiga, mille suust vahivad pohlavarred. Noormees unistab päikesest, mis helendab sinises taevas, ja lumivalgeist pilvedest, mida ajab leige tuul. Aga eit ei suuda ega suudagi unustada apelsine ja banaane, mida ta näi-

nud kaupluse aknal. Ta jatkab oma endist mõttelõnga ja kõneleb vaheaegadega:

«Vahtigu need, kes söövad. Kes ostab, see vaatab. Laps, tema vaatab muidu, aga mina pole enam laps. Laps vaatab ja küsib, mis see on? mis see? ja see? . . . Soo, sa siis seda ei tunne? Kus sa siis oled eland, kus kasvand, et ei tunne põdrasammaltki? Ja pohlavarsi ei tunne ka? Heldene aeg, nemad on ju need ainsad, mis seisavad läbi aasta rohelised, nemad ja karusammal ka natuke . . . Mitte põdrasammal, see pole hoopiski roheline . . . Nii et sina tunned ainult apelsini, mis? Soo, või seda tunned. Ja banaani ka? . . . Aga põdrasammalt ei tunne, ei, seda mitte. Põdrasammal on kotis, sellepärast . . . Armas laps, oleks see minu teha, siis kõigepealt pohlavarred ja põdrasammal, alles siis apelsinid ja banaanid. Aga see pole minu teha, pole hoopiski, armas laps . . . Pole apelsinid minu süüa ega sina minu kasvatada. Minu lapsi kasvatab jumal taevas, ise elan pohlavartest ja põdrasamblast. Nüüd tead, mis on pohlavarred ja põdrasammal, armas laps. Kui tuled turule, siis tunned . . .»

Sõnakehv romaan

(Vaatekaartidelt.)

Pariisis, 13. III. 0 . . .

Kudas elate? Mis teete? Olete mind juba unustanud? Kirjutage mulle.

Tervitades

Teie E d v a r d a.

P. S. Arvake, kudas ma Teie aadressi teada sain.

Seesama.

*

Peterburis, 18. III. 0 . . .

Teid unustanud? Jumal paraku — ei! Mis ma teen? Nagu ikka — mitte midagi. Elan! Terviseid!

Teie K a r l.

*

Pariisis, 24. III. 0 . . .

Käisin täna Sorbonnes. Igav! Aga ilm on imeilus. Tahaks kusagile kaugele ja kõrgele. Miks Te nii vähe kirjutate?

Teie E d v a r d a.

*

Peterburis, 31. III. 0 . . .

Istusin terve päeva kodus. Kui ometi igavgi oleks! Aga ka seda ei ole. Kirjutada ka ei taha. Midagi muud tahaks. Aga mida? Arvake! Tuhat tervit!

K a r l.

*

Pariisis, 5. IV. 0 . . .

Kas mäletate, mis me kolm aastat tagasi maha tegime? Eks see olnud ilus? Aga nüüd on juba üle kolme aasta möödas.

Teie E d v a r d a.

*

Peterburis, 11. IV. 0 . . .

Kas ma mäletan . . . Kas see ilus oli . . . Ja, ja, ja!!! Aga mis Te nüüd ütlete?

K a r l.

*

Pariisis, 16. IV. 0 . . .

Kõik, nagu ennegi. Veel hullem! Sajab vihma.

E d v a r d a.

*

Peterburis, 22. IV. 0 . . .

Minu juures niisamuti. Pigistan Teie väikest sõrme. On valus?

K a r l.

*

Pariisis, 27. IV. 0 . . .

Sõitke silmapilk siia. Ma ootan, ootan, ootan . . .

E d v a r d a.

*

Peterburis, 5. V. 0 . . .

Sõidaks, küll sõidaks, aga — naine ei anna reisuraha. Nean tuhat kord saatust! Nagu ikka

Teie K a r l.

*

Pariisis, 9. V. 0 . . .

Telegramm: Siis sõidan ma ise. Teie lapsepõlve sõbranna

E d v a r d a.

[Rukkipõld]

Nagu ideaalsel vedruvankril sõites õõtsus ta. Ajuti, kui tuuleiil tugevam, langesid pead sügavale alla, näidates tupest pääsenud kõrre valkjamaid varjundeid, mis värvisid kogu põllu vöödiliseks vaibaks. Pilk tahaks peatuda üksikutel vöötidel, üksikutel värvivarjunditel, aga juba on need kadunud, nagu kustutaks neid mõni nägematu meister. Vaadeldes tekkivaid ja kustuvaid värvilaike, värvivööte, lööb silmis virvendama. Tuul tuiskab neist õietolmu mööda. Eemal aedade vahel hõljub sinakat õhku, mis loorib pilgu teravuse, kaugusesse küündivuse. Aga ei väsi rukkipõld õõtsumast, ei kao värvivarjundite heitlik mäng. Nagu õhksed maod vingerdavad ikka uued ja uued, valkjad, püsimatult muutuvad värvivöödid üle nurme. Näib, nagu püüaksid nad põiki tuult kuhugi ära pääseda, aga tuuleiilid kihutavad neid vastu tahtmist oma eel, heidavad neid paiguti rüsinal kokku, paiskavad üksteise otsa virna, nagu peaksid nõnda purunema nende painduvad selgrood, nende õhksed kehad. Seda heitlemist vaadeldes kipub tunduma, nagu ei õõtsuks ainult rukkipõld, vaid ka ümbritsevad nurmed, nurmetagused aasad, aasu piiravad metsad, valendav maantee, isegi vurav vanker ühes sõitjatega — kõik, kõik hakkab hõljuma, kõik lööb õõtsuma, nagu istuksid kõik ühes hiiglahällis ja nagu kiigutaks kõiki ühine suur ema.

Nõnda mäletan rukist, kui sel korral maanteel sõitsin ja kui päike kiirgas ja kiirgas. Aga ma ei mäleta teda ainult niisugusena.

Mäletan, et mõnikord loorib päikest sinakasvalge võlviline pilv ja tuul ei tõuse iilideni. Siis on õitsevgi

rukis üsna teistsugune, hoopis teistsugune. Veel teistsugusem on ta aga, kui taevas seisab seatinana ja kui tibab peent tüütavat vihma. Siis ei õõtsu rukis, siis ei ole vahelduvaid värvivarjundeid ja siis on rukis tume nagu taevaski ning seisab norutades, nagu paisuksid peades juba jämedad terad ja nagu peaks kõrs valgendama lookleva maanteena kiirgava päikese paistel. Norutab aga rukkipõld, siis norutavad ka teised nurmed, nurmetagused aasad, aasu ümbritsevad saludki.

[Mängisime...]

Mängisime ja mäng seisis selles, et kordamööda pidime kedagi oma tuttavat iseloomustama, kuna teised kirjeldatud karakteri järele arvatud isikut pidid nimetama. Kui kord minu kätte jõudis, rääkisin umbes nõnda:

Tal pole midagi, mis teda laseks iseäranis silma paista. Lüheldane kasv, tumehallid, peaaegu värvita silmad, hõre tuhakarva juus, kujutu nina ja kohmakavõitu kõnnak ei ärata kellegi tähelpanekut. Enamasti on ta ikka vaikne, sõnakehv, ja kuigi ta räägib, siis ei sütita tema hääl, selle värv ja toon kuulajates tuld. Voolava kõne asemele kipub sagedasti kogelemine ja sõnade otsimine, kõlavast toonist kipub saama kas oimetu häälitsemine või peenike piiksumine. Peaaegu imestades pööratakse mõnikord tema poole ümber, sest ei mõisteta, miks on nii tüsedas kujus nii murduv hääl. Siis on tal piinlik ja häbi: ei tea, kuhu käed panna, kuhu silmad peita või mis teha. Ta vaikib äkki, ütlemata sõnagi. Kes teda niisugusel silmapilgul esimest korda näeb, see tunneb võõrastust. Temaga harjunutel kaob aga räägitavate sõnade kohta seegi vähene huvi, mis alguses oli: teatakse — tema pole kunagi huvitav, tema pole kunagi naljakas ega vaimukas.

Aga imelikul viisil on tal ometi palju sõpru, südamesõpru. Kui kellelgi mingisugune õnnetus juhtub, isegi ootamata suures rõõmus, joostakse kõigepealt tema juurde. Tema juures ei häbeneta nutmast, ei häbeneta olemast nõrk, väike, saamatu, rumal. Temale usaldatakse saladused, temale kurdetakse oma vigu, tõsiseid või arvatavaid pahesid. Nagu peaks tema kõiki inimeste

Mispärast?

Miks sured sa, mu vaim, mu mõte
siin suurtes, kõrgeis majades?
Miks kaod, magus ettevõte,
kui mingit taga ajades.
Vist majad kitsad, tuimad loodus-
kärast,
siis vaikid, mu vaim, sellepärast.

Ei ilma toredus või vaimu tõsta
mul vaimustuses tormama.
Mis inimeste kunst on selle vasta,
mis looduses on näha keelmata:
seal lilled, puud, välk, pikse-
raksatus
ja pilved, tuul, koit — päeva
hakatus.

Mil suigun jälle, mets, su süles
ja vabalt hingan magusalt,
mil võin ma tõsta silmad üles
ja pilku saata lustikalt
see suveilma lahke, pehme sülle,
kust terve loodus naerab vastu mulle.

Kui lahkelt kohises mets mulle,
veel mäletan ma selgesti
ja usalduses andsin talle
mu mõtted teada täiesti.
Kus on mu usaldus, mu kallid
mõtted?
Mets hoiab neid kui pühad et-
tevõtted.

Nüüd kõrgelt aknast vaatan metsa
ja õnneliselt tuksub rind.
Jah, tuksub rind, sest juba varsti
ma lasen tõusta metsas sind.
Veel oota vähe, kõik saab täide,
mis külge panin sind ma köide.

Järelsõna

Eepiliste teoste kõrval on A. H. Tammsaare kirjutanud kaks näidendit — draama «Juudit» (1921) ja allegoorilis-satiirilise komöödia «Kuningal on külm» (1936). Need žanrilt ja üldiselt kujutamislaadilt teineteisest erinevad teosed kuuluvad eesti näitekirjanduse väljapaistvate saavutuste hulka. A. H. Tammsaarel kui põhiliselt eepilisel talendil ei osutunud lavateoste loomine kergeks. Ta on ise maininud, et tegi katsetusi näidendite kirjutamiseks juba oma esimesel loomejärgul sajandi alguses. Nii oli jutustus «Rahaauk» esialgu kavandatud draamaks, kuid näidendi kujul teos siiski ei valminud. Kõik «Juuditile» eelnevate näidendikatsetuste käsikirjad on hävinud. Nii tuli Tammsaare 1921. aastal näitekirjandusse autorina, kellel olid seljataga rohkem kui 20-aastase kirjanikutöö kogemused. Kuigi dramaatika jääb kirjaniku loomingu üldplaanis mahuliselt eepika varju, on just «Juudit» see teos, millest loetakse Tammsaare viljaka kõrgperioodi algust.

«Juuditi» geneesi kohta on säilinud mõningaid andmeid, mistõttu on näidendi loomisloo olulised seigad rekonstrueeritavad. Piibli apokriivaline «Juuditi raamat» on aegade jooksul olnud alg- ja lähtematerjaliks paljudele kirjanikele ja kunstnikele, kes legendaarse petuullanna ränka ettevõtet — Petuuliat piirava kuulsa väejuhi tapmist — on omal viisil tõlgitsenud. Ülikoolipäevil, arvatavasti 1910. aastal, luges Tammsaare saksa draamaklassiku Fr. Hebbeli «Judithit», kuid teos ei rahuldanud teda. Fr. Hebbeli interpreteeringus tundusid Judithi käitumismotiivid väheveenvad, ülepingutatud ja ebapsühholoogilised. A. H. Tammsaare rahulolematus Fr. Hebbeli teosega tõusis kahe kirjaniku üldise elukäsituse, aga ka esteetiliste vaadete märgatavatest

lahknevustest. A. H. Tammsaare oli ülikoolipäevil arenenud loodusteaduslike huvidega ratsionalistiks, kes kirjanikuna suundus psühholoogilise realismi poole. Fr. Hebbeli realismikontseptsioonil ei saanudki veel olla nii sügavat psühholoogilise tõesuse nõuet ja loodusteaduslikku tagapõhja, sest tema «Judith» oli lavale jõudnud 1840. aastal. Lõpetanud Fr. Hebbeli draama lugemise, võttis A. H. Tammsaare «Juuditi» kirjutamise oma loomingulisse programmi. Selle kavatsuse realiseerimine lükkus paljudel põhjustel — ülikooliõpingud, haigestumine, sõja-aegsed halvad loomistingimused, teised loomingulised plaanid — kaugesse tulevikku. Aga see tähendas, et kirjanikul oli küllalt aega mõtiskleda draama probleemide üle ning kavandada teost oma teadvuses.

«Juuditi» esmavariandi kirjutas A. H. Tammsaare 1917. aastal Koitjärvel. Seejärel seisis käsikiri mõnd aega kirjaniku lauasahtlis, siis läks läbivaatamiseks K. Menningu kätte. Nähtavasti soovitas viimane draamat lühendada ja mõned stseenid ümber töötada. 1920. aastal on Tammsaare näidendit põhjalikult viimistlenud. Sama aasta sügisel jõudis näidend «Varraku» kirjastusse, kus B. Linde soovitas viimast vaatust tihendada. Esmatrükis ilmus teos 1921. aastal ning lavastati Tallinna Draamateatris.

1936. aastal ilmunud 2. trüki jaoks on Tammsaare näidendi uuesti läbi vaadanud. Parandused on siiski tagasihoidlikud, neid leidub enim viimases vaatuses, kus pikad arutelud pidurdavad vaatuse niigi nõrka dünaamikat. Ainukese sisulise parandusena tuleb mainida Olovernese tekstist mõnede freudistlike motiivide kõrvaldamist.

A. H. Tammsaare «Juudit» on formaalselt võttes piibliaineline teos. Piibel esitab Juuditi-loo kroonika, mis tõenäoliselt on legend ega vasta ajaloolistele tõsiasjadele, hoolimata sellest, et väepealik Olovernest ja tema telgiülemat Pagoast tuntakse Pärsia ajaloos. «Juuditi raamatu» sündmustikku järgib ka Tammsaare draama. Algallikas ei tunne ainult Nimetut, kõik teised draama tähtsamad tegelased pärinevad sealt. Nii annab piibel draamale välise raamistiku, teose ideestik, tegelaste käitumist suunavad ajendid ja elu põhiväärtuste ümber keerlevad arutelud on vastandlikud piiblilegendile. On tekkinud omamoodi kurioosum: piiblist pärinevate tegelaste ja sündmustiku abil on loodud antireligioosne teos, sest kõik selle peamised tegelased väljendavad jumala suhtes kahtlevaid või isegi halvustavaid seisukohti. Piibel pole Tammsaarele olnud mingiks eeskirjaks, vaid sisulistes küsimustes ja tüübistiku põhistruktuuri loomisel on ta kindlakäeliselt hüljanud kõik selle, mis ei sobinud tema tegelaste karakteriloogikaga ja nende psüühikaga. Eriti ilmekalt nähtub see piibli Juuditi ja draama peategelase võrdlusest. Piiblis on Juudit tahtejõuline ja ilus lesk, kes usulistel ja patriootilistel kaalutlustel läheb Olovernese laagrisse, et tappa vaenlase väejuht. Seejuures ei tea piibel midagi Juuditi ja Manasse abielu ebanormaalsusest. Joobnud Olovernese tapmist kirjeldab piibel järgmiselt:

«Ja kui tema voodi samba juure tuli, mis Olovernese pea kohas oli, võttis tema sealt tema saabli ära ja astus voodi ligi, hakkas tema juuksist kinni ja ütles: Iisraeli Jumal! Anna mulle rammu selsinatsel päeval.

Ja tema raius kaks korda tema kaela kõige oma rammuga, ja võttis tema pea otsast ära.»

Piibel ei tea midagi Juuditi kahetsusest ja meeleheitest. Päästnud kodulinna, elab Juudit austatuna ja vooruslikuna lesepõlves 105-aastaseks. Nii on «Juuditi raamat» omamoodi apoteoos jumalakartlikkusele, millest tulenevad teised voorused: otsustusvõime, meelekindlus, julgus. Kõige sellega ei ole Tammsaare teosel midagi ühist.

Kuigi «Juudit» on oma filosoofilistelt põhialustelt läbinisti tammsaarelik teos, on sellel siiski teatavaid ühenduspunkte teistegi kirjandusteostega. Fr. Hebbeli «Judithi» karakterilahendus ja tegelaste käitumisajendid ei olnud Tammsaarele vastuvõetavad, aga ometi kordab ta üht olulist Hebbeli draama motiivi. Nimelt pärineb sealt Juuditi-Manasse abielu ebanormaalsus, mis mõlema näidendi nimikangelanna tegevuses etendab tähtsat osa. Ka Juuditi unenägu esineb juba Hebbelil. Need Hebbeli teost kordavad motiivid on siiski teisejärgulised, sest karakterid on Tammsaarel Hebbeli omade vastandid. Nii on Holofernes Hebbelil küll võimukas väejuht, kuid iseloomu põhilaadilt barbar, kes tunneb rõõmu külade ja linnade põletamisest.

Ilmselt on Tammsaare «Juuditit» kirjutades olnud mingil määral O. Wilde'i ideede mõjuväljas. Teatavasti luges ta O. Wilde'i teoseid ülikoolipäevil ja esitas selle

kirjaniku kohta üliõpilasseltsis referaadigi. O. Wilde'i tuntud paradoks *each man kills the thing he loves* (iga inimene tapab selle, keda armastab) oleks nagu juhtmõttena seisnud Tammsaarel silme ees, kui ta laskis Juuditil tõsta mõõga Olovernese pea kohale. Olulisi motiivide sarnasusi on «Juuditil» ka O. Wilde'i draamaga «Salome». Nii Juuditis kui ka Salomes tõuseb solvatud naiselikkus niisuguse astmeni, et nad taotlevad armastatute tapmist. Siit pole raske järeldada, et Tammsaare sai oma Juuditi-kontseptsiooni kujundamiseks ka O. Wilde'i draamast suunavaid impulsse.

«Juuditi» tegelaste käitumisajendite lähem analüüs näitab, et Tammsaare tundis näidendit kirjutades ka S. Freudi seisukohti. Freudismi levik oli neil aegadel küll veel algstaadiumis, kuid see ei saanud teaduslik-filosoofilist mõtet tähelepanelikult jälgiva Tammsaare vaatepiirilt välja jääda. Kire domineerimine Juuditis Olovernese tapmisel, või teisiti öeldes — alateadvuses peituvate jõudude esiletõusmine — vihjab ilmselt Freudi teooriale. Ei ole raske mõista, et Freudi teooria aitas Tammsaarel kujundada Juuditi tegevusliini, suunas rahuldamata kires nägema tapmise ajendit. Olgu mainitud seegi, et Tammsaare hilisemas loomingus ei avaldu seosed freudismiga niisuguses selguses kui «Juuditis», mis selleski mõttes on erandlik teos kirjaniku loomingus.

*

Draama põhiideed avatakse eelkõige kahe suure vastandi — Juuditi ja Olovernese isiksuste ja elutunnetuse konflikti kaudu. Petuulia ülik Juudit on Tammsaare kujutuses vastuoluline, tugeva tahtejõu ja avara mõistusega, kuid äärmiselt egotsentriline naine, kelle käitumine allub kord ühele, kord teisele juhtmotiivile. Tema isikudraamaga põimuvad mitmesugused moraalsed probleemid, tema sisekonfliktid valgustavad kire ja mõistuse niisugust vastuolu, mis hävitab inimese kontrolli iseenese üle ja võib temast teha mõttetu julmuse mängukanni. Rahva saatus ja üksikisiku õnnetaotlus, kangelastegu ja selle motiivid, armastus ja egoism, rängad inimlikud kannatused ja jumalaprobleem — kõik need üldhuvitavad küsimused seostuvad nii või teisiti Juuditi tegevusega. Ja see teeb Juuditi karakteriks, kelle vastu ei ole raugenud interpreteerijate huvi.

Loodus on Juuditit hellitanud, tema psüühikas ja vaimsuses pole keskmisi dimensioone, tal on kõike külluses: välist ilu, mõistust, julgust, tahtejõudu, otsustusvõimet, aga ka naiselikku veetlust. Otsekui üliinimene astub Juudit ahastusest vaevatud linnas rahvavanemate ette ja teatab: «Tänapäev ei vaja Iisrael inimesi, vaid kangelasi; tänapäev peavad mees ja naine kõik võima, kui nad ei taha, et hukka läheb Iisrael ja nemad ühes Iisraeliga.» Ja samas pihib ta Susannale oma kannatusi, mida on talunud impotentse Manasse kõrval. Võimukas ja julge Juudit ihkab armastust, aga ei lähe Osiase kotta, kuhu teda kutsutakse auväärt emanda seisusesse. Siit tõuseb oluline küsimus: kas läheb Juudit Olovernese leeri kodulinna päästma, nagu kinnitab Osiasele ja linnarahvale, või loodab ta oma ilu ja tarkusega köita Olovernese meeli ning mõtleb ainult omaenese saatusele. Kõige tõenäolisemalt taotleb ta mõlemat. Ilmselt on kirjanik esimese vaatuse lõpuks jätnud mõlemad võimalused avatuks: ei või ju Juudit aimata, mis teda vaenlase leeris ootab. Ennastsalgavalt läheb ta vastu suurele ohule: linnast lahkuvat Juuditit ei saa veel reeturiks pidada.

Tegelikkus paiskab segamini kõik Juuditi plaanid. Kui petuullanna läks Olovernese telki vaenlase väepealiku meeli köitma, siis juhtub kiiresti vastupidine. Olovernese hingesuurus, tema julge mäng eluga, mehine mõttelaad ja kuulsuse imejõud pimestavad Juuditi. Inimliku tundeelu ootamatustel ja keerukustel ei ole piire. Tuleb arvestada Juuditi kirglikku loomust ja tema seniseid kannatusi. Hetkel, millal Juudit hakkab Olovernesega kõnelema, on ta unustanud kodulinna ning hüüab: «Sinu käsivarrega, Olovernes, murrab jumal oma rahva kangekaelsuse.»

Vallutava psühholoogilise meisterlikkusega on kirjutatud õhtune stseen, milles Juudit ja Olovernes lähenevad teineteisele. Ja ometi ei saavuta Juudit midagi, kuigi tema tunde ja soovide siiruses ei saa kahelda, kui ta lausub: «Ma armastan sind rohkem, kui sa mõista tahad, rohkem, kui see sulle meeldib. Ihkan sind ilmavürstina, kuningate kuningana, et seda suuremas alanduses sinu poole üles vaadata, sinu poole palvetada.» Selles vestluses avab Juudit oma hinge, siin pole tege-

mist erilise auahnuse väljendusega, nagu seda on mõnikord interpreteeritud, vaid Juuditi armastusega kaasneb iseenesest armastatu nägemine suurima ja võimsaimana. Juuditi armastuse ja sellega ühtepõimunud soovide ning unistuste tagasilükkamine mõjub Petuulia ülikule hävitavalt. Nende lõplik lahkheli tekib kahe põhjalikult erineva elutunnetuse kokkupõrkest, millest ei vii üle ühendavat silda, kui mõlemad tahavad iseendaks jääda. Sest ühel pool on noor ja elu armastav naine, kellel armastusega kaasneb egoistlik soov näha armastatut ülimalt glorifitseerituna, ja teisel pool skeptilise eluhoiakuga vananev mees, kes pealegi tüdinenud oma vallutajaametist. Olovernes on küll suurepärane psühholoog ja elutark inimene, aga temagi ei suuda aimata, mida tähendavad Juuditile tema sõnad, kui ta petuullannal soovitab minna Nebukadnetsari haaremisse.

Juuditi edasist käitumist ei kontrolli enam mõistus, vaid ta tegutseb raskesti mõistetavas ekstaasis. Solvatud kirg transformeerub kurjuseks — niisuguse lahenduseni juhtis kirjanikku nähtavasti Freudi õpetus — ning kurjus tapmiseks. Juudit on täitnud oma ülesande, linn pääseb piiramisrõngast, kuid tagasi Petuuliasse jõuab sisemiselt kokkuvarisenud ja elutahtetu kangelanna. Missugune kontrastide kokkupõrge neljandas vaatuses: päästetud linn hõiskab Juuditile kiitust, aga Juudit ihkab surra. Juuditi inimlikke väärtusi, tema südametunnistuse ärkamist ja armastuse sügavust Olovernese vastu näitab tõik, et ta tõrjub otsustavalt tagasi kangelase oreooli ja nõuab endale karistust. Juudit on psüühilises seisundis, kus surra on kergem kui edasi elada.

Kogu Tammsaare loomingus ei avane süüteo ja selle lunastamise motiiv nii meeldesööbivalt kui «Juuditi» lõppvaatuses. Inimene kannatab eelkõige omaenese eksituste ja vigade tõttu — see mõte kujuneb üheks Tammsaare inimesekontseptsiooni nurgakiviks tema hilisemates romaanides. Juuditi kannatused on rängad eriti seetõttu, et ta ise ei suuda mõista oma teo ajendeid; tema mõõka hoidev käsi oleks Olovernese pea kohale tõusnud nagu mingil võõral või välisel sunnil. Ja kui Juudit läheb lõpuks vana Siimeoni onni otsima endas uut inimest, siis on see talle surmast raskemgi karistus, sest ta võtab oma süütunde koorma kaasa.

Kujutamiskunsti meisterlikkuselt on Olovernes Juuditile võrdne partner. Olovernese mõtteavaldusi varjutab skeptitsism, ta ulatub mõistma ka omaenese tegude mõttetust. Seepärast on talle käsitamatu ja vastuvõetamatu Juuditi soov, et ta viiks sõjaväe Nebukadnetsari vastu ja asuks tema troonile. Olovernese sisemine konflikt on selles, et ta ei ela oma põhimõtete järgi, vaid peab täitma valitseja käsku ja vallutama talle uusi maid. Rahulolematus iseenese ja oma rolliga elus viibki Olovernese aeg-ajalt meeletute tegudeni, mõnikord eluga mängimiseni. Tema kuulsuse ja vastustamatu isiksuse saladus peitub eelkõige humanistlikus üldhoiakus ja inimsõbralikus suhtumises kõigisse neisse, kelle üle tal on võim. Ta ei toetu vanatestamentlikule silm silma ja hammas hamba vastu filosoofiale, vaid püüab vaenlasigi enda poole võita mõistlikkuse ja halastusega, kui see osutub võimalikuks. Seda vanatestamentlikule filosoofiale vastanduvat mõttelaadi on Tammsaare Olovernes teadlikult rõhutanud. Kirjanik on ise kommenteerinud, et on püüdnud leida Olovernese sõjalise edu massipsühholoogilisi ja filosoofilisi eeldusi, aga need ei saanud Tammsaare arvates tugineda ainult jõule või puhtsõjalisele kavalusele. A. H. Tammsaare arvamus, et ka tol ajal pidid arukus ja humaansus võluma üksikisikuid ning masse («Looming» 1963, nr. 1, lk. 107), juhatab kätte niidid Olovernese inimliku suuruse mõistmiseks.

Olovernese eluhoiaku ja isiksuse interpreteerimisel on kriitikas esinenud märgatavaid lahknevusi. Kirjanikule on tehtud etteheiteid, et väepealiku mentaliteet ei sobi kokku ajastuga, milles ta tegutseb, ja veel vähem sobivat niisugune humaansus maadevallutaja telki. On väidetud sedagi, et Olovernesesse olevat Tammsaare projitseerinud omaenese skeptilisi mõtisklusi ja arusaamu, mis tekkinud Esimese maailmasõja võitlusi jälgides (N. Andresen, «Vastuoksuslikke kangelasi»). Niisugustel arvamustel on omajagu alust, kuigi me ei tea, missugune võis olla Nebukadnetsari aja väepealiku või sõjamehe elutunnetus. Aga seda ei teadnud ka Tammsaare; kogu näidend on suurejooneline mõttekujutus, millele piibel andis ainult tegelaste nimed ja välise sündmustiku.

Teisalt on Olovernese suurejoonelise ja särava isiksuse tõttu nähtud ka tema tegevuse põhilisi ajendeid ühekülgselt positiivsetena. Nii leiab L. [H.] Siimisker, et humanism ja demokraatlik üldhoiak on Olovernese

tegevuse peamised lähtekohad («Noorte Hääl» 1984, nr. 167). Näidendis on Olovernes eelkõige sügava sisekonfliktiga inimene. Ta mõistab oma süükoormat ning püüab seda kompenseerida suuremeelsuse ja headusega, kusjuures mõttetu verevalamine on talle tõepoolest vastumeelne. Olovernes teab, et «troone loorib pettus, nende põhju põimib vaga julmus ja nende jalad seisavad auravas veres», aga ikkagi teenib ta maid vallutavat keisrit, ning oma erakordsete võimete tõttu teenib teda tulemusrikkalt. Ta ei taha küll ise troonile istuda, aga ei lähe ka koduorgu, kuigi peab seda sammu ise õigeks. Lõpuks ei tule unustada sedagi, et Olovernes on näidendis võitja ja valitutaja suurejoonelises situatsioonis. Halastuse ja inimsõbralikkuse osutamine neile, kes on täielikult tema võimuses (Nimetu, Akior, ka Juudit), ei kahjusta tema peaeesmärki — Petuulia vallutamist, vaid tõstab ainult tema mainet. Ent samal ajal, kui Olovernes on suurejooneliselt inimsõbralik nende üksikisikute suhtes, seisab Petuulia tema raudses haardes ning linna kannatuste otsene põhjustaja on seesama suuremeelne Olovernes. Siit suundub valgusvihk ühele inimtegevuse rängimale vastuolule, mis pole iseloomulik mitte ainult Olovernesele ja tema sõjakäikude ajale. Ka väljapaistva mõtlemisvõimega ja üldhoiakult humanistlikud inimesed täidavad inimvaenulikke funktsioone, kui nad satuvad ebaõigete või inimvaenulike eesmärkide teenistusse. Nebukadnetsari väepealikuna teenis niisuguseid eesmärke ka Olovernes. Ja eelkõige nende vastuolude, hoopis vähem oma heroilise suurejoonelisuse tõttu on Olovernes huvitav ja monumentaalne karakter.

Meeldesööbivad on ka teised draama tähtsamad tegelased, eriti Petuulia peavanem Osias, rauk Siimeon ja Nimetu. Osias tunnetab eriti teravalt oma juhipositsiooni raskust olukorras, kus hulkade valitsemine tähendab toetumist vägivallale ja demagoogiale. Tema kibestunud ülestunnistus: «Nüüd tean, et käskija voorused on silmakirjalikkus, salalik meel ja kõrk edevus, kuni isegi end selleks hakkad pidama, milleks sind totter hulk tahaks pidada,» näitab tüdimust juhirollist. Mõttelaadilt sarnaneb ta mõnevõrra Olovernesega, sest temagi igatseb omaette vaikelu ja unistustes on ta oma tuleviku seostanud Juuditiga. Lõpuks ohverdab Osias oma elu, et Juudit võiks elada. See on õigupoolest üks näidendi ürgsemaid motiive ja toetub vanatestamentlikule

mentaliteedile, mis nõuab veretöö lunastamist verega. Juuditi kuriteo eest sureb Osias, ohver on toodud, seaduse käsk on täidetud ja rahvas rahul, kuigi ohverdatud on süütu.

Nimetu elab näidendis läbi äärmuslikke psüühilisi murranguid, seepärast on tema rolli täitvad näitlejad keerukate ülesannete ees. Olovernese inimlik suurus reflekteerub temas kõige eredamalt. Ta lülitub sündmustikku Olovernese elu kallale kippujana, aga lõpuks ei suuda ta tappa magavat Olovernest isegi Juuditi-taolise naise kehutusel. Olovernese lummav mõju peab olema ebaloomulikult suur, et kõik, kes peavad teda esialgu vaenlaseks ja oma rahva päästmiseks ihkavad tema surma, satuvad tema mõju alla. Nimetu enesetapp on siiski psühholoogiliselt vähe põhjendatud, see on näidendisse toodud Juuditi teo ebaloomulikkuse veelkordseks esiletõstmiseks. Nimetu ei suuda tappa magavat Olovernest, aga kirest pimestatud Juudit saab sellega hakkama.

Näidendi sõnastusstiil on Tammsaarel hoolikalt välja töötatud, selles võib märgata piibli stiilielementide arhailist varjundit. Dialoogid on sageli aforistlikud ja tugeva mõttepingega. Eri vaatustes areneb konflikt isesuguses rütmis, ka vaatuste struktuuriline ülesehitus on märgatavate erinevustega. Esimese vaatuse dramaatiline tempo on aeglane. Juuditi seisukohalt on see eneseleidmine ja ettevalmistus rängaks ettevõtteks, kusjuures selgub Osiase armastus Juuditi vastu. Linna kannatusi on rõhutatud mitmekülgselt ja süžeearengut liigseltki pidurdavate stseenidega — naine sureva lapsega, Siimeon varju vajava poisikesega, naerdud naine. Tempot alandavad ka Juuditi pikad monoloogid. Alates 2. vaatusest muutub tempo ja konflikti iseloom. Dramaatilised kokkupõrked — Nimetu püüd Olovernest tappa, Juuditi jõudmine Olovernese ette ning petuullanna algse kavatsuse järsk muutumine — esitavad välise pinge kõrval ka sügavaid murranguid tegelaste psüühikas. Kolmas vaatus oma järskude murrangutega Olovernese, Juuditi ja Nimetu hinges on kirgede draama, tuletades mõnevõrra meelde Shakespeare'i tragöödiate dramatismist laetud õhustikku. Neljandas vaatuses muutub järsult konflikti iseloom, sest peamine on siin Juuditi teo eetiline külg ja kangelanna enesesüüdistus, mis algatab uued dramaatilised liinid. Algsituatsioon on

küll vapustav: päästetud linn hõiskab Juuditile kiitust, aga kangelanna ihkab surra. Juuditi enesesüüdistus toob küll esile sügavaid eetilisi probleeme, kuid tegevuse pinge ja tempo alaneb, mis raskendab näidendi lavastamist.

Nendest vormilistest küsitavustest hoolimata kuulub «Juudit» oma ideerikkuse ja tegelaste erakordsete käitumisajendite tõttu selle žanri omapärasemate teoste hulka.

*

Ilmumisjärgne kriitika võttis «Juuditi» vastu tunnustavate arvustustega. Tooniandvad kriitikud rõhutasid draama sisulisi väärtusi ning selle erinevust eesti näitekirjanduse senisest ainestikust ja kunstilisest üldlaadist. Fr. Tuglas luges «Juuditi» eesti kirjanduse püsivate ja kandvate teoste hulka, kuigi ta juhtis tähelepanu IV vaatuse staatilisusele ja sõnapaljusele. H. Raudsepp rõhutas eriti näidendi ideestiku aktuaalsust sõjajärgses ühiskonnas. Tagasihoidlikum oli tunnustavate sõnadega A. Kivikas, ent temagi möönis draama sisulisi väärtusi.

«Juuditi» antireligioosne tendents põhjustas kirikutegelaste pahameele ja terava seisukohavõtu näidendi vastu. Pastor T. Tallmeister heitis kirjanikule ette piiblilegendi võltsimist, Juuditi karakteri kujundamist piiblitegelase antipoodiks. Tema hinnang Juuditi tegevusajendite kohta kõlab järgmiselt: «Kõik, mis ta teeb ja mis ta on, ei ole midagi muud, kui vastikuma sugulise tungi vastupeegeldus, olgu siis, et selle kõrval ka auahnus ja valitsemishimu teatavat osa mängivad.» («Elu Vaod» 1921, nr. 1, lk. 11.)

Kodanliku perioodi kirjanduslood ja monograafiad pakuvad vähe «Juuditi» interpreteerimisel. Teose sotsiaalne tagapõhi, ideeline rikkus, samuti peategelase karakteri keerukus ei leidnud tolleaegseis analüüsides käsitlemist nimetamisväärse põhjalikkusega. Erandiks on M. Sillaotsa oma raamatus «A. H. Tammsaare looming» (1927). Teravapilgulise eritlejana otsib ta Juuditi käitumise bioloogilisi ja psühholoogilisi ajendeid, toetudes seejuures psühhoanalüütilisele meetodile. Ometi jääb temagi lõppjäreldus ühekülgseks, kui ta resümeerib: ««Juudit» on ürgnaiseliku sünnitus-iha kurbmäng.

Meeselement esineb siin täiendava ja selgitava lisaosisena.» (Lk. 62.)

Ka nõukogulikus kriitikas ei suudetud esialgu vältida alahindavaid tendentse näidendi analüüsimisel. Nii asetas H. Tobias 1952. aastal «Juuditi» Tammsaare nende teoste hulka, milles jälgitakse inimese elu ja tegevuse väliseid fakte ning kujutatakse armastuskires vaevlevat hingeelu. A. H. Tammsaare näidendite sotsiaalsele kõlavusele juhtis 1954. aastal esimesena tähelepanu O. Utt («Sirp ja Vasar» 1954, nr. 49). Ta tõstis eriti esile rahva kannatusi ja protestivaimu, samuti näidendi antireligioosset tendentsi. Kuigi Juuditi karakteri vaatlusel jäi nimetatud käsitlus küll veel ühekülgseks, hakati näidendi väärtusi taas õiglasemalt hindama. Põhjapanevaid analüüse «Juuditi» interpreteerimisel on pakkunud H. Siimisker. 1959. aastal jäi tema käsitlus («Keel ja Kirjandus» 1959, nr. 7) Juuditi käitumismotiivide vaatlemisel küll veel ühekülgseks petuullanna inimlike väärtuste alahindamise tõttu, kuid 1962. aastal ilmunud lühimonograafias jõudis ta põhjalikuma ja veenvama analüüsini. Ta näeb Juuditi käitumismotiivide mitmeplaanilisust; ühelt poolt Juuditi subjektiivset usku rahvapäästja rolli, teiselt poolt puhtisiklikke ajendeid, alateadvuse impulsse, Juuditi egoismi ja kuulsuseiha. Mõnevõrra teisendatud ja täiendatud kujul on H. Siimisker need seisukohad esitanud ka A. H. Tammsaare «Teoste» näidenditeköite järelsõnas (1968). Selles on üldhinnang draamale kujunenud kõrgemaks, kui ükski kriitik varem söandanud anda. H. Siimisker pole arvestanud, et ideede-mõtete paljus, mis «Juuditis» on märgatav, ei pruugi draamažanrile olla vooruseks: ka huvitavad ja originaalsed ideed võivad oma rohkusega näidendis üksteist segama hakata.

1983. aastast pärineb N. Andreseni omapärane katse avada Juuditi käitumismotiivid ainuüksi freudistliku meetodi abil («Vastuoksuslikke kangelasi.» Raamatus «Suits ja tuli»). Nii jäägitult ainult seksuaaltungile pole varem Juuditi tegevusajendeid taandatud: petuullannal lastakse näha kosmilisi seksuaalseid nägemusi ja tapminegi on mehe omandamise akt: kui võimalik pole saada meest elusalt, siis surnult ometi. Kuid piibli «Juuditi raamatu» ajaloolise tagapõhja kohta sisaldab N. Andreseni käsitlus huvitavaid andmeid.

«Juuditit» on Eestis lavastatud 9 korda, näidend on

küll tõlgitud vene keelde, kuid väljaspool Eestit pole lavale jõudnud. Draama interpretatsiooni on mõnevõrra süvendanud ka lavastusi käsitlevad arvustused. Mõnede lavastuste järel on tekkinud arvamuste lahknevusi nii näidendi ideeliste suunitluste kui ka puhtlavaliste omaduste hindamisel. 1960. aastal lavastati näidend Tallinna Viktor Kingissepa nimelises Draamateatris. Vastupidiselt senisele kriitikale nägi S. Levin Juuditi siirdumises Olovernese laagrisse ainuüksi kodulinna päästmise patriootilist tegu («Õhtuleht» 1960, nr. 69). Niisugune mõtteavaldus jäi näidendi interpreteeringus siiski ainult üksiknähtuseks ega leidnud toetajaid. «Ugala» «Juuditi»-lavastuse järel (1983) tekkis vaidlus näidendi lavapärasuse üle: draama lavalikkuses kahtles enim E. Treier, nimetades teost lugemisdraamaks («Sirp ja Vasar» 1984, nr. 5). Näidendi lavalisi väärtusi kaitses L. [H.] Siimisker, hinnates seejuures draama puhtvormilist külge lavapärasemaks, kui see tegelikult on («Noorte Hääl» 1984, nr. 163).

Nii sisaldab «Juuditi» interpreteerimise 60-aastane ajalugu omapäraseid ja vastuolulisi seisukohti, otsinguid ja erinevaid tõlgitsuskatseid, mis oma üldsuunaga on pidevalt süvendanud teose mõistmist.

*

Satiiriline komöödia «Kuningal on külm», mida «Juuditist» lahutab 15 aastat, asetub ainulaadsele kohale kirjaniku loomingus ja seda nii tekkepõhjuste kui ka kunstilise laadi poolest. Tundes Tammsaare maailmavaate demokraatlikku põhiolemust, ei ole raske mõista, et näidendi geneesis etendavad peamist osa Euroopa ajaloo need sündmused, mis senise demokraatia printsiipe hoolimatult jalge alla tallasid. Fašistlike režiimide tekkimisega Itaalias ja 1933. aastal ka Saksamaal vastandus senisele kodanlikule demokraatiale ja Euroopa humanistlikele kultuuritraditsioonidele fašistlik diktatuur. Viimane tõi kaasa varemnähtamatu poliitilise demagoogia ja juhikultuse propageerimise. Hitleri ja tema natsipartei võimuletulek Saksamaal ei jäänud poliitilise vastukajata kodanlikus Eestiski. Majanduskriisist muserdatud väikeriigis aktiviseerusid kohalikud fašismimeelsed elemendid, eriti Eesti Vabadussõjalaste

Liit (rahvapärase nimetusega «vapsid») ja saavutasid tänu oma demagoogilisele valimispropagandale 1933. a. oktoobris valimisvõidu. Riiki ähvardas tõsine fašismioht. 12. märtsil 1934. a. teostas tollane riigivanem K. Päts riigipöörde «ülalt». Selle tagajärjel oli vapside võimuletulek küll välistatud, aga K. Päts ja tema lähikondlaste autoritaarne režiim võttis mõndagi üle vapside taotlustest. Eesti kodanliku riigi ajaloos algas periood, mida nimetatakse «vaikiva oleku» ajaks.

Niihästi Euroopa kui ka koduse Eesti poliitilised arengutendentsid tegid rahutuks demokraatlikult meelestatud kirjanikud. Pole kahtlust, et «Kuningal on külm» on A. H. Tammsaare kui demokraadi reageering riigipöördele Saksamaal ja Eestis, eriti aga poliitilisele korruptsioonile ja demagoogiale, mis kaasnesid nende poliitiliste aktsioonidega. Kirjas A. Pranspillile 14. XI 1936 on A. H. Tammsaare oma näidendit kommenteerides öelnud, et «see on pilge ja naer Euroopa «juhtide» [- - -] üle ja teisest küljest romantiliselt unistav lootus inimsoo uuestisünniks süütu ja lihtsa naise kaudu, kes peab soendama inimest, kel kipub hakkama praeguses Euroopa kultuuri tohuvabohus õudne ja külm». («Keel ja Kirjandus» 1981, nr. 1, lk. 41.) Ja teises kirjas sellelesamale adressaadile (7. II 1937) on kirjanik täpsustanud, et tema näidend pole kuigi palju mõeldud Eesti olude kajastajana, vaid pilkena või naeruna Euroopa suurriikide «Führertumi» üle. Et ka Eesti ühes sellega nöögata saab, see on paratamatu. («Keel ja Kirjandus» 1981, nr. 1, lk. 42.)

Et Eesti olud Tammsaare kommentaari kohaselt kajastuvad näidendis teisejärgulises plaanis, see vihjab küllaltki täpselt nii teose loomispõhjustele, kui ka peamistele pilkeobjektidele, mis asuvad fašismi mõjuväljadesse sattunud Kesk-Euroopas. Sealt siis ka olukordi täpselt iseloomustav saksapärane «Führertum». Hilisem uurimistöö on küll tuvastanud, et külmetava kuninga valitseva kabineti, nende kummaliste ülemate seisukohad ja mõttekäigud kajastavad mõnikord Eesti poliitilisi olusid. Aga see ei vähenda Tammsaare üldistava kommentaari tähtsust.

«Kuningal on külm» on neid väheseid Tammsaare teoseid, millest on säilinud kaks käsikirjavarianti. Seejuures on 1. variandi kirjutamisaeg täpselt dateeritud; autor on selle juures töötanud 17. VI — 3. VII 1935.

aastal. Käsikiri on kirjutatud 83 ruudulisele lehele ning esmavariandi põhistruktuur ja -sündmustik on identne lõpliku variandiga. Miks Tammsaare vastupidiselt oma tavale valminud käsikirja kohe ei redigeerinud ja kirjastamisele ei saatnud, selle kohta võib teha ainult oletusi. Nähtavasti ei usaldanud ta küllalt oma näitekirjaniku kogemusi ning laskis teosel enne redigeerimist mõni aeg seista. Kohe pärast näidendi 1. variandi valmimist on ta asunud kirjutama romaani «Ma armastasin sakslast». Sügisel valmis näidendi uus variant, mis 1935. a. detsembri keskel on saadetud Tartusse «Noor-Eesti» kirjastusse. Viimistletud variant on mõnevõrra lühem (73 lehekülge). Käsikirjal on «Noor-Eesti» toimetaja märkus, et see on teose läbi vaadanud 22. dets. 1935. aastal.

Sisulised erinevused näidendi esimese ja lõpliku variandi vahel pole suured. Küll on valitsuse liikmeid esmavariandis nimetatud ministriteks; nii tegutsevad näidendis haridus-, kaitse- ja karjaminister. Ministrite ümbernimetamine ülemateks rõhutab omalt poolt näidendi tegevusaja ebamäärasust ja lisab arhailist koloriiti, kuigi ülemate mõttelaad ja elutunnetus on näidendi mõlemas variandis orienteeritud kaasajale. Narr esineb esmavariandis vanateenri nime all. Suurim sisuline erinevus kahe variandi vahel on selles, et esmatöötluses on ministrid tegevad ka III vaatuse esimeses pildis, kus nad omapoolselt kommenteerivad vasikausu levikut. Lõplikus variandis ülemaid selles pildis ei ole: rahva vasikausku siirdumise üle avaldavad mõtteid ainult kuningas, narr ja Angela. Viimistletud variandis on kogu näidendi ulatuses teksti tihendatud ja paiguti lühendatud, mõnel harval juhul ka juurde kirjutatud. Esmavariandis puudub kuninga hädaldav-frivoolne pöördumine ministrite poole, milles kaebab, et on külma vastu abi otsinud teadmamehilt, nägijailt naistelt, soolapuhujailt, käekatsujailt jne. Mõlemas variandis on Tammsaare teost nimetanud mänguks, jättes selle žanri lähemalt määratlemata. Alles korrektuurpoognal on teos nimetatud näidendiks.

Esimese ja teise variandi erinevuste iseloomustamiseks alljärgnevalt näidendi avastseen mõlema variandi järgi.

I VARIANT

VANATEENER (*astub sisse, kummagis käes haruline küünlajalg süütamata küünaldega; valgete juustega, nägu kahvatu ja üleni kortsunud; räägib ruttu, kuid vanainimeslikult pisut susinal, pisut tödinal; samm käbe, kuid kangete liikmete tõttu lohisev*): Miks ei tulnud sa kohe avama, kui mina koputasin?

NOORTEENER: Aulik vanateener, kuidas said sa koputada, kui sul kummagis käes oli mitmeharuline raske küünlajalg?

VANATEENER: Ma lõin jalaga vastu ust, sa noorteener.

NOORTEENER: Noh, sellepärast ma ei tulnudki kohe avama, sest ma ei võinud kuidagi uskuda, et aulik vanateener lööks kuningakojas jalaga vastu ust.

VANATEENER: Pidin ma siis ninaga lööma, kui mu mõlemad käed olid kinni?

NOORTEENER: Teenril peab kuningakojas alati teine käsi vaba olema, et koputada — nõnda on käsk.

VANATEENER: Mitte käsk, vaid õpetus, sina noorteener. Käsk on, et noorem peab avama, kui vanem koputab.

LÕPLIK VARIANT

NARR (*astub sisse, kummaski käes haruline küünlajalg süütamata küünaldega; valgete juustega, kõhn ja kortsunud nägu; räägib vanainimeslikult pisut sosinal ja tödinal, siiski arusaadavalt; samm käbe, kuid kangete liikmete tõttu lohisev*): Miks sa kohe ei avanud, kui ma koputasin?

NOORTEENER: Aulik narr, kuidas said sa koputada, kui sul kummaski käes oli raske küünlajalg?

NARR: Jalaga, sa ninatark noorteener.

NOORTEENER: Aga ma ei võinud ometi teada, et aulik narr taob jalaga kuningakojas vastu ust.

NARR: Pea siis meeles, sa noorteener; seda võivad kuningakojas ainult kuningas ja tema narr.

NOORTEENER: Kuningakojas peab alati teine käsi koputamiseks vaba olema, nõnda on käsk.

NARR: Nõnda on õpetus, mitte käsk. Aga ükski kuningas ja narr ei võta õpetust. Käsk on, et noorem peab vanemale avama.

*

Sisemiselt struktuurilt on Tammsaare allegoorilis-satiiriline komöödia mitmekihiline ja keerukas teos, milles nähtuvad komiseerimise erisugused võimalused ja laadid. Koomilise toonivarjundid ulatuvad teoses inimest mõistvast huumorist — Angela-Karlo liin — kuni sarkastilise valguseni, millesse asetuvad ülemad ja avantürist Mathias. Lõpptulemusena ei mahenda lustakas komiseerimine teose tõsiseid põhiprobleeme — võimu-

võitluse ja poliitilise demagoogia ohtlikkust. Kord leplik-humoristlik, kord irooniline suhe kujutatavaga tõstab probleemid erilises valguses lugeja-vaataja teadvusse, kusjuures allegooriadki on mitmesugused. Ühed neist on lihtsakoelised ja selgesti mõistetavad (külmetav kuningas), teised mõistatuslikud, võib-olla mitmetähenduslikudki (kahe peaga vasikas).

Kuningakoda koos kõigi ülematega on esitatud irooonilises valguses. Interjööris on rõhutatud arhailisi jooni: õukond koos selles tähtsat rolli etendava narriga ja külmahädas kuningaga meenutab keskaegset olustikku, luues isegi teatava muinasjutulise õhustiku. Lõbusa situatsiooniga juhatatakse sisse põhiprobleem — kuninga päästmine hädast. Ülemate sõnavõtud kujunevad nii kodanliku riigivõimu, aga ka Teise maailmasõja eelse poliitilise olustiku, kultuuri ja mentaliteedi paroodiaks. Koomilist efekti süvendab kuningalossi arhailisus ja 1930-ndate aastate mõttelaadi ja kultuurielu reaalide vastandumine. Uue tasandi loob noorteener Mathiase pragmaatilis-hedonistlik elukäsitus ning sellest tunduvalt erinev narri nukker-skeptiline elutarkus. Stseenides ja dialoogides ühineb satiiriline löövus peene mõttemänguga.

Komöödia II vaatuse sündmustik toimub mägedes, kus tegevustiku fooniks on karjakasvatajate lihtsakoeline elulaad. Tuleb rõhutada, et siin ei ole muutunud mitte ainult miljöö, vaid ka autori suhe kujutatavaga. Tammsaare on näidendi põhiidee väljendanud kontrasti kaudu: teos on pilge ja naer «Führertumi» üle, aga ka romantiliselt unistav lootus inimkonna uuestisünniks. See uuestisünni lootus võib toetuda ja välja kasvada ainult lihtsast looduslähedasest elulaadist, mida puhtaimal kujul väljendab Angela, aga ka keskkond, kust ta pärineb. Niisugune lahendus on seotud Tammsaare elufilosoofia põhiliste hoiakutega. Sellega paralleelsed mõttekäigud esinevad tema teisteski teostes. Komöödia 1. ja 2. vaatuse vastanduvas miljöös kuningakoja ja mägitalupoegade diametraalselt erineva eluhoiaku kaudu tuleb aga Tammsaare enese elufilosoofia esile haruldases selguses. Ja iseloomulik on seegi, et Angela tähendab Tammsaarele ainult romantiliselt unistavat lootust pääsemiseks kuningakoja ja 1930-ndate aastate linliku tsivilisatsiooni hädadest ning nuriarengust, mitte pääsemist ennast.

Kõigest eelnevast saab selgeks, miks autori suhe kujutatavaga on mäestikuvaatuses hoopis teistsugune kui kuningakoja piltides. Siit on kadunud satiiriline põhitoon ja kujutuse tinglikkus ning asemele on tulnud realistlik-psühholoogiline esitus. Stseenides leidub küll huumorit, kuid sellega kaasneb inimest, tema tegevust ja veidrusigi mõistev hoiak. Huumori kvaliteet on teine kui kuningakoja stseenides, sest siin ei väljendu huumori kaudu autori tõrjuv või eitav suhtumine tegelastesse. Siin tabame Tammsaare eriomast humoristlikku hoiakut, mis leebe ja mõistva valgusena langevad oma eesmärki visalt püüdlevatele tegelastele. Aga niisugused on eelkõige Angela ja Karlo — esimene naiivselt kindel oma naiselikes võimetes, teine elueesmärki järgides.

Mitmeplaanilisus on märgatav ka näidendi karakterikujutuses. Ülemad koos preestriga on jäetud karakteriteks arendamata; nad väljendavad ainult oma ametikohale ja ühiskondlikule seisundile vastavaid mõttekäike. Lõpptulemusena kujunevad nende sõnavõtud ja vaidlused paroodiaks nii valitsuse kui ülemate eneste mentaliteedi kohta. Ja teisiti võttes — ülemaid kujutades räägib Tammsaare kui kultuurikriitik karmi tõtt oma ajastu tsivilisatsiooni väärsuundade kohta.

Külmetav kuningas ja narr moodustavad huvitava tegelaspaari, kellele võib leida kirjanduslikke paralleele, kuid vaevalt need on Tammsaaret mõjustanud. Külmetava kuninga motiiv pärineb piiblist (Esimesest kuningate raamatust), kus vanadusnõtruses vaevlevale Taavetile leitakse soojendajaks noor neitsi Suunomi linnast. Lähtudes piibli motiivist on Tammsaare oma külmetavale kuningale andnud inimliku sisu ja ka sümboolse tähendusrikkuse. Inimesena on kuningas vana hädine mees, kes võimul püsib ainult nupuka ja ettevõtliku narri abiga. Kui teose esmakriitikud tegid Tammsaarele etteheiteid, et tema kuningal on vähe kuninglikkust, siis tulenesid niisugused arvamused kirjaniku taotluste mittemõistmisest. Kogu loomingutee vältel on Tammsaare eesmärgiks olnud inimlikkuse avastamine ja esiletoomine tegelastes, ükskõik kui tähtsal ühiskondlikul positsioonil võib tegelane olla. Inimlikkus kuningas on teda huvitanud rohkem kui inimese kuninglikkus, ja nii on see ka tema komöödias. Seepärast ongi tema kuningas inimesena halenaljakas vanamees, kes võimust ja viimastest elujõuraasudest püüab kinni hoida kõigi va-

henditega. Ta on valmis Karlot surma saatma, et Angela jääks tema viimaseid elupäevi leevendama. Pisut ootamatu süžeekäänakuna saabub näidendi lõpus kuninga surm, mis vabastab tee Angela ja Karlo armastusele. Aga seegi on täies vastavuses Tammsaare elufilosoofiaga: noore ja elujõulise eest peab taganema vana ja väsinu.

Külmetavat kuningat on interpreteeritud ka kui allegoorilist tegelast: tema nõrkus ja abitus sümboliseerib kogu kodanliku süsteemi nõrkust «vasikausu» ees. Viimasele ei suuda kuningas ja tema ülemad vastu astuda, ainult narril on küllalt leidlikkust «vasikausu» levitajate vastu võitlemiseks. Niisugune allegooria pole ilmselt vastuolus Tammsaare taotluste ja arusaamadega.

Kuningakoja narr on alates keskajast ilukirjanduses tuntud tegelane, kes oma eriõigusi kasutades räägib vaimukaid ebakonventsionaalsusi. Tammsaare on oma näidendis andnud narrile eriti tähtsa positsiooni: ta on kuninga kunagine võitluskaaslane ning julgeb ülematelegi vastu vaielda. Juba röövlipõlves narr mõtles ja tema sõber tegutses, seepärast saigi hiljem tegutsejast kuningas, mõtlejast narr. Tema terav mõistus ja julged paradoksid väljendavad kuningakojas inimlikku mõistust ja mõtlemist küll sirgjoonelisemalt kui keegi teine. Ja siiski on eelkõige narr tegelane, kes ilmselt teadlikult on viidud vastuollu ajakoordinaadiga, mille kirjanik on näidendile andnud. Keskaegsetele kuninga- ja keisrikodadele iseloomulik narr ei sobi hästi 1930-ndate aastate «Euroopa taladel» asuvasse riiki. Kuningas ja narr koos süvendavad näidendi arhailist õhustikku, nad annavad minevikulise dekoratsiooni ajaloosündmuste paroodiale.

Mäestikutalupoegadest tegelased on esitatud realistlik-psühholoogilises kujutamislaadis. Angela on looduslähedases iginaiselikkuses välja peetud köitva stiilse järjekindlusega. Ta on instinktidest lähtuva naistüübi puhtaimaid esindajaid kogu Tammsaare loomingus. Oma elu suureks šansiks — kuningakotta minekuks — on ta kõik eeldused looduselt kaasa saanud — julguse (või isegi jultumuse), leidlikkuse, eneseusalduse, rääkimata noore naise sarmist ja võlust. Ta ei tee ise peaaegu midagi, aga tema ümber sõlmuvad intriigid ja tema austaja Karlo on valmis tema pärast surma minema. Seejuures on kõik Angela ümber käivad võitlused küllalt

loogilised ja psühholoogiliselt põhjendatud. Angela toob kuningakotta oma lihtsa elutarkuse ning muutub sealgi vajalikuks — vähemalt kuningale ja narrile. Kas Angela karakteri teostus on kirjanikul aga sel määral õnnestunud, et lugeja-vaataja avastaks temas allegoorilise plaani — lootuse inimsoo uuestisünniks süütu ja lihtsa naise kaudu, nagu kirjanik on ise kommenteerinud — see on juba raskem küsimus. Sümbolpiltidest tulvil näidendis on Angela lunastajaroll enim peidetud allegooria. Ja muidugi jääb vastamata küsimus, miks just Angela-taoline naine peab saama inimkonna uuestisünni algatajaks.

Lihtne ja sirgjooneline on Karlo karakter: ta on valmis minema surma, kui teda lahutatakse armastatud Angelast. Karlo karja loodusime — kahe peaga vasikas, mis saab vasikausu sümboliks — on interpreteerijatele olnud palju suurem mõistatus kui Karlo ise. Vasika kahes peas on nähtud isegi vapside liikumise kahe juhi — A. Larka ja A. Sirgu allegooriat (H. Siimisker). Pole küll tõendeid, kas Tammsaare näidendit kirjutades nii mõtles, kuid vastuväiteid see interpreteering ei ärata.

Angela isa-ema pole näidendi põhiintriigiga kuigi tugevasti seotud; nad on komöödiasse toodud lihtrahvalikuks vastukaaluks kuningakoja olustikule ja mentaliteedile. Niisugune elatanud vanapaar kordub paljudes Tammsaare teostes. Nad ei anna kuigi palju lisa näidendi ideekoormusele, küll aga mitmekesistavad ja rikastavad teose tüübistikku.

Eluprobleemide ring, mida A. H. Tammsaare oma allegoorilis-satiirilises komöödias kajastab, on avar ja mitmekesine. Kodanliku demokraatia kriis ning võimu üleminek pool- ja täisfašistlikele režiimidele oli 1930-ndate aastate Euroopa peamisi poliitilisi probleeme. Pead tõstva fašismi vastu kirjutati paljudes Euroopa keeltes hoiatavaid teoseid ja õigusega tuleb ka Tammsaare komöödia arvata nende hulka. Kuid Tammsaare pole selles teoses mitte ainult poliitilise demagoogia vaimukas pilaja, tema kriitika haarab kogu kodanlikku kultuuripoliitikat ja mentaliteeti. Mitmekesine on näidendi tüübistik ja huvitav selle allegooriline kujutamislaad, mille lahtimõtestamisel on vaeva näinud mitme generatsiooni lavastajad ja kirjandusteadlased. Sõnasära ja vaimukate mõttemängude poolest on see eesti kirjanduse huvitavamaid komöödiaid.

*

A. H. Tammsaare komöödia seadis teose ilmumisjärgse ja samuti esmalavastuse (1936) kriitika keerukate probleemide ette. Teose allegooriad ja sümbolid olid mõistatuslikud, aga need olid kohaldatavad ka Eestis äsja üleelatud poliitiliste pingete ja riigipöördega. Näidendi satiir tabas kodanlikku mentaliteeti ja kultuuri väärsuundumusi teravalt ja täpselt. Kõike seda oli «vaikiva oleku» tingimustes raske täie avameelsusega interpreteerida. Kriitikas tekkis kaks erinevat suunda: parempoolne kriitika tembeldas näidendi mõistatuslikuks, peaaegu sfinksiks, mida teatris pole võimalik avada. Demokraatlik kriitika hakkas otsima teid näidendi allegoõriate ja sümbolite avamiseks.

Otsekohe ilmumise järel, kui näidendi lavastamisega veel ükski teater ei tegelnud, kirjutas K. Ehrmann: ««Kuningal on külm» pole lava jaoks, ehk kui, siis ainult väga väikesele ringkonnale, kammerteatrile. Rahvas ei saa sellest aru...» («Postimees» 1936, nr. 25.) A. Adson seadis peamiseks küsimuseks, kas näidend kujutab Eesti olustikku või mitte. Selget vastust ta sellele ei leidnud. Kui näidend 1936. a. sügisel lavale jõudis, tegutses parempoolne suund endises vaimus. Nii deklareeris V. Mettus, et näidendi allegooriatest pole üldse võimalik aru saada ning teose mõte jääb vaatajatele täielikult peidetuks. Ta soovitas teatril korraldada vaatajate hulgas ankeedi ja pärida, kas ja kuidas on keegi näidendist aru saanud. Niisuguse ankeediga soovitas ta pöörduda ka autori poole. Omapoolselt ei teinud V. Mettus katset ühegi allegooria avamiseks, vaid demonstreeris täielikku võimetust teose mõtestamisel: «Näidendit lugedes või vaadates me kogu aeg vaistuliselt tunneme, et teksti sõnade taga peitub veel midagi muud — aga mis nimelt, seda me ei tea ega saa sellest aru. Me tunneme, et «Kuningal on külm» ei ole mõttetu asi, aga milline on ta mõte ehk idee?» («Päevaleht» 1936, nr. 277.)

Loomulikult ei jäänud kriitiline mõte tervikuna niisugust mõistmatust teesklevale tasemele. Demokraatliku kriitika üks peamisi esindajaid oli J. Sütiste, kes kohe näidendi ilmumise järel seostas selle allegooriad Eesti poliitiliste oludega, kuigi ka tema ei jõudnud analüüsis eriti sügavale. Ta deklareeris: «Siin on hüperboolseid situatsioone ning allegoorilisi lahendusi, mis tabavalt

langevad meielähedase poliitilise ning sotsiaalse elu kulmule.» («Looming» 1936, nr. 3, lk. 355.) Teose aktuaalsust rõhutasid oma arvustustes ka E. Tillemann ja H. Visnapuu. Aga sealjuures jäi ka demokraatliku suuna kriitika näidendi allegooriate ja sümbolite avamisel pinnaliseks. Ei tehtud ühtki tõsisemat katset näidendi sümboolikast läbi näha. Ainult ajakirjas «Teater» avaldas E. Reining kokkuvõtva kirjutise esimeste retsensioonide kohta, kusjuures ta märkis, et ajakirjanduses on ilmunud näidendi mõistmist raskendavaid artikleid. Ja samas on E. Reining sõnastanud kõige täpsema analüüsi, mis näidendi esmalavastusele suudeti anda. Ta peab näidendi tsentrumiks vasikausku jälgivat rahvaliikumist, millega tema analüüs erines kõigi teiste kriitikute omast. Ta ei ütle küll otseselt välja, et vasikausk on seostatav fašismiga, aga see on tema väidetest siiski järeldatav. Ning ta lõpetab oma analüüsi sõnadega: «On see nii, siis ei peaks olema kahtlust, et «Kuningal on külm» on puhtakujuline poliitiline satiir, et see satub seosesse Euroopa väga lähedaste sündmustega.» («Teater» 1936, nr. 7, lk. 265.) Ei ole kahtlust, et E. Reining jõudis A. H. Tammsaare komöödia esilavastuse järel kõige lähemale teose põhiideele.

Komöödia süvendatud analüüsini jõuti nõukogude kirjandusteaduses. 1954. aastal juhtis näidendi ideelistele väärtustele ja kriitilisele teravusele tähelepanu O. Utt. Hiljem on nii allegooriate tõlgendamisel kui eestipoolse ainestiku ja reaaliate avamisel teeneid H. Siimiskeril.

Eesti teatrites on A. H. Tammsaare komöödiat lavastatud kolm korda; näidendi põhjal on valminud V. Ojakääru muusikal, mida mängiti «Vanemuises» (1967). Lavale on näidend jõudnud ka Vilniuses (1973) ja väljaspool Nõukogude Liitu Soomes Jyväskyläs (1981).

*

Käesolevasse köitesse on koondatud ka kirjaniku vested ja olukirjeldused. Žanripuhaste vestete hulk on Tammsaarel väike, kuigi tema kirjanikunatuuris oli eeldusi följetonide viljelemiseks. Ta tundis elavat huvi päevasündmuste vastu ning tema huumorimeel avaldus mitmekesistes vormides. Kuid päevaprobleemidele reageeris Tammsaare eelkõige arutlev-mõtiskleva artikli vahendusel, milles tal mõttelendu ning paradokside-

rikast stiili polnud vaja suruda vestežanri vormi. Seejuures on mõtisklev ja kujutav alge Tammsaare artiklites nii tugevasti läbi põimunud, et arutlevasse analüüsi võivad ootamatult lõikuda kujundlikud elemendid või isegi pildid. Ja teisalt on tema romaanides-jutustustes pikki arutlevaid kõrvalepõikeid, kus kujutuspildistik katkeb. Seepärast on ka tema vestete eraldamine artiklitest omamoodi problemaatiline. Kõnesoleva raamatu vesterubriiki on koondatud ainult žanripuhtad följetonid, mõningate vesteelementidega artiklid tulevad avaldamisele publitsistikaköidetes.

Vestelises laadis on A. H. Tammsaare reageerinud eelkõige kultuurielu päevasündmustele. Mõnusa huumoriga juhatab selle vesteliigi sisse omapärane fantaasiapilt seltskonnast, kes läheb E. Vildet üles laulma tema 50. sünnipäeva puhul. Omaette tsükli moodustavad 3 dialoogivormis vestet, päevakajalised reageeringud kultuurielu uudistele — Jaan Koordi Eestist lahkumisele ja Tallinna Kunstihoone valmimisele. Tammsaare taotlus viia mõttemängu vahendusel olukord absurdini avaldub neis vestetes täie selgusega. Ja enam-vähem niisamasugused kvaliteedid iseloomustavad ka olustikuprobleemidele reageerivaid vesteid. «Memento mori» on žanrilt vesteliste elementidega novell.

Käesoleva köite varia-osa lõpetab A. H. Tammsaare ilukirjandusliku loomingu avaldamise. Variasse on paigutatud kõigepealt olukirjeldused, mis suures enamuses kuuluvad kirjaniku loomingutee algusesse. Need on kirjutatud ajalehereportaaži nõudeid silmas pidades, aga samal ajal on nende struktuuris märgatav novelliline alge, mis õigustab nende paigutamise ilukirjanduse hulka. Neid iseloomustab eelkõige olude ja stseenide lakooniline esitamine.

Kolmest miniatuurist on «Sõnakehv romaan» ilmunud 1910. a. ajakirjas «Noor-Eesti». Omapärane on miniatuuride või visandite «Rukkipõld» ja «Mängisime . . .» saamislugu. Koitjärve-aastail tutvus kirjanik Suside perekonnaga, kes käis suvitamas Järvepõllu talus. Helmi Susi, tollal koolitüdruk, oli kord kirjanikule kurtnud, et tal on raskusi suvise kirjandiga, milles tuleb kirjeldada rukkipõldu. A. H. Tammsaare on kohe küsinud tinti ja paberit ning visandanud soovitud kirjelduse. (A. Susi. «Kirjanik ja mõtleja». «Mälestusi A. H. Tammsaarest». Tallinn 1978, lk. 210.) Teise kirjelduse «Mängisime . . .»

on kirjanik hiljem saatnud Koitjärvelt Tallinna sellelesamale neiule, kusjuures kaaskirjas on mainitud: «Teie enese otsustada jääb, kas kõlbab või ei. Mina võtsin nii öelda oma *ultra ratio* kõige kiirusega kokku, ja välja tuli niisugune metsaline. Lühendage või pikendage, ühe sõnaga — tehke ja talitage nagu süda kutsub.» H. Susi on mõlemad visandid säilitanud ja andnud 1943. aastal G. Suitsule, kes need hiljem avaldas. Tammsaare oli jätnud visandid pealkirjastamata, need pärinevad G. Suitsult. Kahest miniatuurist on huvipakkuvam «Mängisime . . .». Pole raske märgata, et kirjeldatud isikul on suur sarnasus kirjaniku endaga. Seda võib võtta kui kirjaniku autoportreed.

Varia-osa lõpetavad kuus A. H. Tammsaare luuletust. Luuletusi on ta kirjutanud oma koolipoisi-aastail kodutalus ja hiljem Väike-Maarjas koolis käies. Sellest ajast on säilinud luuletuste vihik umbes 50 luuletusega. Treffneri kooli õpilasena loobus ta värsside kirjutamisest, kusjuures ta ise on oma värsiloomingule andnud karmi hinnangu. Treffneri koolist J. Kaelile saadetud kirjas on ta nimetanud end ainult salmitagujaks. J. V. Veske soovitusel on ta oma luuletustevihikust siiski trükki saatnud luuletuse «Petetud», mis ilmus «Rahva Lõbulehes» 1900. a. augustis. See oli A. H. Tammsaare esimene trükki jõudnud ilukirjanduslik töö ning pälvib juba sellega kultuuriloolist tähelepanu. Luuletuses on loodud sümboolne pilt rahvusliku liikumise kõrgajale järgnenud reaktsioonist, millest eesti luules olid sajandi lõpul kirjutanud mitmed luuletajad.

A. H. Tammsaare noorpõlveluule jäi vormilt konarlikule tasemele. Kirjanik lõpetas luulekatsetused enne vormivilumuseni jõudmist. Seepärast pakub tema luule huvi eeskätt kirjaniku kujunemisloo jälgijale, kuid pettub see, kes ootab temalt kunstitasemeni tõusvat lüürikat. Hiljem Tammsaare luuleloominguga ei tegelnud, ainult haruharva on sündinud mõni lüüriline hetkemeeleolu sõnastus, nagu luuletus «Sügisel». Kõike seda arvestades avaldatakse käesolevas väljaandes ainult need A. H. Tammsaare luuletused, mis tema elu ajal trükki jõudsid. Need on ilmunud kas tema soovi või nõusoleku kohaselt, seepärast on nende avaldamine «Kogutud teostes» põhjendatud.

H. Puhvel

Bibliograafilisi andmeid

NÄIDENDID

Juudit

1. A. H. Tammsaare. Juudit. Nelja vaatusega näidend. Tallinn, «Varrak», 1921.
2. A. H. Tammsaare. **Juudit.** Teine, parandatud trükk. Tartu, «Noor-Eesti», 1936.
3. A. H. Tammsaare. Teosed: Juudit. Kuningal on külm. Näidendid. Tallinn, «Eesti Raamat», 1968.
4. A. H. Tammsaare. Juudit. Näidend 4 vaatuses. Tallinn, «Eesti Raamat», 1974.

Kuningal on külm

1. A. H. Tammsaare. **Kuningal on külm.** Näidend 3 vaatuses 4 pildis. Tartu, «Noor-Eesti», 1936.
2. A. H. Tammsaare. Teosed: Juudit. Kuningal on külm. Näidendid. Tallinn, «Eesti Raamat», 1968.

VESTED

Eduard Vilde 50. sünnipäeval

1. A. H. T. **Eduard Vilde 50. sünnipäeval.** — «Päevaleht» 1915, 24. veebr.
2. A. H. T. Eduard Vilde 50. sünnipäeval. — «Koit» 1915, 27. veebr.

A. H. Tammsaare. Eduard Vilde 50. sünnipäeval. — Eduard Vilde kaasaegsete mälestustes. Memuaarmaterjale ja dokumente. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1960.

Mina ja mu teenijad

1. A. H. T. **Mina ja mu teenijad.** — «Päevaleht» 1922, 9. nov., nr. 173.

Onupoeg

1. A. H. T. **Onupoeg.** — «Vaba Maa» 1925, 15. apr.

Mina ja mu lapsed ehk uus Kristlik Noortemeeste Selts

1. A. H. T. **Mina ja mu lapsed ehk uus Kristlik Noortemeeste Selts.** — «Vaba Maa» 1925, 8. nov.

Või ja kirjandus

1. A. H. T. **Või ja kirjandus.** — «Vaba Maa» 1934, 15. juuli.

Kaks rõõmu

1. A. H. T. **Kaks rõõmu.** — «Vaba Maa» 1934, 14. aug.

Kunstnikud ja kunstihoone

1. A. H. T. **Kunstnikud ja kunstihoone.** — «Vaba Maa» 1934, 17. aug.

Suvitaja mõtted

1. A. H. Tammsaare. **Suvitaja mõtted.** — «Tänapäev» 1936, nr. 8.

Memento mori

1. A. H. Tammsaare. **Memento mori.** — «Nädal Pildis» 1936, nr. 34.

VARIA

Olukirjeldused

Läänemaal, seniajani

1. L'écho [=A. H. Tammsaare]. **Läänemaal, seniajani.** — «Teataja» 1902, 5. sept., nr. 222.

Kodukäija

1. T. [=A. H. Tammsaare]. **Kodukäija** — «Teataja» 1903, 2. okt., nr. 220.

Koolis

1. T. [=A. H. Tammsaare]. **Koolis.** — «Teataja» 1903, 14. okt., nr. 255.

Kurblik nähtus

1. T. [=A. H. Tammsaare]. **Kurblik nähtus.** — «Teataja» 1903, 25. okt., nr. 238.

Virtsjärve ääres, nüüd

1. T. [=A. H. Tammsaare]. **Virtsjärve ääres, nüüd.** — «Teataja» 1903, 18. dets., nr. 281.

Elupildike

1. T. [=A. H. Tammsaare]. **Elupildike.** — «Sõnumed» 1906, 5. okt., nr. 79.

Ema süda

1. T. [=A. H. Tammsaare]. **Ema süda.** — «Sõnumed» 1907, 4. (17.) apr., nr. 78.

Apelsinid ja banaanid

1. A. H. T. **Apelsinid ja banaanid.** — «Vaba Maa» 1935, 23. dets., nr. 294.

Miniatuurid

Sõnakehv romaan

1. A. H. T. **Sõnakehv romaan.** — «Noor-Eesti» 1910, nr. 2.

[Rukkipõld]

1. G. Suits. **Miniatuure A. H. Tammsaarelt.** — «Tulimuld» 1952, nr. 3.

[Mängisime . . .]

1. G. Suits. **Miniatuure A. H. Tammsaarelt.** — «Tulimuld» 1952, nr. 3.

Luuletused

Petetud

1. A. H. T. **Petetud.** — «Rahva Lõbu-leht» 1900, nr. 8.

Sügisel

1. A. H. Tammsaare. **Sügisel.** — «Päevaleht» 1928, 26. jaan., nr. 25.

Miks?

1. A. H. Tammsaare. **Miks?** — «Tuleviku Rajad» 1938, nr. 24.

Minu kodu

1. A. H. Tammsaare. **Minu kodu.** — «Tuleviku Rajad» 1938, nr. 24.

Mis meeldib mulle?

1. A. H. Tammsaare. **Mis meeldib mulle?** — «Tuleviku Rajad» 1938, nr. 24.

Mispärast?

1. A. H. Tammsaare. **Mispärast?** — «Tuleviku Rajad» 1938, nr. 24.

Sisukord

Näidendid

Juudit 7
Kuningal on külm 87

Vested

Eduard Vilde 50. sünnipäeval 159
Mina ja mu teenijad 164
Onupoeg 170
Mina ja mu lapsed ehk uus Kristlik Noortemeeste Selts 174
Või ja kirjandus 180
Kaks rõõmu 183
Kunstnikud ja kunstihoone 185
Suvitaja mõtted 187
Memento mori 191

Varia (olukirjeldused, miniatuurid, luulètused)

Läänemaal, seniajani 201
Kodukäija 204
Koolis 206
Kurblik nähtus 208
Virtsjärve ääres, nüüd 210
Elupildike 212
Ema süda 214
Apelsinid ja banaanid 216

Sõnakehv romaan 219
[Rukkipõld] 222
[Mängisime...] 224

Petetud 226
Sügisel 227
Miks? 228
Minu kodu 229
Mis meeldib mulle 231
Mispärast? 233

Järelsõna 235
Bibliograafilisi andmeid 258

А. Х. Таммсааре.
СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ XIV.
ПЬЕСЫ, ЗАМЕТКИ, *VARIA*.
На эстонском языке.
Художник-оформитель Р. Пангсепп.
Таллин, изд-во «Ээсти раамат».
Toimetaja H. Nigols.
Kunstiline toimetaja M. Raid.
Tehniline toimetaja V. Kohv.
Korrektorid A. Vissarionova ja V. Pihel.
ИБ № 5056
Laduda antud 25. 01. 85. Trükkida antud 18. 07. 85.
MB-08130. Formaat 84×108/32.
Trükipaber nr. 1. Kiri: žurnalnaja. Kõrgtrükk.
Trükipoognaid 8,25+0,75 (kleebised).
Tingtrükipoognaid 15,12. Tingvärvitõmmiseid 15,53.
Arvestuspoognaid 14,37. Trükiarv 40 000.
Tellimus nr. 401. Hind rbl. 1.70, kilega rbl. 1.80.
Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10.
Trükikoda «Ühiselu», 200001, Tallinn, Pikk 40/42.